

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Частина 1

2'2009

ВІСНИК

ВІСНИК

**Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка**

**90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ
УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО
ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ**

Спеціальний випуск № 2

У двох частинах

Частина 1

**Луганськ
2009**

УДК 351.746.2(091)+351.74/.76(091)](477)„1919-2009”
ББК 67.99(4Укр)116.2„1919-2009”

Д-26

ВІСНИК

Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 2-2009

*** Науково-теоретичний журнал * Виходить щоквартально * Заснований 1997 року * Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ * Реєстраційне свідоцтво ЛГ № 1052-173/ПР, видане Головним управлінням юстиції у Луганській області 21.05.2008 р. * Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук ***

Редакційна колегія:

<i>Комарницький В.М.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
<i>Бараненко Б.І.</i>	- канд. юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
<i>Левченко О.І.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Сегай М.Я.</i>	- д-р юрид. наук, проф., акад. АПРН України
<i>Козаченко І.П.</i>	- д-р юрид. наук, проф. член-кор. АПРН України
<i>Іщенко А.В.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Антонов К.В.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Бурбело О.А.</i>	- д-р екон. наук, проф.
<i>Лазор П.І.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПРН України
<i>Погорецький М.А.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Курочка М.Й.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Бірюков В.В.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Слюков В.О.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Бабічев Д.О.</i>	- канд. юрид. наук

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 14 від 28 липня 2009 року)

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка продовжує висвітлення актуальних проблем, що є предметом розгляду й дискусійного обговорення на засіданнях постійно діючого методологічного семінару з проблем теорії та практики ОРД, який має міжнародний характер.

У даному спеціальному випуску публікуються доповіді та повідомлення вчених, викладачів, слухачів магістратури, ад'юнктів, здобувачів і практиків з питань наукового забезпечення вдосконалення та розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2009

В.М. Євдокімов^{*}

**ВІТАЛЬНЕ ЗВЕРНЕННЯ
ДО УЧАСНИКІВ СЕМІНАРУ**

Шановні колеги!

Проведення даного засідання постійно діючого при ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка та ГУМВС України в Луганській області семінару з проблем методології теорії і практики ОРД, що присвячене 90-річчю з Дня створення карного розшуку України, є не тільки заходом щодо святкування цього славетного ювілею, але й певним інтелектуальним поштовхом, спрямованим на підвищення професійної майстерності працівників карного розшуку та переформування місця й ролі цих підрозділів у боротьбі зі злочинністю в сучасних умовах.

На сьогоднішні вказані питання є в цілому вузловими в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ, оскільки, як відомо, на карний розшук припадає майже дві третини від усіх зареєстрованих злочинів, а щодо тяжких і особливо тяжких їх видів, то в їх загальному масиві показник відповідної питомої ваги сягає понад 90%. До цього слід додати, що злочинність, яка враховується по лінії карного розшуку, останнім часом стрімко зростає, помітно перетворюючись із загально-кримінальною в організовану, та, набуваючи при цьому, безпрецедентної жорстокості й цинізму.

Як заявив міністр внутрішніх справ України Ю.Луценко, негативні зміни в стані та структурі злочинності спровокувала еко-

^{*} Заступник міністра внутрішніх справ України – начальник кримінальної міліції, кандидат юридичних наук, генерал-полковник міліції.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

номічна криза. Саме з її причин рівень злочинності в країні останнім часом виріс на 10 – 15%. Зокрема, значно зросла кількість умисних убивств, розбійних нападів, грабежів, у тому числі скоєних організованими злочинними угрупованнями. І це, за оцінками Міністра, – об'єктивне явище, яке викликане катастрофічним збільшенням безробіття, поверненням на батьківщину величезної кількості робітників із західної Європи та РФ, а також амністуванням окремих категорій колишніх засуджених злочинців.

Вочевидь, що зазначені явища дуже загострюють оперативну обстановку, що складається на сьогодні як у цілому в країні, так і в кожному її окремому регіоні. І це вимагає від підрозділів карного розшуку певного переформування існуючих оперативних позицій, оновлення та перерозподілу власних і приданих сил і засобів ОРД, а також цілковитого вдосконалення інформаційних, організаційних, тактичних складових оперативно-розшукової діяльності вказаних підрозділів на всіх головних напрямках їхньої боротьби зі злочинністю.

Дані практичні вимоги, що на сьогодні постали перед карним розшуком, потребують відповідних навчально-педагогічних та творчих зусиль із боку вищих навчальних закладів і науководослідних структур МВС України. Особливо важливим у даному контексті виявляється спеціалізована підготовка фахівців для підрозділів карного розшуку, яку розпочато вже Луганським державним університетом внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка згідно з відповідним наказом МВС України*.

Зрозуміло, що така підготовка не може обмежуватися наданням курсантам та слухачам ЛДУВС лише відправних правових та професійних пізнань. Вона має, крім того, передбачати формування в майбутніх оперативників необхідного базового мінімуму організаційних, інформаційно-пізнавальних, оперативно-тактичних та психолого-комунікативних умінь. Тому невід'ємною складовою цього процесу є цілеспрямоване наукове його супровод-

* Див.: Наказ МВС України "Про визначення Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка базовим вищим навчальним закладом МВС з підготовки фахівців для підрозділів карного розшуку" № 447 від 17.09.2008.

ження, яке, на жаль, сьогодні ще відстає від потреб і навчання, і практики. Зокрема, відчувається нестача сучасної навчальної літератури із предмету ОРД. Ідеться про те, що підручники із цієї дисципліни є застарілими, а навчальні та навчально-практичні посібники обтяжені зайвими загальнотеоретичними положеннями, визначеннями та висновками.

Проте втішно відмітити, що сьогоднішнє засідання методологічного семінару за своєю змістовною спрямованістю відповідає саме позначеним вище проблемним питанням. Сподіваюся на успішне його проведення, і виражаю впевненість у тому, що творчі наукові погляди, особисті думки, пропозиції й рекомендації, висловлені на семінарі, виявляться позитивним внеском у справу формування нової за професійними та людськими якостями постації оперативника карного розшуку ОВС України.

Бажаю всім учасникам семінару творчості й натхнення!

В.М. Комарницький*

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО К ОТКРЫТИЮ ЗАСЕДАНИЯ СЕМИНАРА

Как известно, недавно (15 апреля 2009 года) исполнилось 90 лет Уголовному розыску органов внутренних дел Украины, и этот профессиональный праздник поистине стал смотром как профессиональных достижений, так и жизнедеятельности этой службы в целом на данный момент.

В разные годы перед уголовным розыском стояли различные задачи. Но всегда работа оперативника УР проходила и проходит в экстремальных условиях и связана с риском. Поэтому далеко не каждому она по плечу.

* Ректор Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, кандидат юридических наук, доцент, полковник милиции.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

В уголовный розыск приходят по зову сердца, а вкус к работе и моральное удовлетворение от нее появляются с момента самостоятельного раскрытия, возможно, самого первого преступления. И те, кто преодолел все трудности, проработав в розыске десятков лет и более, по праву становятся элитой криминальной милиции.

О многих сыщиках Украины слагались легенды. Сегодня и среди нас присутствуют ветераны уголовного розыска, которым пришлось бороться с тягчайшими преступлениями в далекие уже для нас, в том числе послевоенные, годы.

В настоящее время по известным причинам уголовный розыск переживает период определенной дестабилизации кадров. Произошел отток наиболее квалифицированных специалистов, что привело к размыванию профессионального ядра сыщиков. Но опять же выстояла элита уголовного розыска, подкрепляемая молодыми энтузиастами оперативной работы.

Между тем постоянное осложнение оперативной обстановки настойчиво требует дальнейшего совершенствования профессионального мастерства работников уголовного розыска и повышения эффективности их оперативно-розыскной деятельности.

Несомненно, решению этой проблемы способствует возрастающий уровень юридической подготовки выпускников ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко. И это подтверждается реальным повышением качественного состояния кадрового состава оперативных служб и подразделений ГУМВД Украины в Луганской области, ибо именно за счет этих выпускников он в основном и формируется.

Однако жизнь идет вперед, изменяется преступность, обновляется облик современного преступника. Обнаруживаются новые тревожные тенденции в развитии структуры преступности, в частности возникают новые формы и виды преступной деятельности и т.п., а поэтому на повестке дня все острее стоит вопрос о линейной специализации оперативных служб и подразделений, прежде всего блока криминальной милиции.

Как известно, ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко по решению МВД Украины определен базовым ведомственным вузом по подготовке специалистов уголовного розыска для органов внутренних дел. От этой специализации ожидаются соответствующие результаты. И

речь идет не только о достижении нового уровня профессиональной подготовки оперативных работников уголовного розыска, что, разумеется, представляет первостепенную ее задачу, но также и о формировании нового типа современного оперативника, который должен воплощать настолько широкий спектр специальных знаний и умений, насколько этого требует ситуация, складывающаяся в сфере борьбы с преступностью.

Большие надежды в этой связи возлагаются не только на качественно новое обучение будущих сыщиков, но и на науку, и в частности на потенциальные возможности в области оперативно-розыскной науки, которыми располагают вузы МВД Украины.

Таким образом, следует признать, что наш методологический семинар, посвященный проблемам совершенствования оперативно-розыскной деятельности уголовного розыска, является очень своевременным и актуальным. Думается, что опыт сегодняшнего заседания послужит трамплином дальнейшего совершенствования работы постоянно действующего семинара в направлении специализированной профессиональной подготовки работников уголовного розыска органов внутренних дел Украины.

Н.П. Водько*

ПРИВЕТСТВИЕ УЧАСТНИКАМ СЕМИНАРА

Уважаемый Виталий Марьянович!

Благодарю Вас и организационный комитет по проведению заседания постоянно действующего методологического семинара Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко по проблемам теории и прак-

* Профессор кафедры экономической безопасности Одесского государственного университета внутренних дел, доктор юридических наук, профессор

тики оперативно-розсыскной деятельности органов внутренних дел за приглашение к участию в его работе. К сожалению, обстоятельства не позволяют мне принять в нем участие.

Мои, вспоминая о службе в милиции Луганщины самые добрые, теплые и впечатлительные, ибо они связаны с началом самостоятельного вхождения в профессию правоохранителя, ставшую смыслом всей жизни. Луганщина как полигон трудовых починов народа вызвала у нас живой молодежный интерес, привлекала активностью жизненной позиции абсолютного большинства людей, с которыми мне приходилось встречаться.

В Стахановском ГОВД, где я начинал службу в должности оперуполномоченного 4-го отделения милиции (ныне Теплогорск), а затем и в областном уголовном розыске, я встретил преданных делу борьбы с преступностью коллег, квалифицированных и творческих руководителей в лице начальника ОУР Михаила Семеновича Бачинского и его заместителя Николая Николаевича Польского. В коллективе в условиях напряженной оперативной обстановки, требующей постоянного выезда оперативных сотрудников в районы для оказания практической помощи в раскрытии тяжких и резонансных преступлений, всегда царилa обстановка деловитости, товарищеской взаимопомощи и строго спроса.

Моими коллегами по службе были опытные оперативники Петр Яковлевич Беликов, Николай Федорович Рыжов, Владимир Иванович Куркьянец, Анатолий Григорьевич Овчинников, Юрий Петрович Ерошкин, оставившие плодотворный след в истории органов внутренних дел области: Михаил Сергеевич Ермин и Анатолий Алексеевич Билык – в последствии генералы милиции, начальники УВД, а также Эдуард Алексеевич Дидоренко, ставший видным деятелем милиции, маститым руководителем, педагогом и ученым.

Своим профессиональным ростом мое поколение сотрудников уголовного розыска Луганщины несомненно обязано светлой памяти генералу милиции Александру Григорьевичу Карогодникову – начальнику областного УВД, который за 14 лет службы в этой должности создал высококвалифицированный аппарат оперативно-розсыскных подразделений, сам лично участвовал в организации раскрытия многих резонансных преступлений, учил нас искусству оперативной работы. Под его руководством мы прошли

настоящую школу воспитания и профессионализма. Творческая натура, комбинационный ум и новаторский дух Александра Григорьевича служили нам примером в формировании деловых качеств как будущих руководителей системы МВД.

Многолетняя служба в уголовном розыске дорога для меня и потому, что, начав с должности оперуполномоченного самого низового отделения милиции в Донбассе, я закончил службу в органах внутренних дел в должности начальника Главного управления уголовного розыска страны. И сейчас, занимаясь научно-педагогической деятельностью в системе МВД, основу моих научных интересов составляют проблемы оперативно-розыскной деятельности криминальной милиции.

Тот факт, что сегодня органы внутренних дел Луганщины обладают высоким научно-практическим потенциалом, способным заявлять хороший тон в практической и научно-педагогической деятельности МВД Украины, можно отнести к заслугам и сотрудников ОВД нашего поколения.

Желаю новых творческих успехов организаторам и участникам научно-теоретического семинара, а также руководству Университета в подготовке кадров для органов внутренних дел Украины.

В.В. Єфіменко*

**СТИСЛИЙ АНАЛІЗ ОПЕРАТИВНОЇ
ОБСТАНОВКИ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ТА ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕННЯ
ПРОФЕСІОНАЛЬНОГО РІВНЯ
СПІВРОБІТНИКІВ КАРНОГО РОЗШУКУ**

Аналіз злочинності в регіоні свідчить про те, що кримінальна ситуація на території Луганської області є складною. Так, у пер-

* Начальник Управління карного розшуку ГУМВС України в Луганській області, полковник міліції.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ ВОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

шому кварталі 2009 року в ОВС області було зареєстровано майже 56 тис. заяв та повідомлень про злочини, що на 9,7% менше ніж у минулому році. На 0,8% зменшилося й число зареєстрованих загальнокримінальних злочинів.

Але на фоні цього, у певній мірі позитивного статистичного виміру стану справ, кількість тяжких та особливо тяжких злочинів загальнокримінальної спрямованості в області збільшилася на 5,2%. До того ж, питома вага цих злочинів сягнула вже 32,9% (проти 31,1% у минулому році). Серед них різко підскочили нагору умисні вбивства (на 13,5%), грабежі (на 27,2%), розбої (на 5%), вимагання (більш ніж у п'ять разів). Як і раніше, майже третина злочинів приходить на крадіжки (головним чином, особистої власності із квартир громадян), а кожний п'ятий злочин – зв'язаний із незаконним обігом зброї. Спостерігається також сплеск рецидивної злочинності, особливо щодо вчинення раніше судимими особами розбоїв, грабежів.

У зазначеній, доволі складній ситуації співробітники карного розшуку Луганської області трудилися, скажімо, відверто, напружено й самовіддано. Достатньо сказати, що ними розкрито 6 тис. загальнокримінальних злочинів (з 8 тис. зареєстрованих), із числа яких майже 2 тис. – це тяжкі й особливо тяжкі злочини.

Значна роль у розкритті злочинів належить створеним та успішно діючим у ГУМВС автоматизованим пошуковим системам "АРМОР", "АРГУС", "СОНДА", "СОВА". Масиви автоматизованих баз даних складають на сьогоднішній день 31 млн. об'єктів, у тому числі 585 тис. фото зображень, 460 тис. дактилокарт. За допомогою автоматизованих баз даних розкрито 5,3 тис. злочинів, що складає 70% від загальної їх кількості; розшукано 144 злочинця; встановлено особистості 13 невідомих трупів та з'ясовано долю 35 безвісти зниклих.

За активної участі співробітників карного розшуку значно активізовано роботу щодо вилучення з незаконного обігу зброї. Зокрема, у першому кварталі цього року було вилучено 207 одиниць вогнепальної зброї, у тому числі 4 автомати, 4 гвинтівки, 49 обрізів, 69 пістолетів, 81 одиниця саморобної зброї, 3,5 тис. набоїв, 304 електродетонаторів, 7 гранат, 1 міна, 12,6 кг вибухівки. У біль-

шості випадків ця зброя зберігалася в осіб, які далеко не благонадійні, і тому є всі підстави говорити, що приведені цифри свідчать про запобігання чималой кількості реально можливих тяжких злочинів.

Слід додати до сказаного, що поряд із вирішенням поточних справ, співробітниками карного розшуку ОВС області було розкрито 1 730 тяжких та особливо тяжких злочинів, скоєних у минулі роки, у тому числі 4 убивства, 12 тяжких тілесних ушкоджень, 2 звалтування, 18 розбійних нападів, 7 ДТП зі смертельними наслідками, 9 незаконних заволодінь АМТ, 103 грабежі, 1 190 крадіжок чужого майна й 9 незаконних заволодінь АМТ.

Отже, оперативна обстановка в луганському регіоні контролювана, хоча й потребує значного покращення. Головне, це попередження негативного її розвитку, обумовленого соціально-економічною кризою, що відбувається в країні. Криміногенні наслідки цієї кризи відомі. Це безробіття, зниження матеріальної забезпеченості населення, посилення невпевненості громадян у завтрашньому дні й т.ін. Крім того, такий, виявився явно негативний у криміногенному відношенні фактор, як амністія злочинців, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі. Адже не секрет, що серед них є чимала частка таких осіб, що не будуть обтяжувати себе законслухняною поведінкою. До того ж питання щодо працевлаштування амністованих злочинців на сьогодні виглядає дуже проблематичним. Тож, обстановка потребує якнайшвидшого якісного оновлення роботи служби карного розшуку, переформування її відповідних сил і засобів тощо. Найбільш реалістичним шляхом до цього є якісне підвищення професійного рівня власне оперативного співробітника даної служби. І це залежить, насамперед, від того, як, і на яких спеціалізованих навчальних, навчально-методичних і науково-прикладних засадах буде здійснюватися професійна підготовка майбутнього оперативника у відомчих ВНЗ МВС України, і, перш за все, у стінах Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. Чесно скажемо, що ми сподіваємося саме на позитивні зрушення в даному питанні. У той же час ми прямо заявляємо, що з боку ГУМВС України в Луганській області, як і його Управління карно-

го розшуку буде, як і раніше, робитися все, аби сприяти зазначеним процесам.

А.В. Іщенко*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАУКИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Практично за всю історію свого існування оперативно-розшукова діяльність сприймалася здебільшого такою, що реалізується на межі вимог закону та моралі, а то й за їх межами. Саме тому, з моєї точки зору, оперативно-розшукова діяльність з прадавніх часів у Древньому Єгипті, Китаї, Вавілоні, у інші часи, фактично до середини ХХ століття регулювалася розпорядженнями правителів чи воєначальників, або тасмними нормативними приписами. Кінець ХХ століття, особливо бурхливі соціальні перетворення на Євразійському просторі, які були викликані розпадом Союзу Радянських Соціалістичних Республік, держав так званого соціалістичного табору та утворенням на цьому просторі нових незалежних держав, призвели до кардинальних змін у розумінні багатьох суспільних процесів і явищ. В умовах формування реально відкритого суспільства, руйнації адміністрування та тоталітарних засад у державному управлінні, демократизації діяльності інститутів держави, розширення прав і свобод громадян та намагання створити реальні умови їх належного забезпечення унеможливилось приховування діяльності спеціальних служб, які здійснюють негласну, тасмну діяльність по контролю за людьми чи певними об'єднаннями громадян. Певне розуміння у цьому відношенні, як на мою думку, може зустріти розвідувальна та контррозвідувальна діяльність відповідних спец-

* Професор кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, полковник міліції.

служб, яка спрямована на забезпечення державної безпеки, але оперативно-розшукова діяльність, що здійснюється в межах держави стосовно "власних" громадян, повинна бути чітко регламентована. Тому зовсім не випадковим було те, що одним із перших законів незалежної держави Україна став Закон "Про оперативно-розшукову діяльність", який був прийнятий 19 лютого 1992 року.

Цей закон вирішив багато правових і організаційних проблем у такій своєрідній та складній галузі як оперативно-розшукова діяльність. Але, крім цього, не менш важливим є те, що кожен громадянин знає, які саме методи, засоби, прийоми і у яких випадках можуть бути застосовані стосовно нього та його оточення спеціальними підрозділами при розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів. Законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності є, безумовно важливим чинником у недопущенні можливого свавілля з боку правоохоронних органів щодо певних осіб та є ґрунтовною запорукою захисту прав та свобод людини.

Разом з тим, ідеальних законів не існує. Закон не може передбачити всю багатовекторність, багатоаспектність людського буття. Тому прийняті закони постійно вдосконалюються. Принагідно слід підкреслити, що у різних галузях права законодавча практика має різну історію. Відомо, наприклад, що законодавча практика у цивільно-правовій галузі може сягати тисячоліть, чого не скажеш про законодавчу практику у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Відсутність власного досвіду у формуванні оперативно-розшукового законодавства, у створенні фактично нової галузі права – оперативно-розшукового права, відчутно ускладнює й розвиток самої оперативно-розшукової діяльності.

Думається, що немає нагальної потреби переконувати високопрофесійного читача в тому, одним із вирішальних чинників, які гарантують якісне вдосконалення законодавства та успішне проведення оперативно-розшукової діяльності є належне їх наукове забезпечення. У самому загальному розумінні наукове забезпечення зазвичай сприймається як розробка певних засобів, методів, прийомів, рекомендацій, інструментарію, озброєння ними відповідних фахівців для підвищення ефективності певної ді-

яльності. На жаль, такий підхід зберігається й при визначенні тематики дисертаційних робіт. Але, дисертація – це не збірник порад практику, а ґрунтовна робота по вивченню певної наукової проблеми та накресленню шляхів її вирішення.

З метою визначення (хоча би побіжного) стану наукових досліджень в галузі оперативного-розшукової теорії, науки оперативного-розшукової діяльності автором було здійснено вивчення масиву дисертацій, які були захищені у спеціалізованих учених радах України впродовж 1995 – 2009 років.

Перша спеціалізована вчена рада з захисту дисертацій по оперативного-розшуковій діяльності була створена у тепер Київському національному університеті внутрішніх справ 1995 року. Згодом такі ради сформовані у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Львівському державному університеті внутрішніх справ, Одеському державному університеті внутрішніх справ (з квітня 2009 року з правом захисту докторських дисертацій), Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ. За зазначений період було захищено близько 100 кандидатських дисертацій, де розглядалися проблеми оперативного-розшукової діяльності. Приблизна цифра названа тому, що йдеться також і про роботи, де висвітлюються питання розслідування й розкриття злочинів та взаємодію при цьому певних служб, інші дотичні до оперативного-розшукової діяльності питання. Тим більше, що тепер криміналістика і оперативного-розшукова діяльність об'єднані (як і раніше) у одну спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативного-розшукова діяльність. Характерно те, що усі вивчені роботи за загальною спрямованістю присвячені саме "оперативного-розшуковій діяльності". Проблеми теорії оперативного-розшукової діяльності, проблеми науки оперативного-розшукової діяльності на дисертаційному рівні в Україні практично не розглядалися.

Брак теоретичних напрацювань у конкретній науковій дисципліні ставить під сумнів самостійність такої галузі наукового знання, обмежує можливості власного розвитку за рахунок інтеграційних, комунікативних та інших можливостей. Думається, що у теорії оперативного-розшукової діяльності залишається досить багато склад-

них і цікавих проблем. Не претендуючи на формулювання конкретних тем, дозволю звернутися до деяких можливих напрямів наукових розвідок у теорії оперативно-розшукової діяльності.

Пріоритетним напрямом для розвитку теорії й практики оперативно-розшукової діяльності були, й залишаються проблеми методології науки. Важко уявити розвиток будь-якої системи знань без належної розробки її методологічних основ. Однак, у різних галузях наукового знання існують різні підходи щодо тлумачення методології науки. Ще дуже багато науковців під методологією науки розуміють систему методів, якими користується наука. Це дуже звужене уявлення про методологію, адже методологія науки являє собою систему поглядів, теорій, принципів, концепцій, підходів до розуміння певних явищ чи ділянок навколишнього світу. Саме спираючись на певну систему поглядів, теорій, принципів, концепцій, підходів визначається, формується система методів науки. Принагідно слід сказати, що як у теорії, так і у практиці оперативно-розшукової діяльності фактично не розроблені питання методів науки та методів, засобів, способів практичної діяльності. Більше того, інструментарій оперативно-розшукової діяльності не знайшов свого належного відображення в законодавстві.

Принципово важливим для розвитку науки оперативно-розшукової діяльності є окреслення, визначення призначення цієї системи знань. Стосовно оперативно-розшукової діяльності можна говорити, що її основне покликання полягає у сприянні протидії злочинності. Думається, що призначення науки оперативно-розшукової діяльності повинно витікати із призначення юридичних наук взагалі, оскільки наука оперативно-розшукової діяльності є правовою наукою. Аналіз функцій юридичної науки дає підстави говорити про їх широке розмаїття. У різних виданнях називають пізнавальну, пояснювальну, практично-діяльнісну, прогностичну, евристичну, комунікативну, виховну, соціальної пам'яті та інші функції науки. Очевидно необхідно визначитися із переліком притаманних для науки оперативно-розшукової діяльності функцій. Наступним кроком має бути розкриття змісту та сутності окреслених функцій через призму відповідних кожній функції задач.

Стосовно практичних проблем оперативно-розшукової діяльності слід наголосити, що окрім власне оперативної роботи знач-

не місце займають проблем взаємодії оперативного співробітника й слідчого та представників інших служб. Упродовж тривалого часу в теорії оперативно-розшукової діяльності й у криміналістичній науці використовується такий підхід, коли у різних аспектах розглядаються питання взаємодії цих нерівнозначних суб'єктів. У нас виникає сумнів взагалі щодо коректності постановки питання про можливість взаємодії слідчого і оперативного уповноваженого. Сумніви пояснюються тим, що взаємодія можлива при спільній діяльності рівнозначних за статусом суб'єктів. При розслідуванні злочинів слідчий є організатором розслідування, а оперативний співробітник йому підпорядковується. Тому необхідно визначитися чи є між ними взаємодія, чи має місце інша форма співпраці.

Висловлене мало на увазі привернути увагу науковців та практиків до проблем теорії та практики оперативно-розшукової діяльності, які чекають, як нам думається, першочергового вирішення.

Б.И. Бараненко*
В.А. Силуков**

**ПРОБЛЕМЫ НАУЧНОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ
УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА ДЛЯ ОРГАНОВ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ**

В настоящем докладе, вынесенном на рассмотрение сегодняшнего заседания семинара, предпринята попытка осветить наибо-

* Заведующий научно-исследовательской лаборатории по правовым и организационно-тактическим проблемам ОРД Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, кандидат юридических наук, профессор.

** Заведующий кафедрой ОРД Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, кандидат юридических наук, доцент.

лее проблемные вопросы, касающиеся научного обеспечения профессиональной подготовки специалистов уголовного розыска для органов внутренних дел.

Прокладывая с этой целью мост в далекое прошлое, и обращаясь к наследию знаменитых русских мастеров сыскного дела, мы с полным правом могли бы в качестве девиза данного заседания использовать слова Посвящения литературного проекта Бориса Акунина "Приключения Фандорина" памяти 19-го столетия, когда, как пишет этот автор, "...литература была великой, вера в прогресс безграничной, а преступления совершались и раскрывались с изяществом и вкусом". (Б. Акунин. Азazelь. Роман. Изд. Захаров. – Москва. 2005. Обратная сторона обложки).

Как известно, приказом МВД Украины была утверждена "Программа организационных и практических мер МВД по подготовке к празднованию 90-летия со дня создания службы уголовного розыска Украины, усовершенствованию правового, кадрового, материально-технического обеспечения указанных подразделений и повышению их имиджа".

Данная программа предусматривает в качестве долгосрочных мер формирование оптимальной организационной структуры указанной службы и ее высокопрофессионального кадрового потенциала, обеспечение преемственности личного состава, создания условий для закрепления руководящего звена и молодых специалистов в отделах (отделениях) УР, повышение их имиджа среди населения и других подразделений милиции. Очевидно, что главной отправной точкой намеченного качественного обновления службы уголовного розыска должна стать новая, эффективная система профессиональной подготовки будущих оперативных работников уголовного розыска в специализированных ВУЗах МВД Украины. Одним из основополагающих элементов этой системы, несомненно, является ее научная составляющая.

Разумеется, что речь идет о науке ОРД. И пора уже, как нам представляется, отбросить напрочь бесплодные споры и сомнения относительно существования оперативно-розыскной науки, и признать тот факт, что она давно уже стала ведущим и необратимым фактором развития теории ОРД, а также совершенствования

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТБЫ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

самой указанной деятельности, как и ее субъектов, предъявляя все возрастающие требования к уровню их образования, квалификации, профессионализма, культуры, организованности и т.п.

Сегодня данное утверждение мы справедливо и всецело адресуем службе уголовного розыска, практика которого немыслима без объективных знаний о закономерностях развития и изменений социальной действительности, обогащения ее (практики) новыми или более совершенными теориями и методологиями, правовыми нормами, а также конкретными научно-обоснованными методиками, техническими и тактическими средствами решения, все более усложняющихся, практических задач.

Говоря о нынешнем научном обеспечении деятельности указанной службы, мы должны констатировать, что оно в значительной мере предопределено существующим на сегодня базовым теоретическим и практическим фундаментом, хотя, как известно, в нем в некоторой мере заложено и деструктивное наследие прошлого. Речь идет, главным образом, о застывших, не переосмыслявшихся многие годы, методологических догмах, понятийных категориях, а также положениях и выводах отдельных основополагающих теоретических учений оперативно-розыскной деятельности, как-то, о ее сущности и содержании, формах, силах, средствах и т.п.

Отрадно отметить, что указанные и иные недостатки, касающиеся развития оперативно-розыскной науки в Украине, как и научного обеспечения практики уголовного розыска, не остаются незамеченными со стороны аппарата Министерства внутренних дел Украины, и, в частности, его Департамента науки и образования. К тому же, создание и функционирование Научного совета МВД, разрабатываемые и принимаемые им организационные, методологические, структурно-функциональные решения определили курс на становление и развитие ведомственной, в частности, оперативно-розыскной науки, а также повышение уровня образования и подготовки специалистов для органов внутренних дел. В сущности, определена и стратегическая линия этого курса – достижение максимально широкого спектра знаний, системное понимание и комплексный научный охват правоохранных задач в единстве с задачами, стоящими перед обществом на данном этапе его развития.

Еще при жизни ректора ЛГУВД Эдуарда Алексеевича Дидоренко, с его личной идейной подачи и при соответствующей организационной поддержке, была определена концептуальная модель профессиональной подготовки оперативного работника ОВД в стенах данного университета. Кстати, напомним, что потребность в этом возникла еще во времена существования ЛАВД. Главная суть данной модели заключается в достижении обязательного формирования и органического единения в учебном процессе трех основных составляющих профессии оперативного работника (в частности, работника уголовного розыска), а именно: *необходимых профессиональных знаний, соответствующих профессиональных умений и навыков*. Непременным условием обеспечения жизнеспособности указанной модели профессионального обучения было определено его *научное сопровождение*.

Основное внимание на тот момент было уделено научной разработке *методологических, правовых и организационно-методических* составляющих указанной модели, в том числе подготовке и изданию соответствующих учебных и учебно-практических пособий. При этом учитывалось определенное несоответствие содержания названных компонентов от потребностей современной практики.

Так, откликаясь на реальное вхождение ОРД в систему национального права и активизацию в связи с этим отечественных теоретико-правовых исследований по проблематике ОРД, на базе ЛГУВД (бывшая ЛАВД) еще 5 лет тому назад был создан совместно с УМВД Украины в Луганской области постоянно действующий семинар по проблемам методологии теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. Уже в самом начале, в рамках научного сопровождения его работы была подготовлена и издана монография "Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы"¹.

¹ См: Бараненко Б.И., Дидоренко Э.А. Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы. Монография /МВД Украины. Луг. акад. внутр. дел им. 10-летия независимости Украины (Под ред. проф. Э.В. Виленской). – Луганск: РИО ЛАВД, 2004. – 92 с. (2-е изд. дополн. и перераб. Луганск: РИО ЛАВД, 2005. – 135 с.).

В целом же по материалам заседаний семинара на сегодня уже издано свыше 10-ти специальных выпусков Вестника ЛГУВД, в которых печатались научные публикации известных ученых Украины и России по проблемам теории и практики ОРД. Не преувеличивая значения наработок данного семинара, скажем откровенно, что большинство из них представляет достойный источник повышения профессиональных знаний в области ОРД.

Вместе с тем, в рамках методологии ОРД значительное внимание было уделено разработке правовых основ оперативно-розыскной деятельности, в результате чего подготовлено и издано учебное пособие по основам ОРД¹. Хотя надо откровенно сказать, что появление и востребование его не решило еще до конца проблему усвоения курсантами и слушателями ЛГУВД вопросов правового регулирования ОРД. Дело в том, что обучение в традиционном подходе к содержанию дисциплины оперативно-розыскной деятельности охватывает усвоение преимущественно специальных знаний относительно сил, средств, методов, тактических приемов ОРД и т.п. Рассмотрение же в рамках отдельных учебных тем правовых аспектов ОРД, как-то: нормы (меры) ОРД; правовые основания и процедурный порядок их проведения; оперативно-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства и использование в нем фактических данных, полученных по результатам осуществления ОРД, в качестве доказательств и т.п. до последнего времени не предполагалось. Как следствие, у выпускников университета обнаруживались недостаточные знания относительно правовых основ ОРД.

Выход из создавшегося положения один – включение в учебную программу по ОРД правовых основ этой деятельности в качестве общей части этой дисциплины. Актуальность данного вопроса на сегодняшний день становится еще более острой в связи с тем, что нынешняя подготовка специалистов ОРД для органов внутренних дел сопряжена со специализацией высших учебных

¹ См.: Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А. и др. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение) часть первая. Учебное пособие. – Луганск: РИО ЛАВД. 2006. – 245 с.

заведений МВД України¹, в рамках котрої, як известно, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.А. Дідоренко визначений базовим вищим навчальним закладом МВД з підготовки фахівців для підрозділів кримінального розшуку².

Естественно, что все это влечет перестройку системы обучения, а соответственно и необходимость его целенаправленного комплексного научного обеспечения, в основу которого, разумеется, в первую очередь, должно быть положено исследование потребностей практики. Исходя из этого, научными работниками НИЛ по проблемам ОРД вместе с кафедрой ОРД ЛГУВД и при участии УУР ГУМВД Украины в Луганской области было проведено исследование системы целей, задач, функций, мер, средств и методов ОРД, напрямую относящихся к службе уголовного розыска.

Как выяснилось, функции этих работников, закрепленные в Положениях об отделах (отделениях) уголовного розыска в ГУМВД, городских и районных ОВД Луганской области, представлены в довольно общих описаниях, отображая, главным образом, направления (линии) работы и общие задачи оперативных работников, как то: рассмотрение заявлений и сообщений о преступлениях, их предупреждение и раскрытие; установление мест нахождения разыскиваемых лиц; участие в работе следственно-оперативных групп и т.п. Конкретизированные же задачи и обязанности, например, относительно проведения оперативно-розыскных мер в рамках отдельных линий (направлений) работы, использования при этом особых методов и средств ОРД, применения адекватных правовых и других знаний, специальных умений и т.п. функциональными обязанностями не предусматривались.

В этой связи, отталкиваясь, в первую очередь, от реальной законодательной почвы, в частности, Закона Украины "Об оперативно-розыскной деятельности" и, опираясь на имеющиеся науч-

¹ См.: Розпорядження МВС України "Про визначення базових вищих навчальних закладів МВС України" № 612 від 05.06.2008.

² См.: Наказ МВС України "Про визначення Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка базовим вищим навчальним закладом МВС з підготовки фахівців для підрозділів кримінального розшуку" № 447 від 17.09.2008 (п.п. 4, 5).

ные разработки, проведенные за последние годы в ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, участники упомянутого выше исследования, разработали конкретизированную определенным образом систему функций (обязанностей) работников уголовного розыска, в том числе применительно к отдельным направлениям, объектам оперативно-розыскного обслуживания и т.п. Главное же, что было достигнуто, так это определение адекватных указанным функциям специальных профессиональных знаний и умений, которыми должны овладеть будущие оперативники в период обучения их в нашем специализированном ведомственном ВУЗе. Конкретно это:

1) Наличие четких знаний относительно:

- правовой сущности ОРД;
- правового содержания мер ОРД и правовых основ их применения;
- специальных методов, специальных оперативных и оперативно-технических средств ОРД, а также правовых оснований и порядка их использования в целях реализации оперативно-розыскных мер;
- нормативно-правовых оснований и процедурного порядка проведения мер ОРД, временно ограничивающих права граждан;
- законодательно определенных границ, правовых оснований, условий и процедурного порядка проведения мер ОРД на стадиях допреступного и преступного развития событий, в том числе в процессе обнаружения преступного умысла, поступления и проверки заявлений и сообщений о преступлениях, на стадиях возбуждения уголовного дела, досудебного следствия и судебного разбирательства уголовного дела;
- правовых оснований и нормативно закрепленного порядка оформления и передачи доказательств, полученных в результате проведения ОРД, досудебному следствию или суду;

2) Наличие, закрепленных у оперативных работников на индивидуальном уровне их профессионализма, умений:

- анализировать и оценивать оперативную обстановку на территории или объекте оперативного обслуживания;
- принимать обоснованные решения о проведении конкретных оперативно-розыскных мер, направленных на своевременное

выявление подготавливаемых или совершаемых преступлений, их предотвращение, пресечение и раскрытие, выявление и устранение причин и условий, способствующих совершению преступлений, а также осуществление индивидуальной профилактики преступлений на территории или объекте оперативного обслуживания;

- анализировать и оценивать оперативно-розыскную ситуацию, связанную с конкретными преступлениями, составлять их оперативно-розыскную характеристику, выдвигать оперативно-розыскные версии относительно предупреждения и раскрытия преступлений, а также розыска преступников и безвестно отсутствующих лиц;

- применять лично и в установленном порядке с помощью других субъектов ОРД комплексные меры, методы, средства и тактику оперативно-розыскной деятельности;

- принимать решения относительно проведения отдельных оперативно-розыскных мер, а также применения средств и методов ОРД в экстремальных психологических ситуациях и в условиях оперативного риска;

- применять методы и приемы конспирации при проведении негласных мер ОРД и использовании оперативно-технических средств;

- устанавливать психологические контакты с лицами, представляющими оперативный интерес, вступать с ними в оперативное общение, использовать при этом легенды прикрытия своей личности и соответствующие способы ролевого перевоплощения, руководить своим эмоциональным состоянием;

- привлекать к негласному сотрудничеству определенных лиц, налаживать и поддерживать с ними доверительные отношения, учить и развивать их поисково-разведывательные способности, влиять на их поведение и т.д.

Понятно, что в дальнейшем перечисленные профессиональные требования должны быть изучены и проверены на практическом опыте, а затем реализованы в учебном процессе. Соответственно научно-исследовательский портфель ЛГУВД требует заполнения наиболее приоритетными проблемами и темами, отвечаю-

щими задачам научного забезпечення підготовки спеціалістів для служби уголовного розшука ОВД, и в целом совершенствования оперативно-розыскной деятельности оперативных работников.

В данном контексте первостепенной задачей НИР, как мы полагаем, наряду с углубленным исследованием правовых аспектов ОРД, является глубокое изучение качественно новых форм, способов, причин и условий совершения преступлений, отнесенных к линии уголовного розыска, проблем их предупреждения и раскрытия, особенно в условиях стремительного видоизменения современной преступной среды и противоправной деятельности, а также возрождение "воров в законе", в том числе и импортирование криминальных авторитетов из-за, так называемого, ближнего зарубежья.

Качественные изменения преступлений требуют дифференцированного применения подразделениями уголовного розыска мер и средств ОРД, направленных на их предотвращение, пресечение и раскрытие, причем в адекватном соотношении с видовой спецификой оперативно-розыскной характеристики отдельных новых видов таких преступлений. Сегодня к ним со всей очевидностью можно отнести преступления корыстной направленности, обретающие уже заметную распространенность на фоне современного финансового и экономического кризиса. Это разбойные нападения на банковские учреждения и почтовые отделения, изошренные мошенничества, уличные грабежи, квартирные кражи и т.п. поэтому, в данном контексте, от науки сегодня, по-видимому, следует ожидать, в первую очередь, разработок относительно форм, методов и способов оперативно-розыскного реагирования на быстротечные изменения оперативной обстановки.

В этой связи, во-первых, в рамках утвержденной программы развития научно-исследовательской работы по проблемам ОРД в ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко была разработана тематика приоритетных научных исследований, направленных на научное сопровождение профессиональной подготовки специалистов уголовного розыска. При этом отныне все плановые научно-исследовательские работы в университете по проблемам ОРД осуществляются, главным образом, по заявкам УУР ГУМВД Украины в Луганской

области и при участии представителей данного управления. Для максимального сближения научно-исследовательских работ с практическими потребностями подразделений уголовного розыска, по согласованию с руководством ГУМВД Украины в Луганской области (как базового органа проведения НИР), молодые ученые университета закрепляются на определенное время за тем или иным структурным подразделением УУР ГУМВД и фактически проводят так называемое включенное исследование по соответствующим темам. С этой же целью проводится непосредственное научное сопровождение внедрения в практику уголовного розыска конечных разработок по результатам исследований, переданных в установленном порядке заказчику.

Далее необходимо затронуть следующий вопрос. Профессия оперативного работника уголовного розыска, как известно, включает в себя широкий спектр знаний и умений, необходимых для решения задач, находящихся на пересечении социальных, психологических, социально-психологических и иных общественных наук. Отсюда важнейшим методологическим требованием становится обеспечение междисциплинарного научного подхода к проведению необходимых научных исследований.

Сегодня, особого внимания заслуживает дальнейшее востребование теорией, практикой ОРД и учебным процессом психологии оперативно-розыскной деятельности, в рамках которой специальные психологические знания раскрываются и познаются как средства научного познания отдельных направлений оперативно-розыскной деятельности, и как орудия практического ее осуществления.

Заметим в этой связи, что, отталкиваясь от отправных положений, изначально заложенных в разработанной под руководством Я.Ю. Кондратьева Концепции психологии ОРД, а также на основе собственных научных исследований, проведенных в ЛГУВД, в его же стенах впервые в Украине было подготовлено и издано учебное пособие "Психология оперативно-розыскной деятельности"¹.

¹ См.: Психологія оперативно-розшукової діяльності. Загальна частина. Навчальний посібник. Луганськ: РВВ ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. - 2003. - 272 с.

Главная прикладная и учебная его значимость заключаются в формировании общей психологической модели оперативно-розыскной деятельности, в том числе ее основных структурных элементов, как-то: психология субъекта ОРД, психология объекта ОРД, психология реализации оперативно-розыскных мер.

В дальнейшем, развивая прикладные аспекты психологии ОРД, университетом были выпущены также научно-практические пособия: "Психология осуществления проникновения негласных работников оперативных подразделений органов внутренних дел в организованные группы и преступные организации" (авт. кол.: Бараненко Б.И., Дидоренко Э.А., Цветков А.Г. и др. – ЛАВД, 2004 г.), "Психология оперативного общения в деятельности оперативных подразделений органов внутренних дел" (авт. кол.: Бараненко Б.И., Глазков В.А., Звонок А.С. и др. – ЛГУВД, 2007 г.) и другие публикации из этой серии.

Научно-исследовательская работа на данном направлении продолжается, однако, надо сказать, что для полного усвоения профессионально-психологических знаний будущими оперативниками уголовного розыска требуется включение в учебный процесс по дисциплине ОРД психологии оперативно-розыскной деятельности как отдельного раздела этой дисциплины.

Следует затронуть еще одну важную проблему профессиональной подготовки оперативников уголовного розыска. На первый взгляд, банальным выглядит наше утверждение, что успех в борьбе с любыми преступными проявлениями предопределяется преимуществами ее технологий над криминальными технологиями. Одним из важнейших составляющих этого преимущества является техническое превосходство работников уголовного розыска.

В данном случае стоит обратить внимание на наличие двух противоречивых реалий. *Первая из них – явно позитивная.* Она заключается в значительном арсенале оперативно-технических средств, имеющихся в распоряжении МВД, так же, как и поистине в огромном научно-техническом потенциале ГНИИ МВД Украины. *Вторая же – менее оптимистичная.* Как показывают результаты специального опроса оперативных работников уголовного розыс-

ка, они имеют весьма скудное представление относительно существующих оперативно-технических возможностей, которые сыщиками могли бы непосредственно использоваться в их повседневной работе.

Главная причина этого противоречия, как показывают наши исследования, усматривается в разрыве между реальными достижениями в области современной разработки специальных технических средств оперативного познания (образно говоря, "железа") и фактическим, прямо скажем, неудовлетворительным уровнем специальных технических знаний оперативных работников, а в некоторых случаях это касается и отсутствия у них личных умений и навыков по непосредственному применению отдельных оперативно-технических средств и соответствующих методов.

Нельзя обойти стороной и еще одну важнейшую проблему, а именно то, что сегодня, при определении целей и задач оперативно-розыскной деятельности, принятии решений о реализации конкретных ее мер, средств и методов, эти процессы требуют серьезного смещения акцентов в сторону безоговорочного уважения и соблюдения, закрепленных Конституцией Украины, демократических прав и свобод граждан. Речь идет здесь не только о совершенствовании правовой защиты их жизни, собственности и иных законных интересов от преступных посягательств, но, главное, о том, чтобы каждый сыщик в любом человеке, с которым он вступает в правоотношения, видел в нем, прежде всего, личность. Разумеется, что это не простая задача. Ее решение связано с морально-этической стороной ОРД, преодолением при этом, чуть ли не векового менталитета, неизменно формировавшегося и укреплявшегося в милицейских рядах на идеях единства и незыблемости целей и интересов государства при полнейшем, почти, что, игнорировании достоинства отдельной личности.

Очевидно, что научные разработки по проблемам ОРД нуждаются в разрешении, помимо сугубо профессиональных вопросов, более объемных проблем личности, в том числе важнейших для нее институтов частной собственности, демократических, на-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

циональных, религиозных и иных свобод, исследуемых через призму Конституционного права, отраслевых правовых и других общественных наук, наиболее "привязанных" в данном контексте к проблемам ОРД.

М.Є. Шумило*
Д.О. Бабічев**

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОМІРНОСТІ
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ
ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО
РОЗШУКУ ПРО ПРОВЕДЕННЯ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ, ЩО ТИМЧАСОВО
ОБМЕЖУЮТЬ КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН**

Результати комплексного дослідження реалізованих оперативно-розшукових справ, матеріалів прокуратури, опитування працівників карного розшуку тощо, на жаль, віддзеркалюють невідповідність існуючої сьогодні системи законодавчої регламентації проведення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) підрозділами ОВС до зростаючих вимог протидії злочинності. Істотні прогалини в чинному законодавстві зумовили затвердження практики, за якою обґрунтованість рішень про оперативно-розшукове обмеження закріплених Конституцією України прав і свобод громадян у переважній більшості випадків ставиться в залежність від отриманих ініціатором результатів. За таких умов простежується істотне зниження наступальності в прийнятті означених рішень, невиправдана стриманість та надмірна обережність у характерних

* Проректор Національної академії СБ України, доктор юридичних наук, професор, генерал-лейтенант СБ України.

** Старший науковий співробітник НДІ з правових та організаційно-тактичних проблем ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, капітан міліції.

для ОРД ситуаціях цейтноту й інформаційної невизначеності, що, звичайно, у край негативно позначається на загальних показниках боротьби зі злочинністю.

В оперативно-розшуковій науці окремі аспекти або суміжні питання проблеми прийняття рішень про проведення ОРЗ, що тимчасово обмежують конституційні права громадян, розглядалися в роботах О.М. Бандурки, Ю.М. Грошевого, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, С.В. Єськова, Ю.Ф. Жарікова, О.І. Козаченка, В.А. Некрасова, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, В.О. Черкова, О.Ю. Шумілова та інших науковців.

Однак, виходячи з ґрунтовного дослідження юридичних джерел, можна констатувати, що як у теорії ОРД, так і в цілому оперативно-розшуковому законодавстві залишаються невизначеними підстави прийняття зазначених рішень, достатність яких виступає ключовим інформаційним фактором правомірного проведення ОРЗ, що тимчасово обмежують конституційні права громадян.

Зокрема, чинний Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" на відміну від Модельного закону держав – учасників СНД "Про оперативно-розшукову діяльність" (стаття 7), а також відповідних законів Російської Федерації (стаття 7), Республіки Азербайджан (стаття 11), Республіки Білорусь (стаття 12), Республіки Таджикистан (стаття 7), Республіки Молдова (стаття 7) регламентує не підстави для проведення ОРЗ, а загальні підстави для проведення ОРД¹.

Звичайно, таку підміну не можна визнати рівнозначною та, відповідно, обґрунтованою. Як відомо, за наявності підстав для проведення ОРД працівники оперативних підрозділів отримують право та можливість застосовувати будь-які оперативно-розшукові методи. При цьому право на проведення ОРЗ, що тимчасово обмежують конституційні права громадян, автоматично не виникає, оскільки для цього необхідна низка додаткових і виняткових правових умов.

¹ Див.: Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303 (з подальшими змінами та доповненнями).. - Ст. 6.

У такій ситуації доцільно було б прийняти традиційну для кримінально-процесуальної науки¹ та теорії ОРД² диференціацію зазначених підстав на формально-правові та фактичні. Але ж для цього на сьогодні відсутні критерії або будь-які інші роз'яснення, що визначали б власне достатність даних для припущення того, що з допомогою заходу з визначених джерел буде отримана оперативно значуща інформація (фактичні підстави для прийняття досліджуваних рішень).

Зокрема, не більш як розпливчастими видаються рекомендації, що містяться у відомій в ОРД відомчій Інструкції: "Достатність інформації для проведення оперативно-розшукової діяльності визначається в кожному конкретному випадку". Таке формулювання, на наш погляд, не має змістовного навантаження, містить занадто імпліцитний характер, припускає безмежний суб'єктивізм в оцінці оперативно значущої інформації тощо.

Як наслідок, практика прийняття рішень про проведення інтрузивних ОРЗ уже сьогодні стикається з суттєвими перепонами в її нормальному функціонуванні, оскільки припускає неабиякі маневри наглядових інстанцій для виникнення сумнівів у її легітимності. Наприклад, у поточному році прокуратурою Луганської області в порядку нагляду перевірено стан дотримання вимог Законів України "Про оперативно-розшукову діяльність" і "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою зло-

¹ Див.: Шейфер С.А. Следственные действия. Основания процессуального порядка и доказательственное значение. - М., 2004. - С. 22; Семенов В. Фактические основания производства следственных действий // Уголовное право. - 2005. - № 2. - С. 93.

² Див.: Грошевий Ю.М., Єськов С.В. Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності: Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. - С. 62; Єськов С.В. Підстави для проведення знаття інформації з каналів зв'язку як оперативно-розшукового заходу // Удосконалення оперативної розробки об'єктів ОРД оперативними підрозділами ОВС у сучасних умовах: Спецвипуск Вісника Луганського державного університету внутрішніх справ № 1. У двох частинах. - 2007. - Ч. 1. - С. 117; Чечетин А.Е. Актуальные проблемы теории оперативно-розсыльных мероприятий: Монография. - М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2006. - С. 141.

чинністю" при здійсненні ОРД. Під час перевірки виявлено низку порушень вимог ст.ст. 1, 6, 7, 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" і відомчих наказів, що регламентують порядок заведення оперативно-розшукових справ та проведення в них ОРЗ. Зокрема, перевіркою деяких оперативно-розшукових справ встановлено, що матеріали не містять достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою ОРЗ, чим порушено вимоги ч. 1 ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність".

Також виявлено порушення вимог ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" щодо гарантій законності при проведенні ОРД. За висновками прокуратури, оперативні працівники продовжують звертатися до суду за дозволом на обмеження конституційних прав і свобод громадян без виконання всього комплексу інших ОРЗ, унаслідок чого за I півріччя 2008 року з 80 оперативно-розшукових справ, у яких проводилися ОРЗ, що обмежують конституційні права і свободи громадян, 14 справ закрито на підставі пп. 5, 7 ст. 9-2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність".

У результаті прокуратурою Луганської області висунуто вимогу до керівництва ГУМВС України в Луганській області щодо вирішення питання про застосування заходів дисциплінарного впливу до осіб, винних у виявлених порушеннях законодавства та недоліках в ОРД. Відповідно було прийнято Наказ про покарання за № 1019 від 04.09.2008 р.

Але ж якщо заглибитися в суть проблеми і, зокрема, проаналізувати результати роботи підрозділів кримінальної міліції ГУМВС України в Луганській області за 9 місяців 2008 року, то виявляється, що з 407 дозволів на проведення оперативно-технічних заходів усі 407 подань було погоджено з відповідним прокурором. При цьому, очевидно, що сумнівів у достатності оперативно-розшукової інформації або наявності правових підстав для тимчасового обмеження конституційних прав громадян не виникало. Відповідно, не має жодної відмови суду в дозволі на проведення зазначених заходів... (курсив наш. – М.Ш. та Д.Б.).

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Не тільки в практиці, але й у теорії ОРД не визначено сутність терміну "достатність". Зокрема, як уважає І.В. Сервецький, наявність достатньої інформації про осіб, які готують або вчинили злочини, передбачає відомості стосовно осіб, які чинять умисні дії щодо створення умов для здійснення злочину: підшукують засоби і знаряддя злочину, співучасників, розробляють плани, визначають спосіб, місце і час його вчинення, а також підмовників, пособників та осіб, які будуть ховати злочинця¹.

Однак такий підхід видається незавершеним, адже його автор ототожнює достатність лише з наявністю певних відомостей без акцентуації на якісні, кількісні або інші критерії, яким би мали відповідати отримані фактичні дані.

У цьому контексті більш обґрунтованою є позиція В.А. Некрасова. На його думку, достатність як категорія являє собою такий обсяг інформації або наявність достовірного джерела, від якого вона отримана, що може свідчити про те, що досліджувана подія мала місце в дійсності².

Проте і це уявлення потребує уточнення, оскільки не можна виключити ймовірність ситуацій, коли, наприклад, у випадку розшифрування навіть від надійного негласного джерела (якісний критерій оцінки отриманих відомостей) надходить неповна або неточна інформація, дезінформація тощо. При цьому працівник оперативного підрозділу якийсь час помилково буде вважати, що певна подія мала місце в дійсності.

¹ Див.: Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" (станом на 1 лютого 2002 року) / За ред. канд. юрид. наук. проф. Я.Ю. Кондратьєва. - 2-е вид. - К.: Національна академія внутрішніх справ України. - 2002. - С. 98.

² Див.: Некрасов В.А. Критерий достаточности информации при принятии решения на проведение ОРМ (опыт Украины, США, Великобритании) // Теоретико-прикладные проблемы оперативно-розыскной деятельности в России и Украине на современном этапе: Материалы российско-украинской межвузовской научно-практической конференции. Белгород - Харьков 4 - 5 июня 1999 года / Под ред. В.Н. Самсонова, А.Н. Ярмышя и др. Белгород: БЮИ МВД России, 2000. - С. 200 - 201.

На наш погляд, достатність інформації для припущення того, що за допомогою заходу з визначених джерел буде отримано оперативно значущу інформацію як фактичну підставу для прийняття рішень про проведення ОРЗ, що тимчасово обмежують конституційні права громадян, установлюється шляхом внутрішнього переконання, формування якого в традиційному варіанті¹ пов'язується з переростанням почуття сумніву в почуття впевненості.

Такий підхід містить два основних аспекти: гносеологічний і психологічний. У гносеологічному аспекті процес формування переконання вкладається в систему "незнання-знання", від імовірного знання до знання істинного та достовірного на основі перевірки певних фактів. У психологічному аспекті зазначений процес ґрунтується на важливих для прийняття рішень суб'єктивних (особистісних) якостях особи, таких як, наприклад, рішучість, інтелектуальна впевненість діяти певним чином відповідно до здобутих знань.

Серед дослідників ці аспекти, як правило, поєднуються та підкріплюються взаємозв'язком об'єктивного та суб'єктивного.

На думку С.Л. Рубінштейна, переконання являє собою єдність знання та переживання, пізнавального й афективного. Явища свідомості виражають не тільки адекватні знання про оточуючий світ, але й ставлення до нього. У свідомості фіксується об'єктивна дійсність, що має актуальний для суб'єкта пізнання характер².

Як підкреслює А.Р. Ратінов, переконання - це, по-перше, знання, а по-друге, віра в правильність цього знання і, по-третє, вольовий стимул до певних дій³.

Не менш цікавої позиції дотримується П.Ф. Копнін, який уважає, що свідомо віра виражає внутрішню переконаність суб'єкта в істинності ідеї, правильності практичної реалізації. У ній об'єктив-

¹ Див.: Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве. Х., Вища школа. - 1975. - С. 11, 32; Бохан В.Ф. Формирование убеждения суда. Минск. - 1973. - 160 с.

² Див.: Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. М., 1959. - 251 с.

³ Див.: Ратинев А.Р. Теория судебных доказательств в советском уголовном процессе. - М.: Юридическая литература, 1973. - 735 с.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

но істинне знання переходить у суб'єктивну впевненість, що спонукає, психологічно настроює людину на практичну дію, яка втілює ідею в життя¹.

Якщо перекласти ключові ідеї зазначених науковців стосовно змісту внутрішнього переконання на специфіку ОРД і, зокрема, ОРЗ інтрузивного характеру, то можна припустити, що внутрішнє переконання працівника оперативного підрозділу – це стан його свідомості, який виникає внаслідок віддзеркалення фактів, пов'язаних із подіями тяжких та особливо тяжких злочинів, і через який він упевнений у правильності зроблених висновків і готовий до практичних дій відповідно до отриманих знань.

З урахуванням наведеного визначення, а також вищевикладених положень *достатність даних* можна представити як *сукупність відомостей, які дозволяють сформулювати в працівника оперативного підрозділу внутрішнє переконання стосовно єдиного можливого в певній оперативно-розшуковій ситуації рішення про доцільність проведення конкретного заходу, його результативність та ефективність у досягненні мети.*

Не менш значні проблеми поряд із визначенням достатності підстав при прийнятті підрозділами карного розшуку рішень про проведення інтрузивних заходів виникають у характерних для практики ОРД ситуаціях, коли найменше зволікання з проведенням ОРЗ може призвести до втрати можливості своєчасної фіксації інформації, релевантної до протиправної діяльності розроблюваних осіб.

У теорії ОРД особливості прийняття рішень в умовах цейтноту неодноразово піддавалися науковому обговоренню і зводилися до того, що рішення мають бути випереджувальними та своєчасними і ні в якому разі не передчасними чи запізнаними. Як справедливо зазначили Є.А. Митрофанова та А.В. Семенова, запізнення в прийнятті рішень можуть призвести до більшого ускладнення проблемної ситуації². Подібної думки дотримується

¹ Див.: Копнин П.Ф. Философские идеи В.И. Ленина и логика. – М.: Наука, 1996. – 463 с.

² Див.: Митрофанов Е.А., Семенов А.В. Частная тактика оперативно-розыскной деятельности // Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности: Сборник научных трудов. – Омск: ВШМ МВД СССР. – 1986. – С. 123 – 124.

ся і С.С. Овчинський: "Чим більш віддалене виконання від моменту, сприятливого для отримання необхідної інформації, тим більша небезпека її перекручення, і як наслідок, припущення помилок при прийнятті рішення"¹.

Водночас існуючий сьогодні окремих порядок проведення в умовах цейтноту ОРЗ, пов'язаних із тимчасовим обмеженням конституційних прав громадян, що встановлений положеннями чинного Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", містить суттєві неточності, які перешкоджають ініціативності та наступальності в практиці прийняття підрозділами карного розшуку даних рішень.

Зокрема, відповідно до положень ч. 14 ст. 9 зазначеного закону в разі оперативної необхідності невідкладного проведення ОРЗ оперативно-розшукові підрозділи зобов'язані протягом 24 годин повідомити суд або прокурора про їх проведення й підстави для їх проведення².

Якщо ж уважно їх проаналізувати, то не можна не помітити законодавчу незавершеність закладеного до норми зобов'язання стосовно повідомлення суду або прокурора про екстрене проведення заходу. Таке формулювання, на наш погляд, не тільки не відповідає вітчизняним конституційним вимогам стосовно забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів суспільства і держави, але й загально прийнятим для країн СНД стандартам правової регламентації спеціальних умов для проведення ОРЗ у частині обов'язкового отримання дозволу в установленому порядку.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 8 Модельного закону "Про оперативно-розшукову діяльність" у випадках, що не терплять зволікання та можуть призвести до вчинення тяжкого злочину, а також за наявності даних про події та дії, що створюють загрозу

¹ Див.: Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / Под ред. А.С. Овчинского и В.С. Овчинского. - М.: ИНФРА-М, 2000. - С. 29.

² Див.: Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303 (з подальшими змінами та доповненнями).. - Ст. 9. - Ч. 14.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

національній безпеці держави, на підставі мотивованої постанови одного з керівників органу, який здійснює ОРД, дозволяється проведення ОРЗ, які обмежують конституційні права громадян на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, що передаються мережами електричного та поштового зв'язку, а також право на недоторканність житла, з обов'язковим повідомленням суду (судді) або прокурора протягом 24 годин. Протягом 48 годин з моменту початку проведення ОРЗ орган, що його здійснює, зобов'язаний отримати судові рішення або санкцію прокурора про проведення такого ОРЗ або припинити його проведення¹. Майже тожні положення закладені до ч. 3 ст. 8 Закону РФ "Про оперативно-розшукову діяльність", ч. 3 ст. 13 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність" Республіки Білорусь, ч. 3 ст. 8 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність" Республіки Таджикистан та ін.

Поряд з цим доречно зазначити, що необхідність виправлення законодавчої незавершеності змісту ч. 14 ст. 9 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність" неодноразово підкреслювалася й науковцями в галузі теорії ОРД. Зокрема, видається обґрунтованою пропозиція Ю.Ю. Орлова стосовно того, що закон має містити положення, яке б зобов'язувало оперативний підрозділ у разі термінового проведення заходу, пов'язаного з обмеженням прав особи, без дозволу суду отримувати такий дозвіл протягом визначеного законом часу в установленому порядку².

Тому, урахувуючи наведені особливості правової регламентації проведення ОРЗ інтрузивного характеру в ситуаціях оперативної необхідності, закладені до положень оперативно-розшукового законодавства країн СНД, а також обґрунтовані пропозиції на-

¹ Див.: О модельном законе "Об оперативно-розыскной деятельности": по состоянию на 28 марта 2007 года / Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств от 6 декабря 1997 года № 10 - 12.

² Див.: Орлов Ю.Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теоретичні, правові та організаційно-тактичні проблеми): - Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - К., 2008. - С. 14.

уковців у галузі ОРД, вважаємо за необхідне внести доповнення до відповідної норми Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" і викласти її в такій редакції: *"У разі оперативної необхідності невідкладного здійснення заходів, які тимчасово обмежують конституційні права громадян, оперативні підрозділи зобов'язані протягом 24 годин з моменту початку проведення заходу повідомити суд і прокурора про їх проведення та протягом 48 годин у встановленому цим законом порядку отримати дозвіл на подальше проведення заходу або припинити його проведення"*.

З метою виключення ймовірних труднощів у розумінні формулювання "оперативна необхідність" додатково звернемося до положень чинного законодавства, проектів Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", а також відповідної спеціальної літератури.

Серед нормативно-правових актів України лише КПК містить положення, які за правовою природою схожі до виключних (спеціальних) умов прийняття рішень про проведення ОРЗ, що тимчасово обмежують конституційні права громадян. Зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 177 КПК України ("Підстави для проведення обшуку та порядок надання згоди на його проведення") *"у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, обшук житла чи іншого володіння особи може бути проведено без постанови судді. При цьому в протоколі зазначаються причини, що зумовили проведення обшуку без постанови судді. Протягом доби з моменту проведення цієї дії слідчий направляє копію протоколу обшуку прокуророві"*.

Тобто в КПК України "невідкладні випадки" пов'язуються із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Поряд із цим у проектах Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" відмічається: *"У разі оперативної необхідності невідкладного здійснення цих заходів у зв'язку із запобіганням та припиненням тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також за наявності даних про дії, що загрожують національній без-*

пеці держави, такі ОРЗ проводяться за мотивованою постановою, що затверджена керівником органу, який здійснює ОРД¹.

Тобто науковцями, залученими до розроблення проектів нового Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" випадки "оперативної необхідності" ототожнюються із запобіганням і припиненням тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також наявністю в провадженні працівників оперативних підрозділів відомостей про дії, що загрожують національній безпеці держави.

У свою чергу, у теорії ОРД ситуації, які характеризуються відсутністю часу для виконання законодавчих правил щодо отримання судового дозволу, пов'язуються з випадками, коли необхідно захистити життя й інтереси власності, затримати злочинця, який тікає, а також, коли необхідно попередити приховування, руйнування чи ушкодження доказів або уникнути інших серйозних перешкод у розслідуванні злочинів².

Тож, виходячи з сукупного аналізу обставин, у зв'язку з якими можуть виникати ситуації оперативної необхідності, а також погоджуючись у тому, що у випадках, які не припускають зволікання, необхідно діяти відповідно до чинних норм і правил, пропонуємо доповнити Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" роз'яснювальними положеннями такого змісту: *"Випадки оперативної необхідності проведення ОРЗ, що тимчасово обмежують конституційні права громадян, – це ситуації, які не припускають зволікання через необхідність оперативного припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання йому, реагування на дії,*

¹ Див.: Глушков В.О., Шинкаренко І.Р., Захаров В.П., Василичук В.І., Никифорчук Д.Й. Проект нового закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" // Спеціальний випуск Вісника Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка № 1. – 2008. – Ч. 2. – С. 146 – 176; Сілюков В.О., Бараненко Б.І., Цветков О.Г. Проект закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", підготовлений згідно з вказівкою МВС України (лист МВС України № 43/18 від 10.01.08 р.) // Вих. ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка № 294 від 31.01.2008 р.

² Див.: Долженков О.Ф., Некрасов В.А., Черкасов Ю.Е. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності: Монографія / Під заг. ред. О. М. Бандурки. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2003. – С. 104 – 105.

що загрожують національній безпеці держави, а також попередження знищення доказів".

Не претендуючи на беззаперечність наведених міркувань або аргументів, сподіваємося на широку дискусію з приводу запропонованих змін до положень Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Уважасмо, що викладені пропозиції в комплексі сприятимуть становленню більш змістовного уявлення про підстави прийняття зазначених рішень та попередженню ймовірних колапсів практики проведення ОРЗ, що тимчасово обмежують конституційні права громадян.

Т.П. Вісковатова*
В.С. Луцьов**

**РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОГО
МИСЛЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТА
ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ**

Організація психологічного забезпечення професійної діяльності співробітників оперативних підрозділів правоохоронної системи України вимагає від сьогоднішнього новітніх підходів та розробок. Спостерігається тенденція до виокремлення психології оперативно-розшукової діяльності (ОРД) в окрему галузь практичної психології – оперативно-розшукову психологію (ОРП). Попри значні дослідження з даної тематики актуальними й невирішеними лишаються питання розумової діяльності оперативних пра-

* Академік Української академії наук, доктор психологічних наук, професор, завідувача кафедри диференціальної та експериментальної психології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

** Завідувач лабораторією експериментальної психології факультету права і психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

цівників, а саме вивчення особливостей розвитку юридичного мислення в процесі професіоналізації.

Як показав аналіз літератури, особлива увага приділяється оперативності та логічності мислення. Проте, складність та актуальність вивчення мислення працівників ОРД пояснюється, перш за все тим, що мислення є не лише логічним, але й психічним процесом. Як зазначає Будянський М.Ф., раніше в психологічній науці вважалося, що найбільше високі вимоги до розумової діяльності пред'являє теоретична діяльність, що пов'язувалася з абстрактним мисленням, в той час як практичний розум, навіть на його найвищих стадіях, розцінювався як менше кваліфікований. Проте, як указує вчений, нині абсолютно доведено, що вищі прояви людського розуму однаковою мірою наявні й теоретично й практично [3, 48].

В психограмі оперативного працівника вказується на важливість достатнього розвитку оперативного мислення. В той же час, враховуючи індивідуально психологічні особливості працівників оперативного розшуку, можна припустити, що всі види мислення взаємозалежні, і переходять одне в одне.

Тому ми вважаємо, що назріла необхідність в систематизації окремих показників мислення працівників оперативно-розшукової діяльності в окремий професійний тип.

В юридичній психології та юриспруденції визначено дві категорії щодо уявної діяльності особистості в системі правових відносин: "правове мислення" та "юридичне мислення". Як показав аналіз наукової літератури в більшості випадків ці терміни використовуються як тотожні. Проте, через певні розбіжності в етимології слів, та низку інших аспектів, вважаємо за доцільне використовувати поняття "юридичне мислення".

Розуміння особливостей розвитку мислення, насамперед, визначено загальною теорією мислення, що знаходить своє відображення у роботах Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, А.Н. Леонтьєва, А.М. Матюшкина, С.Л. Рубінштейна, К.А. Славської.

В психологічній науці побудована теорія розвитку мислення. Провідними та фундаментальними в цій сфері є дослідження

Д.Б.Богоявленської, Л.В. Занкова, Н.О. Менчинської, Л.А. Люблінської, З.І. Калмикової, Т.В. Кудрявцевої, І.С. Якиманської.

В роботах А.І. Овчинникова [6, 145 – 149] правове мислення розглядається як інтелектуальна форма правосвідомості. У роботах В.М. Розіна розглядаються питання формування юридичного мислення з урахуванням його філософських та соціокультурних аспектів. Окремим аспектам правового мислення присвячені дослідження правознавців і філософів П.П. Баранова, В.П. Малахова, А.А. Матюхіна, А. Жалінського, В.М. Розіна, у яких розглянуті деякі питання історичного генезису, сучасного стану й подальшого розвитку теоретичного й професійного юридичного мислення.

Психологічні складові юридичного мислення аналізуються Л.І. Нетражицьким. Професійне юридичне мислення вивчалося В.М. Сирих, С.І. Вільнянським, А.Ф. Черданцевою, В.Е. Жеребкіною, А.А. Старченко, в контексті логічних операцій юридичного мислення. Соціально-психологічні проблеми юридичного мислення розкрито в дослідженнях В.В. Лазарева.

Крім того, слід згадати про праці вчених у галузі ОРД: А.Ф. Возного, А.І. Алексєєва, Г.К. Синілова, А.К. Семенова, В.Ю. Фролова, В.А. Черепанова, у яких було закладено базові принципи психології оперативно-розшукової діяльності (ОРД). В літературі визначено, що мислення оперативного працівника – це творче мислення, яке має суто практичну спрямованість на вирішення конкретних завдань боротьби із злочинністю. Враховуючи складність, багатоплановість, різноманітність завдань, що вирішуються працівником ОРД, можна з повною підставою віднести його пізнавальну діяльність до розряду творчих, а основною формою забезпечення пізнання в ній назвати практичне творче мислення.

В інших джерелах [7, 100 – 102] наголошується на тому, що юридичне мислення полягає у вмінні адекватно оперувати правовими поняттями, розумінні сутності правових явищ та право значимих ситуацій, визначати елементи, конструювати та відтворювати правозначимі ситуації в умовах відсутності необхідної інформації, застосуванні практичних навичок побудови гіпотез, та шля-

хів їх доведення. Отже, ми можемо стверджувати про необхідність достатнього розвитку понятійного мислення.

Оскільки оперативно-розшукова діяльність (ОРД) є державно-правовим видом діяльності, тому реалізація її внутрішньо психологічного змісту в зовнішніх діях пов'язана з низкою достатньо суттєвих умов та обмежень, серед яких важливими є сталі розвинені особистісні якості, пізнавальні психічні процеси, тощо. Взагалі можна стверджувати, що оперативний працівник стикається в ході розв'язання своїх професійних завдань з ситуаціями, сповненими психологічного змісту.

Як вказує Андросюк В.Г., діяльність оперативного працівника пов'язана з ризико небезпечними ситуаціями, та супроводжується реальною загрозою для життя та здоров'я. Разом з тим, Прудка Л.М аналізує можливі негативні наслідки професійної діяльності. До них відносяться: зниження ефективності діяльності, неадекватність вчинків, поява залежності від психоактивних речовин, психосоматичні розлади, підвищена збудливість, розлади сну, немотивована конфліктна поведінка, тощо [3, 49].

В науковій літературі [1, 124] визначена психологічна структура діяльності з наступних складових: цілі, мотиви, засоби, цілеспрямовані дії, кінцевий результат. Дослідження свідчать про нерівномірність розвитку тих, чи інших психічних функцій, що дозволяє нам зробити висновок про те, що розвиток юридичного мислення є тривалим процесом якісних перетворень розумових операцій, функцій, процесів, стратегій .

Причому, розвиток (актуальна зона розвитку) юридичного мислення у курсантської молоді та працівників ОРД з досвідом роботи, має різні діяльнісні підгрунтя. Аналіз наукової літератури та власні спостереження дозволяють констатувати наступну динаміку професіоналізації курсантів.

Курсанти першого року навчання характеризуються відсутністю чітких сталих уявлень про ОРД, що пояснюється незначними знаннями щодо майбутньої професії, а також необхідністю адаптуватися до умов навчання в навчальному закладі системи МВС.

Курсанти другого року навчання мають достатню сформованість уявлень про особливості навчання в навчальному закладі системи МВС, у більшості своїй вони пройшли адаптацію, що дає можливість курсантам старших курсів адаптуватися до професії, шляхом виконання службових завдань, стажування в ОВС тощо.

Про сформованість юридичного мислення (але з різним рівнем), у більшості своїй, ми можемо казати у випадках аналізу діяльності та окремих складових юридичного мислення оперативних працівників з досвідом роботи. Теоретично вказану послідовність можна пояснити перевагою навчальної діяльності – щодо курсантів – у порівнянні з оперативними працівниками. Отже, ми можемо зробити висновок, що важливим аспектом розвитку юридичного мислення є умови його професіоналізації.

Враховуючи високу ймовірність станів тривалого психічного напруження, які стають наслідком інформаційного стресу, когнітивного дисонансу, обмеженості часу, стає доволі зрозумілою необхідність розвитку мислення у оперативних працівників, що цілком пояснюється когнітивною теорією психічної діяльності. Відповідно до згаданої теорії когнітивні процеси впливають на емоційні та поведінкові прояви особистості. Отже достатньо розвинені розумові функції можуть стати стабілізаторами в інших сферах життєдіяльності особистості.

Оскільки мислення оперативного працівника відноситься до професійних типів мислення, доцільно визначати його як "юридичне мислення", через специфічний характер професійної діяльності. Як це зазначалося в попередніх дослідженнях, юридичне мислення є професійним типом мислення, яке пов'язане з виконанням службових обов'язків юристів.

В науковій літературі [2, 163] представлена структура професійного мислення, визначаються його наступні компоненти:

- потребово-мотиваційний;
- цілеположення та цілепостановка;
- постановка завдань;
- планування й прогнозування;
- особливості виконання поставлених завдань.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Підкреслюються його наступні психологічні якості:

- гнучкість мислення;
- рефлексивність;
- правове усвідомлення;
- спостережливність;
- самоорганізація;
- пунктуальність;
- тактовність;
- емоційна стійкість;
- конкретність мислення;
- здатність перетворювати інформацію;
- здібність до ризику;
- ініціативність і здатність підпорядкувати собі волю супротивника;
- передбачення, інтуїція [4, 123 - 136].

Разом з тим, в психограмі працівника оперативного розшуку акцентується увага на достатньому рівні розвитку оперативного мислення, характерними особливостями якого є вміння сприймати та оцінювати ситуації, в умовах дефіциту часу та відсутності необхідної інформації.

Проте, ми вважаємо, що найбільше придатною та ємкою дефініцією, яка характеризує мислення оперативних працівників є "юридичне мислення". Відмінність юридичного мислення від оперативного полягає в тому, що оперативне мислення - вид мислення, до того ж властивий багатьом професіям, в той час як юридичне мислення - професійний тип мислення на розвиток якого активно впливає професія.

В дисертаційних дослідженнях О.В. Диси та Д.Н. Завалішиної аналізуються професійно-важливі якості оперативних працівників. Особливої уваги привертають такі особливості мислення як: нестандартність, винахідливість, гнучкість.

П.Я. Пригунов звертає увагу на незалежності суджень, творчу уяву, вміння думати й діяти не по трафарету, відсутність інертності, вміння правильно реагувати на зміни в обстановці [8, 127].

Аналізуючи роботи М.М. Бубера, Г.М. Кучинського, О.Є. Самойлова, можна надійти висновку, що важливу роль в розвитку

мислення відіграє внутрішній діалог. Спираючись на зазначену обставину О.В. Діса доходить до висновку, що внутрішній діалог може виступати базовим компонентом оперативного мислення.

Відповідно до нашого припущення, про те, що оперативність мислення є головною характеристикою юридичного мислення оперативного співробітника, можна також казати про важливу роль діалогічності мислення в загальному розвитку юридичного мислення.

Наступним аспектом розвитку юридичного мислення є проблемність умов його розвитку. Взагалі психічний процес мислення характеризується потребою в вирішенні завдань що виходять за коло навичок. Мислення як процес включається у випадках пошуку нових підходів до вирішення нагальних питань. У зв'язку з цим в психологічній науці побудована структура розумового процесу при вирішенні проблем (Л.Д. Столяренко, по В.Д. Берназу). До нею входять наступні елементи:

- мотивація;
- аналіз проблеми;
- пошук рішення;
- логічне обґрунтування знайденої ідеї рішення, логічні докази правильності рішення;
- реалізація рішення;
- перевірка знайденого рішення;
- корекція.

Всі згадані елементи розумового процесу відіграють значну роль в реалізації та виконанні наступних професійних обов'язків оперативних працівників, та пов'язані з такими вміннями як:

- вміння вибирати з великої кількості інформації саме ту, яка відповідає завданням та сприяє їхній реалізації;
- вміння бачити декілька варіантів вирішення завдань, вибирати серед них найбільше ефективні та знаходити нові незвичайні рішення;
- спроможність виділяти низки притаманних властивостей, провідних взаємозв'язків, притаманних поставленій проблемі;

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- спроможність приймати вірне рішення при гострій нестачі необхідної інформації та при відсутності часу на її міркування;
- спосібність розглядати проблему з декількох позицій;
- спосібність відчувати наявність проблем там, де нібито все вирішено;
- спроможність впізнавати факт цілком за наявності мінімальної кількості його суттєвих ознак;
- вірою й точно кваліфікувати дії осіб, що вчинили протиправні діяння;
- вивчати, аналізувати та оцінювати оперативну обстановку;
- виявляти індивідуально-психологічні особливості осіб з метою встановлення психологічного контакту та обрання методів психологічного впливу на них;
- вірно оцінювати засоби та методи ОРД;
- використовувати різні засоби та методи перевірки оперативної інформації, методику її обробки та аналізу;
- висувати оперативно-розшукові версії та перевіряти їх;
- прогнозувати появу нових способів вчинення злочинів та розвиток злочинної діяльності окремих осіб;
- використати прийоми конспірації в процесі виконання ОРД;
- обирати оптимальні управлінські рішення в екстремальних ситуаціях;
- складати протоколи про адміністративні порушення;
- складати матеріали про злочини в протокольній формі;
- здійснювати підбір, перевірку та залучання до співпраці осіб на конфіденційній основі;
- розробляти оперативні комбінації та готувати завдання на проведення оперативної перевірки отриманих та заарештованих;
- проводити ОРЗ, направлені на встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб;
- працювати в умовах дефіциту часу та інформації [5].

Таким чином, спираючись на зазначені теоретичні концепції, вважаємо за доцільне побудувати наступну гіпотетичну модель розвитку юридичного мислення (рис. 1).

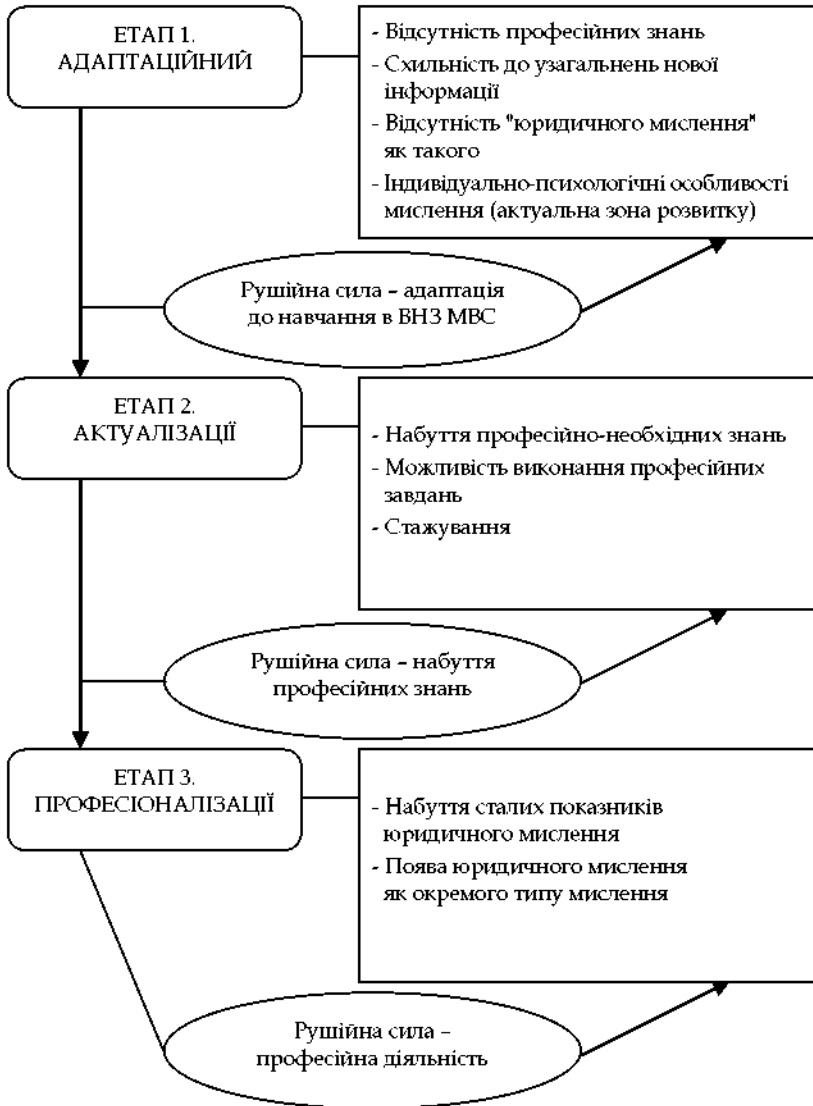

Рис. 1. Гіпотетична модель розвитку юридичного мислення

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Вважаємо, що модель розвитку юридичного мислення доцільно представити у вигляді трьох етапів, на кожному з котрих є відповідні рушійні сили, а також якісні новоутворення.

В цілому процес розвитку юридичного мислення можна розділити на три етапи: адаптаційний, етап актуалізації, та етап професіоналізації.

Адаптаційний етап характеризується відсутністю професійних знань, які є необхідною складовою розвитку юридичного мислення. Крім того, цей етап характеризується адаптацією до навчання в ВНЗ МВС взагалі.

Другий етап характеризується набуттям професійних знань та можливістю їх використання в стажуваннях, тощо.

Третій етап – актуалізації – характеризується тим, що юридичне мислення стає сталим типом мислення, через професійну спрямованість діяльності оперативного співробітника.

Висновки. Таким чином, розвиток юридичного мислення в оперативно-розшуковій діяльності є динамічним процесом. На кожному з етапів цього процесу виділяється специфічне діяльнісне підґрунтя. Важливою складовою юридичного мислення є оперативне мислення. Причому, юридичне мислення виступає як професійний тип мислення, а оперативне мислення – як вид мислення. Рушійними силами розвитку юридичного мислення виступає діяльність (навчальна, професійна) та юридичні знання. Показником розвитку юридичного мислення є якісні новоутворення. Достатній рівень розвитку мислення взагалі, є важливим підґрунтям для розвитку юридичного мислення, яке є важливою складовою успішності виконання професійних обов'язків працівниками ОРД.

Використана література:

1. Бараненко Б.І. Психологія оперативно-розшукової діяльності. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 272 с.
2. Богданов. В.М. Психологические особенности профессионального мышления работника уголовного розыска. – Омск, 1984. – 68 с.
3. Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А., и др. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы,

правовое обеспечение). Учебное пособие. – К.: Центр учебной литературы, 2007. – 264 с.

4. Луньов В.Є. Погляд психологічної науки на юридичне мислення як складову професіоналізму в оперативно-розшуковій діяльності // "Вісник післядипломної освіти" зб. наук праць / Ун-т менеджменту освіти АПН України, Асоц. безперервної освіти дорослих; ред. кол.: О.Л. Ануфрієва та ін. – К., 2005 – Вип. № 10 / Голов ред. В.В. Олійник – К.: Геопринт, 2008. – 272 с.

5. Махлай О.М., Чистяков С.А. Психолого-акмеологічний аспект розвитку пізнавальної сфери оперативних працівників: Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (збірник наукових праць) № 11 – 12 Одеса, ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2005. – 359 с.

6. Овчинников А.И. Правовое мышление: герменевтический и аксиологический аспекты: Дис. ... канд. юрид. наук. Ростов н/д, 2000. – 186 с.

7. Овчинников А.И. Правовое мышление в парадигме герменевтики. Ростов н/д, 2002. – 158 с.

8. Чуфаровский Ю.В. Психология в оперативно-розыскной деятельности. – М., 1996. – 125 с.

К.Л. Федоров*

УДОСКОНАЛЕННЯ Й РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ПРОБЛЕМ ОРД ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Однією з передумов визначення пріоритетної тематики наукових досліджень із проблем оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ на найближчі роки є необхідність, окрім отримання нових теоретичних знань, забезпечення їх практичної віддачі, тобто здійснення й впровадження в

* Начальник наукової лабораторії проблем організації ОРД Державного науково-дослідного інституту МВС України.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

практику оперативних підрозділів науково-прикладних розробок, призваних реально допомогти їм на всіх напрямках зазначеної діяльності. Це потребує, по-перше, адекватності вказаної тематики стратегічним і тактичним завданням ОРД, які більшістю регламентовані відомчою нормативною базою МВС України, чинним законодавством про оперативно-розшукову діяльність, а також Державними та міжнародними програмами по боротьбі зі злочинністю. По-друге, важливим фактором є фактичний стан та ефективність науково-дослідної роботи, що здійснюється в системі відомчих наукових та вищих навчальних закладів. Слід зазначити, що першим кроком у вирішенні останнього питання є започаткування ДНДІ МВС України інформаційного банку даних "Антологія наукових досліджень із проблем оперативно-розшукової діяльності, їх результатів і форм практичного впровадження". Ініціатором зазначеного заходу є Луганський університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

Первинний аналіз опрацьованої моніторингової інформації щодо формування вказаного банку даних показав, що за останні 5 – 7 років кількість наукових досліджень, у тому числі й дисертаційних, за напрямом "Оперативно-розшукова діяльність", упевнено зростала. Так, якщо в 2002 році проведено 10 дисертаційних досліджень, то в 2008 році було вже захищено дисертацій більш ніж удвічі (24). Загалом це може свідчити про нарощування наукового потенціалу з питань теорії й практики оперативно-розшукової діяльності.

Базовими установами з наукових досліджень за вказаною тематикою виявилися: Київський національний університет внутрішніх справ (41,8% досліджень), Харківський національний університет внутрішніх справ (20,9%), Львівський, Одеський, Луганський державні університети внутрішніх справ (відповідно 15,5%, 10,9% та 8,2% від загальної кількості здійснених досліджень).

Вивченням змістовного характеру проведених досліджень, зокрема, дисертаційних, з'ясувалося, що найбільша увага приділялась питанням:

- тактичних особливостей реалізації заходів оперативно-розшукової діяльності та організації взаємодії оперативних підрозділів з іншими службами (18,2%);
- організації боротьби з організованою злочинністю (10,2%);

- організації роботи з особами, які конфіденційно співробітничать з органами внутрішніх справ (9,1%);

- питанням протидії насильницьким та корисливим злочинам, організації розшукової роботи в оперативних підрозділах (по 8%).

Питанням організації та тактики застосування оперативними підрозділами спеціальної техніки під час проведення заходів оперативно-розшукової діяльності було приділено увагу лише в 6,2% досліджень.

Мало досліджувались питання з організації боротьби зі злочинністю неповнолітніх, протидії незаконному обігу наркотичних та психотропних речовин (по 2,3%).

Поодинокими виявилися дослідження з питань щодо психології оперативно розшукової діяльності, оперативно-розшукового супроводження досудового слідства та взагалі кримінального судочинства, удосконалення нормативного забезпечення боротьби з корупцією та дотриманню законності в ОРД.

На наш погляд, дані проведеного моніторингу мають викликати науковий інтерес, проте ключовим питанням повинна стати координація зусиль відомчої науки щодо проведення досліджень із проблем ОРД та досягнення максимальної їх корисності для практики. З точки зору методологічного підходу, на сьогодні головним завданням наукового забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ є формування єдиного курсу розвитку теорії й практики оперативно-розшукової діяльності в Україні, з тим, щоби, як можливо швидше відійти від хибної практики парадів наукових суверенітетів, головним надбанням яких є нерідко намагання протягнути в науку "ордологічних новел" чи відстоювання чийось амбітних, не завжди обґрунтованих поглядів і тверджень.

Вихідні методологічні засади для цього останнім часом уже створюються й полягають у тому, що теорія й практика оперативно-розшукової діяльності розглядається в ранзі окремої галузевої науки. У ній виокремлюються такі визначальні елементи, як об'єкт спеціального наукового пізнання, його предмети, мета, завдання, принципи, специфічні методи й т.ін. Крім того, завдяки сучасним методологічним підходам до ОРД, як наукової галузі, знайдені

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

об'єктивні критерії щодо визначення актуальних проблем ОРД, які мають визначатися як пріоритетні на той чи інший історичний момент.

Основні такі критерії, на думку ДНДІ МВС України та Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, убачаються в:

1) негативних викликах, пов'язаних із сучасним рівнем, структурою, динамікою злочинності, а також станом боротьби з нею в цілому, за окремими напрямками, видами злочинів тощо;

2) суперечностях реально існуючого правового поля, у якому функціонує сучасна система ОРД у цілому, реалізуються її окремі напрямки, завдання, об'єкти впливу тощо, а також відбувається взаємодія із кримінальним судочинством та іншими правоохоронними сферами;

3) вимогах власне науки, у тому числі щодо потреб її методолого-теоретичного збагачення, опанування комплексного (міждисциплінарного) наукового підходу до пізнання оточуючої дійсності, а також удосконалення системи впровадження результатів наукових досліджень у практику.

Саме, відштовхуючись від зазначених критеріїв, нами зроблена спроба розглянути проблему щодо визначення пріоритетної тематики наукових досліджень із проблем ОРД на наступні роки. Відзначимо, що пряму участь у розробці даного питання взяли ЛДУВС та інші ВНЗ МВС України.

Відправною точкою для визначення пріоритетних напрямів науково-дослідних робіт, безумовно, є аналіз характеристики сучасної криміногенної ситуації в країні. Зазначимо, що ця ситуація, не глядячи на спроби деяких державних посадовців оцінити її як видужуючу та переломну, починаючи з 2005 року, продовжує погіршуватися, попри понижувальний рух статистичних показників зареєстрованої злочинності, які, за даними тієї ж статистики, відбуваються на фоні безпрецедентного щорічного зростання кількості заяв і повідомлень про злочини, за якими відмовлено в порушенні кримінальної справи.

До того ж, поза системою реєстрації залишається величезний пласт іншої прихованої (латентної) злочинності, особливо еконо-

мічної. Судячи з дослідницьких даних, опублікованих професором Олександром Кальманом, головним науковим співробітником Національної академії прокуратури України ("Зеркало Недели", № 8 (736) 7 - 13 березня 2009), близько 90% приватизованих підприємств в Україні працюють під контролем кримінально-олігархічних кланів, вісімдесят відсотків товарів широкого вжитку надходять до країни за тінновими схемами контрабандним шляхом, а тіннова економіка в цілому становить 50 - 60%.

Не можуть не турбувати й сучасні тенденції щодо змін, які відбуваються в організованій злочинності, що не тільки набула своєї іншої природи, але й відтворила на сьогодні нові небезпечні чинники. Вона все більше набуває творчого, динамічного й, як відзначається в юридичній літературі, "ринкового" характеру, заповнюючи при цьому всі неконтрольовані або слабко контрольовані державою ніші, змінюючи свої види, форми й способи дійового прояву, використовуючи новітні методи приховування слідів злочинів. Крім того, за визнанням учених і практиків, українська організована злочинність на сьогодні вже вийшла за національні кордони, і завдала серйозного удару по престижу країни та її національній безпеці.

Нещодавні наші дослідження показали, що кримінальні домагання переважної більшості організованих злочинних формувань лежать винятково в економічній сфері. При чому це стосується й загально кримінальних злочинних груп, інтереси яких значно переплітаються з інтересами суб'єктів суто економічних злочинів.

Отже, зусилля в боротьбі із сучасною організованою злочинністю повинні тісніше зростатися в практиці служби боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ) та підрозділів карного розшуку (УР). Головне в даній боротьбі - це позбавлення організованих злочинних формувань фінансового підґрунтя, припинення легалізації ними злочинних доходів.

Важливе місце має бути відведене оперативно-розшуковому попередженню й припиненню будь-яких форм організованої злочинної діяльності. При цьому першорядним завданням повинне стати попередження самого формування ОЗГ та активна постійна

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

робота щодо роз'єднання таких груп на ранніх стадіях їх існування. Тут корисним може виявитися досвід поліцій закордонних країн по застосуванню ними методу так званої подвійної превенції, а саме знешкодження організаторів і "кандидатів" в активні учасники ОЗГ шляхом притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності за менш тяжкі, але легко доказові злочини, як то: незаконне зберігання й носіння зброї, зберігання наркотиків, хуліганство, погрози вбивством і т.ін.

Отже, кримінальна ситуація в країні потребує критичного перегляду того, що реально дає, і що потенційно може дати відомча оперативно-розшукова наука в напрямку зниження напруги, яка сьогодні існує в сфері боротьби зі злочинністю. Ключовими складовими питаннями в цьому відношенні повинні, на наш погляд, бути нормативно-правові, організаційні, психологічні, методичні, тактичні аспекти ОРД, що потребують цілковитого адаптування до сучасних умов.

Поряд з усім, викладеним вище, слід ще зазначити, що існують і реальні проблеми щодо вдосконалення й розвитку власне самої відомчої (так званої міліцейської) науки, зокрема, її оперативно-розшукової галузі. На сьогодні до таких проблем треба об'єктивно віднести:

- розробку заходів щодо збереження й підтримки передових наукових шкіл в області ОРД, їхнього інтелектуально-кадрового потенціалу й матеріальної бази;
- удосконалювання нормативного регулювання організаційних, координаційних і прикладних аспектів наукових і науково-технічних робіт, що виконуються в науково-дослідних і освітніх установах МВС України;
- подолання формального підходу до проведення досліджень та впровадження в практику ОВС наукових розробок. У них, перш за все, має бути виключений будь-який волюнтаристичний диктат та безпідставна амбіційність.

Нові пізнання в даній науковій галузі мають базуватися на новітньому методологічному, теоретичному й правовому фундаменті, а також науково-прикладних розробках, що узагальнюють колосальний вітчизняний і закордонний практичний досвід.

Очевидно також, що оперативно-розшукова діяльність у науковому відношенні має більш стрімкими темпами збагачуватися знаннями, які отримуються за рахунок опанування інших наук. Тут, насамперед, не можна обійти стороною стрімке входження в теорію й практику ОРД психології оперативно-розшукової діяльності. Щоб успішно вирішувати нові завдання ОРД оперативник повинен мати добре розвинену професійно-психологічну спрямованість, що завжди виступає як стрижнева властивість особистості. Крім того, найважливішою якістю професійної діяльності оперробітника є його висока моральність, чесність та людяність. Усі ці особистісні властивості можуть з успіхом формуватися й закріплюватися як при навчанні майбутніх оперативників ОВС, так і в процесі практичної їх діяльності, спираючись при цьому саме на наявні та наступні розробки із психології суб'єктів ОРД.

Відомо, що, у силу своєї відомчої належності відомча оперативно-розшукова наука займається переважно проблемами прикладного характеру. Однак, чимало виконується й проблемних розробок, які мають більш широке наукове значення. Так, наприклад, проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання злочинам, або оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства, що останнім часом розроблялися в стінах ДНДЦ, ЛДУВС і інших ВНЗ МВС України, зачіпають органи судової, виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадські формування тощо, які з інтересом і користю для справи приймають ці розробки для практичної їх реалізації. Треба думати, що ця тенденція повинна й надалі мати місце та певним чином розширюватися.

Підсумовуючи все вищевикладене, ДНДЦ МВС України та ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка пропонують наступні пріоритетні напрями й проблеми в сфері оперативно розшуковій діяльності, які потребують наукових досліджень у найближчі роки (2010 - 2015 р.р.).

1. Удосконалення заходів, засобів і методів первинної пошукової та розвідувальної діяльності оперативних підрозділів ОВС у кримінальному середовищі, на об'єктах інфраструктури злочин-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ності та в інших соціальних сферах із метою пошуку й фіксації фактичних даних про злочинні діяння окремих осіб та груп.

2. Удосконалення організаційно-методичних і організаційно-тактичних засад оперативно-розшукової діяльності ОВС у регіонах зі складною оперативною обстановкою.

3. Організаційні, методичні й тактичні основи попередження й розкриття окремих видів тяжких та резонансних злочинів у сучасних умовах.

4. Оперативно-розшукове запобігання злочинам у сучасних умовах (правові, організаційно-методичні, організаційно-тактичні засади; заходи, засоби, форми й методи практичного здійснення).

5. Особливості заходів, засобів, форм і методів оперативно-розшукової діяльності ОВС щодо боротьби з організованою злочинністю в сучасних умовах.

6. Удосконалення оперативної розробки об'єктів ОРД (правові, організаційні й оперативно-тактичні засади).

7. Оперативно-розшукове забезпечення захисту й особистої безпеки суб'єктів ОРД та осіб, що залучаються до виконання завдань цієї діяльності на засадах добровільності.

8. Забезпечення заходами й засобами ОРД протидії опору й перешкоджанню з боку злочинців та інших осіб проведенню в законному порядку оперативно-розшукової діяльності, досудового слідства та судового розгляду кримінальних справ.

9. Удосконалення використання в оперативно-розшуковій діяльності ОВС спеціальних психологічних знань.

10. Психологія окремих об'єктів оперативно-розшукової діяльності, у тому числі групова психологія організованих злочинних формувань.

11. Використання в оперативно-розшуковій діяльності ОВС сучасних психотехнологій впливу на особистість різних об'єктів ОРД.

12. Психологічні особливості реалізації окремих напрямків і завдань ОРД, її заходів та наявних для цього оперативних засобів і методів, у тому числі щодо різних оперативних підрозділів ОВС.

13. Психологія прийняття та реалізації рішень щодо проведення окремих заходів ОРД у екстремальних ситуаціях.

14. Психологія проведення переговорів з озброєними злочинцями під час здійснення спеціальних операцій щодо їх захоплення, припинення злочинів та визволення заручників.

В.А. Глазков*

**ЛЮДСЬКИЙ ЧИННИК ТА ЙОГО
ВИКОРИСТАННЯ В ПРОФЕСІЙНОМУ
ФОРМУВАННІ ФАХІВЦІВ КАРНОГО РОЗШУКУ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Приступаючи до висвітлення анонсованого в назві даної публікації питання, одразу зауважимо, що вона укладена на основі узагальнення й аналізу робіт Е.О. Дідоренка, оприлюднених ним у минулі роки, із проблемних питань щодо відбору й підготовки співробітників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ під час їх навчання у ВНЗ МВС України. Актуальність цих питань на сьогодні не тільки не вичерпана, але, навпаки, набула винятково важливого значення, оскільки, як відомо, останнім часом відбувається реформування системи освіти МВС України в напрямку забезпечення базової спеціалізованої підготовки оперативників, зокрема, за лінією карного розшуку.

Проблема людського чинника в будь-якій діяльності, а тим більше в оперативно-розшуковій, завжди була актуальною. Сьогодні ж вона є особливо загостреною, оскільки прагнення нашої держави наблизитися до світових стандартів у правоохоронній сфері дуже часто ще наптовхується на нинішню ідеологічну інерцію, а також хибні політичні й економічні реалії. Особливо нега-

* Начальник інституту права Луганського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тивно це відбивається на моделюванні й формуванні професійної якості фахівців оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ, у тому числі й служби карного розшуку.

Аналіз людського чинника підвищення рівня професіоналізму співробітників карного розшуку органів внутрішніх справ неминуче вимагає розгляду безлічі взаємозв'язаних питань, без вирішення яких, неможливо вийти на заданий рівень. Зокрема, до таких питань, спираючись на пропозиції Е.О. Дідоренка¹, слід віднести:

а) розробку критеріїв оцінки ефективності діяльності підрозділів карного розшуку ОВС. Сьогодні, на жаль, ці критерії базуються на застарілому багажі абсолютних та відносних показників (кількість зареєстрованих, розкритих злочинів; чисельний залишок нерозкритих злочинів; відсоток розкривання злочинів; аналогічні показники щодо розшуку злочинців, безвісно зниклих осіб, а також установлення особи невпізаного трупа), до того ж, не за всіма функціональними напрямками роботи зазначених підрозділів (наприклад, відсутня система оцінки ефективності попередження (недопущення) підготовлюваних злочинів, припинення злочинів на стадії замаху на них, загальної й індивідуальної профілактики злочинів тощо).

Унаслідок цього відбувається фактична дезінформація суспільства щодо дійсних результатів роботи карного розшуку. Це, зокрема, наочно демонструють нинішні показники розкриття злочинів, які обчислюються лише відносно кількості зареєстрованих злочинів, яка, за відвертим визнанням керівництва МВС, сягає не більше десяти відсотків від усіх, урахованих міліцією, заяв і повідомлень про злочини.

Але, як наголошував Е.О. Дідоренко, справа полягає навіть не в цьому, а в тому, що при такому підході про якісь морально-

¹ Див.: Проблемы человеческого фактора в повышении эффективности деятельности правоохранительных органов на современном этапе / Человеческий фактор в повышении эффективности деятельности правоохранительных органов: Материалы международной научно-практической конференции. - Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины, 1995; До питання підготовки кадрів у відомчих навчальних закладах. Вісник Академії правових наук України. - № 7. - Харків, 1996.

ціннісні орієнтири в рішенні задач, поставлених підрозділам карного розшуку органів внутрішніх справ, не можна, навіть, і говорити. Створюються передумови, причому передумови ідеальні, для бездумного виконання оперативниками фактично незаконної вказівки вищестоящих керівників (або у формі прямої вимоги, або шляхом психологічного тиску). Насправді складається ситуація вибору між законністю й доцільністю, коли, за умови відсутності необхідних відправних професійних моделей фахівців карного розшуку ОВС і неспрацювання при цьому елементарного людського чинника, без коливань обирається горезвісна доцільність. Тому питання щодо розробки та втілення в практику об'єктивних критеріїв оцінки діяльності підрозділів карного розшуку слід визнати як таке, що потребує нагального вирішення, у тому числі за участю відповідних науковців;

б) цілковитого засвоєння в ході навчання у відомчих ВНЗ (зокрема, у ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка) правових основ оперативно-розшукової діяльності, що буде відповідати загальним тенденціям правової еволюції суспільства. Без цього вся діяльність оперативних працівників буде спиратися лише на сю хвилину, вельми умовні й хиткі уявлення про закон і право. Наслідки цього, з урахуванням різних психологічних типів оперативних співробітників, їхніх моральних якостей тощо, можна легко вгадати. Вони, на жаль, нерідко будуть неправомірними. За даних умов, очевидним завданням навчання майбутніх співробітників карного розшуку має стати глибоке засвоєння ними загальної частини предмету оперативно-розшукової діяльності, а саме – її правових основ;

в) принципову зміну самої системи відбору абітурієнтів для навчання в системі ВНЗ МВС України (ідеться, насамперед, про абітурієнтів до вступу до ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка). Ця система має забезпечити обов'язкове напрацювання заходів щодо прогнозування: інтелектуальної спроможності до успішного навчання, адекватного психологічного сприйняття динаміки соціальних і соціально-психологічних змін у суспільстві, повної професійної придатності майбутніх оперативників; уміння діяти в нестандартних

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ситуаціях тощо. Сюди ж входять і такі складові, як: застосування зброї й спецзасобів в екстремальних ситуаціях; заходи, методи й засоби оперативної роботи; психологія спілкування з населенням і т.ін.

На сьогодні зазначений відбір проводиться доволі формально. Особливо це стосується індивідуального психологічного тестування, яке здійснюється без необхідного диференціювання. Кандидатам на посаду й оперативника, і слідчого, і дільничного інспектора міліції, і, навіть, рядового міліціонера пропонуються одні й ті ж тести, без урахування професійних особливостей їхньої майбутньої служби. Ігнорується важливіший людський чинник, заради з'ясування якого власне й проводиться тестування;

г) вплив на працівника ОВС через морально-правові важелі, який повинен уважатися загально гуманітарним мірилом особистості з одночасним урахуванням її психофізіологічних і характерологічних особливостей.

Саме на зазначеному базовому підрунті й слід формувати спеціальні професійні знання, уміння й навички, а головне, на чому особливо наполягав Едуард Олексійович, так це виховання оперативного співробітника в душі патріотизму, але не у вузькому націоналістично ідеологізованому коридорі, а в любові до Батьківщини, її традицій, культури. Таке трактування дозволило б сформувати фахівця-професіонала, а не бездумного чинушу або провідника чужих ідей.

Викладена вище, за своєю суттю – концепція використання людського чинника у формуванні фахівців карного розшуку ОВС, яка ще за минулих років була обкреслена Е.О. Дідоренком, на наш погляд, є дуже важливою. Актуальність поставлених питань на сьогодні не тільки не вичерпана, але набула винятково важливого значення, оскільки, як відомо, останнім часом відбувається реформування системи освіти МВС України в напрямку забезпечення базової спеціалізованої підготовки оперативників, зокрема, за лінією карного розшуку. Тому, за нашим переконанням, у всіх відповідних організаційних, навчально-педагогічних, наукових та

інших освітянських заходах Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка ми маємо все зробити для того, щоби вказані концептуальні думки й перспективні бачення Е.О. Дідоренка не залишилися в забутті, а, навпаки, послугували певною школою, дороговказом на шляху докорінного підвищення рівня професійного формування майбутніх фахівців карного розшуку органів внутрішніх справ України.

Б.Г. Мальхин^{*}

**ФОРМИРОВАНИЕ
ОРГАНИЗАЦИОННО-ШТАТНОЙ СТРУКТУРЫ
И ВЫСОКОПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ
УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА, ПОВЫШЕНИЕ
ИХ ИМИДЖА СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ**

Рассмотрение этой темы необходимо начать с повышения имиджа уголовного розыска среди населения.

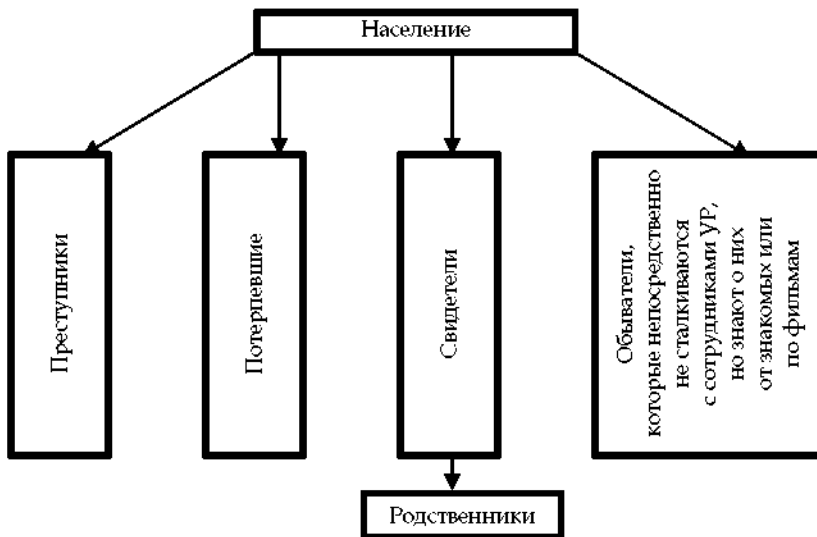
Это конечная цель, ради которой создана в целом милиция Украины и непосредственно подразделение уголовного розыска – служба, которая в этом году отметила свое 90-летие.

Уголовный розыск призван защищать жизнь, здоровье, собственность, а также права и свободы населения Украины, отстаивать интересы общества и государства от противоправных посяганий. Поэтому обеспечение надлежащего реагирования на заявления и сообщения о преступлениях, работа подразделений уголовного розыска по раскрытию преступлений формирует у населения определенное мнение и сказывается на имидже милиции среди населения.

^{*} Заместитель начальника управления уголовного розыска Главного управления МВД Украины в Автономной республике Крым.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Схематично населення можна розділити на чотири категорії.

Рассмотрев, какой именно имидж (в контексте работы сотрудников уголовного розыска по профилактике и раскрытию преступлений) складывается у каждой в отдельности категории населения, можно определить, что конкретно, в конечном итоге, формирует мнение об оперативном работнике в целом.

1. Формирование имиджа у потерпевшего:

1.1. Надежда, что:

- преступника найдут быстро и вернут похищенное;
- преступник понесет суровое наказание.

1.2. Реально:

- в большинстве случаев нет оперативности и волокита при расследовании уголовных дел;
- действия и мысли оперативных сотрудников направлены не на реальное раскрытие преступления, а на его фиксацию;
- раздражает бюрократия делопроизводства по проведению предварительной проверки и дальнейшего расследования уголовного дела.

2. *Формирование имиджа у преступника:*

2.1. *Надежда, что:*

- его не найдут и он сможет безнаказанно совершать преступления в дальнейшем.

Если это происходит, то имидж сотрудника уголовного розыска в глазах преступника не повышается, а наоборот он все более становится убежден в своей безнаказанности и в неспособности сыщика его изобличить.

Даже если преступника изобличают в совершении преступления его отношение к сотруднику уголовного розыска также остается негативным. Лишь только в некоторых случаях когда:

- преступник не может понять как его "вычислили";

- видит как его профессионально задержали;

- если его не обманули и не "навесили" на него преступлений, которых он не совершал;

- если с ним разговаривают с пониманием, по-человечески, помогают решать бытовые проблемы, имидж оперативного работника повышается в глазах преступника.

3. *Формирование имиджа у свидетеля.*

Дача свидетельских показаний практически никогда не приносит человеку морального или материального удовлетворения, а вот проблемы оттого, что человека привлекают в качестве свидетеля, возникают регулярно. Отсюда появилось выражение "затаскают", а также нет гарантий избежать "разборок" с преступниками или потерпевшими.

4. *Формирование имиджа у обывателя.*

Мнение обывателя обычно складывается из рассказов знакомых, а это опять же вышеуказанные категории населения - преступники, потерпевшие и свидетели.

Часть людей из категории обывателей - родственники сыщиков, относятся с уважением к сотрудникам уголовного розыска. Опять же только часть, остальные не понимают, как можно за такую заработную плату добросовестно работать или видят со стороны, что можно ничего не делать, но числиться на работе в милиции.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

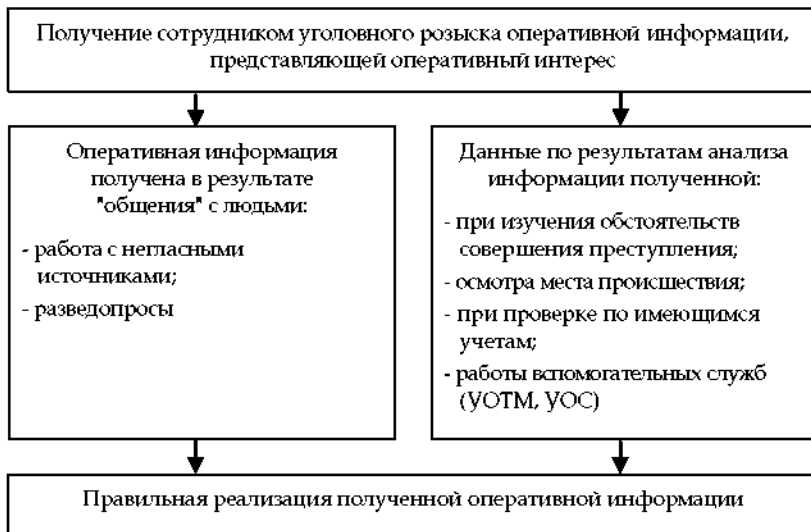
Обобщая все вышесказанное можно сделать вывод о том, что повышение имиджа сотрудников уголовного розыска зависит прежде всего от:

- 1) профессионального уровня оперативного сотрудника;
- 2) законодательной базы, в результате которой делопроизводство нацеливалось бы не на развитие бюрократии, а на решение конкретных проблем людей, которые охвачены процессом предупреждения и раскрытия преступлений.

Если сотрудник уголовного розыска профессионал, то ему благодарны потерпевшие, уважают и не обижаются на него преступники, удовлетворены свидетели, гордятся родственники, появляется много друзей и связей, которые знают, что в трудный момент могут обратиться к нему за помощью, и он ее окажет.

Основу профессионализма сотрудника уголовного розыска составляет оперативно-розыскная деятельность. Одной из главных задач ОРД является получение и реализация полученной оперативной информации.

Схема получения и реализации оперативной информации

Указанная схема достаточно проста. Предлагаю рассмотреть основные причины, по которым эта схема зачастую не срабатывает:

1) на местах, в подразделениях уголовного розыска работают неопытные сотрудники;

2) работают сотрудники, имеющие низкий уровень обучения.

Иными словами на местах работают сотрудники, которые имеют низкий профессиональный уровень.

Профессионализм оперативного работника складывается из нескольких составляющих:

- теоретического обучения;

- приобретенного опыта, который в свою очередь подразделяется на жизненный и полученный в результате практической деятельности сотрудника милиции;

Теоретическое обучение бесспорно является важной составляющей профессионализма сыщика, тогда не понятно почему в программе обучения курсантов, на примере Крымского юридического института Одесского государственного университета внутренних дел, в 2009 году более чем два раза сократилось преподавание часов по оперативно-розыскной деятельности даже на кафедре подготовки сотрудников криминальной милиции.

Факультет подготовки специалистов криминальной милиции

Вид занятий	2004 - 2005 количество часов	2005 - 2006 количество часов	2006 - 2007 количество часов	2007 - 2008 количество часов	2008 - 2009 количество часов
Лекции	70	70	70	46	20
Семинар	50	50	50	50	30
Практические занятия	42	42	40	54	30
Всего	162	162	160	148	80
Зачет	+	+	+	+	-
Экзамен	+	+	+	+	+

Основа для работы - это жизненный опыт, который приходит с годами и возрастом.

Если раньше подразделение уголовного розыска комплектовалось практически на равных из выпускников учебных заведений МВД и просто из гражданских лиц, которые имели навыки

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ ВОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

общения с людьми и оперативную смекалку, то сейчас приоритет отдается выпускникам ВУЗов МВД и поэтому резко сократился возраст работающих сотрудников уголовного розыска.

Также хорошей жизненной школой является служба в вооруженных силах. При СССР выпускников средних школ, которые еще не призывались в ряды вооруженных сил, на обучение принимали только Омская и Карагандинская высшие школы милиции.

Но обучение там проходило так, что в первую очередь слушатели имели возможность приобрести жизненный опыт:

- все 4 года обучения курсанты проживали в казарме;
- служба в нарядах, загородные лагерные сборы;
- практические занятия на протяжении всего времени обучения;
- привлечение курсантов к патрулированию улиц, в оцепление при проведении массовых мероприятий, к несению службы по охране общественного порядка.

В настоящее время в высших учебных заведениях МВД этому не достаточно уделяют внимание, так как выпускники в большинстве не готовы к самостоятельной трудовой деятельности, нуждаются в опеке родителей в быту и опытных коллегам на работе.

Также необходимо указать, что проблема некомплекта и текучести кадров в подразделениях уголовного розыска была всегда, но к сожалению можно констатировать факт, что в настоящее время она только обостряется и не видно четкой перспективы исправления сложившегося положения, что видно на примере статистических данных по комплектации подразделений уголовного розыска ГУМВД Украины в Автономной Республике Крым.

Дата	01.05.2009		01.01.2009		01.01.2008		01.01.2007		01.01.2006		01.01.2005		01.01.1995
Работает	547		559	86,4%	575	92,7%	567	85,5%	585	86,9%	637	91,9%	840
Штатная численность	648		647		620		663		673		693		875
Некомплект	101	15,6%	88	13,6%	45	7,3%	96	14,5%	88	13,3%	56	8,1%	35

Это отдельная тема для обсуждения, но необходимо отметить, что в первую очередь текучесть кадров зависит от профессионализма сотрудника и достойного уважительного отношения к нему руководителей.

Одним из путей решения проблемы повышения профессионализма среди сотрудников уголовного розыска я вижу в *возрождении индивидуального наставничества и прежде всего передаче опыта общения с людьми и получения оперативно значимой информации.*

Для передачи опыта от одного сотрудника другому необходимо как минимум чтобы в подразделении уголовного розыска работал опытный сотрудник.

На практике можно говорить о каком-то опыте в работе только лишь после 5-ти летнего стажа.

Используя статистические данные по уголовному розыску Крыма на начало 2009 года из работающих 559 сотрудников, со стажем работы свыше 5 лет трудятся 55, которые являются профессионалами, т.е. на 1 опытного сотрудника приходится более 10 молодых специалистов. Это речь идет о передаче опыта от конкретных сотрудников – коллективу. А если вспомнить о наставничестве, когда опытный сотрудник закрепляется за конкретным молодым специалистом, то из 55 человек необходимо вычесть 45 руководителей то получим 10 человек, которые могут работать наставниками.

Конкретное предложение по улучшению профессионализма среди сотрудников уголовного розыска заключается в том, что в дополнении к тем методам обучения и передачи опыта, которые сейчас существуют, в подразделениях уголовного розыска *необходимо ввести штатные должности наставников.*

Функциональные обязанности для этих наставников разработать с учетом главной задачи, которая будет поставлена перед ними – передача индивидуального опыта в общении с людьми, а именно:

- в организации работы с подсобным аппаратом;
- технике и правилах опроса потерпевших, свидетелей, подозреваемых;
- общении с подучетным контингентом и т.д.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

А так же второй задачей должна стать - передача практических навыков по реализации полученной информации, которая представляет оперативный интерес, а это и правильная проверка информации и правильное задержание преступника, а также получение сведений о вещественных доказательствах, свидетелях преступления и т.д.

Кандидатов на должность наставников необходимо подбирать из числа пенсионеров МВД, проработавших непосредственно в подразделениях уголовного розыска не менее 15 - 20 лет, положительно характеризовавшихся во время прохождения службы и способные по состоянию здоровья выполнять возложенные на них функциональные обязанности.

Оформление данных сотрудников на работу необходимо проводить на основании Закона Украины "О государственной службе".

Предлагаемая структура штатной численности:

1) при УУР - два сотрудника, которые проводили бы работу наставника с вновь назначенными начальниками уголовных розысков отделений и секторов в горрайлиноорганах;

2) в каждом ГО-РО, где штатная численность сотрудников уголовного розыска превышает 10 человек - по 1 наставнику.

Количество одновременно стажирруемых наставником сотрудников не должно превышать двух человек.

Решение о прохождении каждым конкретным сотрудником стажировки и сроки стажировки каждого конкретного сотрудника должны определяться распоряжением начальника УУР, но не менее 6-ти месяцев.

Результаты прохождения стажировки необходимо рассматривать в УУР на специально созданной комиссии из числа сотрудников аппарата УУР, руководства ОВД и с обязательным участием наставника и сотрудника, проходившего стажировку.

Комиссия принимает решение об окончании стажировки и оценивает работу наставника, а при необходимости сроки стажировки могут быть продлены.

Приняв решение об окончании сроков стажировки, комиссия вносит предложения начальнику УУР о новых кандидатах для

стажировки, которую будет проводить этот наставник, а также предложения о размере надбавок и премиальных выплат для него.

В случае отсутствия кандидатов на стажировку из числа молодых специалистов или вновь принятых работников, наставнику в таком же порядке может быть поручено повышение квалификации уже работающего сотрудника из числа перспективных.

Уверен, что при условии если эта работа будет организована с пониманием проблемы и не сведется к формальному написанию распоряжений, планов и отчетов, то в течении нескольких лет профессиональное ядро в подразделениях уголовного розыска значительно окрепнет и мнение населения о сыщиках уголовного розыска начнет меняться в лучшую сторону.

І.П. Козаченко*

**ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ
ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ВЗАЄМОДІЇ
ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС
УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНАМИ**

Як свідчить результат історико-правового аналізу досліджуваної проблеми сучасний стан взаємодії оперативних підрозділів МВС України з громадянами та використання їх допомоги в ОРД не відповідає ні вимогам дотримання прав та свобод громадян, ні вимогам практики боротьби зі злочинністю. Відносно по взаємодії оперативних підрозділів з громадянами та використання їх допомоги в ОРД у боротьбі зі злочинністю належить особливе, одне з головних значень. Як наслідок, це обумовило

* Професор кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, професор.

неабиякий інтерес до даного питання з боку вітчизняних теоретиків та практиків у галузі ОРД. Взагалі, заради справедливості, без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що переважна більшість робіт, присвячених як загальним так і спеціальним проблемам ОРД, прямо або опосередковано мають відношення до питань взаємодії з громадянами та використання їх допомоги в ОРД.

У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність для проведення детального аналізу теоретичних розробок проблеми, що дасть можливість отримати більш-менш обґрунтовану та логічну відповідь на ряд проблемних питань практичної діяльності оперативних підрозділів ОВС, які були встановлені при дослідженні сучасного вітчизняного досвіду їх взаємодії з громадянами та використання допомоги останніх в ОРД.

Так, на думку О.І. Коваленка та В.І. Возного, така взаємодія з громадянами – це різновид діяльності органів державної виконавчої влади, підприємств, установ і організацій, громадських організацій, їхній організуючий вплив на поведінку учасників управлінських відносин, врегульованих нормами адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, кримінального права, особливість яких полягає у тому, що управлінська діяльність обумовлена фахом об'єкта управління, а саме – галуззю ОВС [1, с. 13]. За допомогою адміністративно-правових засобів органи внутрішніх справ здійснюють організуючий вплив на відповідні державно-владні, суспільні інститути з метою залучення населення до боротьби з різноманітними правопорушеннями, впливають на відносини у сфері громадського порядку і безпеки, забезпечують захист життя, здоров'я, честі і гідності громадян, їхніх прав і свобод.

У свою чергу, взаємодія міліції з громадськістю – це об'єктивно необхідне, свідоме ділове співробітництво, що виражається у практичному здійсненні спільних чи самостійних заходів по забезпеченню правопорядку на визначеній території, це – відносини застосовуються з метою підвищення ефективності охорони громадського порядку та боротьби з правопорушеннями.

В.К. Колпаков під взаємодією оперативних апаратів ОВС з іншими суб'єктами та учасниками боротьби зі злочинністю розумів наявність між ними стійких контактів, які виникають та розвиваються на основі спільних інтересів і з метою розкриття та попередження злочинів [2, с. 13]. Взнявши за основу напрями сприяння та співробітництва оперативних підрозділів з громадянами, можна виділити п'ять найбільш поширених форм такого взаємозв'язку, в ході якого громадяни об'єднуються у громадські формування для вирішення складних проблем у галузі боротьби зі злочинністю і охорони громадського порядку, а саме: спільна розробка і здійснення заходів щодо боротьби з правопорушеннями та охорони громадського порядку; узгодження самостійних дій щодо боротьби з правопорушеннями і охорони громадського порядку; обмін інформацією, яка викликає взаємний інтерес; проведення громадськими формуваннями заходів з ініціативи працівників міліції; допомога з боку працівників міліції громадським формуванням у проведенні заходів щодо боротьби з правопорушеннями і охороні громадського порядку.

З іншого боку, необхідно виділяти у взаємодії наступні два аспекти: по-перше, інформування громадськості (інформація по радіозв'язку; виступи на зборах; інструктаж представників громадськості, членів ДНД, позаштатних співробітників, адміністрацій підприємств; індивідуальні бесіди з громадянами; розповсюдження фоторепродуктивної копії тощо); по-друге, безпосередня участь громадськості (участь в огляді місця пригоди; включення до складу слідчо-оперативної групи для проведення окремих слідчих та оперативно-розшукових заходів; подвірні, поквартальні обходи; опитування громадян; встановлення викраденого майна і таке інше; пошук у місцях вірогідного збуту викрадених речей; спостереження за особами, що збувають крадені речі; перевірка під благовидною пропозицією житлових та підсобних приміщень з метою виявлення злочинців та викраденого майна; участь у різноманітних рейдах, чергування в під'їздах тощо.

І.І. Басецький вважає, що взаємодія оперативних підрозділів ОВС з громадянами – це одна з форм комплексних заходів [3]. Сут-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ність такої взаємодії, на нашу думку, визначається тим, що здійснення комплексних заходів профілактики правопорушень досягається вмілим поєднанням засобів, форм і методів діяльності ОВС та громадськості, цілеспрямована єдність яких дозволяє найбільш повно охопити всі сфери прояву криміногенних факторів і ефективно впливати на осіб, що опинилися у сфері їх впливу. Взаємодія – це взаємозв'язок оперативних підрозділів з громадянами, який дозволяє на основі обумовленості своїх дій одному з одним, взаємодопомоги, їх погодженості щодо завдань, напрямів, місця та часу, вирішувати проблеми боротьби зі злочинністю спільними силами

Перш за все необхідно визначати взаємодію як діяльність, по-перше, об'єктивно необхідну, суспільну, узгоджену у меті, місці, часі і програмі; по-друге, як правило, закріплену нормативними актами; по-третє, організовану і спрямовану державними органами, систематичну, а також таку, яка полягає у обміні інформацією, спільному плануванні та здійсненні заходів.

Можна погодитися з такими вченими, як О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянська які розуміють взаємодію оперативних підрозділів ОВС з громадянами так само і виділяють у ній такі форми: інформаційна (обмін інформацією), консультаційна (методична), функціональна (часткове виконання спільної роботи), організаційна (встановлення регламентів, нормативів тощо) [4, с. 352]. Крім цього, вони також виділяють взаємодію формальну та неформальну, але зміст даних форм вони не розкривають.

В.Г. Аксьонов, Н.І. Веремієнко, С.В. Бородин, І.М. Гуткін, С.С. Стрельников, В.М. Шванков та ін. під досліджуваною взаємодією розуміли погоджений рух двох чи більше суб'єктів до усвідомленої ними мети [5, с. 25]. Р.В. Шейко за критерієм наявності обопільного контакту або співпраці між громадянами та оперативних підрозділів досліджувану взаємодію описує такими трьома способами: по-перше, відсутність співпраці (правоохоронні органи тільки реагують на звернення громадян); по-друге, символічна співпраця (правоохоронні органи, реагуючи на звернення, про-

понують свої власні засоби забезпечення правопорядку); по-третє, взаємно спланована співпраця [6, с. 265].

Таким чином, як видно, за деяких несуттєвих розбіжностей у визначенні взаємодії оперативних підрозділів ОВС з громадянами, всі дослідники пов'язують її із систематичною, свідомою, волевою, стійкою, закріпленою нормативними актами діяльністю (системою дій), узгодженою у меті, місці, часі, завданнях і напрямках. Вони вказують, що це – будь-яке сприяння і підтримка взаємодіючих суб'єктів у процесі управлінської діяльності і в інтересах кримінального судочинства; повсякденний взаємний обмін інформацією, спільна розробка і здійснення заходів. У свою чергу, це вказує на яскраво виражений підхід до такої взаємодії з громадянами як до управлінських відносин. Як наслідок, це доводить, що працівники оперативних підрозділів, з одного боку, а громадяни – з іншого, та прямий і зворотній зв'язок між ними – це елементи однієї системи управління.

Втім, роботи вказаних науковців присвячені, більшою мірою, питанням керівництва особами, що конфіденційно працюють з оперативними підрозділами ОВС, а не всіх форм та способів взаємодії з громадянами взагалі.

Так, на думку А.І. Гришина, працівники оперативних підрозділів – це спеціально уповноважені особи, які наділені відповідними імперативними повноваженнями щодо осіб, залучених до сфери ОРД [7, с. 11].

Е.В. Рижков зазначає, що оперативний працівник управляє та координує діяльністю особами з якими встановлене конфіденційне співробітництво на засадах добровільності, а різновидністю такої діяльності він називає керівництво [8].

Взагалі, на даний час, у теорії та практиці ОРД питанням керівництва особами з якими встановлене конфіденційне співробітництво, відведене особливе значення. У зв'язку з цим, конфіденційних співробітників розуміють як громадян, які таємно діють в інтересах оперативних апаратів ОВС, виконуючи під їх керівництвом спеціальні функції у сфері боротьби зі злочинністю.

У свою чергу, в нас, за результатами аналізу наведеного щойно теоретичного підходу до розуміння взаємодії оперативних під-

розділів ОВС з громадянами з яскраво вираженої управлінської точки зору, виникло ряд запитань та зауважень, які, в значній мірі, спростовують істинність такого розуміння.

Так, цілком погоджуючись з В.М. Плішкіним та виходячи з сутності поняття "управління" як об'єктивно необхідного різновиду діяльності, що складається із свідомого та цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт з метою підвищення ефективності його функціонування, ми приходимо до висновку, що громадяни, як до системи ОВС в цілому, не входять і ніякого іншого відношення до неї не мають. Очевидним, на нашу думку, є той факт, що громадяни – це зовнішнє по відношенню до системи оперативних підрозділів середовище. Так, дане середовище, звичайно, зазнає впливів з боку оперативних підрозділів, але, що вимагається для будь-якої управлінської системи:

- єдиного цілого з оперативними підрозділами воно не становить;

- внаслідок взаємодії у них разом не виникає нових якостей, які не належали б до взаємодії комусь із них окремо;

- взаємодіючих суб'єктів, у нашому випадку, не те що можливо, а й необхідно розглядати ізольовано один від одного, що неможливо зробити з будь-якою системою і її елементами;

- зв'язок між оперативними підрозділами та громадянами не сильніший, ніж між оперативними підрозділами і будь-якими іншими соціальними суб'єктами, які не є суб'єктами ОРД.

Питання про відсутність системи, у даному випадку, випливає з того визначення, що система (грец. *systema* – ціле, яке складене із частин: з'єднання) – це множина елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним і які створюють певну цілісність, єдність [9]; це сукупність елементів, що утворюють єдине ціле і взаємодіють один з одним, а також з навколишнім середовищем [10, с. 158]. Щодо управлінської діяльності, за визначенням академіка А.І. Берга, під системою слід розуміти "організовану безліч (множину) структурних елементів, які є взаємопов'язаними та такими, що виконують певні функції" [10, с. 157]. Так, виходячи із загальнообов'язкових ознак, яким повинна відповідати будь-яка система як основна категорія теорії управління,

ми, стосовно взаємодії оперативних підрозділів ОВС з громадянами, констатуємо наступне: по-перше, відсутність між суб'єктами взаємодії складових частин (елементів, підсистем); по-друге, відсутність тісних, обов'язкових зв'язків між суб'єктами взаємодії; по-третє, відсутність цілісності, котра обумовлює взаємозв'язок та взаємодією окремих структурних елементів системи; по-четверте, відсутність сполучення відносної самостійності кожного з окремих елементів системи з обов'язковим виконанням ним функцій, які необхідні для існування системи в цілому; по-п'яте, відсутність між суб'єктами взаємодії, у зв'язку з існуванням позитивної та негативної взаємодії, конкретної спільної мети; по-шосте, відсутність спільних завдань; по-сьоме, відсутній орган управління, прямий і зворотній зв'язок; по-восьме, відсутність етапів становлення, розвитку та занепаду досліджуваних відносин як управлінської системи, тому що досліджувані відносини постійно, іманентно притаманні функціонуванню оперативних підрозділів ОВС.

У даному випадку слід зазначити, що кожна з наведених вище ознак системи досить повно розкрита в науковій літературі, тому ми обмежимося лише згадкою про них.

Як видно, відсутність у досліджуваних нами відносинах загальнообов'язкових ознак ставить під сумнів розуміння взаємодії оперативних підрозділів ОВС з громадянами й використання їх допомоги в ОРД як управлінської діяльності працівників міліції з усіма наслідками, які з цього витікають.

Про відсутність системи управління можна стверджувати ще й тому, що в нашому випадку чітко простежується відсутність сукупності об'єкта, яким управляють, пристрою управління (комплексу засобів збору, обробки, передачі інформації і формування управлінських сигналів та команд), діяльність якого спрямована на підтримання чи покращення роботи об'єкта [9, с. 127].

Крім цього, виходячи із сутності поняття "організація" як управлінської категорії та її основних значень, ми з'ясовуємо наступне: по-перше, відносини між суб'єктами взаємодії не виступають впорядкованим станом керованої системи, її структури; по-друге, досліджувана взаємодія не є функцією управління, елемен-

том (стадією, етапом) управлінського циклу. Отже, застосовувати поняття "організація" до відносин взаємодії оперативних підрозділів ОВС з громадянами у жодному з її двох значень є недопустимим.

Відсутність між взаємодіючими суб'єктами системних зв'язків, у свою чергу, цілком логічно обумовлює і відсутність управління (організації) взагалі. У результаті цього, наведені вище форми взаємодії (обмін інформацією, спільне планування і здійснення заходів) з громадянами та елементи її організації (організація зустрічей, призначення завдань, інструктаж, навчання, виховання, контроль за виконанням поставлених завдань та за процесом їх життєдіяльності) також втрачають будь-яке теоретичне і логічне підґрунтя, стають необґрунтованими та сумнівними.

Щодо наведених вище теоретичних положень, ряд понять та формулювань, які використовувалися їх авторами в ході обґрунтування взаємодії з громадянами як управлінської категорії, є, на нашу думку, з теоретико-правової точки зору, хибними.

Так, по-перше, це, так званий, професіоналізм осіб з якими встановлене конфіденційне співробітництво. В даному випадку ми виходимо з того, що, згідно енциклопедичних та інших довідникових джерел, професіоналізм, як похідне від поняття "професія", слід розуміти, як рівень відповідності працівника певному, установленому виду (роду) трудової діяльності, яка вимагає спеціальної підготовки і є зазвичай джерелом існування; сукупність об'єднаних загальною назвою спеціальних трудових навиків, якими володіє працівник [11]. У свою чергу, як відомо, громадяни не є суб'єктами ОРД і не мають права займатися такою трудовою діяльністю в ОРД, вони не обіймають ніяких відповідних посад, не мають необхідної спеціальності та кваліфікації і, з точки зору трудового законодавства, не є посадовими особами, уповноваженими її здійснювати. По-друге, це ефективність використання осіб з якими встановлене конфіденційне співробітництво, що є рівнозначною ефективності їх праці, яка визначається, як відомо, кількістю часу, який затрачається на вироблення одиниці продукції [9]. Крім цього, обов'язковими елементами тут мають виступа-

ти виробничий процес, технологія виробництва, мистецтво робітника, засоби виробництва, природні умови тощо [12, с. 48]. В нашому випадку всі перелічені елементи відсутні. По-третє, це функціональні обов'язки. На нашу думку, враховуючи заборону для громадян проводити ОРД, вести мову про їх функціональні обов'язки у даній галузі безпідставно та недопустимо. По-четверте, це завдання ОРД, які покладаються на громадян працівниками оперативних підрозділів. Як ми бачимо, аналогічна ситуація, як і в попередньому випадку, пов'язана з ігноруванням положення Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" стосовно заборони приватним особам проводити ОРД. Крім цього, оперативні працівники в ході здійснення оперативно-розшукової діяльності не мають імперативних повноважень по відношенню до громадян і їм категорично забороняється перекладати свої обов'язки на інших осіб, в тому числі і на громадян. По-п'яте, це розподіл компетенції між взаємодіючими суб'єктами, а також те, що працівники оперативних підрозділів стоять на чолі осіб з якими встановлене конфіденційне співробітництво. Знову ж таки, на підставі сказаного вище, та враховуючи сутність поняття "компетенція", як кола повноважень, наданих законом, статутом чи іншим актом певному органу чи посадовій особі, ми з'ясовуємо хибність і даного твердження.

У зв'язку з цим, на основі викладеного вище, ми приходимо до висновку, що розуміння взаємодії оперативних підрозділів ОВС з громадянами як систематичної, свідомої, вольової, стійкої, закріпленої нормативними актами діяльності, узгодженої у меті, місці, часі, завданнях і напрямках, а також, як будь-якого сприяння і підтримки взаємодіючих суб'єктів у процесі управлінської діяльності і в інтересах кримінального судочинства і, крім цього, як повсякденний взаємний обмін інформацією, спільною розробкою і здійсненням заходів, на нашу думку, є досить суперечливим і необґрунтованим. Підхід до взаємодії у її вузькому розумінні, як нами щойно встановлено, не розкриває її сутності та змісту. Крім цього, це може призвести до спотворення такої взаємодії, зробити її надуманою, звести до самоцілі.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Використана література:

1. Синилов Г.К. Правовые, информационные и тактические основы оперативно-розыскной деятельности советской милиции. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1975. – 243 с.

2. Колпаков В.К. Теоретические аспекты взаимодействия оперативных аппаратов ОВД с иными субъектами борьбы с преступностью // Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами ОВД, с государственными и общественными организациями: Межвузовский сборник научных трудов / Ответственный редактор И.П. Козаченко. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Е. Дзержинского, 1989. – 212 с.

3. Басецкий И.И. Агентурная работа ОВД (Теоретические основы, правовые, этические и организационно-тактические проблемы). – Минск.: МВД СССР. Минская ВШ, 1991. – 110 с.

4. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Основы психологии управления: Учебник. – Харьков: Университет внутренних дел. 1999. – 528 с.

5. Томин В.Т. Взаимодействие органов внутренних дел с населением: Автореф. дис. ... д-р юрид. наук, Академия МВД СССР. – М., 1981. – 32 с.

6. Шейко Р.В. Проблема створення оптимальної моделі взаємозв'язків правоохоронних органів з населенням // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 5. – С. 34 – 37.

7. Гришин А.И. Координация деятельности агентурного аппарата ОВД области в борьбе с преступлениями в сфере экономики: Авторефер. дис. ... канд. юрид. наук / МВД СССР. Академия. – М., 1991. – 12 с.

8. Рыжков Э.В. Правовые и организационные проблемы негласного сотрудничества: Дисс. канд.юрид.наук., ДИВД Украины, Донецк, 2000. – 276 с.

9. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4 изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.

10. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. канд. юрид. наук Ю.Ф. Кравченка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 702 с.

11. Юридичний словник. За ред. Б.М. Бабія, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Головна редакція Української радянської енциклопедії АН Української РСР. – К., 1974. – 843 с.

12. Маркс К., Энгельс Ф. Твори. В 30-ти т. Пер. з 2-го рос. Вид. Т. 23. – К.: Держполітвидав УРСР, 1963. – 847 с.

В.В. Бірюков*

**СУЧАСНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ
ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ПО ПРОТИДІЇ
МІЖДЕРЖАВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ
ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ
В РОЗКРИТТІ Й РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ**

Прозорість сучасних кордонів, інтеграція в єдиний простір досягнень в економіці, суспільній та політичній діяльності різних країн потягли за собою потоки міграції фахівців з різних галузей науки та техніки, робітників різних галузей господарства та ін.. Не буде новим сказати, що поряд з дійсно корисними для суспільства досягненнями які стали наслідками такого явища, з'явилися і нові проблеми які завжди переслідують суспільство. Це проблеми пов'язані з такою вічною його хворобою як злочинність, яку несуть окремі особи та їх угруповання паразитуючи на довірі та перелюбних досягненнях людства. І саме з появою прозорих кордонів на теренах колишнього СРСР з'явилась та активізувалась злочинність, та про яку раніше можна було дізнатися лише з деяких спеціальних видань – транснаціональна. З одного боку злочинні, представники держав колишнього СРСР, проникнувши в інші держави активізували там свою діяльність створюючи організовані злочинні угруповання. З іншого – в нашій державі з'явилися представники криміналітету інших держав – як колишніх "співвітчизників" по СРСР, так і з держав "далекого зарубіжжя". Сучас-

* Начальник кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент.

на організована злочинність не має кордонів. Для прикладу наведемо саму простішу типову схему транснаціональної злочинної діяльності: так, злочинці проживаючи постійно в одній країні і добуваючи незаконними способами гроші, матеріальні цінності або прориваючись у владні гілки з метою доступу до безконтрольного користування та розкрадання указаних цінностей в одній або в декількох країнах, свої рахунки як правило розміщують в банках інших держав "нейтральних". З метою уникнення відповідальності у разі виявлення фактів їх злочинної діяльності правоохоронними органами вони різними шляхами (частіше за гроші) отримують громадянство і відповідні документи інших держав. Зрозуміло, що боротись з такими злочинами не виходячи за межі своєї держави просто нереально, це пов'язано і з встановленням фактів злочинної діяльності, і з проведенням слідчих дій, і з відшкодуванням матеріальних збитків, і з розшуком та витребуванням злочинців та ін. Як справедливо говорить О.О. Белов - "Сьогодні боротьба з міжнародною злочинністю в окремо взятій державі стає неможливою без налагодженої тісної взаємодії правоохоронних органів різних держав. Одним з напрямків такої взаємодії є обмін криміналістично-значимою інформацією і звернення до криміналістичних обліків міжнародних органів що здійснюють боротьбу з транснаціональною злочинністю"¹.

Головною умовою, що складає підґрунтя для боротьби з такою злочинністю є налагоджена взаємодія правоохоронних органів. Ще на початку XIX сторіччя, для координації діяльності правоохоронних органів різних держав було створено міжнародну поліцейську організацію "Інтерпол", у кінці того ж сторіччя інтеграція держав Європи в єдиний простір, ініціювала створення міжнародної поліцейської організації держав Євросоюзу - "Європол". На теренах колишнього СРСР відповідно до угоди про взаємодії Міністерств внутрішніх справ країн СНД по боротьбі з злочинністю, підписаною 3 серпня 1992 року в м. Чолпон-Ате (респ. Киргизстан), на базі МВС Російської Федерації було створено Міждержав-

¹ Белов О.А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений. Монография. - М.: "Юрлитинформ", 2009. - С. 82.

ний інформаційний банк (МІБ). Тож розглянемо детальніше, що являють собою такі утворення і яка інформація складає масиви інформаційних систем що в них функціонують, та відповідно може бути отриманою з них.

У Міждержавний інформаційний банк (МІБ) держав СНД вміщується наступна інформація:

1. Про засуджених які підлягають обліку в міждержавному інформаційному банку; особи, затримані за бродяжництво; особи, що ховаються від слідства і суду, ухиляються від відбування покарання, сплати аліментів, або що розшукуються за позовами підприємств, організацій і громадян; зниклі без вісті, непізнані трупи, невідомі хворі і діти; особливо небезпечні рецидивісти; кримінальні авторитети, організатори злочинних груп; злочинці-гастролери; особи, що притягувалися до відповідальності за здійснення статевих злочинів з особливою жорстокістю; особи, що притягувалися до кримінальної відповідальності за розкрадання культурних, історичних цінностей, антикваріату, а також за виготовлення, транспортування, збут і розкрадання наркотиків у великих розмірах; особи, що судимі за тяжкі злочини і мають характерні відмітні ознаки.

2. Про предмети злочинного посягання, втрачені, вилучені і безхозні речі: нарізну вогнепальну зброю; автомобілі і бронетехніку; антикварні речі; радіо, відео, фото і комп'ютерна техніка, що мають індивідуальні номери; номерні цінні папери і документи, що є дійсними в державному обігу.

3. Про Нерозкриті злочини: вбивства і тяжкі тілесні ушкодження із смертельним результатом; статеві злочини, здійснені з особливою жорстокістю; розбої, здійснені із застосуванням вогнепальної зброї; шахрайства в крупних розмірах, підробки грошей і цінних паперів; крадіжок зброї, наркотичних та отруйливих речовин, радіоактивних матеріалів, з металевих сховищ, антикваріату, людей; вимагання пов'язані з насильством.

Серед завдань що потребують особливої уваги для забезпечення нормального функціонування МІБ є впровадження інтегрованого банку даних колективного користування як основи по-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

будови інформаційного простору правоохоронних органів держав-учасників СНД¹.

Інформаційні системи Європолу. Метою створення і функціонування Європолу є підвищення ефективності співпраці компетентних органів в Державах-Членах Євросоюзу у сфері запобігання і боротьби з тероризмом, незаконною торгівлею наркотиками і іншими видами тяжких міжнародних злочинів, коли є дані, що задіяна організована кримінальна структура, і двом або більш Державам-Членам наносять шкоду дані види злочинів, потрібний загальний похід з боку Держав-Членів унаслідок масштабу, важливості і наслідків цих злочинів.

Кожна Держава-Член створює національний підрозділ зв'язку з Європолом. Національний підрозділ є тільки сполучною ланкою між Європолом і національними правоохоронними органами. Відносини між національним підрозділом і правоохоронними органами регулюються національним законодавством. Відповідно до Конвенції Європолу, криміналістичному обліку підлягають особи, різні предмети, у тому числі і документи, факти, події кримінального змісту. Постановці на облік підлягають: підозрювані в скоєнні злочинів що підпадають під юрисдикцію Європолу; засуджені; підозрювані в причетності до членства в злочинній організації; будь-які особи, які можуть бути допитані при розслідуванні злочинів; потерпілі від злочинів; потенційні потерпілі, якщо є конкретні факти, які свідчать про те, що вони можуть стати такими; близьке оточення потерпілих, у тому числі і товариші по службі; будь-які інші особи, які потенційно можуть надати яку-небудь інформацію про злочини що підпадають під юрисдикцію Європолу. Крім відомостей про осіб, обліку підлягають злочини, як здійснені, так і ті що готуються: проти життя, здоров'я або особистої свободи (вбивства і спричинення тяжкої шкоди здоров'ю; незаконна торгівля органами і тканинами людини; викрадення лю-

¹ Див. Международный акт "Соглашение о взаимоотношениях министерств внутренних дел в сфере обмена информацией" совершено в г. Чолпон-Ате Республики Кыргызстан 03.08.1992 г. // Корниенко А.Н. Российские и международные криминалистические учеты. - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. - С. 330 - 335.

дей; незаконне обмеження свободи; захоплення як заручник; расизм і ксенофобія); злочини проти власності або суспільних благ; незаконна торгівля культурними цінностями, у тому числі і антикваріатом, а також витворами мистецтва; шахрайство і обман; рекет і здирство; фальшивомонетництво і незаконне використання підроблених грошових знаків; підробка адміністративних документів і торгівля ними; підробка грошей і платіжних засобів; комп'ютерні злочини; корупція; незаконна торгівля і спричинення шкоди навколишньому середовищу (незаконна торгівля зброєю, боєприпасами і вибуховими речовинами; екологічні злочини; незаконна торгівля вимираючими видами рослин і їх різновидами; а також гормональними речовинами і іншими активаторами зростання)¹.

Інформаційні системи Інтерполу. Датою народження Інтерполу прийнято вважати 1914 рік коли в Монако відбувся Перший міжнародний конгрес кримінальної поліції, представлений фахівцями з Австрії, Великобританії, Італії, Росії та Франції. До порядку денного конгресу були внесені чотири питання:

- 1) уніфікація процедури екстрадиції злочинців;
- 2) міжнародна превентивна антропометрія;
- 3) створення відділу з обліку міжнародної кримінальної інформації;
- 4) розробка заходів щодо прискорення і спрощення арешту злочинців².

Після утвердження України як незалежної держави, у 1992 році Уряд України звернувся до Генерального секретаріату з проханням прийняти Україну до Інтерполу (Постанова Кабінету Міністрів № 555 від 30.09.1992 р.). Прохання було задоволеним і на 61-й Генеральній асамблеї Інтерполу в Дакарі (4 – 10 листопада 1992 року) Україну було прийнято до організації. З цього часу по-

¹ Конвенція Європола ст.2 / Перевод И. В. Мироновой, под ред. Н. А. Корниенко / Корниенко А.Н. Российские и международные криминалистические учеты. - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004.

² Див. Родионов К.С. Интерпол: вчера, сегодня, завтра. - М.: Междунар. Отношения, 1990. - С. 11 - 22 (- 224 с.); Овчинский В.С. Интерпол в вопросах и ответах. - М.: Инфра-М, 2001. - С. 15.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

чали здійснюватися конкретні організаційні заходи, спрямовані на практичне виконання прийнятих рішень. 25 березня 1993 року Кабінет Міністрів України своєю постановою № 220 затвердив "Положення про Національне центральне бюро Інтерполу". Постановою визначено, що взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби із злочинністю, яка має транснаціональний характер, або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу України, яке визначається центром координації такої взаємодії. Повноваження бюро покладені на Міністерство внутрішніх справ, в рамках якого сформовано робочий апарат НЦБ. Наказом Міністра Внутрішніх справ у лютому 1995 року створені групи Укрбюро Інтерполу в ГУ-УМВС України в Республіці Крим, областях, а також містах Києві і Севастополі.

Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу) представляє Україну в Міжнародній організації кримінальної поліції - Інтерполі, та є центром координації взаємодії правоохоронних органів країни з компетентними органами зарубіжних держав щодо ведення боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни¹.

Однією з ключових функцій Генерального секретаріату Інтерполу є створення та забезпечення функціонування міжнародних банків даних інформації криміналістичного та розшукового характеру. Характерними особливостями цих банків даних є те, що інформація, яка в них міститься: вноситься до банків даних всіма країнами-членами Інтерполу (у даний час в Інтерполі 187 країн-членів); є доступною для правоохоронних органів всіх країн-членів Організації. Формування банків даних Інтерполу здійснюється за рахунок інформації, яку надають правоохоронні органи держав-членів Інтерполу на добровільних засадах. Право власності на цю інформацію належить виключно тим державам, які її надали. Для забезпечення цільового використання правоохорон-

¹ Положення про Національне центральне бюро Інтерполу. Затверджене постановою кабінету міністрів України № 220 від 25 березня 1993 року. - Пп. 1.

ними органами держав-членів банків даних Інтерполу, їх функціонування організовано таким чином, що країна-власник інформації щодо об'єкта, розміщеного в банку даних Інтерполу, автоматично отримує повідомлення про факт його перевірки іншою державою. Отримання такого повідомлення для країни-власника інформації є підставою звернутись до країни, що перевіряла об'єкт в банку даних, для з'ясування питань пов'язаних з відповідною перевіркою.

Отримання та надання інформації або перевірка тих чи інших відомостей за банками даних Інтерполу здійснюється: а) безпосередньо, в режимі on-line – через телекомунікаційну систему Інтерполу I-24/7 (Інтерпол 24 години на добу – 7 днів на тиждень); б) шляхом надсилання запиту до Генерального секретаріату Інтерполу.

Порядок використання можливостей Інтерполу регламентовано інструкцією "Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів затвердженої спільними наказами МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 9 січня 1997 року № 3/1/2/5/2/2.

Уся інформація, отримувана Міністерством внутрішніх справ України каналами Інтерполу, вміщується в інтегровану базу даних НЦБ за такими підсистемами: а) документ; б) особи; в) транспорт; г) фірми; д) номерні речі; е) валюта; ж) предмети мистецтва¹.

На сьогоднішній день в Генеральному секретаріаті Інтерполу створені та функціонують наступні банки даних: а) банк даних "Особи" – який містить інформацію про осіб, які розшукуються за вчинення злочинів, безвісно відсутніх, осіб, які підлягають ідентифікації, у т.ч. невпізнані трупи та ін.; б) банк даних викрадених

¹ Див. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів. Наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 9 січня 1997 року. – П. 7.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

транспортних засобів - містить інформацію про транспортні засоби, викрадені на території держав-членів Інтерполу; в) банк даних викрадених/втрачених документів - містить інформацію про викрадені/втрачені ідентифікаційні документи, а також викрадені/втрачені бланки адміністративних документів; г) банк даних викрадених творів мистецтва - містить інформацію про твори мистецтва, предмети антикваріату, інші культурні цінності, викрадені на території держав-членів Інтерполу; д) банк даних ДНК-профілів - містить інформацію про ДНК, вилучені з місць вчинення злочинів на території держав-членів Інтерполу та від злочинців; е) банк даних відбитків пальців рук - містить відбитки пальців рук, вилучені з місць вчинення злочинів на території держав-членів Інтерполу та дактилокарти злочинців; ж) банк даних порнографічних зображень, створених із залученням неповнолітніх, дозволяє ідентифікувати зображення порнографічного характеру за "авторством" та місцем розміщення в мережі Інтернет; з) банк даних підроблених платіжних карток - містить зображення підроблених платіжних карток та їх елементів (лицьової та зворотної сторін, емблем, голограм, підписів власників тощо) та іншу інформацію стосовно підроблення платіжних карток.

Невід'ємною частиною банків даних Інтерполу є система міжнародних повідомлень Інтерполу з кольоровим кутом. Картки (циркулярні повідомлення) поділяються на такі категорії: "розшук" ("червоне повідомлення") виставляються на злочинців, які підлягають арешту з подальшою видачею країні-ініціатору розшуку. Ці повідомлення містять повний текст ордеру (санкції) на арешт і детальний опис вчиненого злочину; "встановлення місцезнаходження" ("блакитне повідомлення") - виставляється на особу яка перебуває поза межами країни-ініціатора для встановлення місця перебування та ін.; "попередження" ("зелене повідомлення") - містить інформацію про "професійних" злочинців, які діють на території декількох країн та завдання щодо спостереження за ними; "невпізнаний труп" ("чорне повідомлення") - детальний опис знайденого трупа стосовно якого є підстави вважати, що загиблий за життя походив з іншої держави, з метою ідентифікації в них

вміщуються відбитки пальців; "зниклий безвісти" ("жовте повідомлення") – інформація про осіб, зниклих безвісти, з метою їх розшуку та ідентифікації; "терористична загроза" ("оранжеве повідомлення") – інформація щодо осіб які причетні або підозрюються у скоєнні терористичних актів.

Підводячи підсумки сказаному зазначимо, що існуюча сьогодні система міжнародних організацій по протидії організованій транснаціональній злочинності (МІБ, Європол, Інтерпол) та функціонуючі на їх базі спеціалізовані інформаційні системи складають реальні умови щодо забезпечення своїми ресурсами такої протидії. Основними функціями цих організацій є координація діяльності правоохоронних органів різних держав що входять до їх складу, організація обміну інформацією що може стати корисною при розслідування транснаціональних злочинів та злочинців що можуть переховуватись в інших країнах, а також здійснення обліково-аналітичної роботи спрямованої на складання умов у розкритті злочинів та розшуку злочинців даної категорії. Інформаційні системи що створені і функціонують сьогодні в указаних міжнародних організаціях представляють собою автоматизовані (АІС) та автоматизовані аналітично-інформаційні системи (ААІС) з можливістю доступу до них через національні представництва. Цілеспрямоване, та професійно грамотне використання їх ресурсів складає реальні умови розкриття транснаціональних злочинів, встановлення та екстрадиції осіб що причетні до такої злочинної діяльності.

Використана література:

1. Белов О.А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений: Монография. – М.: "Юрлитинформ", 2009.
2. Родионов К.С. Интерпол: вчера, сегодня, завтра. – М.: Междунар. Отношения, 1990.
3. Овчинский В.С. Интерпол в вопросах и ответах. – М.: Инфра-М, 2001.
4. Положення про Національне центральне бюро Інтерполу. Затверджене постановою кабінету міністрів України № 220 від 25 березня 1993 року. – П.п. 1

5. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів. Наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 9 січня 1997 року.

6. Международный акт "Соглашение о взаимоотношениях министерств внутренних дел в сфере обмена информацией" совершено в г. Чолпон-Ате Республики Кыргызстан 03.08.1992 г. // Корниенко А.Н. Российские и международные криминалистические учеты. – СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. – С. 330 – 335.

7. Конвенция Европола ст. 2 / Перевод И.В. Мироновой, под ред. Н.А. Корниенко / Корниенко А.Н. Российские и международные криминалистические учеты. – СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004.

М.А. Погорецький*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА НА ПОЧАТКУ 20-Х РОКІВ 20-ГО СТОЛІТТЯ

Розшук супроводжує кримінальне судочинство впродовж всієї його історії. На розшук у всі часи покладалося виявлення події злочину та встановлення причетних до нього осіб, а в окремі історичні періоди становлення й розвитку державності функції розшуку, досудового (попереднього) слідства та суду навіть становили єдине ціле й посідалися в одному державному органі чи входили до повноважень однієї особи, чим зумовлювався характер їх взаємозв'язку.

* Професор кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук.

За весь час існування радянської влади таємна розшукова діяльність не була законодавчо врегульована і здійснювалася на підставі директив ВКП(б)-КПРС, а також відомчих нормативно-правових актів. Про існування таємної розшукової діяльності уповноважених органів аж до кінця 50-х – початку 60-х років (до прийняття Основ кримінально-процесуального законодавства СРСР та кримінально-процесуальних кодексів союзних республік 1960 – 1961 років) не було й згадки у законодавчих актах того часу, в тому числі й у КПК України 1922, 1927 років.

Досудове провадження на території України регламентувалося як СКС 1864 р., так і Законом Центральної Ради "Про порядок видання законів" від 8 грудня 1917 року (25 листопада 1917 року); Резолюцією першого з'їзду Рад України про організацію влади на Україні від 12 грудня 1917 року; Законом "Про надзвичайні військові суди" від 26 січня 1919 року, який був виданий у період Директорії; Декретом Робітничо-Селянського Уряду України "Про суд" від 21 лютого 1919 року та ін. Багатоманітність нормативно-правових актів, які видавалися різними органами влади, заважала системному регламентуванню кримінального судочинства і негативно позначалася на правозастосовній практиці.

Вже з перших років Радянської влади постало питання про розмежування функцій розшуку й слідства, що суттєво впливало й на використання результатів розшуку в кримінальному процесі. Так, у резолюції "Про точне розмежування функцій існуючих установ розшуку, слідства й суду" вказувалося: "В надзвичайній комісії концентрується вся робота з розшуку, припинення і попередження злочинів, та все ж подальше ведення справ, ведення слідства і постановка справи на суд надається Слідчій комісії при трибуналі¹". При обговоренні даного питання в одному з виступів зазначалося, що "злиття юридичного відділу з відділом секретно-оперативним, якщо воно буде проведене в життя, виявиться найвищою мірою недоцільним і нежиттєвим. Розшук і слідство – речі зовсім різні, на них необхідно спеціалізуватися. В жодному разі не можна змішувати розшук і слідство. Уповноважені будуть відри-

¹ В.И. Ленин и ВЧК: Сб. Документов (1917 – 1922). – М., 1987. – С. 56.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ватися від безпосередніх своїх завдань, а слідчі справи будуть залежуватися не днями, а місяцями... Спрощення дуже добре заощаджує сили, але краще не треба спрощувати, щоб прийти до того, чим ми були з самого початку".

У цей час керівництвом ВНК приділялася велика увага організації взаємодії органів досудового слідства і дівання, які проводили розшукову діяльність. Вимагалось, щоб працівники органів дівання були ознайомлені з планами і намірами слідчого щодо проведення ним слідчих дій та отриманими в процесі слідства матеріалами, а слідчий, у свою чергу, був поінформований про оперативну обстановку, плани розшукової діяльності у зв'язку зі справою, яка перебувала у його провадженні, та отриманими результатами.

Для організації взаємодії оперативно-розшукових і слідчих дій при розслідуванні кримінальних справ була започаткована практика створення слідчо-оперативних груп, члени яких наділялися повноваженнями, виходячи з їх функціональних обов'язків. Про проведення оперативно-розшукових заходів, виконаних за дорученням слідчого, складалися довідки, які надавалися слідчому для використання в організаційно-тактичних цілях при розслідуванні кримінальної справи.

У ході взаємодії органів слідства і дівання під час розслідування кримінальних справ оперативно-розшукова і процесуальна діяльність мали самостійний характер. Оперативно-розшукова діяльність перебувала за межами кримінальної справи і на неї не поширювалися процесуальні норми. Вирішення завдань у ході цієї діяльності досягалося шляхом проведення розшукових заходів. Матеріали, отримані в результаті цієї діяльності в стадії досудового слідства, в обов'язковому порядку перевірялися процесуальним шляхом.

Поєднання вперше в історії вітчизняних правоохоронних органів в одному і тому ж відомстві слідчої та розшукової діяльності (ВУНК) і розмежування їх функцій створило необхідні умови для якісної і результативної роботи органів переслідування, які отримали можливість здійснювати ефективні форми взаємодії, сутність якої полягала в тому, що органи слідства й дівання на підставі чинних відомчих нормативно-правових актів отримали можливість у разі необхідності об'єднувати свої процесуальні й роз-

шукові можливості для якісного й ефективного вирішення спільного завдання із розслідування злочинів.

Добре організована взаємодія органів слідства й дізнання сприяла правильному визначенню напрямку розслідування, більш швидкому і повному виявленню всіх обставин, які входили до предмета доказування у справі, допомагала визначитися з джерелами отримання доказової інформації і була одним з ефективних засобів вирішення завдань кримінального судочинства.

Така взаємодія дозволяла слідчим широко використовувати оперативно-розшукові можливості органів дізнання, що сприяло своєчасному викриттю і припиненню злочинної діяльності окремих осіб та груп, розробці планування й тактики проведення процесуальних дій: вибору найбільш сприятливого часу для проведення арештів підозрюваних з метою затримання їх на місці вчинення злочину, обшуків, допитів тощо, а оперативним працівникам надавала можливість широко використовувати в розшуковій роботі дані попереднього слідства й спрямовувати розшукову роботу на ефективне забезпечення інтересів кримінального судочинства.

В ході такої взаємодії працівники органів дізнання ВУНК зобов'язані були також виконувати за вказівкою слідчого окремі слідчі дії, забезпечуючи їх оперативним супроводом. Поширеною була практика допитів працівників оперативних підрозділів ВУНК, впроваджених у злочинне угруповання, про протиправну діяльність його членів. Отримана слідчим інформація в ході допиту таких працівників вводилася до кримінального процесу процесуальним шляхом і набувала доказового значення.

Велике значення в цей період надавалося законності підстав для проведення слідчих дій, інформаційною основою яких були матеріали оперативно-розшукової діяльності. В Інструкції ВНК від 15 травня 1919 року вказувалося, що до проведення першочергових слідчих дій слід приступати лише "за наявності обґрунтованих на це даних, які підтверджуються документами або встановлені спостереженням, а саме: а) перехоплення листування; б) повідомлення або заява установ чи осіб, а також агентів розшуку...".

Разом з цим організаційно-правова структура розшукової і слідчо-судової діяльності, яка склалася на той час в системі НКВС,

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

в умовах високого рівня злочинності була недостатньо ефективною, що викликало дискусії щодо необхідності її подальшої реорганізації та вдосконалення. У зв'язку з цим у лютому 1919 р. Головним управлінням міліції та Центrorозшуком зазначалося, що розслідування злочинів не є функцією кримінального розшуку і що головним його завданням є розкриття злочинів за допомогою проведення розшукових заходів¹. На протигагу цій думці висловлювалося міркування, що органи дізнання, в тому числі й міліції, кримінального розшуку та ВНК, можуть і повинні поєднувати розслідування з іншими покладеними на них функціями.

У лютому 1920 р. на засіданні представників НКЮ і НКВС було розглянуто питання про об'єднання слідчих органів НКЮ з кримінально-розшуковими апаратами НКВС, тобто намічалася повне злиття розшуку, дізнання і попереднього (досудового) слідства². У квітні 1920 року Колегія НКВС РРФСР ухвалила визнати необхідним злиття також кримінального розшуку і слідства. У зв'язку з прийняттям цього рішення були навіть розроблені проекти Положення й Інструкції про слідчо-розшукову міліцію, в яких окреслювалося коло повноважень працівників кримінального розшуку і слідчих усередині слідчо-розшукового апарату. Працівники кримінального розшуку повинні були вести розшук злочинців, а слідчий – координувати і спрямовувати їх дії, перевіряти й закріплювати виявлені докази.

Третій Всеросійський з'їзд діячів радянської юстиції, що відбувся в червні 1920 р., не підтримав ідею створення єдиного слідчо-розшукового апарату і висловився за збереження існуючого на той час порядку розслідування кримінальних справ. Але недосконалість законодавства в питаннях регламентації дій по виявленню і фіксації обставин учинення злочинів і діяльності органів, уповноважених на їх проведення, була очевидною. У цей період на практиці дізнання у кримінальних справах провадилося в такий спосіб, що розслідувати в повному обсязі більшість кримінальних справ

¹ Портнов В. П. Процессуальные формы дознания в первые годы Советской власти (1917 – 1920) // Правоведение. – 1969. – № 2. – С. 104.

² Материалы Народного Комиссариата юстиции. – Выпуск 11 – 12. – Петроград. – 1921. – С. 18.

стала міліція, у зв'язку з чим на цьому з'їзді зазначалося, що слідчі комісії поступово перестали одержувати справи для проведення розслідування, яке розпочиналося й закінчувалося міліцією. Вважалося, що основною причиною такого становища була велика кількість чинених злочинів за явним браком кількості слідчих комісій, які не встигали розслідувати кримінальні справи¹.

Суттєвий вплив на підвищення ефективності розшукової діяльності в інтересах кримінального судочинства мала постанова РНК УРСР від 25 жовтня 1921 року, № 58/119, що надала право НКВС створювати при Центральному управлінні кримінального розшуку допоміжні апарати для боротьби з кримінальними злочинами². Важливими нормативними актами, якими закладалися правові, організаційні й тактичні засади агентурної роботи, організації розшуку для забезпечення інтересів кримінального процесу, були: Положення про секретно-оперативний відділ ВНК, прийняте IV конфедерацією надзвичайних комісій 6 лютого 1920 року та затверджене колегією ВНК; Наказ ВНК № 216 від 17 липня 1921 року "Про введення в дію Інструкції "Про інформаторську службу, розробку справ, про секретну агентуру й про ведення агентурної роботи"; Інструкція від 2 січня 1922 року "Щодо організації секретної агентури в установах кримінального розшуку". В останній зазначалося, що "секретна агентура організується для попередження й розкриття всякого роду злочинів шляхом завчасного інформування про злочини, які готуються, і для збору відомостей, що сприяють розкриттю вже вчинених злочинів". У цій Інструкції були визначені завдання секретної агентури: контроль за злочинним елементом; збір відомостей про кубла, блатхати, харчевні, чайні, квартири повій, самогонників, торговців наркотиками, кубла для азартних ігор; контроль за місцями збуту краденого, квартирами баришників, майстернями з виготовлення знарядь злочинів, фальшивих документів і т.п.; "проводка" і все негласне спостереження; підсадка в камеру. Цей документ нормативно закріпив створення штатного негласного апарату, поділив

¹ Матеріали Народного Комісаріату юстиції. – Випуск 11 – 12. – Петроград. – 1921. – С. 18.

² ЦДАВО – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 957; Спр. 905.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТБЫ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

секретну агентуру на секретних розвідників і негласних інформаторів.

Першою спробою вдосконалення процесуальної діяльності, що суттєво вплинуло на характер взаємозв'язку розшукової діяльності й кримінального процесу, стала кодифікація радянського законодавства. Перший КПК УРСР 1922 р.¹, присвятивши дізнанню главу VIII, у жодній з її статей не вживав термін "розшукова діяльність". Зміст статей 103 - 108 свідчить про те, що дізнання ним визначалося як форма попереднього (досудового) розслідування кримінальної справи, як принципово однакові види попереднього розслідування², що призвело до стирання відмінностей між дізнанням і попереднім слідством. Разом з цим КПК УРСР 1922 р. згідно зі ст. 102 до органів дізнання, крім органів міліції, податкової, продовольчої, санітарної, технічної, торгової інспекції і інспекції у справах праці, відносив також органи кримінального розшуку (п. 1) та державного політичного управління (ДПУ) (п. 2), на які відомчими нормативними актами покладалися й розшукові функції. Органи дізнання були підлеглі прокуророві і здійснювали функцію обвинувачення. На органи дізнання покладался обов'язок уживати заходів до того, щоб до початку попереднього слідства були збережені сліди злочину і щоб для підозрюваного була усунута можливість приховатися (ст. 103 КПК УРСР). Так само, як і жандармська поліція за Статутом кримінального судочинства 1864 р., органи дізнання наділялися правом проводити весь комплекс процесуальних дій: допити підозрюваних, свідків, виїмки, обшуки, огляди, освідування, затримання підозрюваних (статті 104, 105). Таким чином, органи дізнання (кримінального розшуку та Державного політичного управління) наділялися одночасно процесуальними й розшуковими функціями.

У жодній з норм КПК УРСР 1922 р. не вказувалося на можливість використання результатів розшуку у кримінальному судо-

¹ СУ УССР. - 1922. - № 41. - Ст. 440; Уголовно-процессуальный кодекс УССР. - X., 1922.

² Гродзинський М. М. До перегляду КПК УРСР // Вісник радянської юстиції. - 1930. - № 20 - 21. - С. 164 - 175.

чинстві. Проте пункт 5 ст. 106 КПК УРСР серед інших приводів до порушення кримінальної справи передбачав також такий привід, як безпосередній розсуд органу дізнання, а підставами до проведення окремих слідчих дій, наприклад обшуку (ст. 178 УРСР), були "достатні підстави вважати, що в якому-небудь приміщенні чи в якої-небудь особи знаходяться предмети, які можуть мати значення для справи". Поняття "достатні підстави" в кримінально-процесуальному законодавстві не розкривалося. Виходячи з аналізу кримінальних справ того часу, можна зробити висновок, що у формуванні таких підстав використовувалися також і матеріали розшукової діяльності.

КПК УРСР 1922 р., присвятивши доказам главу IV, не дав нормативно-правового визначення цього поняття. Зміст цієї глави, а також матеріали кримінальних справ того часу, свідчить про те, що матеріали розшукової діяльності як докази за КПК УРСР 1922 р. не визнавалися. Так, у ст. 62 цього Кодексу визначалося, що доказами є показання свідків, висновок експертів, протоколи оглядів та інші письмові документи, а також особисті пояснення обвинуваченого. У статті 61 КПК УРСР 1922 р. встановлювалося, що суд не обмежений ніякими формальними доказами й від нього залежить відповідно до обставин справи допускати той чи інший доказ чи витребувати його від третіх осіб, для яких така вимога є обов'язковою. Присяга як доказ не допускалася.

Слід зазначити, що з усіх КПК республік СРСР того часу лише в ст. 93 КПК РСФСР 1923 р. вказувалося, що "анонімні заяви можуть бути приводом до порушення кримінального переслідування лише після попередньої перевірки їх органом дізнання", тобто, передбачалося використання оперативно-розшукових заходів в інтересах кримінального процесу.

Особливістю КПК України УРСР 1922 р. було те, що з його прийняттям намітилася тенденція до всебічного спрощення процесуальних форм судочинства на всіх його стадіях, і особливо на досудових, що знаходило підтримку на сторінках юридичних видань і обґрунтовувалося зайвим формалізмом досудового розслідування, необхідністю скорочення терміну між вчиненням злочину й застосу-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ванням покарання¹. Зростання пропозицій, спрямованих на спрощення форми судочинства, збігалось з посиленням державної боротьби з "куркулями", з тероризмом², з контрреволюцією тощо.

Дізнання відповідно до КПК УРСР 1922 р. провадилося у формах, передбачених для попереднього слідства, і матеріали дізнання мали силу доказів для суду. Стирання принципів відмінностей між досудовим слідством і дізнанням йшло не в напрямку посилення процесуальних гарантій при провадженні дізнання, а навпаки, досудове слідство "поступово ставало лише особливим видом дізнання, відмінним від останнього тим, що воно проводилося не міліцією і кримінальним розшуком, а спеціально виділеним для цього працівником – слідчим"³.

Подальший розвиток нормативно-правового регулювання кримінального розшуку в напрямку підвищення його ефективності по забезпеченню інтересів кримінального процесу привів до відокремлення агентури від розвідки, що було закріплено Інструкцією про організацію секретної агентури й інформування в установах кримінального розшуку УРСР, оголошену наказом по кримінальному розшуку республіки № 19 від 6 лютого 1923 року, яка регламентувала діяльність цих підрозділів. 18 вересня 1924 року НКВС було затверджено Інструкцію про порядок діяльності губернсько-міських відділів кримінального розшуку УРСР, у якій поруч з питаннями організації взаємодії апарату кримінального розшуку з органами міліції, державної безпеки, судово-слідчими установами регламентувався й порядок ведіння дізнання, а також діяльності агентурно-розшукового відділення, до складу якого входила група розвідки, що здійснювала зовнішнє спостереження з метою розкриття особливо тяжких злочинів.

¹ Люблінский П.И. Упрощение порядка процесса по УПК // Право и жизнь. - 1924. - № 10. - С. 51 - 70; Волков Г.И. Необходимо упростить уголовное судопроизводство // Вестник Советской юстиции. - 1924. - № 5 - 6. - С. 133 - 134; Эстрин А. Как улучшить и упростить наш уголовный процесс // Еженедельник Советской юстиции. - 1924. - № 49. - С. 1177 - 1178; Ривлин М. О некоторых формальностях процесса // Советская Юстиция. - 1930. - № 17. - С. 27.

² О внесении изменений в действующие уголовно-процессуальные кодексы союзных республик: Закон СРСР от 1 грудня 1934 года // Социалистическая законность. - 1934. - № 12. - С. 29.

³ Люблінский П.И. Гарантии прав подозреваемого при производстве дознания // Вестник Советской Юстиции. - 1924. - № 15. - С. 457.

У цей період було покладено початок формуванню основних інститутів розшукової діяльності: служби розшуку, агентурного апарату, служби негласного спостереження (розвідки) та ін., які знайшли свій подальший розвиток у більш пізніх нормативно-правових актах. Саме в цей час з'явилися в нормативному обігу поняття "розвідка" (кримінальна), "розвідник", а термін "агент" у нормативних актах і наукових джерелах того часу мав двояке значення: особа, яка співробітничала з розшуковими органами на негласній оплатній позаштатній основі, і негласний кадровий працівник розшуку. Терміном "розвідка" в подальшому позначалися як один із видів діяльності органів міліції, так і підрозділи зовнішнього спостереження¹. В органах державної безпеки відповідні підрозділи називалися "зовнішня розвідка". Розшукова діяльність у розглядуваний період не була предметом наукових досліджень фахівців у цій галузі. Перші спроби підвести теоретичну базу під цю діяльність зробили криміналісти², тому аж до 50-х років XX ст. розшукова діяльність вважалася предметом криміналістики³.

Незважаючи на те, що ідея про злиття розшукової діяльності й слідства не зайшла підтримки на третьому Всеросійському з'їзді діячів радянської юстиції 1920 р. і не була втілена в роботу НКВС,

¹ Див.: Якимов И.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. - М., 1924. - С. 140; Сборник законодательных документов по вопросам организации и деятельности советской милиции (1917 - 1934 гг.). - М., 1957; Необходимое руководство для агентов Чрезвычайных комиссий. - М., 2001.

² Див.: Якимов И.Н. Бказана праця Його ж Современное искусство // Административный вестник. - 1925. - № 4. - С. 12 - 23; Гейндль Р. Уголовная техника. Из материалов уголовного розыска. - М., 1925; Семеновский П. Дактилоскопия как метод регистрации. - М., 1923; Штибер В. Шнейкерт Г. Практическое руководство для работников уголовного розыска. - М., 1925; Потапов С.М. Судебная фотография. - М., 1926.

³ Див.: Винберг А.И. Криминалістика. Вып. 1. Введение в криминалістику: Предмет, метод, система курса и история советской криминалістики. - М., 1950; Васильев А.Н. Следственная тактика и ее место в системе криминалістики // Советская криминалістика на службе следствия. - М., 1961. - Вып. 15. - С. 38 - 39; Криминалістическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: Учебник / Под. ред. Т.В. Аверьяновой и Р.С. Белкина. - М., 1997. - С. 54 - 55; Колесник В.А. Правові, організаційні і тактичні аспекти використання оперативного-розшукових матеріалів у розслідуванні злочинів: Дис. ... канд. юрид. наук. - К., 1998. - С. 16 - 17; Яблоков Н.П. Криминалістические основы оперативно-розыскной деятельности // Вестник Московского университета. - Серия 11. Право. - 2001. - № 1. - С. 30 - 33.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

вона була сприйнята й реалізована керівництвом ВНК, яке зробило висновок, що для покращання організації розшукової діяльності і слідчої роботи органів ВНК слід ліквідувати інститут слідчих і передати їх функції оперативним підрозділам, на оперативних працівників яких покласти обов'язок проводити розслідування кримінальних справ по агентурних розробках, які вони ж і реалізовували. Тим самим переслідувалася мета забезпечення тісного зв'язку агентурно-оперативної і процесуальної діяльності. Висновок про злиття розшукових і слідчих функцій в органах ВНК був ухвалений у лютому 1920 р. на IV Всеросійській конференції надзвичайних комісій.

Таким чином, інститут попереднього (досудового слідства) фактично був скасований в органах ВНК і розшукові та слідчі функції з лютого 1920 р. і до грудня 1938 р.¹ входили до повноважень однієї посадової особи – працівника оперативного підрозділу, що водночас проводив комплекс оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій². У напрямку посилення репресивної політики правлячого режиму була прийнята постанова Президії ЦВК СРСР від 9 червня 1927 року, що надала органам ОДПУ право розгляду в позасудовому порядку справ щодо "білогвардійців, шпигунів і бандитів, аж до застосування до них найвищої міри покарання".

Наркомюстом СРСР у цей період була висунута ідея максимального спрощення кримінального процесу. В постанові НКЮ РРФСР від 9 червня 1927 року з цього приводу зазначалося: "Наш КПК є осколком сучасного буржуазного змагального процесу. Історично останній створювався буржуазією як засіб боротьби проти класової сваволі абсолютистських судів у період боротьби буржуазії з абсолютизмом. Звідси низка формально-правових гарантій. Звідси засади безпосередності, гласності й усності, які характеризують буржуазний процес"³.

¹ Погорецький М.А. Досудове слідство України: історія та сучасність // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2002. – № 3. – С. 220.

² Там само; Його ж.: Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: Монографія. – К., 2004. – С. 31.

³ Постановление коллегии НКЮ РСФСР (из протокола № 464/д заседания от 9 июня 1927 года) // Ежедневник советской юстиции, 1927. – № 47. – Ст. 1472.

КПК УРСР 1927 р. вперше на законодавчому рівні визначив початковий момент провадження у кримінальній справі. У примітці 1 до ст. 93 КПК УРСР 1927 р. зазначалося, що таким моментом є прийняття судом, прокурором, слідчим і органом дізнання справи до свого провадження¹. Проте в КПК 1927 р. не передбачалося обов'язкового винесення про це постанови. На практиці оформлення порушення провадження у кримінальній справі здійснювалося або шляхом складання відповідної постанови, або резолюцією на заяві про злочин².

Тенденції до спрощення процесуальної форми, що знайшли своє відображення й у КПК УРСР 1927 р.³, вплинули на зміну характеру взаємозв'язку ОРД і кримінального процесу. Дізнання в цей період розглядалося як початковий, первинний етап попереднього розслідування, що мав обмежуватися слідчими діями термінового характеру з метою забезпечення успішного проведення подальшого розслідування (огляд місця події, затримання підозрюваного, первинний допит потерпілих, свідків), як одна з форм попереднього розслідування кримінальної справи⁴. Поряд з цим вважалося, що, оскільки діяльність органів міліції, розшуку і ДПУ не обмежена відомчими межами, то ці органи мають право проводити розслідування в будь-яких справах⁵. З переданням слідчого апарату НКВС у повне підпорядкування прокуратурі на слідчого був покладений обов'язок безпосереднього нагляду за розслідуванням злочинів органами дізнання. Подібно до КПК 1922 р., КПК 1927 р. не містив жодної норми, яка б вказувала на можливість проведення уповноваженими органами розшукових заходів і використання їх результатів в інтересах кримінального судочинства. Водночас у п. 4 ст. 88 КПК зазначалося, що приводом до по-

¹ УПК УССР 1927 года. – М., 1939. – С. 41.

² Строгович М. С. Учебник уголовного процесса. – М., 1931. – С. 32.

³ СУ УССР. – 1927. – № 36 – 38. – Ст. 167 – 168.

⁴ Громов В. Дознание и предварительное следствие. – М., 1928. – С. 22; Гельфанд И.А. О некоторых вопросах предварительного расследования в общесоюзном уголовно-процессуальном законодательстве // Научные записки КГУ им. Т.Г. Шевченко: Юрид. зб. – Вып. 11. – К., 1948. – Т. VII. – С. 52.

⁵ Розенберг Д. О дознании // Уголовно-процессуальный кодекс. Комментарий: Сост. Бродер Г., Викторов А. и др. / Под ред. С. Пригова и М. Шаря. – Х., 1928. – С. 167.

рушення кримінальної справи є безпосередній розсуд органу дізнання. Серед органів дізнання в п. 1 ст. 94 називалися органи міліції і кримінального розшуку, а в п. 2 цієї ж статті – органи ДПУ, які відомчими нормативними актами були наділені розшуковими функціями. У частині 2 ст. 97 КПК вказувалося, що "орган дізнання вживає заходів до припинення ухилення від слідства осіб, на яких падає підозра у вчиненні злочину, та заходів, що перешкоджають знищенню або приховуванню слідів злочину; виїмки, обшуки, огляди, освідування при цьому можуть бути проведені у тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що сліди злочину й речові докази можуть бути знищені або приховані". Аналіз цих норм, відомчих нормативних актів і практики, дозволяє зробити висновок, що з прийняттям КПК 1927 р. результати розшукової діяльності широко використовувалися у кримінальному процесі як приводи та підстави до порушення провадження у кримінальній справі, проведення слідчих дій.

КПК УРСР 1927 р. повністю відтворив положення КПК УРСР 1922 р. щодо доказів, присвятивши їм главу IV, визначивши докази у ст. 58. Хоча КПК УРСР 1927 р. використання матеріалів розшукової діяльності для отримання доказів не передбачав, проте така практика в роки репресій була поширеною.

Г.М. Бирюков*

*Своєму учителю
Бараненку Борису Івановичу
посвящую*
ИЗ ИСТОРИИ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА

На современном этапе развития общества и государства существенно возрастает актуальность историко-юридических ис-

* Профессор кафедры ООРД Национального университета государственной налоговой службы Украины, кандидат юридических наук, доцент.

следований. Это обусловлено, прежде всего, повышением роли правоохранительной деятельности, интенсивным поиском новых форм и методов управления в условиях значительных и быстрых политических и социально-экономических преобразований [1, 3].

История сыскной деятельности – рассказ о том далёком и минувшем времени, когда она зародилась в первобытном обществе людей и совершенствовалась на всех этапах развития государства и права.

Слово "сыск" имеет древнее или устаревшее понятие действии по установлению лиц, совершивших уголовное преступление, в условиях неочевидности, для их задержания, проведения дознания, расследования, осуждения и наказания.

В историческом аспекте сыскная деятельность или сыск является неотъемлемой частью человеческой деятельности. Без сыска невозможно (было тогда, и сейчас) предотвратить готовящееся или раскрыть совершенное преступление, установить виновного в противоправном деянии, выявить способствующие причины и условия.

Важная особенность сыска состояла в обязанности его субъекта гласно или негласно (тайно) собирать информацию о лицах, которые подозревались вначале в нарушении установленных правил поведения в обществе, затем – религиозных и правовых норм, преступном посягательстве на государственные, религиозные, общественные и личные интересы, охраняемые законом, для их своевременного предупреждения, пресечения и раскрытия [2, 13].

Сыск. Выслеживание и розыск преступников. С точки зрения этимологического толкования, термин "сыск" – синоним термина "розыск" [3, 167].

Вопросам истории уголовного розыска в разных объёмах занимались такие учёные как Н.И.Ануфриев, А.М.Бандурка, К.К. Горяинов, Э.А.Дидоренко, А.Ф.Долженков, Е.С.Дубоносов, И.П. Козаченко, П.П. Михайленко, Е.Н.Моисеев, В.А.Некрасов, Д.И. Никифорчук, В.С. Овчинский, А.М. Пиджаренко, Ю.И. Рымаренко,

И.В. Сервецкий, Г.К. Синилов, В.Н. Чисников, А.Ю. Шумилов, И.Р. Шинкаренко и др.

Не исключено, что сыск возник от сотворения мира и появления первых людей на планете. Древние легенды повествуют о случаях, когда люди, нарушившие Божьи заповеди, подвергались справедливым наказаниям. Для установления их виновности требовалось точно знать все обстоятельства отступлений от норм жизни, и лишь только потом наступала Божья кара. Достаточно вспомнить о наказании Каина, убившего своего брата Авеля. Бог проклял убийцу, сделал его изгнанником и скитальцем... Но для того, чтобы наказать Каина за содеянное, по всей вероятности, нужно было установить, что Авеля убил именно брат, а не кто - либо другой, например, животное или молния. То есть определённый умственно - логический или иной поисковый процесс существовал, ибо стал известен и мотив этого братоубийства...

Можно с уверенностью утверждать, что сыск как особый род человеческой деятельности существовал в родоплеменном обществе. Известно, что там имели место определённые обычаи и нормы поведения, которые люди обязаны были соблюдать. Несоблюдение этих правил или устоев жизни, являлось неприемлемым для общества и оно реагировало на него отрицательно, путём вынесения наказания виновным, преследуя определённую цель - предупредить подобные нарушения другими соплеменниками [2, 15].

Одним из старейших свидетельств о существовании сыска и одной из основных составляющих оперативно-розыскной деятельности - агентурной работой является знаменитый китайский трактат "Сунь - цзы ". Ещё в VI веке до нашей эры его автор писал о важности работы с агентами, называя их шпионами.

Посвящённые государи и мудрые полководцы двигались и побеждали, совершали подвиги, превосходя всех других, потому что все знали наперёд.

Знание наперёд нельзя получить от богов и демонов, нельзя получить и путём умозаключения по сходству, нельзя получить и

путём всяких вычислений. Знание положения противника можно получить только от людей.

Поэтому пользование шпионами бывает пяти видов: бывают шпионы местные, бывают шпионы внутренние, бывают шпионы обратные, бывают шпионы смерти, бывают шпионы жизни.

Все пять разрядов шпионов работают и нельзя знать их путей. Это называется непостижимой тайной. Они – сокровище для государя [4, 51].

Исследуя ретроспективу конфиденциального сотрудничества, авторский коллектив В.Ф. Усенко, В.А. Некрасов по этому вопросу предоставляют в своей работе следующий научный анализ.

Конфиденциальное (негласное сотрудничество как составная часть оперативно-розыскной деятельности) возникло с появлением человечества, с того времени, когда человек начал интересоваться деятельностью другого человека, своего врага. Потребность узнать намерения, планы, возможности своих врагов появилась у людей, наверное, тогда, когда человечество начало воевать.

Эпос, исторические источники информации, литературные памятники свидетельствуют о том, что эта деятельность есть одной из сторон деятельности человечества.

Подтверждением этой мысли есть анализ исторических документов, который свидетельствует, что конфиденциальное сотрудничество осуществлялось во все времена во всех странах со времени их возникновения. Ярким свидетельством этого есть легенда о троянском коне.

В знаменитой клинописной библиотеке ассирийского царя Ашурбанипала (VII ст. до н.э.) при раскопках археологов были найдены глиняные листы в глиняных конвертах – донесения тайных агентов.

В 1986 г. по центральному телевидению Советского Союза прошло сообщение о том, что ученым удалось расшифровать надпись на керамической плитке, над которой они безуспешно работали длительные годы. Этой надписью был договор о том,

что египетский и вавилонский цари обменивались секретными агентами.

Ведомости об агентурной работе имеют место в Законах Ману, трактатах Артхашастра.

Александр Македонский широко применял метод вербовки агентов из лагеря неприятеля. Ни один из завербованных им шпионов так и не был раскрыт другими. Перед нанесением своих ударов Александр посылал специальные подразделения для сбора разведывательных данных. Выдающийся полководец античности Юлий Цезарь при завоевании Греции неоднократно подсылал своих лазутчиков с ложной информацией к врагу. Он ввел в легионах постоянно-разведывательное подразделение.

Монгольский вождь Чингисхан был великим мастером шпионажа и контрразведки. С 1206 до 1223 гг. он создал большую империю, которая занимала территорию от Китая до Турции. Перед тем как выступать в поход, Чингисхан всегда посылал в избранную для захвата страну лазутчиков под видом купцов и мелких торговцев. Информацию об особенностях местности и способностях дать отпор помогала разрабатывать ему безошибочные планы военных кампаний. Он позаботился и о том, чтобы разведывательная информация поступала к нему как можно быстрее, создав для этого прекрасную систему гонцов [5, 10 – 12].

Розыскной процесс во времена Киевской Руси (IX – начало XII вв.) осуществлялся в форме "призыва", "свода", "гонения следа".

Сущность "призыва" состояла в том, что в случае похищения коня, оружия, одежды или пропажи холопа, потерпевший оглашал, "призывал" об этом на торжище, собраниях или в других людных местах. "Призыв" – это один из возможных средств розыска вора или имущества, что имело индивидуальные признаки, информирования общественности о преступлении. Другим характерным средством розыска преступника был "свод". Он являл собой процедуру разыскивания личности, обвиняемой в краже, путем "сведений" других людей для выяснений происхождения имущества, на которое претендует потерпевший. "То-

нення следа" виражалось в гоненні за вором по оставленным им следам.

В процессе розыска активная роль отводилась потерпевшему, который выступал в суде в роли истца. Общие правила проведения розыскных мероприятий устанавливал князь, и они провозглашались в нормах "Русской Правды" [6, 15 - 16].

Это подтверждает также и Е.С. Дубоносов, который пишет "Некоторые формы проведения сыска находят законодательное закрепление в первой редакции Русской Правды" ("Суд Ярослава 1019") упоминающий о такой форме розыска как "свод и гонение следа" [7, 6].

По мере формирования и укрепления централизованного феодального государства во главе с Москвой происходит дальнейшее развитие административно - судебных органов. В том числе совершенствуется и система розыска преступников, особенно сыска работы, производимой по делам о государственных преступниках и "ведомых лихих людях". Законодательное закрепление все новшества в розыском деле нашли в Судебнике 1497 года - первом кодексе общественного права централизованного государства.

Изучение работ учёных по данному вопросу показывает что практически до XVII века правоохранительные органы не создавались, это подтверждает в своих работах А.М. Бандурка, он пишет. Со времен Киевской Руси, включительно до конца XVII ст. специального полицейского аппарата вообще не было. Для всего периода характерно возложения таких обязанностей или на органы общего управления, или на военные формирования - от княжеской дружины до военных должностных лиц более позднего времени (старшину, полковника, гетмана) [6, 19].

Источником для создания Судебника была "Русская Правда". В соответствии с Судебником по государственным и тяжким преступлениям, суд возбуждал уголовные дела даже при отсутствии жалобы потерпевшего, осуществлял розыск преступника, а также устанавливал доказательства. Этот документ ввел такую новую категорию как "лихие люди" [8, 16].

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Важную роль в образовании и впоследствии становления уголовного розыска сыграл Петр I.

В 1718 году он создает специальные полицейские органы в Санкт-Петербурге, а 1722 году в Москве.

Одним из главных направлений деятельности городской полиции этого периода являлась борьба с уголовной преступностью. Для повышения ее эффективности предпринимались попытки реструктуризации служб полицейского аппарата. Так, в 1730 году был создан Сыскной Приказ, в 1746 году – Особая Экспедиция для розыска по делам воров и разбойников при Петербургской полицейской канцелярии. Оба эти подразделения по различным причинам просуществовали недолго. Однако практика их функционирования стала прообразом создания впоследствии в полиции специализированного аппарата уголовного розыска [1, 10].

В 1762 году к власти приходит Екатерина II.

Во все время ее царствования в розыском процессе подозреваемые из низших классов общества никакими процессуальными правами не пользовались и к ним широко применялись пытки. Более того, именно при Екатерине произошел отказ от установленного Петром Великим ограничения пыток. Еще в самом начале царствования императрица – "просветительница" одобрила документ Тайной розыскных дел канцелярии, озаглавленный "Обряд како обвиняемый пыгается", который раскрывал не только технику пытки, но и процессуальные формы ее применения. Для пытки подозреваемых в злодействах, – говорилось в Обряде, – сделано особое место, называемое застенок, огорожен палисадником и покрыт для того, что при пытках бывают судьи и секретарь, и для записки пыточных речей подьячий... в застенке-жь для пытки сделана дыба... есть-ли-жьбисподлежащих к пытке... запирается, и по делу обстоятельства доказывают его к подозрению, то для изыскания истины употребляются нарочито:

1-е. Тиски зделанныя из железа, в которых кладут злодея персты и свинчивают от палача до тех пор, пока или повинится, или

же не можно будет больше жать перстов и винт не будет действовать;

2-е. Наложа на голову веревку и просунув кляп и вертят так, что оной изумленным бывает;

3-е. Потом простригают на голове волосы до тела, и на то место льют холодную воду только что почти по капле, от чего также в изумление приходит..." [9, 11].

Как мы видим, в период царствования Екатерины II попытки признавались законным способом обнаружения истины в розыском процессе по уголовным делам.

Важным документом в становлении полиции и сыска на Украине стал Устав благочиния, который был принят в 1782 году. Согласно Устава, предусматривая создание управлений благочиния, которые возглавлялись в губернских городах полицмейстерами, а других – городовыми. Введены были также новые чины полиции – полицейские будочники, приставы, квартальные и др.

Начало XIX века характеризовалось усилением абсолютной власти самодержавия в России, в состав которой в то время входила Украина.

Полиция, которая действовала на Украине, была неотъемлемой частью полицейского аппарата царской России. Она руководствовалась ее законами и выполняла, прежде всего, функции по обеспечению внедрения имперской внутренней полиции [6, 33].

В 1802 году было образовано Министерство внутренних дел, которое наряду с возложенными на него многими функциями осуществляло и оперативно-розыскные.

Важным моментом в развитии розыска на Украине было создание в 1880 году в г. Киеве в составе местной полиции розыскной части. Поэтому по поводу А.Н. Бандурка пишет.

14 июня 1880 года при городской полиции Киева была создана розыскная часть полиции, специально создана для предупреждения, розыска криминальных преступников и розыска преступников.

Организацию и деятельность розыскной части регламентировала "Инструкция чинам Киевской сыскной полиции", которой

предписывалось чинам розыскной полиции "... всегда действовать совершенно секретно и крайне осмотрительно, ... все знать, все видеть и одновременно стараться не быть замеченным, хранить доверенную им служебную тайну и никому из посторонних лиц не рассказывать о цели и планах своих служебных действий и вообще в разговорах с кем-либо быть крайне сдержанным и тактичным". При выполнении своих служебных обязанностей они должны быть "хладнокровными, терпеливыми и вежливыми и ни в коем случае не разрешать себе оскорблять причастных к делу лиц словами или действиями".

В § 89 упомянутой Инструкции говорилось: "Необходимо пропускать через фильтр дознания какие-либо полученные по делу агентурные ведомости, какими б они странными не казались, и те с них, которые являются достоверными, класть в основу дознания" [6, 35].

В архивах сохранился отчет о деятельности этого подразделения за 1906 год, в котором говорится о личном составе части и его деятельности следующее:

1. Сыскная часть Киевской городской полиции учреждена в 1880 году. Личный состав ее состоит из заведывающего сыскной части, 2-х околоточных надзирателей и 20 городовых.

2. Из наличного состава городовых 4 исполняли обязанности чиновников по сыскной части, 1 заведовал делопроизводством сыскного отделения, 3 заведовали столами: личного задержания, наблюдения и справок, происшествий и регистратурой, 2 заведовали антропометрическим кабинетом при сыскном отделении и фотографией, а остальные 10 человек несли сыскную службу.

За 1906 год личным составом части задержано преступников - 3525 мужчин, 206 женщин, произведено дознаний по разным преступлениям 3980 и др. [10, 325 - 326].

Дореволюционный период и первые годы после революции становление уголовного розыска авторский коллектив О.Ф. Долженков, Г.С. Запорожцева, А.П. Кицул, Е.В. Рыжков характеризуют следующим образом [11, 5].

История формирования подразделений уголовного розыска, становления и развития службы в целом является составной частью истории независимого Украинского государства. До февральской революции 1917 г. в Русской империи о каких-либо украинских формированиях не могло быть и речи. Центральная рада Украинской Народной Республики придала законной силы постановлению Временному правительству России от 17 апреля 1917 года об изменении названия "внешняя полиция" на "народная милиция".

Существующие в некоторых местах уголовно-розыскные отделения (уголовная милиция, уголовный розыск, уголовно-розыскная милиция, уголовно-розыскные комиссариаты и др.) создавались на базе бывших поисковых отделений, были малочисленными и децентрализованными. Поэтому в условиях значительного роста преступности придавало большого значения своевременное создание единого для всей республики специализированного аппарата, который мог бы оперативно выявлять и профессионально раскрывать преступления. В этот период наиболее распространенными методами борьбы с преступностью были облавы, окружение, засады и др.

9 февраля 1919 года декретом Совета народных Комиссаров Украины "Об организации милиции" была создана рабоче-крестьянская милиция.

16 апреля 1919 года Совет народных Комиссаров Украины принял декрет "Об организации уголовного розыска", а 11 мая 1919 года Народный Комиссариат Юстиции на исполнение указанного декрета утвердил "Положение об органах уголовного розыска и судебно-уголовной милиции". Этим нормативным актом определялись задания, структура, штаты, компетенция уголовного розыска и судебно-уголовной милиции и порядок их организации на территории республики.

Уже в первых документах о деятельности уголовного розыска в рассматриваемый нами период (1919 - 1922 гг.) было подчеркнуто, что основой уголовного розыска является активно-розыскной отдел, который состоял из секретно-осведомительной и активной частей.

Работники активной части были гласными сотрудниками (они назывались агентами и инспекторами) и занимались реализацией данных, полученных от работников секретно-осведомительной части. Они осуществляли личный сыск, производили облавы, обыски, проверки притонов, задержание преступников и производство дознания.

Что касается агентурно-оперативной работы уголовного розыска, то она регламентировалась "Инструкцией по организации секретной агентуры в учреждениях уголовного розыска", утвержденной заместителем наркома внутренних дел УССР 2 января 1922 года.

В § 1 инструкции указывалось, что секретная агентура учреждается для предупреждения и раскрытия преступлений путем заблаговременного осведомления о предполагаемых преступлениях и для собирания способствующих розыску сведений по совершенным преступлениям. Таким образом, уже из этого положения следует, что одной из основных задач в деятельности секретной агентуры уголовного розыска было предупреждение преступлений.

Секретная агентура состояла из секретных разведчиков и негласных осведомителей. Под секретными разведчиками имелись ввиду состоявшие на месячном содержании лица, которые выполняли разведывательные задания, как по месту проживания, так и с выездом (к этой категории относились также лица, осуществляющие задачи наружного наблюдения). Что касается негласных осведомителей, то они представляли в уголовный розыск "сведения об отдельных преступлениях и преступниках, постоянное место работы оставляли, а работа их оплачивалась в зависимости от ценности и важности предоставленной ими информации".

Прием на работу секретных разведчиков и вербовка осведомителей производилась только с санкции начальника уголовного розыска, их количество определялось исключительно финансовыми возможностями учреждения и по необходимости, никаких ограничений ни возрастом, ни грамотностью, ни партийностью, ни прежней судимостью не было.

Ни секретные разведчики, ни осведомители никаких документов о работе в розыске не получали. Первые снабжались документами прикрытия на вымышленное имя. Бланки документов затребовались из советских учреждений. Чаще всего секретные разведчики получали документы о работе в качестве сотрудников жилземотделов, электромонтеров, мастеров по ремонту телефонов, слесарей-водопроводчиков и т.д., что давало им возможность свободно посещать учреждения и квартиры частных лиц.

Как секретные разведчики, так и осведомители не должны были знать других секретных сотрудников и не имели права посещать уголовный розыск.

Встречи с ними гласных работников производились на конспиративных квартирах, которые предписывалось менять как можно чаще во избежание провала. Особо подчеркивалось, что сотрудники розыска, разоблачившие секретного сотрудника, предаются суду революционного трибунала как за выдачу служебной тайны.

Изучение архивных материалов показывает, что проблемными вопросами в организации работы уголовного розыска в 20-е годы были низкая заработная плата, и как следствие высокая текучесть кадров.

По этому вопросу, в одном из докладов, НКВД "О состоянии и работе рабоче-крестьянской милиции" подчеркивалось.

Возлагаемые на милицию ответственные, сложные и тяжелые обязанности могут быть успешно выполнены только при общем улучшении условий ее работы и соответствующем подборе личного состава, что практически возможно при достаточном материальном обеспечении.

Следует упомянуть также о том, что партийные работники избегают служить в милиции следствии плохой оплаты труда в ней и также покидают ее ряды при первой к тому возможности. Отсюда такое болезненное явление в жизни милиции, как громадная текучесть ее личного состава.

В общем, средняя зарплата для милиционера составляет: в городах - 25 - 30 руб. в месяц, в сельских местностях - 20 - 21 руб. и даже 15 - 20 руб. оклад агента 1 разряда обычно не превышает 35 -

38 руб. в місяць. При оцінці розміра зарплати працівників міліції і кримінального розшуку слід звернути увагу на те, що секретарь волосного виконкому отримує, в середньому, 42 руб. в місяць, лісовий інспектор – 45 руб., дворник – 45 руб., сторож від 30 до 45 руб., а стрілок воєнізованої охорони близько 60 руб. [12, 93 – 94].

Підводячи підсумок вищевикладеному, і на основі вивченого матеріалу, слід відзначити, що вже в перших документах, регламентуючих агентурну роботу кримінального розшуку підкреслювалась необхідність самої рішучої боротьби з злочинністю при одночасному найсуворішому дотриманні законності, на перший план виступала задача запобігання злочинам. В вивчених документах підкреслювалась необхідність зв'язу працівників кримінального розшуку з населенням при найсуворішому дотриманні конспірації, а також підтримання постійного ділового зв'язку з співробітниками інших служб правоохоронних органів.

З урахування обмеженості обсягу статті деякі документи, регламентуючі становлення і розвиток кримінального розшуку автором по цій причині в статті не вказані.

В зв'язі з цим ми ні в якому разі не претендуємо на категоричність вищевикладеного.

Використана література:

1. Самойленко Е.А. Київська міська поліція в середині ХІХ – на початку ХХ вв.: К.: "Софія", 2000. – 187 с.
2. Ануфрієв Н.І., Піджаренко А.М. Тайни сыска. – К.: "Преса України", 2002. – Кн. І. – 524 с. – 54 іл.
3. Краткая сыскальная энциклопедия: Деятельность оперативно-розыскная, контрразведывательная, частная сыскальная (детективная) / Авт.-сост. докт. юрид. наук, проф. А.Ю. Шумилов. – М.: Изд-ль Шумилова И.И., 2000. – 227 с. – (Библиотека оперативника (открытый фонд)).
4. Искусство войны: антология военной мысли / [сост., подгот. текста, предисл., коммент. Р. Светлова]. – СПб.: Амфора, ТИД Амфора, 2007. – 542 с. – (Серия "Александрійська бібліотека").

5. Усенко В.Ф., Некрасов В.А., Мацюк В.Я. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: Погляд сьогодення: Монографія. – К.: КНТ, 2007. – 204 с. – (Серія: Проблеми оперативно-розшукової діяльності).

6. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.

7. Дубоносов Е.С. Основы оперативно-розыскной деятельности: Курс лекций / Под ред. Заслуженного деятеля науки РФ, доктора юридических наук, профессора Г.К. Сипилова. – М.: ЮИ МВД РФ Книжный мир, 2002. – 184 с.

8. Сказ о сыске. – "Бізнес і безпека". – № 7. – 1998. – С. 16.

9. Сказ о сыске. – "Бізнес і безпека". – № 3. – 1999. – С. 11.

10. Антологія сыску: [В 14 т.] / Відп. ред.: Ю.І. Римаренко, В.І. Кушерець. – К.: Знання України, 2005. – Т. 1: Документи та матеріали з кримінального сыску (1397 – 1918 рр.) / Упорядк.: Ю.І. Римаренко та ін. – 596 с.

11. Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності: Монографія / О.Ф. Долженков, Г.С. Запорожцев, А.П. Кицул, Е.В. Рижков. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2001. – 231 с.

12. Шубин А.М. Какой была милиция в 20-е годы. – М.: Сборник МВД СССР № 3, 1990. – С. 93 – 94.

А.В. Мовчан*

**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНИХ
ОБЛІКІВ У ПРОТИДІЇ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ**

Результативність діяльності правоохоронних органів щодо запобігання та протидії міжрегіональній злочинно-

* Начальник відділу освіти Департаменту освіти та науки МВС України, кандидат юридичних наук.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

сті безпосередньо залежить від якісного, своєчасного і достатнього інформаційного забезпечення.

Поряд з необхідністю вдосконалення прийомів, методів і засобів оперативно-розшукової діяльності ще однією важливою умовою протидії міжрегіональній злочинності є ефективне використання системи оперативних обліків.

Оперативні обліки – це система реєстрації, накопичення, класифікації, зберігання та використання даних про осіб, предмети, події за їх прикметами та ознаками, призначена для ефективного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, яка складається із автоматизованих інформаційних систем, картотек, справ ОВС та інших документів оперативно-розшукового та довідкового призначення.

Оперативні обліки складаються із оперативно-розшукових, оперативно-профілактичних та оперативно-довідкових обліків.

Оперативно-розшуковий облік призначений для інформаційного забезпечення ОРД оперативних підрозділів. Цей облік ведуть спеціально призначені працівники оперативних підрозділів, які мають право на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-профілактичний облік призначений для інформаційного забезпечення індивідуально-профілактичної роботи з особами з кримінального середовища. Цей облік ведеться оперативними підрозділами ОВС відносно криміногенних осіб, проти яких відсутні достатні підстави для заведення стосовно останніх оперативно-розшукових справ.

Оперативно-довідковий облік призначається для вирішення таких основних завдань:

- установлення особи затриманих і заарештованих;
- отримання даних про злочинну діяльність у минулому осіб, стосовно яких здійснюється провадження в оперативно-розшуковій справі;
- перевірка первинних даних щодо кримінальної активності осіб, які потрапили в поле зору оперативних працівників;
- установлення місця знаходження архівних кримінальних справ і оперативно-розшукових справ;

- установлення місць відбування покарання конкретних осіб;
- перевірка осіб, з якими буде встановлене конфіденційне співробітництво на засадах добровільності;
- установлення фактів затримання за бродяжництво та жебракування.

Разом з тим необхідно зазначити, що для протидії міжрегіональній злочинності працівники ОВС можуть використовувати інформаційні системи "Оріон", "Інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ" ("ІПС ОВС"), Автоматизований банк даних ("АБД"), "Статистика", "Оперативно-довідкова картотека" ("ОДК"), Національний банк даних "Автомобіль" тощо.

До складу інформаційної системи "ІПС ОВС" входять такі інформаційні підсистеми: "Особа", "Розшук", "Пізнання", "Номерні речі", "Антикваріат", "Кримінальна зброя", "Автомобільний транспорт", "Зареєстрована зброя", "Адміністративні правопорушення", "Втрачені паспорти".

Основним призначенням ІПС є інформаційно-аналітичне забезпечення органів і підрозділів внутрішніх справ, галузевих служб ГУМВС, УМВС та центрального апарату МВС, інформаційна взаємодія МВС з органами державної влади України та правоохоронними органами інших держав.

ІПС "Особа" призначена для ведення обліку осіб криміногенних категорій, а саме: раніше засуджених та які притягуються до кримінальної відповідальності (у тому числі неповнолітні) за вчинення умисних злочинів; які допускають немедичне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин і перебувають на диспансерному обліку; психічно хворих, які становлять небезпеку для оточуючих; утримувачів притонів; які займаються проституцією; затриманих за бродяжництво; інших категорій, які перебувають на обліках органів внутрішніх справ і схильні до вчинення злочинів.

ІПС "Розшук" призначена для централізованого збирання та оброблення інформації від ініціаторів розшуку про осіб, які оголошені у державний, міждержавний, міжнародний розшук, і на-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТБЫ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

дання інформації за запитами працівників ОВС, інших зацікавлених міністерств і відомств.

ІПС "Пізнання" забезпечує централізоване збирання інформації про зниклих безвісти осіб, невідомих хворих, дітей, які не можуть повідомити про себе, і про невпізнані трупи.

ІПС "Номерні речі" призначена для ведення обліку предметів, які мають індивідуальні заводські (фабричні) номери, викрадені, безгосподарні, а також вилучені в затриманих та заарештованих.

ІПС "Антикваріат" забезпечує ведення обліку викрадених і вилучених предметів антикваріату.

ІПС "Кримінальна зброя" забезпечує ведення обліку викраденої, утраченої, вилученої, знайденої і добровільно зданої зброї, спецзасобів.

ІПС "Угон" призначена для ведення обліку транспортних засобів, що розшукуються органами внутрішніх справ України.

ІПС "Зареєстрована зброя" забезпечує єдиний номерний облік зброї (мисливської, спортивної, газової), що знаходиться в користуванні громадян і організацій.

ІПС "Адміністративні правопорушення" ("АПРА") призначена для ведення обліку адміністративних правопорушень в органах внутрішніх справ.

ІПС "Втрачені паспорти" призначена для обліку втрачених та викрадених паспортних документів, а також паспортів померлих громадян України, які не було повернуто після смерті, або паспортів осіб, заарештованих у зв'язку з порушенням кримінальної справи.

Інформаційна система "Статистика" в органах внутрішніх справ України забезпечує реалізацію обліків злочинів, осіб, які їх учинили, кримінальних справ.

АБД забезпечує збирання, оброблення та аналіз інформації про осіб криміногенних категорій (особливо небезпечних рецидивістів, "гастролерів", оголошених у міждержавний розшук, бродяг), нерозкриті тяжкі злочини, викрадену, вилучену, знайдену зброю, номерні речі, транспортні засоби, викрадені в Україні та країнах СНД.

Інформаційна система "АБД" забезпечує ведення таких інформаційних масивів: "Особа", "Річ", "Зброя", "Угон", "Злочин", "Антикваріат".

Інформаційна система "ОДК" призначена для оброблення й накопичення інформації про судимість осіб. До складу ІС "ОДК" входять підсистеми "Мігрант" та "Рубін-2002".

ІПС "Мігрант" призначена для обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців.

ІПС "Рубін-2002" реалізує технологію віддаленого оперативного доступу до банків даних з метою введення інформації та перевірки вимог на судимості.

АІС "Національний банк даних "Автомобіль" призначена для вдосконалення інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ під час виконання ними завдань по попередженню та розкриттю злочинів, пов'язаних з незаконними заволодіннями транспортними засобами або злочинів із використанням транспортних засобів, більш ефективній протидії незаконній легалізації транспортних засобів, увезених в Україну поза зоною митного контролю.

З метою підвищення ефективності протидії міжрегіональній злочинності вважаємо доцільним проведення перевірки громадян за базами даних ІПС ОВС при отриманні або зміні ними паспортів, посвідчень водія та тимчасових талонів на право керування, проходження технічних оглядів автотранспорту, реєстрації, переєстрації та зняття його з обліків, при оформленні дорожньо-транспортних пригод та складанні адміністративних протоколів тощо, а також перевірки осіб, доставлених у спеціальні приймальники, приймальники-розподільники, приймальники-розподільники для неповнолітніх, за нерозкритими злочинами, а також щодо предметів, виявлених при них, за обліками викрадених номерних речей і цінностей.

На нашу думку, необхідно також розробити та запровадити у практичну діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ та навчальний процес вищих навчальних закладів МВС методичні рекомендації з питань запобігання і протидії міжрегіо-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

нальній злочинності та використання автоматизованих інформаційно-пошукових систем, оперативних і криміналістичних об'єктів у розкритті зазначених злочинів.

С.В. Єськов^{*}
А.Г. Цветков^{**}

*ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ
ДОКУМЕНТИРОВАНИЕ
В ПРОЦЕССУАЛЬНОМ
ДОКАЗЫВАНИИ
ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ*

Оперативно-розыскное документирование является специфической формой познания и по существу представляет собой поиск и фиксацию фактических данных о противоправной деятельности отдельных лиц и групп, ответственность за которые предусмотрена Уголовным кодексом Украины. При этом познание, составляющее центральное место в документировании, не является самостоятельным процессом, так как подчинено общим целям борьбы с преступностью и направлено на выполнение задач, стоящих перед уголовным судопроизводством в целом. Оно не может рассматриваться в качестве замкнутого информационного цикла, а ее результат – сведения, добываемые в данном правовом режиме, – не могут быть сведениями "внутреннего пользования", лишены возможности последующего толкования и интерпретации в уголовном процессе. В связи с этим изучение и решение вопросов, связанных с опера-

^{*} Доцент кафедри економічної безпеки Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук

^{**} Доцент кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридических наук, доцент.

тивно-розсыскной информацией, исключительно под углом зрения организации и тактики ее получения, в отрыве от перспективы ее дальнейшего использования в уголовном судопроизводстве не будет отвечать современным проблемам борьбы с преступностью.

Именно поэтому чрезвычайно актуальным представляется дальнейшее изучение точек соприкосновения документирования и процессуального доказывания, интегрированных в комплексный межотраслевой институт "оперативно-розсыскное сопровождение уголовного судопроизводства". Исключительная, на наш взгляд, важность предложенной для обсуждения проблемы заключается в ее большом практическом значении и в то же время недостаточном научном освещении, что предопределяет целесообразность проведения дополнительных исследований, в процессе которых необходимо, как минимум, акцентировать внимание на ключевом месте оперативно-розсыскного документирования в сопровождении досудебного следствия, его преемственности и правовой адаптации в ходе расследования по уголовным делам.

Руководствуясь предпринятыми ранее в научной литературе подходами к понятию документирования, в качестве общей посылки следует принять положение о том, что документирование – это выявление и фиксация в ходе ОРД фактических данных (или их источников), свидетельствующих о причастности конкретных лиц к приготовлению или совершению преступления, а также обеспечение возможности использования полученных данных для раскрытия преступления и принятия к виновным мер, предусмотренных законом.

Сущность оперативно-розсыскного документирования состоит в фиксации преимущественно негласным путем фактических данных о событии преступления и лицах, причастных к его совершению, обеспечении возможности использования этих данных в соответствии с требованиями уголовно-процессуального закона в уголовном судопроизводстве. Исходя из этого четко прослеживается тесная взаимосвязь документирования и уголовно-процессуального доказывания, которая становится еще более очевидной при

исследовании совокупности сведений, на поиск и фиксацию которых эти виды деятельности направлены.

Определяя в ст. 64 УПК Украины предмет доказывания (событие преступления; виновность лица в его совершении, мотивы; характер, размер вреда; обстоятельства, влияющие на степень тяжести преступления, смягчающие и отягчающие обстоятельства), законодатель тем самым запрограммировал не только деятельность следователя, прокурора, суда, но и деятельность оперативных подразделений по документированию обстоятельств, связанных именно с предметом доказывания.

Подчиненность задач документирования общим задачам уголовного судопроизводства накладывает также отпечаток и на его тактические аспекты. Тактику документирования в этом смысле целесообразно рассматривать в качестве относительно самостоятельной категории в рамках общей тактики ОРД, не отрицая при этом за ней значения связующего звена между тактикой оперативной разработки и следственной тактикой, что, на наш взгляд, имеет не только теоретическое, но и, прежде всего, практическое значение, поскольку обеспечивает возможность сочетания в ней приемов и методов, разработанных как оперативно-розыскной, так и криминалистической тактикой, составной частью которой является следственная тактика. Одновременно это позволяет учитывать определенные особенности при выборе тех или иных тактических приемов документирования, которые присущи обоим видам правоохранительной деятельности (уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной). Так, определяющим фактором при выборе тактических приемов документирования выступает способ и обстоятельства совершения преступления, которые являются основополагающими предпосылками оперативного, а затем и процессуального познания фактов и обстоятельств, связанных с подготовкой и совершением конкретного преступления, места и роли в нем конкретных лиц, установление их виновности и степени причастности, определение направлений поиска и фиксации фактических данных, имеющих доказательственное значение.

Сходство доказывания и оперативно-розыскного документирования заключается, таким образом, не только в общности познавательных методов, но и в том, что единым для них является информационный процесс (поиск, обнаружение, фиксация и исследование информации). Более того, сведения, добываемые и закрепляемые при оперативно-розыском документировании должны отвечать тем же критериям, что и сведения, являющиеся содержанием доказательств, а именно относимости (т.е. связь с предметом доказывания) и достоверности. Очевидным является также сходство средств фиксации процессуальной деятельности следователя и оперативно-розыскного документирования. Так, аналогом уголовного дела применительно к ОРД является оперативно-розыскное дело (в литературе получил также распространение термин "дело оперативного учета"). Различия же между доказыванием и оперативно-розыским документированием заключается в источниках информации, степени негласности, а также правовых последствиях решений, принимаемых на основании собранной информации.

Важным и перспективным для практики оперативного сопровождения уголовного судопроизводства является разработка условных алгоритмов документирования как конкретных видов преступления, так и алгоритмов документирования в зависимости от целей оперативной разработки, которые, как известно, определяют категорию оперативно-розыскного дела. К примеру, документирование в рамках оперативно-розыскного дела категории "Преступление" имеет своей целью установление лица, совершившего уголовно-наказуемое деяние. При этом вектор познавательной деятельности сотрудника оперативного подразделения направлен от конкретных фактов к определенному лицу или группе лиц, тогда как документирование в рамках ОРД "Защита", как правило, от конкретного лица (группы лиц) к определенным фактам, свидетельствующим о совершении преступлений или их подготовке. Следует отметить, что значительный вклад в алгоритмизацию документирования внес Э.А. Дидоренко, одним из первых в теории ОРД научно обосновавший четкую программу действий по оперативно-розыскному делу на нераскрытое преступление.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Развитие теоретических и прикладных аспектов оперативно-розыскного сопровождения уголовного судопроизводства, его законодательное признание (ст. 65, 97 УПК, ст. 10 Закона Украины "Об ОРД"), вызваны, прежде всего, тем, что правовые и организационные подходы к борьбе с преступностью, механизм доказывания, которые эффективно использовались в прошлом, не всегда оказываются действенными в настоящее время. Как правило, основу обвинения составляли показания свидетелей, потерпевших, признание обвиняемым своей вины и изобличение им своих соучастников. Значительно реже использовались заключения эксперта, вещественные доказательства. Еще реже - результаты применения технических средств и информация, полученная в режиме оперативно-розыскной деятельности. Достаточно было обвиняемому отказаться от своих показаний, а свидетелей склонить к их изменению, как многие эпизоды преступной деятельности становились недоказанными, а уголовные дела "разваливались".

Система следственных действий также сформулированная в период, когда вопреки криминальным реалиям провозглашалось отсутствие профессиональной и организованной преступности, оказалась ориентирована на преступления, которые совершаются отдельными лицами или в условиях простого соучастия, поэтому действия участников организованных преступных групп и преступных организаций крайне тяжело поддаются изобличению на основе действующего законодательства. Исследовавший проблему процессуализации оперативно-розыскной деятельности Э.А. Дидоренко отмечал: "...общеизвестно, что традиционные в прошлом методы и процессуальные формы борьбы с преступностью в значительной мере себя исчерпали"¹.

Осознание указанной проблемы обусловило необходимость наращивания разведывательного потенциала процессуальной деятельности, прежде всего путем использования результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании. Анализируя вне-

¹ Дидоренко Е.О. Деякі проблеми теорії та практики кримінального процесу // Вісник Академії правових наук України. - 2003. - № 2 - 3. - С. 711.

сенные в последнее время изменения в законодательство, можно утверждать, что принципиальная возможность использовать результаты ОРД уже заложена в уголовно-процессуальном законодательстве (ст. 65 УПК). Однако остается ряд неопределенных моментов, которые негативно отражаются на возможности полноценного вхождения оперативно-розыскной информации в процесс доказывания по уголовным делам.

Прежде всего, проблема использования протоколов с соответствующими приложениями в качестве доказательств заключается в том, что законодателем не урегулированы следующие моменты: требования к протоколу по отношению круга лиц, принимающих участие в его составлении; обстоятельства, которые подлежат отражению; порядок предоставления протоколов следователю, прокурору, суду; порядок проверки, оценки и приобщения к материалам уголовного дела. Некоторые из этих вопросов были урегулированы на ведомственном подзаконном уровне, однако учитывая, что эти вопросы имеют отношение к процессу доказывания и, что не менее важно, к соблюдению прав и свобод граждан, вовлеченных в сферу ОРД, то процесс составления протоколов о результатах ОРМ следует урегулировать на законодательном уровне.

Обращая внимание на регламентацию процессуальных источников доказательств, перечисленных в ст. 65 УПК Украины, выясняется, что каждому из них посвящены отдельные нормы: показаниям свидетелей, потерпевших, подозреваемого и обвиняемого – ст.ст. 68, 72, 73, 74 УПК Украины; заключению эксперта – ст. 75; вещественным доказательствам – ст. 78; иным документам – ст. 83; протоколам следственных и судебных действий – ст. 85, 87. Из всех источников доказательств только лишь протоколам ОРМ не посвящено ни единой нормы, кроме, естественно, упоминания в ст. 65 УПК.

Анализ ч. 2 ст. 8 Закона Украины "Об оперативно-розыскной деятельности" также порождает вопрос: только ли по результатам негласного проникновения в жилище (иное владение граждан), снятия информации с каналов связи, контроля за почтово-телеграфной корреспонденцией составляется протокол? Если так, то

непонятно, чому законодавець обмежив використання в доказуванні результатів інших заходів, наприклад, візуального спостереження в громадських місцях і контрольної закупки. Резюмуючи вищеизложенне, слід відзначити, що зміни в законодавстві щодо можливості використання результатів ОРМ в доказуванні є перспективними, однак, свідчать про непослідовність законодавця в цих питаннях – крім згадки про протоколи ОРМ як джерела доказів жодних правил в частині процедури їх формування і подальшого використання в законодавстві відсутні. Така ситуація не може вважатися нормальною і вимагає доповнення кримінально-процесуального законодавства нормою, що визначить вимоги до складання протоколів про результати проведення оперативно-розшукових заходів з урахуванням специфіки їх проведення.

В.О. Черков*
А.В. Прокопенков**

**ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАСТОСУВАННЯ "ОБ'ЄКТИВ-
ПАСТОК" ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ
НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ АВТОТРАНСПОРТОМ**

За час існування незалежних держав-учасниць СНД правоохоронні органи цих країн приділяють значну увагу протидії

* Заступник начальника кафедри оперативно-розшукової діяльності Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, майор міліції.

** Слухач магістратури Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

злочинам, пов'язаним з незаконним заволодінням автотранспортом. Цей вид злочинів став найбільш розповсюдженим у часи становлення незалежності держав колишнього СРСР, що було пов'язане з низкою об'єктивних факторів, таких як недосконалість чинного законодавства, наявність злочинних зв'язків за межами утворених самостійних держав, можливість переховуватися за межами держави, прозорість кордонів, попит на відносно недорогі автомобілі та комплектуючі до них, відсутність значних коштів у населення тощо.

Рівень злочинності, пов'язаної з незаконним заволодінням автотранспортом залишається досить високим не зважаючи на те, що відповідно до чинного КК України за вчинення цього злочину передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років. Проте, на теперішній час, згідно статистичним даним МВС України простежується деяке зменшення зареєстрованих злочинів даного виду. Так, у 2006 році в Україні було зареєстровано 5541 факт незаконного заволодіння автотранспортом, у 2007 та 2008 роках відповідно 5436 та 4641 аналогічних фактів [1].

Дані МВС України свідчать про те, що більш ніж 40% злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням автотранспортом залишаються нерозкритими, а особи, які їх вчинили, відповідно, невстановленими та незатриманими [1]. Рівень запобігання, виявлення, розкриття й розслідування таких злочинів не відповідає вимогам сьогодення. Злочинці, а особливо організовані злочинні групи, нажаль, досить часто випереджають правоохоронні органи, які їм протидіють, маючи на озброєнні сучасні технічні прилади, що застосовуються як засоби вчинення злочинів даного виду, значні кошти на організацію та вчинення таких злочинів тощо. Така ситуація вимагає, в першу чергу від підрозділів кримінального розшуку, на які Інструкцією "Про організацію діяльності ОВС України щодо протидії злочинам, пов'язаним з автотранспортом", затвердженою Наказом МВС від 10.10.2006 р. покладений обов'язок протидії злочинам даного виду, пошуку якісно нових засобів і методів оперативно-розшукової діяльності (далі - ОРД) у протидії постійно прогресуючим злочинним проявам.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Як бачимо, проблема протидії незаконному заволодінню автотранспортом залишається на теперішній час досить актуальною. Суспільна небезпека зазначених злочинів, насамперед, полягає в тому, що вони заподіюють істотну шкоду громадянам, підприємствам, організаціям та установам різних форм власності, а також сприяють вчиненню дорожньо-транспортних й інших злочинів тощо.

Зважаючи на роль та місце протидії незаконному заволодінню автотранспортом в діяльності оперативних підрозділів ОВС, окремі її кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні, оперативно-тактичні питання досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: А.В. Арендаренко, П.В. Бандурін, В.Г. Баяхчев, И.Н. Гагарін, В.И. Єгоров, Ю.Ф. Іванов, Н.И. Коржанський, Ф.Х. Кульмашев, Б.А. Курінов, В.П. Пантелєєв, Д.В. Попандопуло, Д.М. Седюшин, Д.И. Тинков, П.А. Шмер, П.С. Яні та ін.

Однак, дотепер залишаються досить актуальними питання підвищення ефективності протидії незаконним заволодінням автотранспортом.

До факторів, що сприяють незаконному заволодінню автотранспортом можна віднести: недосконалість чинного законодавства у сфері протидії злочинності; відсутність належного оперативного прикриття можливих місць відстою викраденого автотранспорту; наявність великої кількості автостоянок і місць паркування автомобілів, що не охороняються; розгалужену мережу доріг, об'їздів, мостів, що слабко перекриваються та контролюються; зріст кількості автомаїстерень, де відбувається безконтрольне розукомплектовування й зміна ідентифікаційних номерів вузлів й агрегатів викрадених автомобілів, їх державних номерних знаків; велика кількість організацій і підприємств, промислових зон, території яких є частково або повністю бездіяльними (тут крім розукомплектовування автотранспорту й зміни номерів вузлів й агрегатів, здійснюється ще й переховування викраденого транспорту); повна або часткова відсутність обладнання автомобілів засобами захисту від злочинних зазіхань, використання примітивних, виготовлених кустарним способом засобів захисту тощо.

У зв'язку з тим, що незаконне заволодіння автотранспортом приносить злочинцям досить вагомий прибуток та потребує відповідної підготовки та кваліфікації, як правило, такі злочини вчиняються не поодинокими злочинцями, а злочинними угрупованнями. Злочини даного виду потребують певної підготовки, яка містить у собі наступні елементи:

- планування злочинної діяльності;
- підбір учасників злочину, розподіл ролей і функцій між ними;
- вибір предмета злочинного посягання (модель, марка, колір, рік випуску, товарний вид автомобіля);
- спостереження за поведінкою власника автотранспорту, складання графіку (плану) його пересувань;
- вибір місця (гараж, вулиця, автостоянка тощо);
- вибір часу вчинення злочину;
- вивчення режиму роботи й умов охорони об'єкта, де планується вчинення злочину;
- підшукування спеціальних знарядь, предметів і технічних коштів;
- пошук каналів збуту викраденого;
- вироблення певної лінії поведінки (протидії) правоохоронним органам на випадок "провалу" тощо [2, с. 39 – 40].

Злочинним групам, що спеціалізуються на викраденні автотранспорту властива сувора дисципліна, стабільність, ієрархічна підпорядкованість, певна цілеспрямованість, спільність грошових інтересів, чіткий розподіл ролей і плановість дій учасників, використання сучасних технічних засобів і знарядь при вчиненні злочинів. Структура такої злочинної групи може бути представлена наступним складом учасників:

- організатор злочинної діяльності;
- "навідники" - особи, що займаються пошуком автотранспорту й спостереженням за її власником;
- "кучери" - безпосередні виконавці незаконного заволодіння;
- "специ" - фахівці з нейтралізації протиугінних систем, підробці документів, переробці автотранспортних засобів і перебиванню номерів на їх вузлах й агрегатах тощо;

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- "сторожі" - особи, що тимчасово переховують викрадені транспортні засоби в гаражах, майстернях, ярах, лісопосадках й інших спеціально приготовлених "відстійниках";

- "кур'єри" - особи, що займаються переміщенням автомобілів з одного регіону в інший;

- "збувальники" - особи, що здійснюють реалізацію викраденого автотранспорту [2, с. 36].

У розкритті даних злочинів основна роль відводиться оперативним підрозділам ОВС, а саме підрозділам карного розшуку. На них покладається обов'язок здійснення необхідних оперативнорозшукових заходів з метою виявлення осіб і груп, що вчиняють злочини, пов'язані з незаконним заволодінням автотранспортом. Функціонування таких злочинних груп ретельно сплановане, тому оперативним підрозділам доводиться використовувати нестандартні способи документування їх злочинної діяльності.

З метою виявлення та затримання "по гарячих слідах" злочинців, які спеціалізуються на здійсненні незаконного заволодіння автотранспортом, доцільним, на наш погляд, є проведення оперативних комбінацій з використанням "машин-пасток". Практика застосування "машин-пасток" знайшла своє втілення в діяльності оперативних підрозділів як України, так і інших країн, у тому числі й Російської Федерації [3; 4, с. 34]. Порядок й умови проведення таких заходів багато в чому залежать від особливостей оперативної обстановки й специфіки діяльності конкретної злочинної групи.

Використання "машин-пасток" повинне ретельно плануватися керівництвом оперативного підрозділу. Для забезпечення проведення такої операції необхідно задіяти достатню кількість сил, засобів та коштів. Всі можливі варіанти здійснення цього заходу необхідно заздалегідь прорахувувати.

Вибір конкретної комбінації із застосуванням "машини-пастки" залежить від характеру дій злочинців. Працівникам оперативного підрозділу варто враховувати всі ті фактори, які враховують злочинці, а саме які автомобілі найчастіше викрадаються, у якому місці, у який час доби тощо.

"Машини-пастки" доцільно, на наш погляд, застосовувати при вчиненні низки однорідних злочинів у певній місцевості. Провівши аналіз вчинених злочинів, можна зробити висновок про те, які автомобілі користуються попитом у злочинців, у яких місцях, у який час й яким способом вони викрадаються. З урахуванням цих факторів оперативним підрозділом планується порядок проведення зазначеного заходу: розподіл сил, задіяних у його проведенні; вибір автомобіля, що буде використовуватися як "пастка"; вибір місця його розташування; вибір часу проведення заходу; перекриття шляхів можливого відходу злочинців; при необхідності, забезпечення спостереження за викраденим автомобілем тощо.

Важливе значення, при проведенні такого заходу, приділяється забезпеченню візуального й супутникового контролю над об'єктом [3]. Особливої уваги заслуговує питання забезпечення "пасток" технічними засобами контролю над ними. Сучасні навігаційні супутникові технології дозволяють не тільки визначати місцезнаходження об'єкта, але й контролювати його дії [5, с. 34; 6]. На теперішній час їх використовують багато транспортних компаній. Оснащені GPS-приймачами автомобілі можна контролювати на будь-якій відстані. Ця система дозволяє в необхідний момент зупинити автомобіль і заблокувати агрегати, що забезпечують його роботу.

Використання "машин-пасток" у практичній діяльності оперативних підрозділів ОВС є важливим тактичним прийомом у викритті осіб і груп, що займаються незаконним заволодінням автотранспортом, однак при цьому не можна ігнорувати законні права і свободи людини. Ефективність захисту прав і свобод людини тісно пов'язана з повнотою регулювання правових відносин, що виникають в ОРД, від якої залежать ефективність пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства.

Аналіз чинного Закону України "Про оперативну розшукову діяльність", інших законодавчих та відомчих нормативно-право-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

вих актів, що регулюють правові відносини у сфері ОРД, свідчить про те, що, незважаючи на внесення до окремих із них упродовж понад десятиліття низки змін та доповнень, їх норми не охоплюють усього кола суспільних відносин, які потребують правового врегулювання у правовій державі. Окремі з цих норм вступають у протиріччя між собою, неповно регулюють правові відносини, що виникають між суб'єктами та об'єктами ОРД у процесі виконання завдань ОРД та кримінального судочинства, а деякі з них обтяжені спадщиною традицій командно-адміністративної системи тоталітарного режиму, що негативно позначається на ефективності ОРД у протидії злочинності та захисту прав, свобод і законних інтересів людини.

Враховуючи вищезазначене, з метою вдосконалення регулювання правових відносин під час застосування оперативними підрозділами "машин-пасток", вважаємо за доцільне внести доповнення до п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" та викласти його у наступній редакції:

"5) проводити операції по захопленню злочинців, припиненню злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб, у тому числі з використанням «об'єктів-пасток»" (курсив – наш).

Використана література:

1. МВС України: статистичні данні. Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article>.

2. Корнелюк В.С. Современные проблемы борьбы с криминальным автобизнесом // Современные проблемы расследования и профилактики преступлений (сборник научных трудов). – Волгоград: ВА МВД России, 2001. – С. 36.

3. NEWSru.com // Криминал и Происшествия // Вторник, 22 марта 2005 г. Режим доступу до журн.: <http://pda.newsru.com/crime/22mar2005/dorr.html>.

4. Королькова О.А., Седюшин Д.М. Оперативно-профилактические меры в сфере противодействия преступным посягательствам на автотранспорт // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями (материалы научно-практической конфе-

ренши). – Барнаул: Барнаульский юридический институт МВД России, 2007. – С. 34.

5. Сезонова І.К., Хорошайло Ю.Є. Використання в діяльності ОВС сучасних систем місце визначення об'єкту // Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності ОВС (матеріали науково-практичного семінару). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 34.

6. Орлов О.Ю. Застосування оперативної техніки в ОРД міліції: Монографія. – К.: МВС України, 2007. – 559 с.

В.С. Кубарев^{*}
И.В. Кубарев^{**}

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ
МЕТОДИКИ РАСКРЫТИЯ
УБИЙСТВ, СОВЕРШЕННЫХ
В УСЛОВИЯХ НЕОЧЕВИДНОСТИ**

С течением времени, мы, всё же, с большей уверенностью, готовы утверждать, правильность (приемлемость) нашего подхода к понятию оперативно-розыскной деятельности, как социально обусловленной целями обеспечения Национальной безопасности (в широком понимании этой категории) Конституционной обязанности специальных субъектов осуществлять преимущественно негласные мероприятия, с применением специфических сил, средств и методов.

^{*} Доцент кафедры ОРД Донецкого юридического института Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, кандидат юридических наук.

^{**} Преподаватель кафедры криминалистики Донецкого юридического института Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, кандидат юридических наук, майор милиции.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Безумовно, однією з угроз Національної безпеки вважається і преступність.

Однак, преступність неоднорідна, наука і практика виділяють в неї: очевидні, неочевидні і латентні преступления і останні два види вважаються непрямым об'єктом "призначення" оперативної-розшукової діяльності органів внутрішніх справ (далі – ОВД).

Законодавець не вказує, яким необхідно вважати преступление, здійснене в умовах неочевидності (неочевидне преступление), в тому числі і вбивство, використовуючи словосполучення: "не встановлено особа, яке здійснило преступление" (ч. 3 ст. 104, ч. 1 ст. 206, ст. 209 УПК)¹. Не згадують неочевидні преступления і ведомствених нормативних актів, регулюючих порядок обліку преступлений в Україні², хоча в колишньому СРСР цей питання регулювалося спільною інструкцією МВС і Прокуратури СРСР³.

Разом з тим, як справедливо зауважив В.Ф. Глазырин: "Виділення вказаної групи преступлений має не тільки чисте наукове, але і значуще практичне значення. Об'єднання преступлений за ознакою неочевидності дозволяє розробляти організаційні, процесуальні, кримінально-правові, криміналістичні, психологічні рекомендації по підвищенню ефективності їх розслідування"⁴.

¹ Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Дубинський А.Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 року / Відп. редактори В.Ф. Бойко, В.Г. Гончаренко. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 624 с. – С. 167, 285, 260.

² Сп.: Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили і руху кримінальних справ. Затверджена наказом Генеральної прокуратури України, СБУ, МВС України, ДПА України, Мінюстом України № 20/84/293/126/18/5 від 26.03.2002 р.

³ Сп.: Інструкція о порядке заполнения и представления документов первичного учета преступлений и лиц их совершивших, движения уголовных дел, материалов протоколов о преступлениях, утвержденная МВД СССР и прокуратурой СССР № 71/11-273 от 08.12.1987 г.

⁴ Проблемы раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности: Сб. науч. тр. / Редкол.: Глазырин Ф.В. (отв. ред.) и др. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 4.

Аналогичной точки зрения придерживаются и проинтервьюированные нами в ходе исследования практические работники, 89% из которых отметили, что в повседневной практической деятельности они пользуются термином неочевидное преступление.

Сведения о неочевидных преступлениях играют важную роль и в организации борьбы с преступностью, оценке эффективности деятельности правоохранительных органов, поскольку, как справедливо отметил Р.С. Белкин, только неочевидные преступления нуждаются в раскрытии¹.

Не претендуя на бесспорность, на основе анализа нормативных документов, литературных источников и эмпирического материала, считаем возможным предложить следующее определение преступления, совершенного в условиях неочевидности. Преступление следует считать совершенным в условиях неочевидности, в тех случаях, когда в результате проверки сообщения о происшествии установлен криминальный характер деяния, однако на момент его регистрации в установленном нормативными актами порядке в КУИП в собранных материалах не содержится данных, указывающих на совершение преступления определенным лицом, а его выявление в сложившейся криминальной ситуации требует проведения комплекса оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий.

Из числа проинтервьюированных нами практических работников 87% считают необходимым отдельно выделять в учетно-регистрационных документах преступления, совершаемые в условиях неочевидности.

Из самого понятия неочевидного преступления следует, что их расследование всегда связано с необходимостью их раскрытия².

¹ Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М.: Юрист, 1997. – 480 с. – С. 381.

² Розкривати, -аю, -аєш...7. перен. // Робити відомим, відкривати (якусь таємницю і т.ін.). 8. Виявляти, викривати (таємну організацію, групу, змову і т. ін.). 9. Відкривати, встановлювати що-небудь шляхом досліджень, висновків, спостережень. См.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпень: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с. – С. 1057.

Отсюда закономерность – без применения оперативно-розыскных сил, средств и методов, раскрыть их, как правило, не представляется возможным. Сама же оперативно-розыскная деятельность по раскрытию неочевидных преступлений (также как и латентных) рассматривается в рамках такого раздела её науки как оперативно-розыскная методика¹.

В отличие от оперативно-розыскной тактики, вооружающей оперуполномоченного приемами применения в конкретной оперативно-тактической ситуации оперативно-розыскных сил, средств и методов, – методика призвана, на основе исследования практики, вырабатывать научно обоснованные пути целесообразного, комплексного и наиболее эффективного проведения оперативно-розыскных мероприятий² для быстрого и полного раскрытия

¹ Об оперативно-розыскной методике как самостоятельном разделе науки см.: Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. 2-е издание, доп. и перераб. / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Ситилова, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – XIV. – 848 с. – (Серия "Высшее образование"). – С. 39; Г.К. Ситилов О некоторых итогах развития теории оперативно-розыскной деятельности за последние 15 лет (1990 – 2005 гг.) и её актуальных проблемах на ближайшую перспективу (тезисы выступления на конференции, посвященной 80-летию со дня рождения профессора В.А. Лукашова) // Оперативник (сыщик). Всероссийское периодическое вневедомственное научно-практическое и информационное издание. – № 3 (4). – 2005. – С. 9 – 13; О проведении исследования по вопросам разграничения оперативно-розыскной тактики и методики высказывались В.М. Аتماжитов и В.Г. Бобров. Див.: Аتماжитов В.М., Бобров В.Г. Об основных направлениях дальнейшего развития теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Труды Академии управления МВД России. – М.: Академия управления МВД России, 2001. – С. 25, 26.

² О понятии и содержания оперативно-розыскных мероприятий см. напр.: Бандурка О.М. Оперативно-розыскува діяльність. Частина I: Підручник – Харків: Видво Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с. – С. 149 – 208; Бараненко Б.И., Дидоренко Э.А. Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы: Монография. – 2-е изд., перераб и доп. / МВД Украины, Луган. акад. внутр. дел им. 10-летия независимости Украины (Под ред. проф. Э.В. Виленской). – Луганск: РИО ЛАВД, 2005. – 136 с. – Библиогр. 127 – 133. – С. 47 – 57; Захарцев С.И. Оперативно-розыскные мероприятия. Общие положения. – СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. – 259 с.; Дубоносков Е.С. Основы оперативно-розыскной деятельности: Курс лекций / Под. ред. Заслуженного деятеля науки РФ, доктора юридических наук, профессора Г.К. Ситилова. – М.: ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002. – 184 с. – С. 93 – 110; Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. 2-е издание, доп. и перераб. / Под. ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Ситилова, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – XIV. – 848 с. – (Высшее образование). – С. 297 – 314.

преступлений, т.е. виконання задач уголовного судопроизводства (ст. 2, 22, 23 и др. УПК Украины)¹. И здесь, думается, нельзя не согласиться с мнением некоторых ученых, что анализ целей и задач ОРД ОВД позволяет сделать вывод о том, что ей не придается самодовлеющего значения², что в своей основе она все же направлена на успешное решение задач, прежде всего уголовного процесса, на обеспечение доказывания по уголовному делу³.

По существу, методика изначально предполагает объединение (увязывание) "в себе" предыдущих 4-х разделов теории ОРД (1-й-общая теория ОРД, 2-й-силы оперативно розыскной деятельности, 3-й-средства оперативно-розыскной деятельности и 4-й- оперативно-розыскная тактика)⁴.

С позиций системно-структурного подхода оперативно-розыскная методика раскрытия неочевидных преступлений, в т.ч. и убийства (только на территории Донецкой области в течение 4-х месяцев 2009 г. в условиях неочевидности совершено 61 убийство⁵), состоит из трех этапов:

- 1) первоначальных (неотложных) оперативно-розыскных мероприятий;
- 2) последующих (дальнейших) оперативно-розыскных мероприятий;

¹ См.: Кубарев В.С., Кубарев И.В. Оперативно-розыскная методика в структуре теории оперативно-розыскной деятельности // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності: 36. наук. праць. – Донецьк, 2006. – № 2. – С. 182 - 186; Кубарев В.С., Кубарев И.В. Методологическая основа ОРД. Оперативно-розыскная методика // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск № 1 у двох частинах. – Ч. 1. – Луганськ, 2007. – 220 с. – С. 29 - 36.

² Зажицкий В.И. Связь оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса // Государство и право. – 1995. – № 6. – С. 57.

³ Гришин А.И. Использование результатов оперативно - розыскной деятельности в доказывании // Проблемы реализации судебной реформы в России. – Саратов, 1998. – Вып. 1. – С. 80.

⁴ Кубарев В.С., Кубарев И.В. Методологическая основа ОРД. Оперативно-розыскная методика. // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск № 1 у двох частинах. – Ч. 1. – Луганськ, 2007. – 220 с. – С. 29 - 36.

⁵ Контрольно-наблюдательное дело № 27 УУР ГУ МВД Украины в Донецкой области.

3) оперативно-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства (факультативный).

Причём, второй этап, если на первом причастные к совершению преступления лица не установлены, начинается с момента заведения оперативно-розыскного дела категории "Преступление"¹ в сроки, предусмотренные приказом МВД Украины, регламентирующим ОРД ОВД.

Первый этап, оперативно-розыскной методики, как правило, включает оперативно-поисковую деятельность по раскрытию неочевидных преступлений по горячим следам.

Нам представляется, что основой в определении понятия раскрытие и расследование неочевидного преступления по горячим следам должна быть положено концептуальные положения теории ОРД и криминалистики о делении ОРМ и следственных действий на первоначальные и последующие.

А.Г. Лекарь указывает, что мероприятия в целях раскрытия конкретного факта совершения преступления подразделяются на первоначальные, осуществляемые по горячим следам, и последующие².

А.М. Лантух в понятие первоначальные следственные действия включает все действия следователя на первоначальном этапе расследования³.

Исходя из этой посылки вполне обосновано можно считать, что раскрытие и расследование неочевидного преступления по горячим следам – это процесс непрерывного, активного и инициативного проведения первоначальных оперативно-розыскных

¹ Об оперативно-розыском деле данной (да и других) категорий см., напр., Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение) Часть первая. Учебное пособие Э.А. Дидоренко, Б.И. Бараненко, В.А. Глазков, Н.И. Курочка, В.А. Силоков, А.Г. Цветков; Под ред. проф. Э.В. Виленской; МВД Украины, Луг. акад. внут. дел им. 10-летия независимости Украины. - Луганск: РИО ЛАВД, 2006. - 245 с. - С. 128 - 134.

² Лекарь А.Г. Основы организации и тактики раскрытия преступлений аппаратами уголовного розыска. Учебное пособие. НИИРГО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Держинского. - Киев, 1980. - С. 15.

³ Лантух А.М. Первоначальный этап расследования преступлений в ИТУ. - Рязань, 1976. - С. 18.

мероприятий и неотложных следственных действий по добыванию, закреплению и исследованию максимально возможной в сложившейся криминальной ситуации доказательственной информации, дающей основание заподозрить в совершении убийства конкретное лицо без заведения оперативно-розыскного дела.

Нам представляется, что, безусловно, исходя из важности осуществления оперативно-поисковой деятельности при расследовании неочевидных преступлений по горячим следам проводимые мероприятия в обязательном порядке должны быть классифицированы и в основу такой классификации должны быть положены их целевая направленность во взаимосвязи с содержательной характеристикой. По этим основаниям такая классификация, по нашему мнению, должна выглядеть следующим образом:

1. Оперативно-поисковое мероприятие разведывательного¹ характера, которым, по нашему мнению, необходимо отнести: рекогносцировку, преследование по горячим следам, разведывательный опрос граждан при подворно-поквартирном обходе, обследование местности, помещений, иных сооружений и участков территории, расположенных за границами места происшествия;

2. Оперативно-поисковые мероприятия заградительного² характера, к которым, по нашему мнению, следует отнести: оцепление, заслон, засад; организация деятельности оперативно-поисковых групп;

3. Информационно-справочные и ориентирующие мероприятия, содержание которых, на наш взгляд, составляют: использова-

¹ Розвідувати... Розвідати і неперех... // Розм. дізнатися про кого-, що-небудь розпитуючи когось, або спостерігаючи за кимсь, чимсь. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К., Ірпень: ВТФ "Перун", 2001. - 1440 с. - С. 1043.

² Загороджувати ... загородити... 2. Робити, утворювати перешкоду, бути перешкодою для будь-якого руху, перегороджуючи що-небудь... Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К., Ірпень: ВТФ "Перун", 2001. - 1440 с. - С. 291; См. також: Новий тлумачний словник української мови. - Т. 2. - С. 55.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ние учётов информационных подразделений ОВД, учётов экспертно-криминалистических подразделений, направление ориентировок в правоохранительные органы, анализ объявлений и сообщений в СМИ

Исходя из анонсированной темы нашего выступления на семинаре, хотелось бы, более подробно, остановиться на таком элементе оперативно-поисковых мероприятий разведывательного характера, при раскрытии убийств, совершенных в условиях неочевидности, как проведении разведывательного опроса граждан при подворно-поквартирном обходе.

Так, рассматривая первоначальные следственные действия при расследовании заказных убийств, В.Е. Коновалова пишет: "Координация действий следователя и оперативных работников предполагает также установление лиц, первыми обнаруживших преступление, а также людей, являющихся свидетелями преступления. В таких случаях проводятся поквартирные, подворные обходы, направленные на выявление лиц, обладающих какой-либо информацией о событии преступления и личности преступника. Оперативные мероприятия бывают достаточно результативными, так как нередко способствуют получению информации не только о способе сокрытия преступления (уходе с места происшествия), но и о приметах внешности преступника, которые могут быть использованы при его розыске и в дальнейшем при предъявлении для опознания¹. На эффективность подворно-поквартирного обхода указывали и другие авторы².

Отдельные авторы опрос лиц, представляющих оперативный интерес, называют словесным (или оперативным – В.К., И.К) опросом³.

¹ Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: Монографія. – Х., Факт, 2001. – 311 с. – С. 252.

² См., напр.: Протопопов А.Л. Проблемы первоначального этапа расследования умышленных убийств в условиях большого города // Дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1987. – С. 125 – 126.

³ См.: Олейник П.А., Птицын А.Г. Вопросы теории и практики агентурно-оперативной работы органов внутренних дел. – К.: РИО МВД УССР, 1971. – С. 50; Шатило К.Д. Устный опрос, как метод активного розыска. – В сб. – М.: Труды ВШ МВД СССР. – № 2 с. – С. 107.

Однако по нашему мнению это не совсем верно. Разведать – означает расспрашивая выяснить, разузнать о чьих-либо намерениях, действиях, провести разведку чего-либо¹.

И словесный опрос и устный опрос представляет собой беседу двух или более лиц, но не всякая беседа носит разведывательный характер.

"Разведывательный опрос", как метод оперативно-розыскной деятельности, на наш взгляд, наиболее полно и точно, определяет его сущность, которая заключается в добывании вербальной информации, в процессе специфического (по субъекту, целям и тактике) общения с лицом, которое ею владеет.

Исходя из понимания разведывательного опроса как метода оперативно-розыскной деятельности, а также учитывая, что:

- субъектами разведывательного опроса при подворно-поквартирном обходе являются оперативные работники;
- разведывательный опрос осуществляется в связи с раскрытием и расследованием неочевидного убийства;
- он также имеет определенные цели и задачи, представляется целесообразным предложить следующее его определение.

Разведывательный опрос при подворно-поквартирном обходе – это оперативно-поисковое мероприятие, заключающееся в проведении специальной беседы с гражданами на конкретной территории или объекте с целью установления лиц и фактов, представляющих интерес для раскрытия и расследования неочевидного убийства.

Задачами разведывательного опроса при подворно-поквартирном обходе являются:

- выявление источников – носителей криминалистической информации;
- установление подозреваемых и иных лиц, причастных к совершенному неочевидному убийству;
- получение иной информации, имеющей значение для его раскрытия и расследования;

¹ Словарь русского языка. – Т. 3. – М., 1959. – С. 790.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- перевірка оперативно-розсыкних и следственных версий, выдвинутых на момент его проведения.

Разведывательный опрос при подворно-поквартирном обходе проводится параллельно с осмотром места происшествия или после его производства, с обязательным использованием уже имеющейся информации об обстоятельствах происшествия, приметах преступника и т.д. Правильный выбор времени проведения разведывательного опроса при подворно-поквартирном обходе существенно влияет на его результаты, а иногда и на весь ход расследования убийства, совершенного в условиях неочевидности. Это мероприятие проводится оперативными работниками обычно в жилых массивах (общежитиях, гостиницах, жилых домах, секторах, кварталах и т.д.), где совершено убийство, однако в определенных оперативно-тактических и следственных ситуациях это мероприятие может проводиться на предприятиях, в учреждениях, организациях или иных интересующих оперсостав уголовного розыска и следователей объектах. При необходимости или в связи с возникновением новых обстоятельств, проводится повторный разведывательный опрос. (Из числа изученных оперативно-розсыкных дел категории "Преступление" и уголовных дел разведывательные опросы при подворно-поквартирном обходе повторно проводились в 50%, поскольку первоначальные проводились без тщательной подготовки).

К данному мероприятию по своим целям и методам примыкает разведывательный опрос работников транспорта и пассажиров, проезжающих в интересующее следствие время через территорию, где совершено убийство.

В методологическом плане разведывательный опрос при подворно-поквартирном обходе при расследовании убийства, совершенного в условиях неочевидности, по горячим следам можно разделить на три этапа: подготовительный, поисковый, заключительный.

Подготовительный этап.

Прежде всего, составляется детальный план деятельности, который должен включать следующие действия:

- получение и анализ исходной информации о происшествии;

- определение круга объектов посещения;
- определение количества оперативных работников;
- закрепление конкретных оперативных работников за отдельными объектами;
- составление списка поисковых признаков конкретных лиц, похищенных предметов и т.п., размножение ориентировок, субъективных портретов (фотороботов) и т.д.);
- составление списков на основе учетов ОВД (ранее судимые, состоящие под админнадзором, имеющие зарегистрированное оружие, совершающие административные нарушения, притоны и т.п.);
- составление перечня вопросов, подлежащих выяснению (опросной лист) и инструктаж оперативных работников;

Целесообразно провести коллективный анализ всей собранной к этому моменту оперативно-розыскной и следственной информации, уделив особое внимание месту, времени, способу совершения убийства, приметам, признакам внешности и поведению преступников, маршрутам их движения (как установленным, так и предполагаемым) и другим фактам. За тем, основываясь на результатах анализа, определяется объем работы и конкретные объекты - предприятия, учреждения, организации, жилые дома и т.п. и, исходя из этого, производят расчет необходимых сил и времени.

Инструктаж, как правило, проводят руководитель оперативного подразделения совместно со следователем. На инструктаже производится распределение оперативных работников по подъездам домов, за каждым из домов (группой домов), организацией, учреждением и другими объектами. С целью полного выяснения всех вопросов, недопущения разглашения сведений, составляющих оперативную и следственную тайну, создание наилучших возможностей для последующего анализа собранных материалов, составляется специальный опросной лист (анкета), которая выдается каждому из участников обхода. Опросной лист носит комбинированный характер, поскольку, в его содержание включаются не только вопросы, на которые необходимо получить ответы, но и признаки лиц, предметов, орудий и иные об-

стоятельства, которые должны стать объектом внимательного изучения, а так же, с учетом разумной конспирации и иных тактических мотивов, определяются пределы проверочных действий по выявленным лицам. Определяется и точный объем информации, которую необходимо сообщить участникам планируемого мероприятия.

Специально устанавливается количество информации, необходимой для передачи опрашиваемому лицу.

Представляется, что перечень вопросов, подлежащих выяснению в процессе разведывательного опроса, и включаемых в опросной лист, может быть следующим:

- номер телефона, состав семьи, данные о каждом из ее членов, в том числе о лицах, временно проживающих (возраст, место работы, учебы);

- где находился каждый из проживающих в квартире (доме) лиц в определенный час (день), время ухода или прихода домой, а так же их соседей;

- если находился дома, то кто приходил в квартиру, его адрес, время прихода и ухода, не проходил ли он по интересующему следствии микрорайону, что рассказал об увиденном, не было ли в его поведении чего-нибудь странного, необычного;

- если находился вне своей квартиры (дома), то : а) в каком конкретно месте находился, с кем, кого встречал; б) не проходил ли он через интересующий следствии микрорайон, если да, то в какое время, кого и в каком месте встречал, не встречал ли потерпевшего или по приметам похожего на него; в) каким путем чаще всего возвращается домой, идет из дома (с работы, на работу), кого обычно встречает по дороге; г) не видел ли подозрительных по поведению лиц, не похожи ли они по приметам на подозреваемых (если имеются приметы);

- если знал потерпевшего, то какими конкретно сведениями располагает об образе его жизни, связях, отношениях с другими лицами;

- установочные данные о соседях, где они могли находиться в интересующее следствии время, был ли кто у соседей в гостях, имеются ли среди соседей и гостей лица, ранее судимые либо ве-

душие антиобщественный образ жизни или склонные к совершенному преступлений;

- что известно о совершенном убийстве, кто его совершил или, по мнению опрашиваемого, мог совершить, источники этих сведений (включая слухи);

- мнение опрашиваемого о лицах (известных следствию), которые могли совершить расследуемое убийство, какой информацией об этом располагает;

- что известно о других преступлениях, совершенных в данном микрорайоне;

- кто из известных опрашиваемому лиц ведет паразитический образ жизни, отличается распущенностью, агрессивностью, систематическими скандалами и пьянством, склонен к совершению общественно опасных деяний;

- кому, по мнению опрашиваемого, могут быть известны какие-либо сведения об убийце, где эти лица проживают или работают, их отношения с потерпевшим или убийцей.

При проведении обхода оперативные работники могут предъявлять опрашиваемым фотокарточки потерпевшего (желательно прижизненные).

При наличии субъективных портретов и иных изображений подозреваемых, ими снабжаются участники обхода, определяются правила их использования, а так же проводится инструктаж о тактике поведения в случае обнаружения похожих лиц.

В зависимости от обстоятельств совершенного убийства, при обходе может возникнуть необходимость выяснения вопросов о наличии определенных лиц, огнестрельного оружия, боеприпасов, холодного оружия и иных предметов, представляющих оперативный и следственный интерес.

Вопросы, задаваемые жильцам домов, с небольшой редакцией, обусловленной конкретной ситуацией, задаются и работникам предприятий, организаций и учреждений, расположенных в микрорайоне, подлежащем охвату подворно-поквартирным обходом.

В ходе инструктажа участникам разъясняются непосредственные задачи обхода, общий порядок работы, сообщается информа-

ция, которая им необходима, обращается внимание на необходимость опроса каждого человека, проживающего или работающего на определенном объекте проверки, а так же на выявление и последующий опрос лиц которые находились там во время убийства, до и после его совершения, но вовремя проведения разведывательного опроса пребывают в другом месте.

Кроме того, при проведении разведывательных опросов устанавливаются маршруты и время движения жильцов квартир, а так же лиц их посещающих . В случае совпадения времени и маршрутов движения с обстоятельствами совершенного убийства проводится более тщательная проверка этих лиц.

Особое внимание обращается на необходимость перепроверки собранной информации через соседей, квартальных, представителей домкомов, сотрудников жилищно-эксплуатационных участков, жилищно-строительных кооперативов и т.д.

Исходя из конкретной ситуации, избирается порядок обхода и даются рекомендации по его проведению, обращается внимание на необходимость строжайшего соблюдения законности.

Границы микрорайона, в котором проводится подворно-квартирный обход, определяются следователем в зависимости от конкретной криминалистической или следственной ситуации, характера совершенного убийства, оперативной обстановки и других обстоятельств.

Определяются места нахождения руководителя оперативно-подразделения, следователя, а так же способы связи.

Поисковый этап.

При выборочном обходе осуществляется разведывательный опрос жильцов конкретных квартир (комнат), общежитий, жилых домов и т.д. (на пример, тех, чьи окна выходят в сторону места совершенного убийства). При сплошном обходе осуществляется разведывательный опрос всех лиц, проживающих или работающих на объекте проверки. Сплошной обход значительно эффективнее выборочного и поэтому проводится почти во всех случаях совершения неочевидных убийств.

В процессе проведения обхода следует соблюдать следующие правила:

а) посещать все без исключения объекты, находящиеся в зоне проверки;

б) проводить разведывательный опрос всех проживающих и находящихся в квартире лиц, всех работающих в соответствующих предприятиях и организациях;

в) беседовать, по возможности, один на один;

г) выявлять всех лиц, которые находились в интересующий следствие период времени в данной квартире, доме, организации, предприятии, а затем опрашивать их по правилам проверки;

д) фиксировать любую информацию, которая в последствии может представлять интерес;

е) анализировать и перепроверять добытую информацию через других лиц;

ж) выявлять любые следы, предметы, признаки, имеющие оперативное или доказательственное значение;

з) учитывать, что в числе опрашиваемых могут быть лица, причастные к совершенному убийству, в связи с этим проявлять максимум бдительности, целенаправленности и конспирации .

Важное место в организации этой работы имеет и разработка тактических приемов опроса граждан. вопросы, их последовательность, определенные тактические приемы.

С психологической точки зрения оперативный работник воздействует на опрашиваемого различными приемами и средствами, которые объединяются в методы. В психологической и юридической литературе выделяется два основных метода воздействия на субъекта: убеждение и внушение¹. Наряду с вышеуказанными, встречаются и другие методы, которые по своей сути представляют комбинации внушения и убеждения². Убеждение основано на логике и обращено к сознанию человека. Внушение

¹ Ратинев А.Р. Судебная психология для следователей. - М., 1967. - С. 164 - 165; Васильев А.Н. Следственная тактика. - М., 1976. - С. 83 - 86; Васильев В.Л. Юридическая психология. - М., 1991. - С. 34; Подольяк Я.В. Личность и коллектив. - М., 1989. - С. 193 - 309.

² Дулов А.В. Судебная психология. - Минск, 1970. - С. 169 - 187.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

в отличие от убеждения обращено не к логике и разуму, а к под-сознанию, чувствам опрашиваемого, готовности воспринять слова и действия оперативного работника как должное, как гражданский долг. А.Р. Ратинов считает внушение психологическим насилием, называет его недопустимым в юридической деятельности¹.

Данная точка зрения представляется сомнительной по некоторым основаниям. Внушение всегда тесно связано с убеждением, но не требует доказательств. Внушение – закономерное психическое явление, которое основано на особом свойстве психики- внушаемости (суггестивности), которой обладают все люди. Этот процесс возникает сразу же после, того как оперативный работник установил контакт с опрашиваемым лицом, и осуществляется с помощью слов и взглядов, движений и поступков людей.

Сам процесс разведывательного опроса при подворно-поквартирном обходе складывается из трех этапов: установления психологического контакта; формулирования вопросов и получение ответов на них (вопросно-ответная стадия); окончание опроса.

Очень важной стадией является установление психологического контакта с опрашиваемым лицом, поскольку от этого зависит достоверность и полнота получаемой информации.

По нашему мнению, наиболее точно определение понятию психологический контакт дает В.Ю. Шепитько, рассматривая системы тактических приемов допроса. Он справедливо считает, что "психологический контакт это не взаимодействие и не взаимоотношение между участниками допроса, это наиболее благоприятная психологическая "атмосфера", способствующая взаимодействию и взаимоотношениям, это определенный "настрой" на общение².

Психологический контакт представляет собой такую форму общения оперативных работников с опрашиваемым и граждана-

¹ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – С. 164.

² Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. – Харьков: РИП "Оригинал", 1995. – 200 с. – С. 131.

ми, когда они охотно отвечают на поставленные вопросы, проявляют готовность участвовать в беседе и испытывают доверие к опрашивающему.

Достижение контакта возможно на основе следующих основных приемов установления психологического контакта:

- коммуникабельное поведение оперативных работников;
- снятие негативного отношения к органам внутренних дел, обывательского настроения;
- гарантирование необходимых случаев конфиденциальности беседы.

Оперативные работники должны быть вежливыми, тактичными, корректными, следить за культурой речи, чутко относиться к заявлениям и просьбам опрашиваемого. Прежде чем приступить к разведывательному опросу, оперативный работник должен представиться, назвать звание, фамилию, должность, предъявить служебное удостоверение. Нужно помнить, что на раздраженный или грубый тон последует раздраженный или грубый ответ.

Коммуникабельное поведение создает положительное отношение к оперативному работнику. Большинство граждан неприязненно относятся к преступности, способствуют борьбе с ней. Обращение с просьбой помочь в расследовании убийства, сопровождаемое методами установления психологического контакта, как правило, является эффективной основой позитивного общения и приводит к получению необходимых сведений. Такой позицией оперативного работника можно снять негативное отношение к органам внутренних дел и проявление индифферентного обывательского настроения. Кроме того большое психологическое значение здесь приобретает разъяснение опрашиваемому важности, которую имеет для расследования убийства любая информация о лицах, причастных к его совершению. В необходимых случаях оперативный работник должен разъяснять опрашиваемому лицу конфиденциальность полученной информации, отметить ее полезность в раскрытии убийства. В ряде случаев необходимо сообщать о реальном вознаграждении за полученную ценную информацию.

Но установление психологического контакта не самоцель, а необходимое условие разведывательного опроса. На его основе должны быть получены необходимые сведения. Поэтому за установлением контакта, как первого этапа общения следует второй этап, который заключается в информировании опрашиваемого о цели опроса.

Приемы информирования о цели опроса могут быть различными. Информирование о цели беседы можно осуществить в начале опроса. В тоже время можно и повременить с сообщением о цели опроса. Ситуация неопределенности может порождать высокую эмоциональную напряженность. Цель, как правило, сообщается в середине или в конце беседы, поэтому опрашиваемое лицо может сразу успокоиться, начнет отвечать на вопросы и за частую сообщает нужные сведения. Если цель опроса не доводится до собеседника, то это, как правило, усложняет его поведение.

Создание условий и желания сообщить определенные сведения является важной задачей опроса. Тактические приемы в этой ситуации предполагают такое психологическое воздействие на опрашиваемого, что в процессе самого опроса или в связи с ним его потребности получают свое частичное удовлетворение. Человеку с выраженной критической потребностью можно, на пример, подчеркнуть большое значение сообщаемых им сведений для раскрытия и расследования убийства, отметить, что, в следствие тех или иных обстоятельств, мнимых качеств именно он может помочь в поиске убийцы.

Заключительный этап.

Результаты разведывательного опроса при подворно-поквартирном обходе оформляются, как правило, оперативным работником, его проводившим, справкой и (или) рапортом, а также фиксируется протоколом допроса.

В справке и (или) рапорте отражаются ход, результаты, условия проведенного опроса, а также полные установочные данные опрашиваемого. В обязательном порядке надо отметить условия, при которых он стал очевидцем интересующего правоохранительные органы события (убийства). К справкам и (или) рапортам

могут прилагаться полученные в процессе осмотра документы, предметы, схемы, аудио – и видеозаписи и т.д.

По итогам работы начальник оперативного подразделения составляет подробную справку (меморандум) с выделением наиболее значимых обстоятельств, требующих дополнительно проверки всех исходных материалов и предварительного плана. Все эти документы он передает следователю. После всестороннего рассмотрения информации, результаты анализа учитываются при корректировании плана и составлении нового плана дальнейших оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий и их эффективной реализации.

По результатам анализа собранных материалов проводится оптимизация оперативно-поисковой деятельности. В частности, может быть составлена таблица местонахождения лиц, подвергавшихся проверке, проведен хронометраж движения жертвы убийства и вероятного преступника, рассчитано время нахождения возможных свидетелей и очевидцев в районе места происшествия.

При появлении новых конкретных объектов поиска осуществляется дополнительный подворно-поквартирный обход для установления возможных очевидцев, свидетелей расследуемого убийства, выяснения других обстоятельств, имеющих значение по делу.

В случае выявления недоброкачества первичного обхода, по указанию следователя, он проводится повторно. Повторные подворно-поквартирные обходы настоятельно рекомендуется проводить и при отсутствии сигналов в их проведении, поскольку повышенная миграция населения, интенсивные транспортные и иные связи затрудняют выявление и разведывательный опрос всех лиц, проживающих в микрорайоне проверки или посещающих его.

В целях устранения возможных противоречий, уточнения некоторых обстоятельств, следователю, по возможности, необходимо изымать черновые записи (рабочие тетради) участников подворно-поквартирного обхода для последующего анализа.

Хорошо организованные разведывательные опросы, при подворно-поквартирном обходе, позволяют оперативно собрать значительный объем информации, выявить лиц, которые необходимо проверить в первую очередь, и, в конечном счете, раскрыть неочевидное убийство.

Ю.Б. Оболенський*
В.Г. Гриценко**

**ДЕЯКІ МЕТОДИКИ Й ПРИНЦИПИ
ПІДБОРУ ТА УГРУПОВАННЯ СИЛ
І ЗАСОБІВ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ
ОВС СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ**

Проведення спеціальних операцій обумовлює зміну форм діяльності ОВС, що виражається в тимчасовому переході від повсякденної діяльності до оперативно-бойової. Тому від того, наскільки раціонально будуть розроблені нові організаційні форми побудови сил і засобів, настільки результативно вирішуватимуться завдання операцій.

Тому наведемо деякі наші міркування щодо методики та принципів побудови угруповання сил і засобів ОВС, які залучаються для їх проведення.

Згідно з військовою термінологією "сили і засоби" – це особовий склад і озброєння підрозділів, частин, з'єднань і об'єднань, призначені для проведення та забезпечення бойових дій [1, 671].

* Професор кафедри адміністративної діяльності ОВС Кіровоградського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, полковник міліції.

** Доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Кіровоградського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України.

Стосовно до теорії спеціальних операцій під "силами", як зазначає М.В. Корнієнко, розуміють особовий склад (людські ресурси), що перебуває на службі в органах внутрішніх справ, а також інших осіб, які співробітничать з ними відповідно до закону з метою охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю [2, 54].

Таким чином, особовий склад і спеціальна техніка, що залучаються для проведення спеціальних операцій, організаційно й функціонально повинні утворювати єдину систему. Причому в даній системі "людина - техніка", і ми поділяємо думку В.В. Дружиніна і Д.С. Конторова, необхідно забезпечити як оптимальне співвідношення озброєння й особового складу, так і ефективну взаємодію між групами людей різної спеціалізації та різних службових рангів [3, 4].

У зв'язку з цим при створенні угруповання сил і засобів необхідно виходити, насамперед, із критичної оцінки реального стану сил і засобів конкретного органу внутрішніх справ та їх можливостей. Організаційна перебудова визначається їх штатами, дислокацією, озброєнням, матеріально-технічним забезпеченням, можливостями мобілізаційного розгортання. Вона завжди стосується певної кількості особового складу, а саме тих, хто залучається (планується) до розглядової діяльності при проведенні спеціальних операцій.

Залежно від видів спеціальних операцій кожен напрямок оперативно-бойової діяльності потребує своєї організації, більше того, кожен напрямок має і свої особливості побудови угруповання сил і засобів. А якщо врахувати, що кожна дія також має особливості, то дати детальні рекомендації щодо конкретної ситуації складно. Як видно, необхідно визначити загальні підходи, щоб на практиці застосовувати їх з урахуванням сформованої обстановки й умов. На наш погляд, такими підходами будуть визначення параметрів розрахунку оптимальної чисельності й організаційної структури сил і засобів для кожної конкретної спеціальної операції. Обґрунтувавши оптимальний склад і порядок організації сил і засобів, у подальшому дані рекомендації можна запропонувати

для планування підготовки ОВС до діяльності з реагування на будь-які надзвичайні ситуації.

Аналіз практичної діяльності, а також спеціальної юридичної та військової літератури дозволяє виділити основні показники, що повинні визначати властивості створюваного силового угруповання. До них необхідно віднести:

- *оперативність*, тобто здатність швидко реагувати на зміну обстановки (характеризується часом реалізації рішень). Оперативність залежить від числа проміжних елементів і швидкості проходження інформації; залежно від мети створюються силові угруповання з різною оперативністю;

- *централізацію*, тобто наявність надійних зв'язків між різними елементами бойового порядку та пунктом управління операції. Чим вище показник централізації, тим вище керованість системи;

- *периферійність*, що визначається топографічними властивостями угруповання – дислокацією сил і засобів. Кількісно визначається числом груп і нарядів, які перебувають за певною межею, усередині якої знаходиться центр. Звичайно, чим вище периферійність, тим ефективніше угруповання;

- *живучість*, тобто здатність зберігати керованість і бойові властивості при руйнуванні частини структури.

Крім того, при формуванні груп бойового порядку слід ураховувати, що згідно з нормативними актами МВС України особовий склад при ускладненні обстановки переходить на посилений варіант служби, а це у свою чергу досягається за рахунок збільшення кількості нарядів і чисельності їх складу, перехід на цілодобовий варіант охорони. Це дає підстави вважати, і ми тут згодні з поглядом М.Б. Саакяна, що основою організаційно-тактичної побудови сил і засобів для особливих умов слід визначити *єдину дислокацію* як встановлену нормативними актами МВС України принципову схему розміщення сил і засобів (нарядів) з метою найефективнішого їх використання [4, 8].

Розроблення якоїсь іншої додаткової спеціальної схеми до умов спеціальних операцій, на нашу думку, не потрібне. Слід відмітити, що ЄД передбачає охорону в районі (місті) громад-

ських місць, важливих об'єктів. Як видається, дислокація, її принципова схема повинні виконувати своє головне призначення також і при проведенні спеціальних операцій. Але до неї, безумовно, треба внести відповідні зміни та доповнення, які, у свою чергу, обумовлюються становищем, що виникло внаслідок введення в дію того чи іншого оперативного плану. При формуванні ЄД на період активних дій слід уважати, що традиційні принципи управління нарядами в даному разі набувають актуальності та нового змісту.

Особливо це стосується принципу раціонального використання сил і засобів у процесі управління, який визначає необхідність досягти не тільки концентрації людських і матеріальних ресурсів, але й їх найбільшої економії. Тобто визначити необхідну кількість сил і засобів, здійснювати вибір доцільніших тактичних прийомів і способів дій, вирішувати завдання, що виникають, у мінімально стислі терміни. Це, у свою чергу, потребує внесення до ЄД доповнень і змін відповідно до аналізу сформованої оперативної обстановки та видів надзвичайних заходів.

Робочий апарат оперативного штабу після оцінки оперативної обстановки (з прогнозом можливих подій) повинен визначити нові маршрути, пости, КПП; внести відповідні зміни (доповнення) до діючої у РВВС схеми ЄД; визначити види додаткових нарядів і постів на маршрутах та об'єктах, їх чисельність. Крім того необхідне детальніше розроблення пам'яток та інструкцій (карток) на кожні пости та маршрути, де мають відбиватися схема маршруту (посту), його протяжність, особливо небезпечні напрямки, головні обов'язки наряду тощо.

Формування угруповання сил і засобів у спеціальних операціях, як зауважує О.М. Бандурка [5, 360 - 361], ще до того передбачає необхідність організаційного виділення в розпорядження керівника операції спеціальних підрозділів, груп або окремих працівників, які мають підвищену професійну, фізичну чи спеціальну підготовку та здатні успішно виконувати поставлені завдання. Це загони спеціального призначення "Беркут", "Сокіл", "Титан", "Кобра", групи застосування спеціальних

хімічних речовин типу "Черемуха", снайпери, спеціалісти з кіно-фото-відеодокументування та з вибухових речовин, зв'язкові.

Використання їх для дій в операціях, а також участь підрозділів внутрішніх військ передбачає угруповання сил і засобів органів внутрішніх справ організувати за принципом: відділення – взвод – рота – батальйон. Це значно спрощує організацію забезпечення й управління, установлює взаємодію між групами бойового порядку з різних відомств.

Досвід ведення бойових дій у Чечні [6; 2], дослідження, проведені російськими вченими Санкт-Петербурзького університету МВС Росії [7, 51], на основі розроблених математичних моделей і розрахунків переконливо доводять, що на базі відділення (взводу) необхідно, крім того, організувати "трійки" бійців на чолі з грамотними командирами для проведення бойових дій. На сьогодні найоптимальнішою чисельністю складу нарядів і груп бойового порядку вважається від трьох до семи виконавців.

Формування таких груп повинне базуватися на знанні індивідуальних особливостей людей (характер, здібності тощо), їх неформальних міжособистісних взаєминах та опорі на справжніх лідерів. Під найпильнішою увагою повинні перебувати ті, хто призначений старшим, а також недосвідчені працівники (таких поодинокі посилати на завдання взагалі не слід, за винятком тренувальних занять) [8, 369].

І ще деякі важливі умови, що, як ми вважаємо, необхідно враховувати при формуванні та застосуванні нарядів і груп для ведення спеціальних бойових дій. Це дотримання принципу негайного заміщення командира та зміна правового статусу співробітників при проведенні операцій.

У випадку порушення управління внаслідок тимчасової відсутності командира (старшого) або при виведенні його з ладу необхідно здійснити негайну його заміну. Заступники командира (старшого групи) повинні бути достатньо інформовані про обстановку, щоб мати можливість негайно прийняти керівництво

на себе. Тому система управління має бути постійно готова до функціонування на основі взаємозамінюваності та дублювання особового складу й техніки управління.

Слід узяти до уваги ту обставину, що організаційний перехід органів внутрішніх справ для кожного виду спеціальної операції встановлюється свій. При цьому кількість залучуваних співробітників також неоднакова. Отже, організаційна перебудова торкається не всіх співробітників, наприклад якого-небудь міськрайоргану, а тільки тих, котрі залучаються до конкретної спеціальної операції. Однак, на нашу думку, співробітники повинні формуватися за "блоками" дій (силові, режимні, слідчі й інші) і бути взаємозамінними для рівнозначних дій у різних операціях. Інші можуть виконувати повсякденні обов'язки, хоча й в особливих умовах. Дії цих співробітників мають бути спрямовані на недопущення погіршення обстановки в даному районі та здійснення контролю за станом громадської безпеки.

Таким чином, *організаційна перебудова* органів внутрішніх справ для проведення спеціальних операцій являє собою перехід співробітників до інших тимчасових організаційних структур зі зміною їх правового стану та ступеня соціальної захищеності.

Процес переходу органу внутрішніх справ до оперативної бойової діяльності є найважливішим організаційним заходом, що визначає критерії його бойової готовності. Чим швидше буде організовано перехід, тим ефективніше особовий склад виконає завдання, що стоять перед ним.

Підбиваючи підсумки сказаному, можна запропонувати деякі підходи до методики підбору і принципів побудови угруповання сил і засобів у всіх видах спеціальних операцій. До них варто віднести такі: 1) при створенні (комплектуванні) нарядів, груп, підрозділів використовувати співробітників з урахуванням їх основної професійної підготовки, їх психологічних і моральних якостей; 2) планувати організацію груп, нарядів та інших підрозділів для дій таким чином, щоб була можливість використовувати їх у декількох видах операцій; 3) організація сил і засобів повинна бу-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ти у вигляді блоків дій (наприклад, як блоки силові, режимні й тому подібні); 4) організовувати сили і засоби таким чином, щоб вони складали за можливості наряд, групу з одного підрозділу або служби та доповнювалися тільки в крайньому випадку; 5) оптимальну чисельність групи бойового порядку вважати від семи до трьох чоловік; 6) призначати старшими (керівниками, командирами) таких співробітників, які пройшли відповідну підготовку та здатні керувати особовим складом у всіх умовах обстановки, а також якісно підбирати їх заступників; 7) удосконалювати системи збору особового складу залежно від видів спеціальних операцій; 8) за основу розміщення сил і засобів приймати принцип єдиної дислокації; 9) розробляти докладні інструкції для всіх видів нарядів і посад.

Використана література:

1. Военный Энциклопедический словарь / Пред. гл. ред. комиссии Н.В. Огарков. – М.: Воениздат, 1983. – 863 с с ил., 30 л. ил.
2. Корниенко М.В. Деятельность органов внутренних дел по обеспечению правопорядка при осложнении оперативной обстановки (по материалам МВД Украины) Московский институт МВД России. – М., 2002. – 292 с.
3. Дружинин В.В., Конторов Д.С. Вопросы военной системотехники. – М.: Воениздат, 1976. – 118 с.
4. Саакян М.Б. Удосконалення тактики дій підрозділів швидкого реагування в умовах надзвичайного стану в межах локальної території Криму: Автореф. дис. ... канд. війск. наук: – Одеса, 1999. – 18 с.
5. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. – Х: Університет внутрішніх справ, 1998. – 480 с.
6. Воробьев И.Н., Киселев В.А. Боевые действия в локальных войнах и вооруженных конфликтах: Монография / Под ред. ген.-полк. Ф.М. Кузьмина. – М., 1996. – 180 с.
7. Артамонов В.С., Кабанов А.А., Кузин Н.Н. и др. Теоретический анализ распределения функций управления в подразделениях ОМОН и внутренних войсках МВД России (низшие структурные подразделения: отделение, взвод): Монография / Под общ. ред. В.П. Сальникова. – СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России; Ака-

демия права, экономики и безопасности жизнедеятельности, 2000. – 93 с.

8. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Основы психологии управления: Учебник. – Х.: ун-т внутр. дел. 1999. – 528 с.

К.А. Гусева*

**УДОСКОНАЛЕННЯ СТАТИСТИЧНОГО
ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ Й ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ
ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ОПЕРАТИВНИМИ
ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ
ОВС УКРАЇНИ**

Основним вимірником і своєрідним "індикатором" оцінки реального стану й ефективності запобігання злочинам міліцією України та взагалі кримінологічної обстановки є статистика. Цінність статистичних даних щодо даного питання безспірна, але ніхто до сьогодні не досліджував, яку саме роль у ньому має відігравати статистика. Спробу визначити й розкрити джерела й роль кримінологічної інформації в з'ясуванні криміногенної ситуації в країні зробили О.Джужа, Д.Голосніченко, А.Кирилук. У своїй роботі вони окреслили й розкрили відповідні аспекти наведеної проблеми, її актуальність, а також запропонували деякі конкретні положення й критерії щодо визначення та розвитку інформаційно-кримінологічної статистичної бази¹.

Слід сказати, що головним джерелом кримінологічної статистичної інформації є відповідна статистична звітність. Вона являє собою офіційний документ, що містить занесені в спеціальну фор-

* Науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України, капітан міліції.

¹ Див.: Джужа О. Джерела кримінологічної інформації про стан злочинності в Україні / О. Джужа, Д. Голосніченко, А. Кирилук // Право України. – 2003. – №12. – С. 65 – 70.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

му, і представлені у відповідній інстанції відомості про злочинність та запобіжну діяльність правоохоронних органів, у тому числі підрозділів і служб міліції за певний період. Даний вид статистики відноситься до кримінально-правової, яка в загальному обсязі виконує такі функції:

- дає кількісну характеристику рівня, структури, динаміки злочинності й діяльності правоохоронних органів, тобто відповідає на питання, який стан злочинності й боротьби з нею (описова функція);

- виявляє статистичні зв'язки, залежності, співвідношення в стані, структурі й динаміці злочинності та в правоохоронній діяльності, тобто формує системне уявлення про дане становище в сфері злочинності та містить його певні характеристики (пояснювальна функція);

- виявляє тенденції розвитку злочинності і є матеріалом для складання кримінологічних прогнозів, тобто відповідає на питання, чого слід очікувати в перспективі (прогнозуюча функція);

- виявляє сплески та інші "гострі" моменти в характеристиці злочинності, а також "вузькі місця" у роботі правоохоронних органів, щоб на основі цих даних своєчасно прийняти відповідні рішення та вжити необхідні заходи для усунення виявлених недоліків, тобто відповідає на питання, що треба зробити (управлінська функція). Ці функції ретельно досліджені в роботі вітчизняних вчених-кримінологів О.М. Джужи, Я.Ю. Кондратьєва, О.Г. Кулика, П.П. Михайленка та ін¹.

Наголошуючи на кримінологічній ролі статистики, слід зазначити, що всі наукові дослідження та державні програми щодо попередження злочинності ґрунтуються, насамперед, на статистичних даних. Але офіційні звіти про злочинність у країні не завжди точно відображають фактичну кримінологічну обстановку. У багатьох випадках жертви не повідомляють про злочини в державні органи чи-то із причин страху щодо помсти з боку злочинців,

¹ Див.: Кримінологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. / О.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко та ін. / За заг. ред. О.М. Джужи. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - 416 с.

чи-то, віддаючи перевагу самосуду над винним, у тому числі за допомогою "тіньової юстиції".

Тому, у ситуації, коли в основі офіційних звітів лежать відомчі аналізи правоохоронних органів, на які переважно покладено відповідальність за зростання злочинності, значна частина злочинів не реєструється¹. Якщо природну латентну злочинність можна знизити шляхом підвищення рівня правосвідомості, правової культури населення тощо, то із забезпеченням достовірного обліку злочинів відповідними органами є велика проблеми, у тому числі й об'єктивного характеру. Таке припущення спирається на численні парадокси динаміки злочинності, а також на відверті визнання МВС України про неповну реєстрацію злочинів. Так, за інформацією міністра внутрішніх справ України, сьогодні з кожних 10-ти заяв і повідомлень про вчинені злочини, що надходять до міліції, за 9-тю не порушуються кримінальні справи².

Проблема об'єктивності кримінологічних показників, зокрема, про стан злочинності та протидії їй, є актуальною як для України, так і для інших країн світу. У даному змісті слід визнати, що існуюча в нашій державі система оцінки роботи правоохоронних органів, зокрема, і міліції орієнтована переважно не на запобігання злочинам, а на їх розкриття, що неминуче призводить до штучного викривлення справжньої картини та неоправданого перенесення акцентів в оперативно-службовій діяльності.

Отже, вищевказане свідчить про те, що на сьогодні кримінальна статистика лише приблизно відображає стан злочинності. Що ж до відображення стану запобігання злочинам, то в умовах чинної статистичної системи його майже неможливо реально виміряти. Усе це дуже суттєво знижує інформаційно-кримінологічну цінність статистики, і тому потребує якісного її вдосконалення.

¹ Див.: Джужа О. Джерела кримінологічної інформації про стан злочинності в Україні / О. Джужа, Д. Голосніченко, А. Кирилюк // Право України. - 2003. - № 12. - С. 65.

² Див.: Олександр Аргат, Сергій Шекочіхін. - 5 канал. - 10.03.2009. - 21:34.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Очевидно, що проблема об'єктивного виміру й оцінки реального стану злочинності та запобіжної протидії їй може бути вирішена шляхом удосконалення порядку обліку злочинів, у тому числі попереджених і припинених. Проте, якщо ситуація навколо реєстрації злочинів є більш менш ясною (це питання регулюється відповідною інструкцією), то з реєстрацією саме запобігання злочинам стан справ залишає бажати кращого. Так, тривалий час серед юристів (як науковців, так і практиків) триває полеміка щодо визначення критеріїв реєстрації та обліку власне запобігання злочинам. Мова йде про те, як на практиці можливо оцінити результати такої діяльності, а саме, ким та скільки злочинів попереджено (не допущено), припинено, які із проведених заходів загальної чи індивідуальної профілактики мали безпосередній запобіжний вплив, і які його результати тощо.

Слід зазначити, що в Україні з 2002 року існує єдиний облік злочинів, система та методика якого, а також відповідної статистичної звітності визначаються Інструкцією про єдиний облік злочинів, затвердженою спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Державної податкової Адміністрації України та Міністерства юстиції України^[1]. Згідно із цією Інструкцією єдиний облік злочинів полягає в первинному обліку, реєстрації та введенні в статистичну звітність виявлених злочинів та осіб, які їх учинили.

Слід зазначити, що стосовно задоволення кримінологічних цілей і потреб найбільш інформативними є статистичні картки форми № 1 та № 2, які є первинним матеріалом для ведення статистичної звітності. Зауважимо, що до злочинів, єдиний облік яких нормативно врегульований розглядуваною Інструкцією, віднесені й ті, що були попереджені на стадії готування чи припинені на стадії замаху на них.

¹ Інструкція про єдиний облік злочинів: затв. спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Державної податкової Адміністрації України та Міністерства юстиції України від 26 березня 2002 р. № 20/84/293/126/18/5.

Попередженими безпосередньо правоохоронними органами в Інструкції вважаються злочини, про підготовку до вчинення яких було заздалегідь відомо з показань обвинувачених, затриманих, свідків, із заяв громадян, повідомлень посадових осіб підприємств, установ та організацій або особистого спостереження працівників цих органів, і коли в результаті проведення ними оперативних та інших заходів злочинці були затримані при готуванні або замаху на вчинення цього злочину, або поставлені в умови, які виключали можливість доведення злочину до кінця. Попередженими за ініціативою правоохоронних органів вважаються ті злочини, вчинення яких не було допущено представниками громадськості за пропозиціями (проханнями, рекомендаціями) працівників цих органів.

Тобто, ідеться про протиправні діяння, які вже розпочалися, і відбуваються на певних стадіях, і при їх припиненні попереджається настання більш тяжких наслідків злочину, а також спричинення матеріальної шкоди тощо в результаті не доведення до кінця злочинних дій. При цьому, не підлягають обліку в числі попереджених злочинів діяння, які не містять у собі ознак готування чи замаху на злочин, зазначених у статтях 14 та 15 КК України.

Відомості про попередженні чи припиненні злочини передбачаються в пункті 8 картки ф. 1, у якій також у п. 17 має бути відмітка про стадію розвитку злочину: готування (ст. 14 КК України) чи замах (ст. 15 КК України). Тут же передбачається фіксування служби чи підрозділу ОВС, до якого належить працівник, який попередив злочин. Пункт 12 цієї картки містить, крім того, і стислу фабулу злочину, місце та найбільш характерні особливості способу його вчинення тощо, із чого можна судити про механізм здійснення запобігання злочину. Аналогічно й у картці ф. 2 на особу злочинця в п.33 передбачається фіксування зазначених стадій злочину. На жаль, при цьому дані картки статистичної звітності не передбачають інформації про джерела, які сприяли попередженню злочинів, заходи, що вжиті для цього та їх розвиток.

Таким чином, фіксування вихідних статистичних даних стосовно попереджених і припинених злочинів передбачене на первинному статистичному рівні, і це потенційно дає можливість здійснювати об'єктивну статистичну звітність про такі злочини. Не викликає сумніву той факт, що інформація про кількість злочинів, які були попереджені, і припинені на ранніх стадіях їх вчинення важлива, і є конкретним виразом результатів відповідної роботи працівників міліції (також і дій сумлінних громадян).

Проте, діючою статистичною системою на сьогодні офіційної звітності щодо результатів попередження та припинення злочинів на стадії їх готування та замаху на них у системі МВС України не існує. Така звітність офіційними статистичними формами не передбачена, а надається за управлінськими потребами, при тому не на підставі первинної фіксації в згаданих картках ф. 1 і ф. 2, а так званим способом оперативного витребування. Департамент інформаційних технологій МВС України з отримує таким способом від УМВС-ГУМВС міст і областей, відповідні відомості про попередження та припинення злочинів органами внутрішніх справ і саме цими відомостями й оперує при необхідності.

Якщо виходити із офіційних статистичних даних, то можна було би говорити, що в цілому органи внутрішніх справ України щорічно попереджають і припиняють більш-менш значну кількість злочинів, хоча відносно загального масиву зареєстрованих загальнокримінальних злочинів їх питома вага в цілому по Україні в середньому складає всього біля 1,5%.

У той же час, як показало наше дослідження, і ці показники не завжди відображають дійсний стан справ. Так, наприклад, вивчення первинних статистичних носіїв, тобто карток ф.ф. № 1, № 1.1, № 2, що містили в собі інформацію про попередженні та припиненні злочини Солом'янським РУ ГУМВС м. Києва за три календарні роки, засвідчило, що до даної категорії були віднесені всі злочини, що мали ознаки незакінчених, і ніяким чином не були попереджені або припиненні працівниками мі-

ліції або за їхньою ініціативою. Більш того, до розряду припинених злочинів було чимало віднесено фактично закінчених злочинів.

Що ж до показників загальної й індивідуальної профілактики злочинів, то вони на рівні єдиного обліку в МВС зовсім не фіксуються. Мова йде про те, що на сьогодні, на жаль, не розроблено критеріїв, за якими можна вести облік виявлених і попереджених злочинних намірів. Справа в тому, що за кримінальним правом злочинний намір не являється злочином. Тому кримінальною статистикою факти запобігання таким намірам не охоплюються.

Звітність же про результати такої запобіжної діяльності може здійснюватися тільки за окремими потребами в оперативно-службовому порядку шляхом надходження відповідних повідомлень від оперативних підрозділів, служб дільничних інспекторів міліції ОВС тощо, а облік цих показників можливий на рівні суто допоміжної відомчої статистики. Це відбувається при тому, що вимоги про реалізацію даного напрямку запобіжної діяльності міліції містяться в Настанові про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ України з попередження злочинів, у п.п. 3.1.2 якої на підрозділи карного розшуку (незрозуміло, чому тільки на ці підрозділи) покладене проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення осіб, які висловлюють намір учинити злочин, ужиття заходів оперативно-розшукового характеру до цих осіб із метою відмови їх від вчинення злочину.

Отже, є підстави говорити про недосконалість первинного статистичного обліку попереджених та припинених злочинів на стадіях їх готування та замаху на них, а також відсутність статистичної звітності за даним напрямком роботи. Як результат, відображення реального стану запобігання та припинення злочинів на стадії їх готування та замаху на них у системі МВС України не існує.

На даний час діє Інструкція про єдиний облік злочинів, у якій нормативно врегульована тільки первинна фіксація виявле-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ного злочину, у тому числі й попередженого чи припиненого на стадії його готування, або замаху на нього. Ця фіксація проводиться в рамках статистичних карток ф.ф. № 1, № 1.1 та № 2, хоча й за відсутністю записів відносно способів (механізмів) відповідних запобіжних дій міліції.

До того ж зазначена інструкція, що в цілому визначає систему та методіку єдиного обліку й статистичної звітності про злочини та осіб, які їх учинили на території України, не передбачає єдиної централізованої статистичної звітності про стан попередження чи припинення злочинів. Такі звіти формуються Департаментом інформаційних технологій МВС України за службовими потребами шляхом оперативного їх одержання від УМВС-ГУМВС областей і міст України. Тож існуючий стан справ з обліком результатів запобігання злочинам не дає можливості вірно враховувати й оцінювати їх на рівні як країни, так і окремих регіонів.

Виходячи з вищезазначеного, та з урахуванням думок опитаних нами практичних працівників міліції, пропонується:

1) визначити й закріпити в нормативному порядку систему статистичного обліку й звітності стосовно результатів запобігання злочинам, а також щодо критеріїв оцінки цієї діяльності на всіх рівнях системи МВС. Зокрема, розробити та ввести розширені параметри первинного обліку попереджених і припинених злочинів у рамках статистичних карток ф.ф. № 1, № 2, а саме внести в них додаткові рубрики:

- джерела інформації про злочин, який готувався або про замах на нього (заява громадянина; повідомлення посадової особи підприємства, організації, установи; покази потерпілого, свідка, обвинуваченого, підозрюваного; особисте спостереження працівників міліції, у тому числі під час несення служби; дані, отримані шляхом проведення ОРД і т.ін.);

- цілеспрямовані заходи міліції, у тому числі окремих її служб і підрозділів щодо запобігання, припинення злочину (реагування на заяви й повідомлення про злочин чергової частини ОВС; проведення оперативно-розшукового заходу; несення служ-

би на маршрутах та постах; спрацювання охоронної сигналізації тощо);

- попередження й припинення злочинів представниками громадськості за ініціативними пропозиціями працівників міліції, у тому числі щодо її окремих служб і підрозділів;

2) визначити й нормативно закріпити систему та критерії об'єктивного обліку результатів попередження й припинення злочинів міліцією України на стадіях приготування до злочину й замаху на його вчинення, а також порядок та періодичність централізованого формування Департаментом інформаційних технологій МВС України відповідної статистичної звітності в масштабах країни та її окремих регіонів;

3) визначити й нормативно закріпити систему та критерії об'єктивного обліку результатів попередження реальних намірів щодо вчинення злочинів окремими особами (групами осіб), а також загальної й індивідуальної профілактики злочинів, у тому числі в диференційованому вигляді стосовно окремих служб і підрозділів міліції.

Використана література:

1. Джужа О. Джерела кримінологічної інформації про стан злочинності в Україні / О. Джужа, Д. Голосніченко, А. Кирилюк // Право України. - 2003. - № 12. - С. 65 - 70.

2. Кримінологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. / О.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко та ін. / За заг. ред. О.М. Джужа. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - 416 с.

3. Литвак О. Латентна злочинність: деякі аспекти / Литвак О. // Право України. - 2003. - № 1. - С. 63.

4. Зеркало Недели. - № 8 (736). - 7 - 13 березня. - 2009.

5. Олександр Аргат, Сергій Щекочіхін. - 5 канал. - 10.03.2009. - 21:34.

6. Кримінологія: учебник / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. - М.: Изд-во БЕК, 1998. - 566 с.

7. Інструкція про єдиний облік злочинів: затв. спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Державної по-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

дадкової Адміністрації України та Міністерства юстиції України
№ 20/84/293/126/18/5 від 26 березня 2002 року.

Б.Р. Краплич*

**ВИКОРИСТАННЯ В ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ
ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ І СУЧАСНИХ
ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ ВПЛИВУ
НА ОСОБИСТІТЬ ОБ'ЄКТІВ ОРД**

Важливість використання в оперативно-розшуковій діяльності спеціальних психологічних знань і сучасних психотехнологій впливу на особистість об'єктів ОРД найчастіше недооцінюється, іноді, навіть досвідченими працівниками оперативних підрозділів системи МВС України, не дивлячись на те, що сучасність постійно диктує свої умови роботи та поведінки працівників, котрі мають безпосереднє відношення до здійснення оперативно-розшукової діяльності з метою розкриття злочинів, захисту від злочинних посягань основних конституційних прав і свобод громадян, перш за все їх життя, здоров'я, честі, гідності та власності.

Використання в оперативно-розшуковій діяльності спеціальних психологічних знань має неабияке значення не тільки під час розкриття злочинів різної тяжкості, але й під час залучення до співпраці різної категорії осіб та під час роботи з особами залученими до негласної співпраці.

Знання фізичних якостей полегшує взаємодію з об'єктом, уточнює варіанти використання в оперативно-розшуковій діяльності. Ретельне ознайомлення з функціональними якостями не-

* Старший оперуповноважений управління карного розшуку УМВС України в Рівненській області, майор міліції.

замінне для встановлення реакції об'єкта на повідомлення або подію (зміна ходи, голосу, мови). Загальні нюанси забезпечують оптимальне розуміння об'єкта і висвітлюють психоінтелектуальний розділ, на основі чого вибудовується "психологічний портрет" індивіда, що є джерелом відомостей для відшліфовування безпрограшних схем вербування, координацією дій завербованої особи та передбаченням можливих дій осіб, щодо яких заведено ту чи іншу оперативно-розшукову справу.

Вкрай важливим є володіння оперативними працівниками інформацією про кандидата на вербовку, завербованої особи та осіб, щодо яких заведено ту чи іншу оперативно-розшукову справу та функціональних особливостей цієї категорії осіб, які виражаються в :

1. Ході (темп, рухи рук, особливості).
2. Жестикуляції (інтенсивність, направлення жестів).
3. Міміці (багата, бідна, показовість, конкретика).
4. Посмішці (приводи, що сприяють появі, враження, особливості).
5. Голосі (тембр, сила, чистота, особливості).
6. Мові (темп, акцент, жаргон, лайка, особливості).
7. Динаміці шкіри (зміна кольору, п'тливість).

Конкретна людина безперечно потребує суто персонального підходу, але найефективніше націлювати її зазвичай вдається з допомогою переконання, тому корисно розвивати з нею дружні стосунки.

Встановлюючи дружні стосунки з завербованою особою, все ж не слід втрачати ініціативи (домінування) та припиняти будь-які спроби перехопити ініціативу.

Щоб досягти очікуваного реагування, необхідно розуміти особливості людського сприйняття:

- коли необхідно вплинути на почуття людини – їй говорять переважно в ліве вухо, коли на логіку – в праве;

- людина висловлює 80% з того про що хоче повідомити, а слухачі сприймають лише 70% з цього, розуміють зазвичай – 60%, в пам'яті в них залишається від 10 до 25%;

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- найкраще пам'ять працює між 8 - 12 годинами ранку та після 19-ї години, найгірше - відразу по обіді;

- інтелект найкраще працює в положенні сидячи, гірше - стоячи, зовсім погано - лежачи;

- людина, яка стоїть має психологічну перевагу над сидячою;

- із схвильованою людиною немає сенсу розмовляти по-діловому;

- досить часто "прикидаючись ніби ми потрапили в халепу" варто застосовувати елементарну оперативну смікалку (хитрість), оскільки отримати певну інформацію та досягти певного результату в процесі здійснення оперативно-розшукових заходів найлегше тоді, коли людина намагається нас обдурити.

Розраховуючи отримати будь-яку інформацію, не варто забувати, що:

- у відповідь на фактичне ствердження особа повідомляє більше відомостей, ніж відповідаючи на звичайне запитання;

- ошелешуючи людину поінформованістю (навіть вдаваною) іноді вдається отримати доволі неочікувані результати, інформацію та матеріали;

- у всіх так званих закритих запитань (тобто таких, які потребують простих "так" або "ні" відповідей) є властивість порушувати хід думок особи, яка говорить, тому доцільніше використовувати відкриті запитання;

- відкриті запитання добрі при позитивному або нейтральному ставленні співрозмовника, коли є потреба отримання додаткових відомостей або необхідно прояснити мотиви та позиції фігуранта;

- особу можна позитивно налаштувати щодо себе, йдучи на певні поступки, котрі по своїй суті значно менші, аніж видаються на перший погляд.

Люди зазвичай висловлюють одне, а думають про інше, тому в процесі оперативно-службової діяльності з метою досягнення того чи іншого результату (оперативних заходів в рамках ОРС, розкриття злочину, залучення до співпраці, тощо) досить важливо розуміти істинний стан людини.

При передачі інформації лише 7% від неї повідомляється словами (вербально), близько 30% виражається звучанням голосу (тональностями, інтонацією...) і більше 60% йде іншими невербальними (погляд, жести, міміка...) "каналами".

Для правильного розуміння особи, яка говорить оцінювати висловлюване бажано в нерозривному зв'язку слів, мови, пантоміміки, інших "супроводжувачів" спілкування, доводячи своє сприйняття до деякої завершеності (за результатами використання можливостей УОТЗ і проведення певних технічних заходів для документування в рамках ОРС, під час аналізування працівниками з відповідним рівнем психоаналітичних знань та досвідом оперативної роботи виявляються деталі в поведінці фігурантів, - зв'язок слів, мови, пантоміміки, інших "супроводжувачів" спілкування, які іноді є вирішальними в визначенні причетності особи, яка розробляється щодо причетності до скоєння певного тяжкого або особливо тяжкого злочину).

Значно чіткіше, ніж в чоловіків проглядаються наявні емоції в жінок. Успішність приховування своїх почуттів залежить від натури людини (холерику це складніше, ніж флегматику), супроводжуючих обставин (несподіваності...) і досвіду працівника, яким здійснюється сприйняття поведінки фігурантів в нерозривному зв'язку слів, мови, пантоміміки, інших "супроводжувачів" спілкування.

Під дією відчуттів індивіда з'являються скоординовані скорочення та розслаблення різних структур обличчя, які визначають вираз обличчя, добре відображаючи емоції які переживає особа. Оскільки станом м'язів обличчя не важко навчитись керувати, відображення емоцій на обличчі нерідко намагаються маскувати, або й імітувати.

Про щирість людини та людської емоції зазвичай свідчить симетрія у відображенні почуття на обличчі, тоді чим сильніша фальш, тим більше відрізняються його права і ліва половини.

Особливою емоційною виразністю відрізняються губи людини, читати які не важко:

- посилена міміка рота або "закушування" губ, наприклад, свідчать про хвилювання, а скривлений в один бік рот - про скепсис або насміхання;

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- крива посмішка - ознака контрольованої нервозності;
- посмішка при піднятих бровах - готовність підкоритись;
- посмішка при опущених бровах - виказування переваги;
- посмішка без підйому нижніх повік - нещирість;
- посмішка з постійним розширенням очей без їх закривання - загроза.

Значну інформацію про внутрішнє налаштування людини дає статичне положення її тіла. При цьому поза, яка часто повторюється свідчить про сталість особливостей особи.

Оскільки в перепадах почуттів люди зазвичай контролюють своє обличчя, аніж тіло, нерідко зовсім не міміка, а поза здатна продемонструвати справжні переживання індивіда.

Зокрема, можливими прив'язками положення тіла до психічного стану людини є:

- руки закладені за спину, голова високо піднята, підборіддя виставлене - почуття впевненості в собі і переваги над іншими;
- закладання великих пальців рук за ремінь або в прорізи кишень, - ознака агресивності і демонстрованої впевненості в собі;
- висовування великих пальців рук із кишень - ознака переваги;
- схрещування кінцівок - скептична захисна установка;
- не схрещені кінцівки і розщеплених, наприклад, піджак - установка довіри;
- випускання диму від цигарки вгору - позитивний настрій, впевненість у собі;
- випускання диму від цигарки до низу - негативний настрій, з приховуваними або підозрілими думками;
- руки опираються ліктями об стіл, а кисті рук розміщені перед ротом - приховування своїх істинних намірів;
- часта зміна поз, суєта - внутрішнє хвилювання, напруженість.

Голос досить точно повідомляє оточуючим про стан людини. Вловити емоції особи (гнів - легше, нервозність - складніше) дозволяє тон голосу.

В стані тривоги або нервового напруження в особи дещо змінюється і голосовий тембр. Цей факт знайшов гідне застосування

в безконтактних (тобто цілком непомітних для співрозмовника) зразках "детектора брехні". Розшифровуючи повідомлення варто зосереджувати увагу на висоті та силі голосу, зокрема: явно високий – ентузіазм, радість, недовіра; високий, в широкому діапазоні сили, тональності і висоти – гнів і страх; надзвичайно високий – хвилювання; приглушений – втома; форсування звуку – напруження, обман.

Значно інформативні невербальні звуки: невідповідний моменту сміх – напруженість; несподівані спазми голосу – напруженість; постійне покашлювання – брехливість, невпевненість у собі, схвильованість.

Мимовільні реакції зазвичай погано піддаються контролю тому досить інформативні. Окремі з них виявляють при апаратній діагностиці обману, що здійснюються пристроями, відомими під узагальненою назвою "детектор брехні", а також "поліграф".

На сьогодні відомо ряд психотехнологій впливу на особистість, серед яких доцільно назвати хоча б деякі, зокрема: гіпноз; зомбування; технотронні прийоми в вигляді ультразвуку, інфразвуку, надвисокочастотного неіонізованого випромінювання, підпорогової стимуляції, торсіонного випромінювання, тощо.

Загальне уявлення про названі психотехнології впливу на особистість варто мати чи не кожному працівникові до функціональних обов'язків яких входить боротьба зі злочинністю, насамперед, з організованою злочинністю, оскільки на відміну від працівників державних оперативних служб представники злочинного середовища "не соромлячись" порушень будь-якого законодавства мають на основі цього "підґрунтя" для застосування і використання вищеназваних психотехнологій впливу на особистість, перелік яких вище не є вичерпним. Наводжу лише їх загальні поняття.

Гіпноз – стан специфічного сну або ж завуженого усвідомлення з цілковитим вимиканням критичного сприйняття та підвищеної чутливості до зовнішнього навіювання.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Зомбування - форсована обробка підсвідомості людини, завдяки якій вона втрачає направляючий контакт зі своїм минулим і прогармується на безперечне, при цьому неусвідомлюване підкорення наказам особи, яка здійснила бомбування, або конкретної особи щодо команд якої здійснено "запрограмування".

Ультразвук - використання теплових та механічних коливань впливу негнучких коливань з частотами вище 100 кГц. Навіть мала інтенсивність подібних коливань значно впливає на розумові структури і нервову систему, викликаючи головний біль, розлад зору і дихання, конвульсії, а іноді й відключення свідомості.

Інфразвук - задіяння механічного резонансу негнучких коливань з частотами нижче 16 Гц, які зазвичай не сприймаються на слух. Найнебезпечнішим вважається проміжок від 6 до 9 Гц. Значні психотропні ефекти найсильніше виявляються на частоті 7 Гц, співзвучній альфа ритму природних коливань мозку, причому будь-яка розумова робота в цьому випадку стає неможливою, оскільки здається, що голова ось-ось розірветься на дрібні шматочки.

Звук малої інтенсивності викликає нудоту і дзвін у вухах, а також погіршення зору і незрозумілий страх. Звук середньої інтенсивності розлагоджує організм та мозок, викликаючи параліч, загальну слабкість, іноді сліпоту. Негнучкий потужний інфразвук здатен пошкодити, або повністю зупинити серце. Зазвичай неприємні відчуття починаються з 120 дБ напруги, травмуючи - з 130 дБ.

Інфррачастоти близько 12 Гц при силі в 85 - 110 дБ, наводять приступи морської хвороби, запаморочення голови, а коливання частотою 15 - 18 Гц за тієї ж інтенсивності навіюють відчуття хвилювання, невпевненості та панічного страху.

Надвисокочастотне неіонізоване випромінювання - електромагнітне мікрохвильове випромінювання, що впливає на біотоки, з частотою від 1 до 35 Гц. В результаті виникають порушення сприйняття реальності, підйом та пониження тону, нудота і головний біль; можлива повна стерилізація інстинктивної сфери, а також пошкодження серця, мозку і центральної нервової

системи. Хвилі, що активно модулюються в частотах альфа-ритму мозку, здатні викликати невиправні "заскоки" в поведінці.

Надвисокочастотне неіонізоване випромінювання вводить інформацію прямо в мозок, і в його полях помітно прискорюється будь-яка псих обробка підсвідомості. В якості антенних передавачів таких хвиль цілком можуть використовуватись телефонні та радіолінійні дроти, труби каналізації і опалення, а також телевізор, телефон і протипожежна сигналізація... Направлене надвисокочастотне неіонізоване випромінювання зазвичай проявляється в посмикуванні ніг, лоскоту в підшвах, болю в вухах, болю очей, ударах в носоглотку в супроводженні кашлю, нежиттю, в можливій аритмії серця і онімінні рук. Подібні симптоми зазвичай зникають після залишення людиною зони випромінювання.

Підпорогова (нижньопорогова) стимуляція - використовується властивість різноманітних дуже слабких подразнювачів, які практично не сприймаються свідомістю, але глибоко занурюються в підсвідомість. Оскільки критика з боку свідомості тут повністю відсутня, подібні впливи можуть цілком непомітно орієнтувати мислення та поведінку людини в конкретному напрямку.

Найзручніше занурюватись в свідомість через аудіальний (слуховий) та візуальний (зоровий) канали.

Торсіонне випромінювання - особливий вид фізичного випромінювання не екранізується природними засобами і тому використовуючи його можна легко розпалити будь-яке захворювання, зняти небажану збудженість, понизити або збільшити психофізичну активність, ускладнити різні бажання, підсунути в підсвідомість об'єктів необхідну програму... спеціальна апаратура прикладного застосування засекречена і потребує участі вміло підготовленого оператора.

Вивчення даних методик і психотехнологій впливу на особистість не припиняється (переважно на території інших держав), однак їх використання у сучасних умовах в Україні навіть на особистість об'єктів ОРД не прийнятне. Дор того ж, в статті 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" чітко зазначено: "Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні

засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишнього середовища".

Переконання, що передбачає "м'який" вплив на індивіда і має на меті радикально скоректувати погляди об'єктів ОРД, щоб тим самим повпливати на наступну поведінку є досить часто дієвим способом впливу, тому відкидати його, як один із способів та "інструментів" виконання покладених на працівників оперативних підрозділів завдань не зовсім розумно.

Найефективнішим застосуванням методу переконання є використання його під час здійснення залучення об'єктів ОРД для подальшої співпраці з ОВС; довготривалої зміни уявлень і установок людини в потрібному напрямку; спонукання об'єктів ОРД до потрібного вчинку. (Використання зазначеного методу може бути досить дієвим під час документування навіть дуже добре організованих злочинних груп при наявності поінформованості про можливі мотивації членів злочинних груп, виявленні внутрішніх конфліктів, розбіжності поглядів...

Статтею 13 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" передбачена можливість використання негласних співробітників при здійсненні боротьби з організованою злочинністю, в тому числі, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання.

Статтею 14 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" передбачена можливість використання негласних співробітників при здійсненні боротьби з організованою злочинністю, в тому числі з числа учасників організованих злочинних груп. Згідно ж частини 2 цієї ж статті: "Учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання, якщо він у процесі оперативно-розшукової діяльності, попереднього розслідування чи судового розгляду

справ сприяє викриттю організованих злочинних угруповань та вчинення ними злочинів, притягненню вчинених до відповідальності, відшкодуванню шкоди фізичним та юридичним особам і державі".

Вважається досить ефективним майже невлотвимим психотехнологічним способом впливу на особистість об'єктів ОРД нейролінгвістичне проникнення у підсвідомість людини та організації на цій основі ефективної взаємодії з нею.

Всі люди мають свідомість (внутрішнє усвідомлення світу), що поєднується з підсвідомістю (внутрішнім неусвідомленим світом) та функціонують в певному середовищі (зовнішньому світі, що оточує).

Для можливості застосування нейролінгвістичного проникнення в психіку керуються вже вивченими і дослідженими стереотипами мислення і світосприйняття людини.

Суб'єктом керують образи, які зазвичай виникають з його попереднього досвіду, а також створені і такі, що зберігаються в підсвідомості.

І зовнішній світ, і підсвідомість підтримують зв'язок з свідомістю через три основні системи образів, відчуттів і уявлень: аудіальний (слух); візуальний (зір); кінетичний (м'язові відчуття, смак і нюх).

Основою на системах уявлень ("модальностях") всіх індивідів можна розподілити на три групи: візуалістів (які мислять переважно образами); аудіалістів (які мислять переважно словами); кінестетиків (які мислять переважно відчуттями).

Люди неточно розуміють співрозмовників та оточуючих, якщо обмінюються інформацією в термінах різних "модальностей", отже, спілкування з об'єктами оперативно-розшукової діяльності "доступною" і "зрозумілою" для його сприйняття мовою (лексикою, сленгом, жаргоном) використання однієї загальної "модальності" здатне забезпечити довірчі стосунки автоматично на підсвідомому рівні та непомітно впливати на особу, "задаючи" певної бажаної поведінки осіб, які є об'єктами оперативно-розшукової діяльності і "направляючи" дії особи в певне русло поведінки...

Для досягнення максимуму користі під час спілкування та з метою впливу на людську психіку необхідно вміти: визначати по деяких зовнішніх ознаках хід думки об'єкта ОРД; усвідомлювати його емоційний стан; орієнтуватись в правдивості його висловлювань; непомітно навіювати в їх свідомість і підсвідомість свої ідеї знову ж таки з метою "направлення" дій об'єктів ОРД в певне русло поведінки...

Серед наведених способів впливу найприйнятнішим для системи органів внутрішніх справ способів впливу на об'єкти ОРД, що не заборонені чинним законодавством України є метод переконання, це найгуманніший і найетичніший спосіб впливу, використання якого в оперативно-службовій діяльності "не загрожує" працівникам органів і підрозділів внутрішніх справ та інших оперативних підрозділів можливим притягненням до різної відповідальності згідно чинного законодавства України.

Згідно ч. 1 статті 3 Закону України "Про міліцію": "Діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості..."

Підводячи підсумок, хочеться наголосити на тому, що важливість наявності та можливості застосування спеціальних психологічних знань оперативними працівниками досить часто є запорукою успіху виконання ними своїх функціональних обов'язків. Оцінюючи можливості та переваги застосування спеціальних психологічних знань при здійсненні оперативно-розшукової діяльності варто особливу увагу звертати на те, що нерідко люди зважують свої слова і контролюють міміку, однак людина здатна стежити одночасно не більш як за двома-трьома із всіх народжуваних всередині реакцій. Завдяки такому "витоку інформації" при наявності відповідних знань і досвіду є можливість виявляти ті почуття та прагнення, які об'єкт намагається приховати.

Свідченням розуміння і усвідомлення керівництвом МВС України важливості необхідної наявності в працівників ОВС, які здійснюють ОРД психологічних знань для успішного виконання покладених на оперативних працівників функціональних

обов'язків є запровадження у програмі відомчих навчальних закладів вивчення "психології оперативно-розшукової діяльності", як розділу вивчення предмету оперативно-розшукової діяльності.

Використана література:

1. Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р. з подальшими змінами і доповненнями;
2. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18.02.1992 р. з подальшими змінами і доповненнями;
3. Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30.06.1993 р. з подальшими змінами і доповненнями;
4. Міронічев С.М. Комерційна розвідка і конгррозвідка, або промислове шпигунство в Росії та методи боротьби з ним. – М.: "Сміраб електронікс", 1995.
5. Андріанов В.І. Шпигунські птучки і пристрої для захисту об'єктів та інформації: довідковий посібник. – СП: "Лань", 1996.

О.В. Темніков[®]

**ЄДНІСТЬ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ
КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА
ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ЗАКОНОДАВСТВА І ЗАКОНОДАВСТВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Сучасний етап розвитку національної української правової системи характеризується появою новітніх інститутів криміналь-

[®] Старший викладач кафедри кримінального процесу та правосуддя Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

но-процесуального права, що закономірно обумовило потреби їхнього співвідношення з положеннями оперативно-розшукової діяльності, внесення науково обґрунтованих новел у кримінальну політику і законодавство щодо використання оперативних даних у кримінальному процесі.

Теоретико-прикладні дослідження правових і тактичних аспектів використання інформації ОРД у кримінальному процесі, незважаючи на досить широке коло досліджуваних аспектів: природа правовідносин, що складаються в оперативно-розшуковій і кримінально-процесуальній діяльності, проблеми дотримання прав людини і громадянина при проведенні оперативно-розшукових заходів і використання оперативної інформації на різних стадіях кримінального судочинства – не втрачають актуальності і в даний час.

Сьогодні ідея активного використання в кримінальному процесі результатів оперативно-розшукової діяльності, аж до надання їм значення судових доказів, не тільки активно розвивається, але і знаходить своє вираження на практиці, де найбільш повна реалізація цієї ідеї можлива лише на основі створення правового механізму використання даних ОРД у кримінальному процесі.

Принципова необхідність цього обумовлена тим, що ОРД грає дуже помітну роль у виявленні і розкритті найбільш тяжких злочинів. Більш того, без неї в ряді випадків практично неможливо вирішити задачі, що поставлені перед кримінальним судочинством. Насамперед мова йде про неочевидні і латентні злочини, злочини організованих злочинних груп, частка яких у загальній структурі української злочинності досить велика (дослідження окремих вчених показують, що загальнокримінальна злочинність в офіційних обліках статистики відображається практично до 85 - 90%, тоді як, наприклад, дані про економічну злочинність відображаються у статистиці на рівні 5 - 10% від фактичних) [1].

Безперечно, що загальним об'єктом ОРД органів внутрішніх справ у сфері боротьби зі злочинністю є протиправна (злочинна)

діяльність певних антисуспільних елементів у всьому її системно-структурному обсязі. Звідси очевидно, що безпосередніми об'єктами відповідної діяльності є особи (окремі індивіди, члени злочинних груп), відносно яких у наявності є достатня інформація про їхню причетність до злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами, а також про те, що вони готують або вчинили злочини, переховуються від слідства, суду або відбування кримінального покарання. Зазначеними об'єктами ОРД до певної міри слід вважати й інших осіб, які за різними чинниками є носіями інформації, що має суттєве значення для попередження, припинення злочинів та забезпечення кримінального судочинства (розкриття злочинів та встановлення винних осіб; розшук осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінального покарання) [2].

ОРД невід'ємно пов'язана з кримінальним процесом (досудовим і судовим провадженням у кримінальній справі), причому такий зв'язок простежується щодо ОРД і кримінального судочинства як діяльності, як галузі законодавства так і науки. Саме з ОРД найчастіше починається активна робота по розкриттю злочину. ОРД за часом ближче до моменту виявлення і розкриття кримінальних діянь. Інакше кажучи, за результатами ОРД у багатьох випадках стає можливим виявлення по гарячих слідах як самого факту суспільно небезпечного діяння, так і встановлення особи (осіб), до нього причетної. Результати ОРД можуть слугувати як приводи до порушення кримінальної справи, і відповідно для початку самого кримінального судочинства [3, С. 82 – 83].

Відштовхуючись від базової законодавчої тези про спрямованість ОРД на інтереси кримінального судочинства, на наш погляд, важливо дослідити єдність основних завдань кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності, зокрема, на досудових стадіях кримінального процесу.

Виконуючи вимоги кримінально-процесуального законодавства, зорієнтовані на виконання зазначених у ст. 2 КПК України завдань, слідчому досить часто доводиться перебувати в невизна-

ченому інформаційному середовищі, що характеризується відсутністю інформації про об'єкт розшуку.

У зв'язку з цим успіх розкриття і розслідування злочинів, особливо вчинених ОЗГ, значною мірою залежить від рівня їх оперативно-розшукового забезпечення, суть якого полягає в комплексному і максимальному використанні сил, засобів і методів ОРД для отримання повної і достовірної інформації, що забезпечує вживання оптимальних і своєчасних заходів по виявленню і викриванню злочинців, нейтралізації їх кримінальної протидії кримінальному судочинству.

Прийняття необхідних оперативно-розшукових заходів в цілях виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, є однією з основних функцій органів дізнання, які мають в своєму складі відповідні оперативні підрозділи [4, С. 322]. При цьому слід констатувати, що зміст діяльності органу дізнання, направленої на безпосереднє виявлення ознак злочину, КПК України (1960 року), що діє, не розкриває. Науковими ж і практичними працівниками це розуміється по-різному. Наприклад, у одному з коментарів до КПК РФ зміст такої діяльності розшифровується як виявлення ознак злочину в ході процесуальної, оперативно-розшукової, адміністративної або іншої діяльності органу, компетентного порушувати кримінальну справу [5, С. 202 - 203].

Включення до змісту ст. 104 КПК вказівки на провадження разом з невідкладними слідчими діями оперативно-розшукових заходів указує на те, що орган, який проводить дізнання, що передує досудовому слідству, неодмінно повинен володіти оперативними повноваженнями.

Саме такою функціональною різноманітністю зі всіх органів, уповноважених порушувати кримінальну справу, і виділяється орган дізнання. Проте якщо виявлення ознак злочину в ході, наприклад, адміністративної діяльності носить ситуаційний, нецільовий характер, то оперативно-розшукові повноваження якраз направлені на активне відшукування відомостей про обставини, що вказують на вчинення або підготовку кримінально карного діяння. Отже, безпосереднє виявлення ознак злочину в ході здійснен-

ня оперативно-розшукових заходів виступає бажаним, можна навіть сказати закономірним результатом цілеспрямованих зусиль цих органів.

Надаючи органу дізнання право порушувати кримінальну справу у разі виявлення ознак злочину, закон, таким чином, дозволяє оперативному працівникові сформулювати висновок про безпосереднє виявлення (в ході здійснення оперативних заходів) ознак злочину. З практики відомо, що у більшості випадків документальною формою такого висновку слугує рапорт співробітника органів оперативно-розшукової юрисдикції.

За наявності вказаних ознак орган дізнання може порушити кримінальну справу і провести по ній невідкладні слідчі дії або ж передати матеріали слідчому для вирішення питання про порушення кримінальної справи.

У випадках, коли по кримінальній події ще не почата процесуальна діяльність, орган, що здійснює ОРД, значною мірою вільний у виборі сил і засобів. Відносна свобода зберігається і у разі порушення кримінальної справи і провадженні по ньому невідкладних слідчих дій. Після передачі справи слідчому ініціатива органів, здійснюючих ОРД, може бути "укладена" в русло розслідування, визначуване слідчим. Як правило, ініціативними залишаються лише дії, направлені на розшук злочинця, який ховається.

Діяльність органів дізнання по безпосередньому виявленню ознак злочину жорстко не зв'язана кримінально-процесуальною формою. Отже, вона може носити як процесуальний, так і не процесуальний характер.

Аналізуючи питання використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності як приводів для порушення провадження у кримінальній справі М.А. Погорецький визначив такий привід як передбачений кримінально-процесуальним законом акт вольової дії підрозділів, що здійснюють ОРД, адресований органам досудового розслідування, у результаті якого останні отримують матеріали ОРД, чи вольовий акт органу дізнання, спрямований на реалізацію останнім своїх оперативно-розшукових функцій

[6, С. 352]. Погоджуючись у цій частині з наведеним вище визначенням, на наш погляд, можна прийняти його думку й про те, що факт порушення провадження у кримінальній справі породжує не лише кримінально-процесуальні правовідносини між різними суб'єктами кримінального процесу, а й інші правовідносини, наприклад, оперативно-розшукові між різними суб'єктами ОРД, оскільки після порушення провадження у кримінальній справі за певними категоріями злочинів заводиться оперативно-розшукова справа супроводу кримінального судочинства [6, 352]. Однак тут слід зауважити, що фактично такий супровід може починатися й раніше, а точніше коли органи досудового слідства чи кримінально-процесуального дізнання ініціюють чи органи оперативно-розшукової юрисдикції самі перевіряють у порядку ч. 5 ст. 97 КПК України заяви чи повідомлення про злочини, а потім надають їм відповідні матеріали для вирішення питання про порушення кримінальної справи.

Безумовно, що матеріали ОРД, якщо вони є доброякісними, дають можливість уповноваженим на це особам прийняти обґрунтоване й своєчасне рішення про порушення кримінальної справи. У цьому аспекті важливим є розуміння відмінностей між змістом підстав до порушення кримінальної справи, якими є "достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину" (ч. 2 ст. 94 КПК України), і змістом підстав для проведення ОРД, якими згідно до ч. 1 ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" є "наявність достатньої інформації, одержаної у встановленому порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів". Такій перевірці підлягає, у тому числі, інформація про: злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; осіб, які готують або вчинили злочин; осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання. Тобто, на наш погляд, законодавець свідомо наголосив на тому, що рівень імовірності знань про злочини та коло обставин, що мають бути встановлені для прийняття відповідного рішення про порушення провадження у кримінальній справі чи заведення оперативно-розшукової спра-

ви, у них є різний. Між тим варто погодитися з думкою, що така конструкція підстав для встановлення обставин злочину та осіб, що його вчинили, вчиняють чи готуються до його вчинення, має значення не лише для кримінального судочинства, а й для попереджувально-профілактичної ролі ОРД у запобіганні злочинності.

Для кримінального судочинства її значення полягає у тому, що вона визначає ОРД як передумову кримінального процесу, забезпечуючи можливість ОРД передувати йому з метою виявлення підстав для порушення провадження у кримінальній справі та створюючи відповідні умови для її успішного розслідування і судового розгляду.

Отже, основна відмінність цих підстав полягає в ступені вірогідності наявності протиправного діяння, що передбачене КК України, а також обумовленості тими завданнями, що стоять відповідно перед стадією порушення провадження у кримінальній справі та перед оперативною розробкою, яка передує стадії порушення провадження у кримінальній справі та оперативно-розшуковим супроводженням кримінального судочинства [6, С. 371 – 372].

Для підрозділів, що здійснюють ОРД у багатьох випадках супроводження кримінального судочинства як за логікою речей так практикою, що має місце, та у відповідності з чинним законодавством не обмежується фактом порушення провадження у кримінальній справі та звісно на цьому не закінчується. Це не завершальний етап, проте один з головних підсумкових етапів їх діяльності, в ході якого здійснюється підготовка справи оперативно-розшукової розробки до її реалізації шляхом порушення провадження у кримінальній справі та створюються підстави для успішного її розслідування й судового розгляду.

З порушення провадження у кримінальній справі починається новий етап ОРД – оперативно-розшуковий супровід досудового розслідування кримінальної справи та її судового розгляду, який за думкою цитованого нами раніше М.А. Погорецького здійснюється з метою: здобування оперативної інформації для роз-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

криття злочинів; виявлення й оперативного документування всіх епізодів злочинної діяльності особи чи груп осіб, стосовно яких порушено та розслідується кримінальна справа, а також всіх співучасників злочинної діяльності; встановлення осіб, які можуть бути свідками у кримінальній справі; легалізації матеріалів ОРД для використання їх як доказів у кримінальній справі; здійснення ОРЗ на виконання доручень слідчого, вказівок прокурора, ухвали суду у кримінальній справі, захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, якщо виникає реальна загроза їх життю, здоров'ю, житлу чи майну, а також працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів у зв'язку зі службовою діяльністю цих працівників для створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; встановлення оперативним шляхом місця знаходження майна, цінностей, коштів, здобутих злочинним шляхом, а також іншого майна, що належить особам, які притягуються до кримінальної відповідальності, з метою забезпечення можливої конфіскації для відшкодування завданих збитків; оперативного контролю за місцезнаходженням підозрюваних та обвинувачених; запобігання можливому негативному впливу зв'язків об'єктів оперативно-розшукової справи; вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинних дій об'єктами справи [6, С. 339 - 340].

Варто погодитися з думкою про те, що встановлення об'єктивної істини в кримінальному судочинстві утворює основний зміст діяльності органів дізнання, слідчого, прокурора і суду [7, С. 3].

Основу ж кримінально-процесуальної діяльності складає процес доказування, під яким більшість правників розуміють діяльність по збиранню, перевірці, оцінці і використанню доказів з метою встановлення особи злочинця, наявності або відсутності в його діяннях складу злочину. Так, наприклад, відомі українські процесуалісти М.М. Гродзинський, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор під доказуванням у кримінальному процесі в загальних рисах визначали діяльність органів досудового розслідування, прокурора і

суду, а також інших учасників розслідування, яка здійснюється в установлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку і оцінку фактичних даних, здобутих при провадженні по кримінальній справі [8, С. 4 - 8; 9, С. 11; 10, С. 74 - 75].

Всі зібрані по справі докази повинна об'єктивно дослідити і перевірити особа, на яку законом покладений обов'язок ведення кримінального розслідування (особа, яка проводить кримінально-процесуальне дізнання, слідчий, прокурор). Така перевірка здійснюється як за допомогою практичних дій (оперативно-розшукових, слідчих і судових), так і логічним шляхом.

Перевірка фактичних даних, отриманих в результаті оперативно-розшукової діяльності, не рідко здійснюється шляхом співставлення легалізованої інформації з негласною, яка не може бути використана у кримінальному судочинстві (агентурні повідомлення, відомості спеціальних інформаційно-пошукових систем "Скорпіон", "Оріон", матеріали служби кримінального пошуку, оперативно-технічних підрозділів тощо). Результатом доказової перевірки є отримання даних, які доповнюють інформацію, що перевіряється, які виключають та пояснюють неповноту, суперечливість інформації, що перевіряється, необхідність проведення повторних оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій. Іншими словами, у зазначеній формі відбувається з'ясування змісту отриманої інформації, а через нього – уточнення і розвиток знання про факти і обставини, що мають значення для діяльності органу дізнання, та слідчого у досудових стадіях кримінального судочинства.

Оцінка ж матеріалів оперативно-розшукової діяльності та їх джерел супроводжує кожен крок уповноважених на це законом осіб і оперативних підрозділів по збиранню і перевірці доказової інформації та їх джерел і чітко проявляється тоді, коли необхідно прийняти (а у випадках, передбачених законодавством, і письмово обґрунтувати) рішення – проміжне, етапне або підсумкове для окремої стадії кримінального процесу або для всього провадження кримінальної справи від порушення кримінальної

справи до відновлення провадження в ній за нововиявленими обставинами.

До змісту оцінки матеріалів, отриманих при здійсненні ОРД, входить встановлення їх достовірності, належності, допустимості та достатності для вирішення як окремих питань – порушення кримінальної справи, затримання підозрюваного тощо, так і оперативно-розшукового забезпечення розслідування злочину у стадії досудового розслідування, а можливо і у стадії судового розгляду.

Достовірність оперативно-розшукових даних означає, що вони вірно й адекватно відображають матеріальні й нематеріальні сліди, що зафіксовані на відео-, кіно-, фотоплівці; результати розвідувального опитування громадян, візуального спостереження, зняття інформації з каналів зв'язку тощо.

Належність фактичних даних визначається їх придатністю для встановлення наявності чи відсутності обставин скоєння злочину, його кваліфікації відповідно до норм кримінального закону, а також інших обставин, що мають характер допоміжних або супутніх по відношенню до розслідуваної кримінальної справи.

Допустимість даних ОРД, на наш погляд, визначається можливістю легалізувати, тобто надати законної сили джерелам їх отримання, умовам і способам одержання.

Між тим, використання у кримінально-процесуальній діяльності результатів ОРД на сьогодні все ще залишається досить проблематичним, що не відповідає потребам практики і негативно позначається як на вирішенні завдань суто оперативно-розшукової, так і кримінально-процесуальної діяльності. В цілому, можна відзначити, що не завжди в ході ОРД можливо дотриматись вимог, що висуваються чинним КПК до формування і перевірки доказів, а тому виникає проблема у визначенні допустимості результатів ОРД. Крім того, як показує аналіз матеріалів кримінальних справ, недоліки в організації і здійсненні взаємодії, а також "жорстке" розмежування співробітниками "своїх зон відповідальності" в оперативно-розшуковій та кримінально-процесуальній діяльності інколи призводить лише до покра-

щення статистичних показників, але, як правило, веде до втрати системності і наступальності у розслідуванні, робить його інертним й нездатним надійно захистити особисті і публічні інтереси. Відомо також, що часто після реалізації матеріалів ОРД шляхом порушення кримінальної справи суттєво знижується активність оперативно-розшукових підрозділів у вирішенні завдань кримінального судочинства. Має місце і непотрібне дублювання результатів ОРД засобами кримінального процесу, що гальмує рух справи, певною мірою сприяє позбавленню діяльності слідчого творчого характеру, і перетворює її на механічне дотримання відповідних процедур (наприклад, пояснення – протокол допиту; висновок спеціаліста, що заслуговує на довіру – висновок експерта тощо).

В контексті досліджуваного нами питання слід також зазначити, що українська реальність ґрунтується на законі про оперативно-розшукову діяльність (ОРД) та загалом застарілому кримінально-процесуальному законодавстві. Закон про ОРД був прийнятий на початку 90-х, а Кримінально-процесуальний кодекс взагалі у радянські часи, й ці правові акти концептуально не змінювалися, що мало узгоджується з євроатлантичними прагненнями нашої держави, зокрема, в питаннях забезпечення високих стандартів прав людини.

Так, у чинному кримінально-процесуальному законодавстві встановлені законом обмеження прав і свобод людини розглядаються як заходи процесуального примусу, які застосовуються у разі потреби під час розслідування кримінальних справ з метою встановлення об'єктивної істини у справі, забезпечення виконання суб'єктами кримінального процесу своїх обов'язків, забезпечення доказів, цивільного позову, можливої конфіскації майна, недопущення можливості уникнути слідства та суду і т. ін. Частина з них проводиться при проведенні оперативно-розшукових заходів відповідно до норм законодавства про оперативно-розшукову діяльність, боротьбу з корупцією, організованою злочинністю для виявлення і розкриття злочинів, а також виявлення осіб, які їх готують або вчинили; попередження та припинення злочи-

нів; здійснення розшуку осіб, які переховуються від покарання, зниклих безвісти та в інших випадках (зокрема, контрольні закупки товарів, негласне виявлення та фіксування тяжких злочинів, проникнення в злочинну групу, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль поштово-телеграфних відправлень, візуальне спостереження в громадських місцях).

Нажаль, практика діяльності відповідних правоохоронних органів України через розширене тлумачення чи просто свавілля, нечіткості врегулювання оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства свідчить про непоодинокі факти порушення міжнародно-правових приписів і рекомендацій в цьому секторі суспільного життя будь-якої цивілізованої демократичної держави.

Наприклад, така інформація, як інформація про дзвінки абонента, хронометраж дзвінків, пересування абонента, лог-файли користувачів Інтернету, що також входять до таємниці приватного життя й кореспонденції, часто отримується без санкції суду, оскільки законодавство взагалі чітко не визначає цю процедуру [11].

Більш того, в доповіді правозахисних організацій за результатами проведених ними у 2007 році досліджень стану з правами людини в Україні, прямо констатується, що хоча стеження за особами зменшилося з 2004 року, його обсяги залишаються надто великими. Наприклад, кількість дозволів на прослуховування зменшилася з приблизно 40 тисяч до 12 тисяч на рік, хоча ця кількість приблизно в 3 - 4 рази більше, ніж у країнах Центральної та Західної Європи чи США. В цій же доповіді зазначається, що наша держава "топчеться на схилі" в питанні дотримання прав людини, а тому повільно знову сповзає в прірву порушень прав і свобод [12].

Отже, відповідно до європейських стандартів прав людини, зокрема, Європейської конвенції про захист прав людини та відповідних рішень Європейського суду з прав людини, а також інших Конвенцій Ради Європи, оперативно-розшукові заходи можуть здійснюватися лише при певних чітких вимогах, оскільки

вони обмежують права людини та основні свободи: повинні бути чітко визначені цілі обмеження, процедура має бути чітко викладена в законодавстві, а також мають існувати необхідні гарантії дотримання прав людини.

Усвідомлення впливовості цих факторів на нормотворчість в сфері оперативного-розшукового супроводження досудових стадій кримінального процесу сприятиме правильному вибору відповідного інструментарію для досягнення поставленої мети.

Використана література:

1. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.vuzlib.net/porovich/_index.htm.

2. Кондратьєв Я.Ю., Бараненко Б.І. На шляху методологічного оновлення оперативного-розшукової діяльності [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.naiu.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_1/kondratiev.htm.

3. Темніков О.В.Щодо джерел оперативного-розшукового супроводження кримінального судочинства як окремої теорії (вчення, інституту) оперативного-розшукової науки // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: Спеціальний випуск. - У 2-х ч. - 2008. - № 4. - Ч. 1. - 200 с.

4. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общей редакцией В.Т. Маляренко, Ю.П. Алена. - Х.: ООО "Одиссей", 2005. - 968 с.

5. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Агутин А.В., Александров А.С., Алексеева Л.Б., Бобров В.К., и др.; Науч. ред.: Томин В.Т.; Редкол.: Булатов Б.Б., Гушев В.Е., Королев Г.Н., Лубин А.Ф., Поляков М.П. - М.: Вердикт, 1996. - 728 с.

6. Погорельский М.А. Функциональное приращение оперативного-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. - Х.: Арсис, ЛТД, 2007. - 576 с.

7. Тертышник В.М., Спинько С.В. Теория доказательств. Учебное издание. - Харьков: Арсис, 1998. - 256 с.

8. Гродзинский М.М. Улики в советском уголовном процессе. Ученые труды. - Вып. 7. - М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945. - 123 с.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

9. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. – Киев: "Высшая школа", 1984. – 132 с.

10. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. – Львів: "Вища школа", 1978. – 112 с.

11. Яворський В. Відповідність оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється СБ України, стандартам прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1240849036&version=print>.

12. Права людини в Україні – 2007. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://helsinki.org.ua/index.php?id=1217063270#_ftn1.

О.М. Чистолінов*
В.Ю. Малкін**

**ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ
ВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВИХ СПРАВ**

Реформування державних та суспільних інститутів обумовило певне корегування стандартів державної діяльності. Як наслідок зазначеної тенденції можна розглядати і пропесуалізацію окремих аспектів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), що, в свою чергу, обумовило зростання уваги до строків її здійснення, оскільки з ними пов'язують виникнення, змінення або припинення відповідних правовідносин [1]. Так, у 2001 році Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" доповнено статтею 9-1 "Строки ведення оперативно-розшукових справ" [2]. Приписи вказаної статті містили не лише перелік окремих строків, а й

* Старший викладач кафедри ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

** Старший оперуповноважений в ОВС УКР ІУМВС України в Луганській області.

запровадили таку новацію в ОРД як припинення обчислення строків ведення оперативно-розшукових справ, більш детально визначили питання відомчого контролю та прокурорського нагляду.

Питання поняття та обчислення строків в ОРД не залишилось поза увагою провідних науковців в галузі ОРД. Розгляду окремим їх аспектів присвячені праці таких науковців як К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, А.В. Іщенко, І.П. Козаченко, Є.Д. Лук'янчиков, Никифорчук Д.Й., Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, М.А. Погорецький, О.П. Снегірьов та ін.

Водночас без детальної розробки залишились окремі важливі питання щодо обчислення строків ведення оперативно-розшукових справ, зокрема тих, за якими прийняте рішення про припинення обчислення строків ведення.

Законом встановлено, що підставою для припинення обчислення строків ведення оперативно-розшукових справ є тимчасове вибуття розроблюваної особи або її тяжка хвороба при відсутності можливості проводити щодо неї оперативно-розшукову діяльність [3]. На перший погляд формулювання правової норми є простим і зрозумілим.

В той же час її застосування обумовило наявність у провадженні оперативних підрозділів справ із припиненими строками, що тривалий час перебувають на обліку, проте підстави для їх закриття відсутні. Так, відповідно до ст. 9-2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" однією з підстав для закриття оперативно-розшукової справи є виїзд особи щодо якої заведено таку справу на постійне місце проживання за межі України. В свою чергу, такі дії передбачають проведення вказаною особою окремих дій, зокрема зняття з реєстрації у підрозділах громадянства, іміграції та реєстрації фізичних осіб, що має бути одним з документальних підтверджень про наявність підстав для закриття оперативно-розшукової справи. Водночас, непоодинокі виїзди громадян України за кордон, перебування в іншій країні тривалий строк, у тому числі і нелегально, без оформлення відповідних документів.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Якщо звернутись до іншої підстави - тяжка хвороба, то постають схожі питання, які можна проілюструвати простим прикладом. Так, особа щодо якої заведено оперативно-розшукову справу у зв'язку з готуванням до вчинення грабежу отримала тяжку травму, або захворіла в інший спосіб внаслідок чого втратила можливість самостійно пересуватись (наприклад їй ампутовано ногу). У зв'язку із тяжкою хворобою оперативний працівник приймає рішення про припинення обчислення строків*. Вказану ситуацію без перебільшень можна назвати анекдотичною, оскільки дії оперативного працівника дозволяють зробити висновок про його сподівання щодо регенерації втраченої кінцівки у розроблюваної особи.

Таким чином, постає питання: на який максимальний термін дозволяється припинення обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи?

Відповідно до п. 1 ст. 9-1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" строки ведення ОРС не можуть перевищувати строки давності притягнення до кримінальної відповідальності [3]. Відповідно до ч. 2 ст. 49 КК у разі ухилення особи від слідства або суду вона звільняється, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років [4]. Проте постає питання з якого моменту обчислювати строки давності якщо оперативно-розшукова справа заведена щодо осіб, які готують або вчинили злочин, проте він не встановлений під час оперативної розробки. Дійсно, якщо не встановлений злочин, то виникають і складності із застосуванням вказаної норми щодо обчислення строків давності.

На нашу думку, вказані обставини обумовлюють необхідність визнання моментом початку перебігу строків давності - дату заведення оперативно-розшукової справи і таким чином доповнити статтю 9-1 Закону України "Про оперативно-розшукову

* Реалізація оперативно-розшукової справи неможлива, оскільки вказана особа втратила можливість реалізувати свої злочинні наміри. В той же час закриття справи за іншими підставами може призвести до застосування до оперативного працівника заходів дисциплінарного впливу.

діяльність" нормою такого змісту: "оперативно-розшукова справа підлягає закриттю після закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку. Якщо не встановлений час вчинення злочину розроблюваною особою, то обчислення строку давності розпочинається з дня затвердження постанови про заведення оперативно-розшукової справи".

На нашу думку, своєчасне запровадження такої норми дозволить завчасно вирішити питання які виникнуть з оперативно-розшуковими справами, за якими прийняте рішення про припинення обчислення строків ведення ще в 2001 році.

Проблема строків в ОРД має багатоаспектний характер. Зокрема, при припиненні обчислення строків ведення ОРС не допускається подальше здійснення оперативної розробки за такими справами до поновлення обчислення строків* Проте, постає питання про законність пошуку та отримання інформації щодо повернення фігуранта до території України. Виникає протиріччя: з одного боку для отримання такої інформації необхідне проведення певних заходів (передбачає поновлення обчислення строків) з іншого - рішення про поновлення обчислення строків приймається при наявності відповідної інформації.

В межах зазначеної статті неможливо розглянути всі аспекти в частині обчислення строків ведення оперативно-розшукових справ, і потребує подальшої, більш детальної розробки.

Використана література:

1. Баб'як А.В. Сутність поняття строків в оперативно-розшуковій діяльності / А.В. Баб'як // Науковий вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - 2006. - Спеціальний випуск № 1. - С. 3 - 13.

2. Про внесення змін до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність": Закон України // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 14. - Ст. 72.

* Хоча нормативні акти не містять однозначної вказівки щодо зазначеного правила.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303 (із змінами та доповненнями станом на 15.12.2005).

4. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25 – 26. – Ст. 131 (із змінами та доповненнями станом на 19.03.2009).

О.В. Пристайко^{*}

**УЧАСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ КАРНОГО
РОЗШУКУ НКВС УРСР У ДІЯЛЬНОСТІ
ВИНИЩУВАЛЬНИХ БАТАЛЬЙОНІВ
ТА ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНІВ
ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ВІЙНИ (1941 – 1942РР.)**

Вже минуло 64 роки з дня перемоги над фашизмом. Із року в рік шановусмо ми ветеранів Великої Вітчизняної війни, серед яких багато співробітників міліції, зокрема й карного розшуку.

22 червня 1941р. мільйони наших співвітчизників вступили у боротьбу з ворогом. Головними завданнями, які постали перед країною та її народом стала необхідність мобілізації усіх сил і ресурсів задля досягнення перемоги, розвитку та укріплення Збройних Сил, забезпечення державної безпеки і громадського порядку. Суворі випробування випали й на долю особового складу НКВС УРСР. Тисячі працівників, серед яких і оперативні співробітники карного розшуку, не шкодуючи життям, протистояли ворогу на фронтах, у підпіллі й партизанських загонах, вели не менш складну й героїчну боротьбу з бандитизмом і злочинністю в тилу.

^{*} Науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України.

Питання основних напрямків діяльності органів внутрішніх справ України в умовах воєнного часу, організаційно-правові основи перебудови міліції, участь співробітників правоохоронних органів у боротьбі з ворогом в тилу та інше висвітлювались у багатьох наукових, публіцистичних, художніх творах. Цьому аспекту діяльності міліції приділяли увагу такі науковці та історики сучасності як: І.Г. Білас, В.С. Біленко, Я.Ю. Кондратьєв, П.П. Михайленко, А.П. Тимченко, А.С. Чайковський та інші. Проте в роботах лише фрагментарно висвітлюється діяльність у боротьбі з фашизмом співробітників карного розшуку, зокрема їх участь у винищувальних батальйонах, партизанському русі. Отже, саме ці питання ми спробуємо висвітлити, спираючись на існуючі наукові та публіцистичні праці, документальні джерела архівних установ.

Напад фашистської Німеччини корінним чином змінив військово-політичну і оперативну обстановку в країні. Виникла негайна потреба перебудови всього життя країни на військовий лад. Вже у перший день війни було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про воєнний стан", яким встановлювалося, що у місцевостях, в яких введено воєнний стан, всі функції органів державної влади в галузі оборони, забезпечення громадського порядку і державної безпеки належать військовим радам фронтів, армій, військових округів, а там де немає військових рад – вищому командуванню військових з'єднань. У відповідності з цим Указом, органи внутрішніх справ, зокрема й міліція, переходили у підпорядкування військового командування [1].

Протягом перших місяців війни нова законодавча і нормативно-правова база, з урахуванням обстановки, яка складалася на фронтах і у тилу, розширювалась, в тому числі й за рахунок відомчих нормативно-правових актів. Так, у цей період НКВС СРСР, його Головним управлінням міліції був виданий пакет наказів і директив, які конкретизували завдання й напрямки діяльності міліцейських служб, зокрема карного розшуку, в умовах воєнного часу [2, с. 107]. Поруч з професійними, традиційними завданнями виникали нові, обумовлені надзвичайним станом. Підрозділам НКВС УРСР доводилося виконувати багато-

планові завдання, які стосувалися найширшого спектру військово-мобілізаційного, господарсько-евакуаційного, суспільно-політичного та режимного характеру. Співробітники карного розшуку з перших днів війни стикнулися з раніше невідомими видами злочинами: ухиленням від служби в армії, розповсюдженням провокаційних чуток, дезертирством тощо. Від них вимагалась висока оперативна майстерність та пильність.

Початок війни був позначений спробами нацистів дестабілізувати тили радянських військ, завдати максимальної шкоди промисловості й транспорту, зірвати процес евакуації підприємств та установ. Розпочинається масове закидання до прифронтової смуги парашутних десантів, шпигунів, диверсантів, терористів, сигнальників. З метою їхньої ліквідації створюються винищувальні батальйони. Так, згідно Постанови Ради Народних Комісарів СРСР "Про боротьбу з парашутними десантами і диверсантами противника у прифронтовій смузі" від 24 червня 1941 р. на органи НКВС було покладено організацію боротьби проти парашутних диверсантів, в зв'язку з чим при міських, районних та уїзних відділах НКВС, дислокованих у прифронтових зонах, були створені винищувальні батальйони з числа перевіреного партійного, комсомольського й радянського активу, здатного володіти зброєю. Керівниками цих батальйонів призначалися надійні оперативні співробітники НКВС та міліції [3, с. 52 – 53].

Згідно з Директивою НКВС СРСР від 7 липня 1941 р. перед особовим складом карного розшуку та інших міліцейських служб була поставлена задача в будь-який час та в будь-якій обстановці бути готовими до самостійного або спільно з підрозділами Червоної Армії виконання бойових операцій з ліквідації диверсійних груп, парашутних десантів і регулярних частин гітлерівців, особливо в районах, оголошених на військовому положенні, та в зонах бойових дій [2, с. 106 – 107].

В складній обстановці відбувалася організація винищувальних батальйонів у Західній Україні, оскільки багато її областей одразу стали театром військових дій. Протягом декількох днів у Чернівецькій області було сформовано 13 винищувальних батальйонів і 4 окремі роти, в яких числилося 1056 бійців, у Терно-

пільській області – 39 винищувальних батальйонів, в місті Львів – один батальйон у складі двох рот чисельністю 324 бійці [4].

Вже на третій день війни винищувальні батальйони були створені й в інших областях України, зокрема у Кривому Розі, Дніпропетровську, Нікополі. У 49 районах Київської області винищувальні батальйони були створені вже на п'ятий день війни чисельністю від 150 до 460 осіб, у них був підібраний і призначений весь командний склад. На 27 – 28 червня 1941 року в Полтавській, Кіровоградській і Чернігівській областях було організовано 109 винищувальних батальйонів із загальним числом 19291 бійців [4].

Успішно проводилася робота з організації винищувальних батальйонів у Харківській, Ворошиловградській, Сталінській і Запорізькій областях України. Так, у Ворошиловградській області у всіх районах і містах були створені й озброєні 36 винищувальних батальйонів загальною чисельністю 7753 особи. У Краснодарі і Краснодарському районі у винищувальному батальйоні налічувалося 1200 осіб. На території Сталінської області в кінці червня 1941 року органами НКВС і міліції було сформовано 34 винищувальні батальйони, в яких налічувалося 6640 чоловік [4].

Загалом у липні – вересні 1941р. в Україні було сформовано 651 винищувальний батальйон чисельністю понад 118 тис. осіб [5 с. 42 – 44].

Нормативні акти НКВС СРСР та УРСР, видані того часу, чітко регламентували діяльність винищувальних батальйонів. Так, згідно з наказом НКВС УРСР № 0084 "Про заходи щодо боротьби з парашутними десантами і диверсантами противника на території України" від 25 червня 1941 р. задля успішного виконання покладених задач командирам батальйонів доручалося створювати в районах своєї діяльності групи сприяння, на які покладался обов'язок інформувати як командирів, так і окремих бійців винищувальних батальйонів про всі випадки появи десантів і диверсантів противника [5, с. 37 – 39]. За їх допомогою забезпечувався своєчасний збір особового складу, несення цілодобового чергування як у штабі батальйону, так і на території дислокації [4]. В якості спостерігачів за можливою появою ворога начальники ба-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тальйонів повинні були залучати пастухів, лісників, ремонтників доріг, в тому числі залізничних, та інших осіб, особливу увагу приділяти залученню до цієї діяльності співробітників сільської міліції [5, с. 38].

Організація винищувальних батальйонів нерозривно була пов'язана з бойовим та політичним навчанням. У відповідності до Постанови Державного Комітету Оборони від 18 вересня 1941 р. "О всеобщем обязательном обучении военному делу граждан СССР" була започаткована 110-годинна програма навчання [2, с. 109], а також проводились додаткові заняття за 30-годинною спеціальною програмою Штабу винищувальних батальйонів НКВС [4]. В програму були включені питання тактичної підготовки підрозділів батальйонів, а також порядок несення караульної служби, вогняна, саперна, хімічна, стройова і санітарна підготовки. У зміст занять з особовим складом винищувальних батальйонів входило також і вивчення тактики партизанської боротьби [4]. Допомогу у військовому вихованні особового складу винищувальних батальйонів активно надавали й співробітники карного розшуку.

Необхідно відмітити, що співробітники оперативних підрозділів НКВС та міліції залучалися до складів винищувальних батальйонів здебільшого і в зв'язку з тим, що вони володіли оперативними навичками та знаннями, досвідом конспірації й розвідки, мали на зв'язку розгалужену мережу агентури, напрацьовану ще за мирних часів, що було дуже важливим в умовах ведення боротьби з диверсантами, агентами-розвідниками тощо. Так, згідно наказу НКВС УРСР № 0084 від 25 червня 1941 р. "Про заходи боротьби з парашутними десантами і диверсантами противника" [5, с. 37 – 39], вказувалось на необхідність широкого використання агентурної мережі.

З метою контролю за створенням винищувальних батальйонів, диверсійних груп, партизанських формувань, керівництва їх оперативно-бойовою діяльністю, збором розвідувальної інформації за лінією фронту у серпні 1941р. в складі НКВС організуються 4-ті відділи НКВС та його обласні Управління. Подальше розгортання підпільно-партизанської та розвідувально-диверсійної ро-

боти на окупованій території, обумовило необхідність визначити зафронтову діяльність як пріоритетний напрям дій органів безпеки, в зв'язку з чим у квітні 1942 р. 4-й відділ був реорганізований у 4-те Управління НКВС УРСР [5, с. 14 - 15]. Серед основних завдань новоствореного підрозділу НКВС, згідно з Положенням про роботу 4-тих відділів Управлінь НКВС прифронтових областей від 25 серпня 1941 р. були такі як: повсякденне керівництво організацією винищувальних батальйонів; організація агентурної та військової розвідки, забезпечення винищувальних батальйонів та партизанських формувань зброєю, боєприпасами, технікою тощо [3].

Поряд з військовими частинами Червоної Армії ряд міліцейських підрозділів, зокрема й винищувальні батальйони, брали участь у бойових операціях. Так, сформовані з числа співробітників обласного управління НКВС винищувальні батальйони Дніпропетровщини, зіграли важливу роль у боротьбі з противником на підступах до річки Інгулець, а також на рубежі Антонівка-Недаївода під Кривим Рогом; винищувальні батальйони Кіровоградщини, які склалися зі співробітників львівської і молдовської міліції приймали безпосередню участь в обороні м. Кіровограда, Первомайська, Вінниці [6].

Діяльність винищувальних батальйонів продовжувалась й на звільнених від німецької окупації територіях. Їх передбачалось створювати в кожному районному центрі (а по можливості й у великих селах), до складу включати й місцеве населення. А в кожному населеному пункті планувалося створити групи сприяння винищувальним батальйонам. Так, на 1 квітня 1946 року в 7 західних областях УРСР діяло 3593 винищувальних батальйони, чисельністю 63 тис. особи [7]. А вже станом на квітень 1947р. на даній території нараховувалося 1815 винищувальних батальйонів, загальною чисельністю 31963 особи [8]. На ці підрозділи, окрім основних функцій щодо боротьби з парашутним десантом та диверсантами, покладались ще й такі завдання як боротьба з українсько - німецькими націоналістами, з бандитизмом, які в подальшому стали першочерговими задачами органів НКВС-НКДБ на звільненій від окупації території України та у післявоєнний час.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Своєю бойовою діяльністю винищувальні батальйони повністю себе виправдали. Внаслідок стрімкого просування ворога вглиб території республіки більшість батальйонів передавалися до лав Червоної Армії. Водночас 125 батальйонів, загальна кількість бійців у яких становила 6236 осіб, було направлено на комплектування партизанських загонів [5, с. 16 – 17].

Чимало співробітників карного розшуку діяли у партизанських загонах.

З доповідної записки НКВС УРСР "Про формування та бойову діяльність партизанських загонів" від 6 жовтня 1941 р. з метою створення нестерпних умов в тилу ворога методами активної партизанської боротьби були сформовані 3 винищувальні полки у складі 10 батальйонів, загальною чисельністю 1000 осіб кожний, які в період з 25 по 27 липня були закинуті в райони Коростишева, Жабриця, Київської, Житомирської областей. Партизанські загони формувались з числа бійців винищувальних батальйонів, працівників НКВС та міліції, цивільних осіб. Загалом за період липень – вересень по областях України було сформовано і переправлено в тил противника 122 партизанські загони чисельністю 5809 осіб, крім того, залишено в тилу противника в районах Сумської, Дніпропетровської, Київської, Миколаївської та Кіровоградської областей – 192 партизанських загони [5, с. 83 – 87].

Так, у героїчній обороні Києва брали участь 1-й та 2-й партизанські полки НКВС, що були сформовані з особового складу міліції та співробітників НКВС. Згідно з наказом командування Південно-Західного фронту з метою дезорганізації тилу супротивника методами партизанської боротьби ці полки перейшли лінію фронту і тривалий час завдавали значної шкоди німецько-фашистським військам. Так, як зазначалось у донесенні командира 1-го партизанського полку НКВС, лише за два тижні партизани знищили близько 300 солдатів та офіцерів противника, 93 представника фашистської влади, шпигунів та диверсантів [1].

Особливо відзначився у боях із супротивником Запорізький партизанський загін, створений переважно із співробітників мілі-

ції під командуванням співробітника карного розшуку І.Й. Копенкіна. Тільки за перші чотири місяці перебування у тилу ворога партизани цього загону знищили близько 500 солдатів та офіцерів противника. Його командиру Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 травня 1942 р. за відвагу і героїзм, проявлені у партизанській боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. У тому ж році І.Й. Копенкін загинув у бою з ворогом на харківській землі [1].

Значних втрат ворогові заподіяли й партизани загону "За Батьківщину" під командуванням співробітника карного розшуку Ямпільського відділу міліції Сумської області С.М. Гнібеди. Одним з організаторів партизанського загону, який активно діяв у Полтавській, Сумській та Курській областях, був А.І. Маремуха – колишній начальник Янушпільського райвідділу НКВС Житомирської області [1].

Про діяльність винищувальних батальйонів і партизанських загонів свідчать чисельні доповідні записки НКВС УРСР, де детально інформувалось про організацію, бойову підготовку загонів, виконання поставлених завдань [5].

З перших днів війни співробітники НКВС УРСР, в тому числі й карного розшуку, перебували на передньому краї боротьби з ворогом, беручі участь як у безпосередньому захисті міст, так і у забезпеченні тилу діючої армії. До безпосередніх обов'язків оперуповноважених карного розшуку додалися не притаманні їх діяльності у мирний час завдання, зокрема боротьба з дезертирством, мародерством, розповсюдженням неправдивих і провокаційних чуток тощо. Подібна широта завдань з достатньою ймовірністю свідчить про значну роль органів НКВС в екстремальних умовах. Крім того, Велика Вітчизняна війна з особливою виразністю розкрила військово-організаційну та правоохоронну мобільність органів НКВС. Оперативно вносилися зміни у структуру, в зв'язку з виникненням нових завдань. За час війни усі структурні підрозділи органів НКВС продемонстрували свої достатньо високі професійні можливості та, крім того, приймали безпосередню участь

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

у бойових діях на фронтах разом з частинами та з'єднаннями Червоної Армії.

Назавжди в історію вписані імена героїв Великої Вітчизняної, велика кількість співробітників НКВС нагороджена орденами і медалями за героїзм і відвагу. Серед них Герой Радянського Союзу, командир партизанського загону, співробітник карного розшуку І.Й. Копенкін, командир партизанського загону "За Батьківщину" співробітник карного розшуку Ямпільського відділу міліції Сумської області С.М. Гнебіда, керівник партизанського загону, який активно діяв у Полтавській, Сумській та Курській областях А.І. Маремуха – колишній начальник Янушпільського райвідділу НКВС Житомирської області, та багато-багато інших не менш відважних героїв з числа співробітників карного розшуку.

Використана література:

1. П.П. Михайленко, В.М. Довбня "Організація та діяльність міліції України у роки Великої вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.)" // <http://mvs.gov.ua>;

2. Органы внутренних дел России. В 2-х томах / МВД РФ ВНИИ, Под ред. С.И. Гирько. – Москва, 2002. – Т. 2. Органы внутренних дел России (октябрь 1917 - 2002 гг.) / Е.И. Белов, А.Я. Малкин, Р.С. Мулукаев и др. – 279 с.

3. Советские органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Сборник документов и материалов. – М., 1985. – Т. II. – С. 52 – 53.

4. А.Є. Шевченко. Участь співробітників транспортних підрозділів органів внутрішніх справ України у винищувальних батальйонах (1941 - 1942 рр.)//http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/3_2004/articles//stat118.html.

5. 3 арх. ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Спецвипуск - 2000. - №1(12). - 253 с.

6. Тимченко А.П. Организация и деятельность милиции Советской Украины в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.): Учебное пособие. – К.: Политуправление МВД УССР, 1989. – 45 с.

7. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2966. – Арк. 51.
8. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 23. – Сп. 4964. – Арк. 78 – 81.
9. Тимченко А.П. Участие работников милиции Советской Украины в партизанском движении. – К., 1983. – 15 с.

В.І. Сліпченко*

**СПІВВІДНОШЕННЯ ГЛАСНОСТІ СУДОВОГО
ПРОЦЕСУ ТА ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ
ТАЄМНИЦІ НА СТАДІЇ ПОПЕРЕДЬОГО
РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДДЕЮ**

Стадійна будова кримінального процесу покликана забезпечити виконання завдань кримінального судочинства, створити оптимальні умови для правильного та однакового застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до кримінальної відповідальності і жодний невинний не був покараний.

Щоб дослідити гарантії охорони державної таємниці та забезпечення гласності судового процесу на стадії попереднього розгляду справи суддею з'ясуємо, з якою метою створена зазначена стадія кримінального процесу, враховуючи як загальні положення КПК України, так і теорії кримінального процесу.

На думку В.М. Тертишника, завданнями стадії попереднього розгляду справи суддею є перевірка повноти, всебічності й обґрунтованості притягнення особи як обвинуваченого, виконання вимог кримінального та кримінально-процесуального закону під час проведеного досудового розслідування. На цій стадії вирішу-

* Кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ються дві групи питань: перша група пов'язана з перевіркою матеріалів досудового розслідування; друга – з підготовкою справи до слухання в судовому засіданні [1, с. 743]. Як зазначає Ю.М. Грошевий, стадія віддання обвинуваченого до суду (з 2001 року – стадія попереднього розгляду справи суддею. – *V.I.*) покликана перевірити достатність підстав для проведення судового розгляду кримінальної справи, тобто здійснення судом функції правосуддя, і створити для цього належні організаційні передумови [2, с. 62]. Є.Г. Мартинчик зазначає, що на цій стадії здійснюється перевірка законності й обґрунтованості обвинувачення, при цьому за основу береться обвинувальний висновок, а рішення про віддання обвинуваченого до суду приймається лише тоді, коли суд погоджується з усіма його положеннями [3, с. 102], при цьому не вирішуючи наперед питання про винуватість [4, с. 65]. Таким чином, стадія попереднього розгляду справи посідає ніби проміжне місце між досудовим розслідуванням, стосовно якого вона має контрольний характер, і судовим розглядом, стосовно якого вона має організуючий порядок [1, с. 743]. У зв'язку з цим, на думку Є. Веретьохіна, на цій стадії об'єктами перевірки є матеріали кримінальної справи, а також клопотання і заяви, що надійшли до суду від учасників кримінального процесу, висновки прокурора [5, с. 37].

Приймаючи рішення про призначення справи до судового розгляду суддя одночасно з цим повинен вирішити низку питань, пов'язаних із підготовкою справи до слухання в судовому засіданні, та створити належні організаційні умови відповідно до вимог ст. 237, ст. 240 та ст. 253 КПК України. Серед існуючої групи питань суддя зобов'язаний з'ясувати, чи немає підстав для проведення закритого судового розгляду справи на підставі ст. 20 КПК України, у зв'язку з чим повинен керуватися наступними положеннями.

1. Так, до основних засад судочинства згідно зі ст. 129 Конституції України віднесено і принцип гласності судового процесу та його повна фіксація технічними засобами, зміст якого полягає у проведенні відкритого судового розгляду. До речі, ст. 20 КПК Ук-

раїни має назву "Гласність судового розгляду", а не "процесу" як зазначено в п. 8 ст. 129 Конституції України; на нашу думку, зазначені поняття необхідно розглядати як тотожні.

Як слушно зазначає В.Т. Маляренко, відкритість судового процесу – це одна із найбільших гарантій об'єктивності суду, можливості для захисту обвинуваченого, завдяки чому дотримання принципу гласності має велике значення для запобігання як самим злочинам, так і випадкам порушення судами вимог закону під час розгляду кримінальних справ [6, с. 84 – 86]. Отже, завдяки дотриманню принципу гласності судового процесу здійснюється громадський контроль за роботою суду.

Звертаючи увагу на цілі, яким служить гласність (ст. 20 КПК України), потрібно вказати і на необхідність фіксації ходу судового засідання у протоколи відповідно до вимог ст. 87 КПК України. Завдяки цьому отримують своє вираження інші ознаки судового розгляду, наприклад, безпосередність дослідження доказів та усність судового розгляду (ст. 257 КПК України). Дотримання зазначеної процедури сприяє реалізації інших засад правосуддя, таких як законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, забезпечення обвинуваченому (підсудному) права на захист та ін.

Поряд з дією принципу гласності (відкритості) судового процесу діє інститут таємниці. У тлумачному словнику української мови поняття "таємниця" визначається як те, "що приховується від інших, відоме не всім; секрет" [7, с. 593].

Розглядаючи визначення таємниці з юридичної точки зору, можна стверджувати, що це певний вид інформації з обмеженим доступом, яка за рішенням компетентної особи або відповідних органів не підлягає розголошенню.

Таким чином, термін "таємниця" має наступні ознаки: 1) це певний вид інформації; 2) ця інформація має обмежений доступ для використання чи поширення; 3) вона призначена для визначеного кола осіб чи суспільних відносин; 4) її нерозповсюдження (нерозголошення) забезпечується режимом, встановленим її власником.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Виходячи з наведених ознак, поняття "таємниця" слід визначити як інформацію (відомості), яка має обмежений доступ для використання і призначена для визначеного кола осіб (суспільних відносин), нерозповсюдження якої забезпечується режимом, встановленим її власником.

У ст. 1 Закону України "Про державну таємницю" державна таємниця визначається як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом України "Про державну таємницю", державною таємницею і підлягають охороні державою.

Зазначене свідчить, що у кримінальному процесі існують два поняття, які є протилежними за значенням одне одному: це гласність (відкритість) і таємність (закритість), а у юридичній літературі їй досі немає єдиного розуміння у співвідношенні цих понять. Проведений аналіз наукових джерел вказує на те, що для характеристики режиму судового процесу вживаються такі терміни, як "гласність", "гласність судового процесу", "гласність судочинства", "відкритість судового розгляду", "таємниця", "закритість", "закритий судовий розгляд".

2. У тексті міжнародних нормативно-правових актах для характеристики відкритості судових процесів замість терміну "гласність" застосовується такий термін, як "публічність". Так, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод передбачає, що кожна людина має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин

публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [8, с. 11].

Схожі положення містяться і в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де зазначається, що кожний має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві [9, с. 12]. Наведене свідчить, що тлумачення терміну "публічність", яке міститься в міжнародних нормативно-правових актах, розглядається як синонім терміна "гласність", що застосовується у вітчизняному законодавстві.

Системний аналіз зазначених положень дає можливість дійти висновку, що винятки із принципу гласності судового процесу існують як на міжнародному, так і на національному рівні. Так, у ч. 6 ст. 12 Закону України "Про державну таємницю" закріплено, що з метою недопущення розголошення державної таємниці судовий розгляд скарг може проводитись у закритих засіданнях відповідно до закону. Частина 3 ст. 9 Закону України "Про судоустрій України" передбачає, що розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом. Відповідно до ст. 16 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", у випадках, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист, за мотивованою ухвалою суду може проводитися закритий судовий розгляд. Кримінально-процесуальний закон в ст. 20 передбачає можливість проведення закритого судового засідання, пов'язуючи його з конкретними випадками.

Майже тотожні підстави проведення закритого судового розгляду містить ст. 23 КПК Білорусії [10], ст. 213 КПК Молдови [11] та ст. 241 КПК РФ [12], вказуючи при цьому на те, що під час кримінального судочинства повинні вживатися заходи,

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

спрямовані на захист як державної таємниці, так і інших видів інформації з обмеженим доступом. У КПК Білорусії поряд з терміном "таємниця" також вживається термін "державний секрет".

3. З метою систематизації існуючих підстав та випадків проведення закритого судового розгляду в кримінальному судочинстві України, класифікуємо їх на дві групи, обравши за основу такий критерій, як обов'язковість. У зв'язку з цим, до першої групи підстав проведення закритого судового розгляду слід віднести випадки, коли проведення відкритого судового розгляду суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці і є обов'язковим згідно з вимогами ч. 1 ст. 20 КПК України. До другої групи відносяться всі інші підстави, передбачені в ч. 2 ст. 20 КПК України, які, на нашу думку, не є обов'язковими для проведення закритого судового розгляду, але повинні враховуватись та визнаватись суддею як достатні у кожному конкретному випадку. До цього висновку можна прийти, оскільки в законі вживається термін саме "допускається" закритий судовий розгляд, а не "проводиться" чи "обов'язковий".

До цих випадків чинний кримінально-процесуальний закон відносить такі: у справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку; в справах про статеві злочини; в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі; у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист.

Додатково слід підкреслити, що підстави, наведені в ч. 1 ст. 20 КПК України, порівняно з підставами, зазначеними в ч. 2 цієї ж статті, займають особливе місце. Вони носять, як нами вже зазначалося, безумовний характер тому, що у всіх випадках, коли відкрите засідання у справі суперечить інтересам охорони державної, або іншої захищеної законом таємниці, суд зобов'язаний проводити закритий судовий розгляд. Зазначене підтверджується структурним виділенням у законі зазначених підстав закритого судового розгляду (ч. 1 та ч. 2 ст. 20 КПК України), на відміну від

ст. 241 КПК РФ, де всі підстави проведення закритого судового розгляду перелічені в ч. 2, що, на нашу думку, сприяє одноманітності правозастосовчої практики.

У зв'язку з цим пропонуємо ч. 1 та ч. 2 ст. 20 КПК України викласти в такій редакції:

"Розгляд справи у всіх судах відкритий, представники засобів масової інформації можуть бути присутні у залі судового засідання з дозволу суду.

Закритий судовий розгляд допускається за мотивованою ухвалою суду:

- 1) коли це суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці;*
- 2) у справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку;*
- 3) у справах про статеві злочини;*
- 4) в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі;*
- 5) у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист".*

4. Згідно з вимогами процесуальної форми проведення закритого судового розгляду допускається за мотивованою ухвалою суду, в якій повинні вказуватися підстави, котрі суддя визнав достатніми для прийняття цього рішення. Отже, якщо вести мову про обов'язкові підстави проведення закритого судового розгляду (зазначені в ч. 1 ст. 20 КПК України), то достатньо лише наявності однієї інформації про те, що в матеріалах справи є дані, які відносяться до державної чи іншої захищеної законом таємниці. У випадку обґрунтування ухвали суду про закритий судовий розгляд на підставі ч. 2 ст. 20 КПК України (необов'язкові підстави), крім зазначених випадків, повинні об'єктивно існувати підстави, що зобов'язують суддю (суд) прийняти таке рішення. Наприклад, коли застосовані такі заходи безпеки, як заміна документів та зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання, або коли в матеріалах справи є клопотання про застосування додаткових заходів безпеки, що підтверджується фактом погрози чи спроби

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

застосування насильства до такої особи обвинуваченим (підозрюваним).

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 240 КПК України, можна дійти висновку, що суддя повинен з'ясувати не лише думку прокурора про наявність підстав проведення закритого судового розгляду, але й вислухати позицію інших учасників судового процесу, які з'явилися за викликом суду на попередній розгляд справи. Таке твердження є цілком обґрунтованим, якщо застосувати аналогію згідно з чинною редакцією ст. 240 КПК України. У ній суддя зобов'язаний, в разі явки в судові засідання інших учасників судового розгляду, вислухати їх думку щодо питань, зазначених у ст. 237 КПК України, а відповідно таке право їм повинно надаватися і при вирішенні питань відкритості судового засідання згідно зі ст. 20 КПК України.

До цього також необхідно додати, що при вирішенні питання щодо належності відомостей до державної таємниці суддя повинен керуватись "Зводом відомостей, що становлять державну таємницю" [13], а у випадках, що викликають у нього сумніви, може звертатися за допомогою до державного експерта з питань таємниць із відповідним запитом. Окрім цього, у матеріалах досудового розслідування у подібних випадках скоріше за все вже будуть посилання на те, що справа містить відомості, котрі становлять державну таємницю, що у свою чергу вже буде однією підстав для судді до розгляду справи у закритому режимі.

На підставі вищевикладеного, на нашу думку, доцільно ст. 240 КПК України доповнити ч. 4, у якій зобов'язати суддю з'ясовувати позиції сторін на обґрунтування вимог проведення закритого чи відкритого судового розгляду та інші підстави, передбачені законодавством:

"У випадку встановлення суддею обставин, передбачених ч. 2 ст. 20 цього Кодексу, чи подання учасниками процесу клопотання про проведення закритого судового розгляду суддя з'ясовує позицію сторін, вимоги законодавства щодо охорони зазначеного виду таємниці, а у необхідних випадках з'ясовує думку державного експерта з питань таємниці".

Таким чином, у правовому відношенні дослідження інститут державної таємниці представляє інтерес з позиції обмеження гласності судового процесу і визначення меж втручання у сферу його дії.

Запропоновані зміни та доповнення до чинного КПК України, на нашу думку, повинні сприяти однаковому застосуванню законодавства та позбавити формалізму зазначену процедуру.

Використана література:

1. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. - К.: А.С.К., 2002. - 1056 с.
2. Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. - Харьков: "Вища школа", Изд-во при Харьков. гос. ун-те, 1979. - 143 с.
3. Мартынич Е.Г. Гарантии прав обвиняемого в суде первой инстанции / Отв. ред. П.С. Никитюк; Академия наук Молдавской ССР. Отдел философии и права. - Кишинев: Штиинца, 1975. - 219 с.
4. Николаев О. Роль суда в забезпеченні прав та законних інтересів обвинуваченого на досудовому слідстві // Право України. - 2001. - № 3. - С. 64 - 65.
5. Веретехин Е.Г. Пробелы предварительного расследования и их восполнение в суде 1 инстанции / Е.Г. Веретехин; Науч. ред. В.П. Малков. - Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. - 86 с.
6. Маляренко В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства. - К.: Юрінком Інтер. - 1999. - 320 с.
7. Великий глумачний словник. Сучасної української мови. - Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2008 - 703 с.
8. Конвенція про захист прав людини та основних свобод. Застосування в Україні / Офіційне видання. - К., 2006. - 176 с.
9. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Упоряд. Т. Яблонська. - Амстердам, Київ: Сфера, 1999. - 341 с.
10. Кримінально-процесуальний кодекс Білорусії: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://pravo.by>.
11. Кримінально-процесуальний кодекс Молдови: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.justice.md/lex/document_rus.php.

12. Кримінально-процесуальний кодекс РФ: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.hro.org/docs/rlex/uprk2002/index_1.php.

13. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю [Текст]: наказ Служби безпеки України № 440 від 12.08.2005 р.

С.И. Кобзарь*

МОДЕЛИРОВАНИЕ КАК УСЛОВИЕ ОПТИМИЗАЦИИ ОРГАНИЗАЦИИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Расследование преступления предполагает установление комплекса обстоятельств, которые в своей совокупности характеризуют противоправное деяние и дают возможность следователю, прокурору, суду установить объект, субъект, объективную, субъективную стороны преступления и квалифицировать данное деяние в соответствии с определенной статьей уголовного кодекса.

Для установления обстоятельств совершения преступления следователь в соответствии с уголовно-процессуальным законом обладает арсеналом следственных действий, в результате осуществления которых формируется объективная доказательственная база. Однако зачастую при организации расследования следователь вынужден осуществлять свою деятельность в условиях недостаточной информационной базы, что является особенно характерным для первоначального этапа расследования неочевидных преступлений. В условиях так называемого "информационного голода" для обеспечения оптимального организацион-

* Доцент кафедры организации расследования преступлений Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко, кандидат юридических наук, доцент

ного уровня расследования целесообразно использовать метод моделирования.

В науке и практике в случаях, когда осуществление прямого исследования какого-либо явления, процесса, объекта невозможно, используется моделирование, в процессе которого изучению подвергаются не сами объекты (процессы, явления), а заменяющие их модели. Фундаментальной чертой моделирования является выраженная в этом методе закономерность всеобщей связи предметов и явлений, базирующаяся на законах отражения и всеобщей связи, которые являются объективной основой использования модели в качестве промежуточного звена в процессе познания.

Необходимо подчеркнуть, что в качестве одного из важнейших средств оптимизации расследования преступлений и, в первую очередь, совершенных в условиях неочевидности, следует рассматривать необходимость организации оперативно-розыскного сопровождения. Целесообразно такое сопровождение организовывать, начиная с проведения осмотра места происшествия с тем, чтобы обеспечить субъектам расследования возможность непосредственного восприятия обстановки. В дальнейшем это позволит с большей степенью вероятности и объективности осуществлять моделирование. Организационными формами оперативно-розыскного сопровождения могут быть создание следственно-оперативных групп, закрепление за конкретными уголовными делами отдельных оперативных работников, выполнение отдельных поручений следователя и т.п. Наибольший эффект сопровождение дает при взаимодействии следователя и оперативного работника на постоянной основе в рамках реализации согласованного плана следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий. Организацию указанного взаимодействия необходимо рассматривать как единый процесс достижения цели различными средствами.

Прежде, чем анализировать роль моделирования при оперативно-розыском сопровождении расследования преступления, представляется целесообразным в гносеологическом плане в каче-

стве изучаемого явления, процесса (оригинала) рассматривать само событие преступления, а в качестве модели – представление следователя о событии, формируемое на основании результатов расследования, которые нашли отражение в процессуальных документах. Необходимо учитывать, что на первоначальном этапе расследования моделирование реализуется в рамках общих версий о событии преступления и выступает в качестве вероятностного знания. Моделирование отдельных обстоятельств преступления находит свое развитие на основе частных следственных версий. Между общей моделью преступления и моделями отдельных его обстоятельств существует взаимосвязь – общая модель диктует направленность и содержание моделей отдельных обстоятельств. В свою очередь, реализация моделирования в условиях проверки частных версий, подтверждая или опровергая их, оказывает влияние на модель преступления в целом. Таким образом, моделирование представляет собой динамичный процесс, результатом которого является изменение знания о преступлении от вероятностного к истинному.

Говоря о структуре моделирования при организации оперативно-розыскного сопровождения расследования, необходимо в общих чертах охарактеризовать два его основных направления: ретроспективное и перспективное моделирование. Ретроспективная модель представляет собой обоснованное представление о преступлении (обстоятельства, механизм совершения, результаты преступной деятельности и т.п.). Перспективное моделирование получает свое выражение в плане расследования – концентрированном представлении следователя о конкретных путях, средствах и методах собирания, исследования и использования доказательств для установления истины по делу. Перспективная модель расследования имеет ту же базу, что и ретроспективная модель – информацию по уголовному делу, специальные познания, опыт следователя.

Анализируя возможности практического использования моделирования в ходе организации оперативно-розыскного сопровождения расследования преступления, следует обратить внима-

ние на перспективное моделирование в рамках согласованного планирования следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий. Система планируемых мероприятий позволяет построить модель оперативно-розыскного сопровождения в целом. Отработка мероприятий плана как элементов перспективного моделирования, несмотря на необходимость индивидуального подхода, при правильном построении модели должна осуществляться в рамках определенных алгоритмов. Естественно, детализация алгоритма в каждом конкретном случае диктуется, в первую очередь, следственной ситуацией и объемом информационной базы. Но в любом случае моделирование при организации оперативно-розыскного сопровождения расследования преступления должно включать систему опорных точек:

1. В основе перспективного моделирования заложена ретроспективная модель преступления. Меры по реализации согласованного плана следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий исходят из ретроспективной модели события преступления. Субъект моделирования вначале анализирует факты и явления, которые доступны для непосредственного восприятия и познания (обстановка места происшествия, показания свидетелей, документы, вещественные доказательства), затем с помощью результатов проведенного анализа, используя специальные познания, опыт, аналогии реконструирует событие прошлого. На основе реконструкции определяются цели расследования и способы достижения целей. Одним из таких способов является организация оперативно-розыскного сопровождения расследования.

2. Планируя каждое мероприятие оперативно-розыскного сопровождения расследования, необходимо учитывать создание необходимых условий для возможности в перспективе осуществления процессуальной фиксации результатов мероприятия.

3. Средства и методы, направленные на выполнение поставленной задачи моделирования, оперативный работник избирает, руководствуясь возможностями оперативно-розыскной деятельности. Однако вопросы моделирования, касающиеся так называе-

мой легализации результатов оперативно-розыскных мероприятий, ввода их в уголовный процесс для использования в создании доказательственной базы необходимо обязательно прорабатывать со следователем.

4. Перспективная модель расследования имеет определенную структуру, включающую следующие основные элементы: а) версия, которая объясняет характер явления, процесса, результата; б) рабочая программа - модель поведения следователя, оперативного работника.

Версии определяют направленность и характер перспективного моделирования, вероятный круг источников доказательств и их содержание. В результате логического изучения версий выводится система следствий и круг вопросов, которые подлежат практическому разрешению.

Рабочая программа предполагает определение обстоятельств, подлежащих установлению; определение следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий; сроков исполнения; способов координации оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий. Логическим завершением рабочей программы является разработка тактики каждого следственного действия и оперативно-розыскного мероприятия. В результате мысленного моделирования допроса, очной ставки, обыска и т.п., прогнозируются цели, тактические приемы, содержание информации, которая должна быть получена.

В результате перспективного моделирования ретроспективная модель (первоначальное представление о событии преступления) дополняется, уточняется, корректируется, трансформируясь от вероятностного предположения к истинному знанию.

Подводя итог, можно в целом охарактеризовать структуру осуществления моделирования при организации расследования преступления.

1. Ретроспективное моделирование (характеристика отдельных обстоятельств преступления, механизма совершения - мысленная характеристика преступного деяния в целом).

1.1. Модель подготовки к совершению преступления.

1.2. Модель забезпечення непрямого контактування з об'єктом посягательства (пути підходу і відходу, спосіб подолання перешкоди).

1.3. Модель поведінки суб'єкта правопорушення при реалізації правопорушення (схема переміщення на місці події; контактування з предметами речового середовища; вибірковість, послідовність у виборі способу дій і об'єктів впливу).

1.4. Модель слідствотворення, що характеризує правопорушення.

1.5. Модель особи, що скоює правопорушення.

2. Перспективне моделювання (представлення суб'єктів розслідування о шляхах і способах розслідування правопорушення, встановлення окремих обставин протиправного діяння, фіксації фактичних даних). В організаційному плані перспективне моделювання отримує свою реалізацію в плануванні виробництва розслідування.

2.1. План розслідування кримінального справи.

2.2. План оперативно-розшукового супроводження розслідування (згодований план слідствених дій і оперативно-розшукових заходів).

2.3. Плани проведення окремих слідствених дій і оперативно-розшукових заходів.

2.4. Плани тактичних операцій.

3. Криміналістичні версії (слідственні, оперативно-розшукові, експертні) цілеспрямовано розглядаються як складові частини моделювання, які, виходячи з інформації, що міститься в побудованій ретроспективній моделі правопорушення, пропонують на рівні обґрунтованих передположень певні варіанти пояснень недостаючих інформаційних елементів ретроспективної моделі. Версії є своєрідним зв'язуючим каналом між ретроспективним і перспективним моделюванням. Саме версії дозволяють конкретизувати діяльність по перспективному моделюванню, визначаючи спрямованість і зміст перспективної моделі -

соответствующего плана действий субъектов расследования. В свою очередь реализация потенциальных возможностей перспективного моделирования оказывает влияние на версию, отвергая её как посылку, не соответствующую истине, либо принимая как истинное знание, что в конечном итоге укрепляет или вносит коррективы в ретроспективную модель преступления, даёт возможность оценить надёжность версий и укрепляет позицию субъекта расследования в установлении истины с использованием моделирования.

Использованная литература:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Украины. – Х.: Одиссей, 2004.
2. Бараненко Б.И., Дидоренко Э.А. Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы: Монография / МВД Украины, Луган. акад. внутр. дел им.10-летия независимости Украины. – Луганск: РИО ЛАВД, 2004. – 92 с.
3. Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. – М.: Юрид. лит., – 1981. – 152 с.

В.С. Бондар*

ОПТИМІЗАЦІЯ ОБЛІКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОТРЕБУЄ ПОСИЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Злочинна діяльність як складний феномен об'єктивної дійсності є об'єктом дослідження багатьох юридичних наук, у тому числі криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності.

* Старший науковий співробітник НДІ криміналістичних досліджень Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук.

сті, отож підвищення ефективності боротьби зі злочинністю потребує максимально можливого врахування зв'язків усіх боків дійсності, оптимізацію взаємодії цих наук при вирішенні комплексних завдань, які не вирішуються в рамках монодисциплін, а потребують для свого вирішення інтеграції зусиль комплексів наук.

Яскравим прикладом взаємодії криміналістики (криміналістичної техніки) між теорією оперативно-розшукової діяльності є створення міждисциплінарного вчення про криміналістичні обліки [1; 2], яке слугує методологічним орієнтиром організації та використання єдиних інтегрованих інформаційно-пошукових систем (ІПС) для забезпечення діяльності з розслідування та попередження злочинів, наприклад: а) автоматизована ІПС "Армор", з пошуковими, обліковими, довідковими та прогнозуючими функціями; б) інформаційно-аналітична система "Сова", функції - аналітичні, плануючі, діагностичні; в) інтегрована біометрична система "Аргус" - окрім функцій цих систем в даній системі реалізовані можливості біометричної ідентифікації людини по зображенню обличчя; г) єдина інформаційно-телекомунікаційна система (ЄІТКС) органів внутрішніх справ Російської Федерації, що містить наступні сегменти: автоматизовану інформаційну систему (АІС) органів попереднього слідства (централізований міжвідомчий банк даних електронних копій матеріалів кримінальних справ "Невід", спеціалізовану територіально-розподілену автоматизовану систему органів попереднього слідства СТРАС ОПС); АІС ДІБДР (АІС централізованого обліку транспортних засобів, що перебувають у розшуку "Автопошук", АІС відео документування порушень водіями Правил дорожнього руху та дистанційного оформлення відповідних документів про адміністративні правопорушення ("Поток"); АІС підрозділів кримінальної міліції (централізований банк даних оперативно-розшукової інформації ЦБДОПІ, АІС ідентифікації особи по зображенню обличчя та ін.); АІС експертно-криміналістичних підрозділів (автоматизована дактилоскопічна інформаційна система, автоматизована балістична ідентифікаційна система, АІС централізованого обліку ДНК осіб та ДНК-аналізу, АІС централізованих фоноскопичних обліків [3; 4].

Наприклад, АПС "Армор", що використовується в ГУМВС України в Луганській області об'єднує 19 комп'ютерних інформаційних підсистем: АІС "Особа", АІС "Дактилоскопічні обліки", АІС "Оріон", АІС "Нерозкриті злочини" з відомостями про нерозкриті злочини, вчинені на території області, а саме: розбої, скоєні із застосуванням вогнепальної зброї; викрадення цінностей з металевих сховищ; викрадення антикваріату, культурних та історичних цінностей тощо.

Таким чином, використання підсистеми "Нерозкриті злочини" дозволяє: судити про можливу кримінальну активність злочинця; об'єднувати кримінальні справи в одному провадженні (ст. 26 КПК) та вести його цілеспрямований пошук на основі використання в комплексі інформації про конкретний випадок, профілактичну роботу тощо.

Дана підсистема орієнтована на встановлення особи злочинця за особливостями способу вчинення злочину, тобто системою "Модус операнді".

Втім, цей вид обліку характеризується незадовільними показниками ефективності використання. За результатами анкетування слідчих та оперативних працівників, на питання про рівень ефективності обліку "Модус операнді", його високу ефективність відзначили 2,6% опитаних, низьку - 69,4%.

У ході вивчення слідчої та судової практики, опитування слідчих та оперативних працівників, було встановлено, що найбільш суттєвими чинниками, що впливають на ефективність оперативного обліку за способом вчинення злочинів є: а) слабка інтеграція з криміналістичними обліками (67,8% опитаних слідчих); б) невірність та неповнота інформації, яка надається в облікові дані (75,3% опитаних); в) недосконалість інформаційно-пошукової картки "злочин" (91,6% опитаних); г) недостатня поінформованість практичних працівників про можливості використання даних про спосіб для розкриття та розслідування злочинів (49,1% опитаних).

Ведення оперативно-пошукових криміналістичних обліків (дактилоскопічних, колекцій слідів зламування, взуття, транспортних засобів, волокон, замків і ключів та ін.) здійснюється експертною службою МВС України.

Втім, якісному використанню спеціальних криміналістичних знань у проведенні пошуково-аналітичної роботи з цього напрямку перешкоджає низка проблем науково-методичного та організаційного характеру.

Перш за все, слідотеки, в яких зосереджуються сліди, що складають слідові комплекси злочинів, не мають стикових інформаційних полів, які дозволили здійснити їх інтеграцію та проводити відповідний моніторинг. Колекції слідів, зосереджені на місцевому рівні, не є автоматизованими, систематизовані не за категоріями злочинів у відповідності до правил та принципів криміналістичної класифікації, а здійснювані перевірки проводяться не систематично, а їх результат залежить переважно від суб'єктивних якостей виконавців. До цього слід додати й те, що обов'язок моніторингу інформації фактично покладений на підрозділи, що забезпечують функціонування дактилоскопічних обліків, отже виявлення серій злочинів відбувається, зазвичай, в результаті перевірок лише слідів пальців рук. Таким чином, цілеспрямована аналітична робота з виявлення серійних злочинів проводиться безсистемно й неефективно, а забезпечує отримання інформації лише за схемою: "особа - злочин - серія злочинів".

Отож зв'язки взаємодії наукового потенціалу криміналістичної техніки та теорії оперативно-розшукової діяльності з відповідними напрямками практичної діяльності мають бути підсилені. Однією з передумов оптимізації цієї діяльності є взаємодія систем "Модус операнді" та використання спеціальних криміналістичних знань при проведенні обліків кримінальних справ підрозділами експертної служби МВС України з метою розробки єдиної уніфікованої форми обміну відомостями про злочини, що мають ознаки серійності, накопичення первинної бази даних, звернення до якої дозволяло б своєчасно перевірити зацікавленими співробітниками можливість скоєння аналогічних злочинів та інших пов'язаних із ними злочинів, справи про які вони розслідують, виявити серії таких злочинів, об'єднати зусилля для розслідування.

Первинним документом введення інформації в систему повинна стати інформаційно-пошукова картка (ІПК) на нерозкритий злочин, що відображає об'єктивну інформацію про матеріальні сліди

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

та речові докази, вилучені при огляді місця події, зафіксовану в текстовій, графічній, фотографічній, мультимедія формі.

ІПК повинна включати кілька частин:

Перша частина складається в текстовій формі на основі криміналістичної характеристики злочину у вигляді матриці з підсистемами: місце, спосіб вчинення злочину, предмет злочинного посягання та відповідними числовими позначеннями для кодування.

Друга частина складається в графічній формі та повинна містити інформацію про сліди й об'єкти: механізм утворення слідів; їх кількість, вигляд, розмір і форма, тип папілярного візерунку та його особливості; особливості малюнка підошви взуття, транспортного засобу; дані вимірювань доріжки слідів (її напрям, довжина, орієнтація щодо місця події).

Третя частина складається у фотографічній чи мультимедія формі: оглядові, вузлові та детальні знімки просторових вузлів взаємодії злочинця з обстановкою злочину: місць проникнення на об'єкт, слідові комплекси.

Окрім вдосконалення науково-методичного аспекту функціонування обліку кримінальних справ, для необхідного рівня аналітичної роботи має бути забезпечена й організаційна підтримка, зокрема:

а) на співробітників підрозділів НДЕКЦ з експертно-криміналістичного забезпечення роботи ОВС, що беруть участь у провадженні слідчих дій як спеціалісти-криміналісти покласти обов'язок складання первинного документу криміналістичного обліку (ІПК-"Злочин") кримінальних справ;

б) для ведення первинного обліку кримінальних справ у структурі НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ виділити пошуково-аналітичні підрозділи.

Подальша організаційна підтримка функціонування первинного обліку кримінальних справ у підрозділах експертної служби МВС України повинна бути націлена на вирішення наступних завдань:

- аналіз інформації в рамках визначеної процедури з використанням типових методик, із долученням фахівців з провадження судових експертиз та використанням автоматизованих пошукових та експертних технологій для ідентифікаційного пошуку шу-

каних об'єктів, визначення тотожності в деталях способу вчинення злочинів та інших елементів криміналістичної структури зареєстрованих подібних злочинів та вирішення інших завдань;

- організація використання результатів аналізу інформації в практичній діяльності правоохоронних органів.

Використана література:

1. Вольнский В.А. Криминалистическая техника: наука – техника – общество – человек. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 115 – 117.

2. Яблоков Н.П. Криминалистика: природа и система / Н.П. Яблоков, А.Ю. Головин. – М.: Юристъ, 2005. – С. 59.

3. Об утверждении Положения о порядке функционирования автоматизированной системы органов предварительного следствия в системе МВД России: Приказ МВД России № 45 от 27 января 2006 года.

4. Об утверждении новой редакции программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел": Приказ МВД России № 435 от 20 мая 2008 года.

О.І. Лівінчук*
І.А. Карлаш**

ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ ОРД ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ

У сучасних умовах розвитку держави та суспільства підвищуються вимоги щодо додержання законності в діяльності правоохо-

* Заступник начальника кафедри кримінального процесу та правосуддя Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук.

** Ад'юнкт кафедри кримінального процесу та правосуддя Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

ронних органів. Додержання законності неможливе без існування належної кримінально-процесуальної нормативної бази. Проте, деякі кримінально-процесуальні інститути до цих пір залишаються недостатньо розвинутими, що негативно впливає на забезпечення прав і законних інтересів громадян.

Подання доказів у порядку ч. 2 ст. 66 КПК України як один з правових засобів збирання доказів може бути прикладом невдалої нормотворчості – крім загального дозволу, конкретних приписів в законі немає. Останній не регламентує ні процесуальний порядок реалізації цього права учасниками кримінального процесу, ні процесуальну форму закріплення представлених доказів. Потребує вирішення й питання, пов'язане з поданням доказової інформації, яка була здобута у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності. Суперечливим є й формулювання положень ч. 2 ст. 66 КПК України.

Неповнота правової регламентації дає можливість для трактування окремих положень закону на розсуд суб'єктів, які ведуть кримінальне переслідування, що є сприятливим підрунтям для порушення закону.

Розробка теоретичних основ подання доказів у системі засобів їх збирання у рамках теорії і практики кримінального процесу здійснювалася В.Д. Арсеньєвим, В.О. Азаровим, Д.І. Бедняковим, Є.О. Долею, В.І. Діденком, В.І. Зажичьким, Л.М. Карнеєвою, Л.Д. Кокорєвим, О.М. Ларіним, П.А. Лупинською, С.А. Пашиним, М.С. Строговичем, В.Т. Томіним, С.А. Шейфером, Н.П. Кузнецовим, Б.В. Фуфигіним та іншими дослідниками. Вони внесли вагомий вклад у теоретичну розробку цього процесуального інституту, але ними була досліджена лише частина проблеми (зокрема, подання предметів і документів).

У зв'язку з цим, представляється доцільним дослідити юридичну природу та форми подання доказів особами, які залучаються до кримінального процесу, розглянути його правову регламентацію з метою винесення та обґрунтування пропозицій по усуненню існуючих юридичних недоліків.

У сучасному кримінальному процесі знаходять застосування всі передбачені ст. 66 КПК засоби збирання доказів. Не дивлячись

на це, при розслідуванні злочинів використовуються далеко не всі резерви процесуальних можливостей, запропонованих законодавцем. Причина цього вбачається в тому, що законодавець не регламентує процедуру їх застосування. Крім того, відсутній достатній досвід їх використання, що викликає сумніви у практичних працівників у значимості й цінності даних процесуальних дій, а також допустимості отриманих при їх проведенні доказів.

На сьогоднішній день основними засобами одержання доказової інформації у кримінальній справі залишаються слідчі дії, але закон передбачає й інші засоби збирання доказів, які застосовуються на стадії досудового розслідування. До них, згідно зі ст. 66 КПК, можна віднести вимоги від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні по справі фактичні дані, подання доказів підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем та їхніми представниками, а також іншими громадянами, підприємствами, установами та організаціями.

Говорячи про подання доказів, слід зазначити, що вчені-процесуалісти у своїх роботах обходять стороною цю процесуальну дію, не надаючи їй великого значення, та присвячуючи їй, у кращому випадку, кілька рядків. Проте, саме вона покликана заповнити прогалину у правовому регулюванні окремих засобів одержання інформації про факти, що може озброїти практичних працівників необхідними засобами викриття злочинців і в той же самий час забезпечити дотримання законності, а також прав і законних інтересів громадян.

Наділяючи учасників процесу правом подавати докази, законодавець не регламентує процедуру його реалізації. Це призводить до необхідності використовувати процесуальні форми, які властиві детально регламентованим засобам збирання доказів.

Суть даної процесуальної дії полягає в ухваленні рішення органом, що веде кримінальне переслідування, про приєднання як доказів предметів і документів, поданих громадянами й організаціями за власною ініціативою. Підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий, цивільний позивач і цивільний відповідач,

заявляючи клопотання про приєднання як доказів поданих ними предметів і документів, реалізують одну з правових можливостей на участь у доказуванні; керівники підприємств, установ і організацій, направляючи доказ, виконують свої посадові обов'язки повідомляти органи розслідування про вчинений злочин, а інші громадяни – свій моральний і громадський обов'язок сприяти правоохоронним органам.

Подання доказів характеризується наявністю всіх основних логіко-гносеологічних, системно-структурних і правових аспектів даного виду діяльності в системі засобів збирання доказів. При цьому існує також певна специфіка сутності і поняття цієї процесуальної дії.

В основі збирання доказів лежить активна діяльність органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, яка спрямована на отримання зі слідів, які залишені подією злочину, відомостей, що відносяться до справи, а також на перетворення та закріплення цих відомостей у належну процесуальну форму. У той самий час, як справедливо зауважує В.Д. Арсенєв, подання доказів – це пасивна форма одержання доказів [1; 15]. Відомості, які мають відношення до кримінальної справи, з'являються не з ініціативи органів, які ведуть процес, а за волевиявленням учасників кримінального судочинства або інших громадян, посадових осіб, підприємств, установ і організацій. При цьому подання учасниками процесу, іншими громадянами, підприємствами, установами й організаціями предметів і документів, що мають, на їхню думку, відношення до справи, ще не означає появи у кримінальній справі доказів, оскільки тільки слідчий або суддя можуть визнати ці предмети й документи доказами.

Ухвалення рішення про приєднання предмета й документа до справи по суті являє собою акт закріплення доказу, що завершує момент збирання (формування) доказу. Поки таке рішення не прийняте – доказу ще не існує, він ще "не зібраний", не сформований [2; 42]. У світлі сказаного очевидна умовність терміну "подання доказів". Більш точно говорити про подання предметів і документів – потенційних доказів. У зв'язку з цим доцільно викласти ч. 2 ст. 66 КПК України в такій редакції:

"Підозрюваний, обвинувачений, його захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, а

також інші громадяни, підприємства, установи й організації вправі подавати предмети і документи, що мають значення для встановлення істини у кримінальній справі".

Подані матеріали або об'єкти можуть визнаватися речовими доказами або іншими документами.

В науці кримінального процесу існує думка, що подання доказів охоплює й іншу інформацію. Так, Г.М. Мінковський і А.Р. Ратінов вказують, що поданими можуть бути й усні повідомлення про виявлене місце події, сліди та інші матеріальні об'єкти [3; 376, 377].

Дана точка зору не знайшла своїх прихильників і була піддана справедливій критиці за наступними причинами. Насамперед, повідомлення про місцезнаходження об'єкта – це показання, але не подання в натурі предмета або документа, що потім може бути визнаний речовим доказом [4; 54 – 55]. Очевидно, що право давати показання не ототожнюється законодавцем з іншою специфічною формою участі у доказуванні – поданням доказів.

За висновком С.А. Шейфера, не збігається подання доказів і з такими формами участі у доказуванні, як заява клопотань і участь у слідчих діях. Кожна з цих форм по-своєму ефективна, а їх використання дозволяє учасникам процесу активно впливати на хід пізнавальної діяльності, поповнювати доказовий матеріал у потрібному напрямку. Подальше вдосконалювання доказування припускає диференційоване вивчення окремих його форм, не допускаючи їх підміни й ототожнення [2; 47].

Тому, коли мова йде про подання доказів, законодавець має на увазі лише матеріальні об'єкти, що несуть інформацію про значимі обставини кримінальної справи. Такими є предмети, які можуть згодом стати речовими доказами, інші документи, що містять відомості про вчинений злочин.

Кримінально-процесуальний закон встановив два основних види подання доказів, які розрізняються за своєю юридичною природою [5; 31]. Перший передбачений у ч. 1 ст. 66 КПК України. Відповідно до цієї норми слідчий вправі вимагати від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні у справі фак-

тичні дані. Цьому праву відповідає обов'язок установи, організації, підприємства, посадової особи, громадянина представити слідчому необхідний предмет або документ.

Слід зазначити, що термін "пред'явлення" у ч. 1 ст. 66 КПК України застосовується вкрай невдало. Під пред'явленням варто розуміти тимчасовий показ чого-небудь для ознайомлення, а для ефективного розслідування кримінальної справи досить часто необхідно безповоротно вилучити отриманий предмет або документ. Тому більш доцільно вказати в законі вимогу про "подання" предметів і документів. І хоча в сучасній літературі ці два поняття отожднюються, використовувати його в тексті правової норми є неприйнятним.

До другого виду відноситься передбачене ч. 2 ст. 66 КПК подання доказів як здійснення права, що належить підозрюваному, обвинуваченому, захиснику, потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, їх представникам, іншим громадянам, організаціям, установам, підприємствам. Цьому праву, як ми вже відзначали, відповідає обов'язок слідчого прийняти подані предмети й документи, якщо вони можуть бути доказом у справі.

Аналіз КПК України дозволяє виділити й третю форму – подання слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності органами, уповноваженими на її проведення. Як справедливо зауважує С.А. Шейфер, подання доказів підозрюваним, обвинуваченим, захисником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем та їх представниками, іншими громадянами, підприємствами, установами й організаціями – це єдиний канал надходження доказів у кримінальний процес ззовні. Отже, будь-яка організація, у тому числі й орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, для введення в кримінальний процес її результатів може використати саме цей канал [6; 61].

Докази, представлені органом дізнання слідчому, у провадженні якого перебуває кримінальна справа, підлягають перевірці й оцінці на загальних підставах, у тому числі шляхом допиту співробітників міліції про будь-які обставини, які пов'язані з виявленням або одержанням конкретного предмета або документа. Відповідно до закону (ст. 68 КПК України), як свідок для дачі показань

може бути викликана будь-яка особа, якщо є дані, що йому відомі обставини, які мають відношення до справи. Співробітники міліції, що здійснюють оперативно-розшукові функції, не становлять виключення з цього правила.

Закон прямо не передбачає таких ситуацій, вони проходять повз увагу правозастосувачів, або тлумачаться так, начебто вони не стосуються відносин слідчого з органом дізнання. Тому вирішення проблеми, що так наполегливо ставить практика, вбачається в тому, щоб конкретизувати загальну ідею.

Виходячи з цього, представляється доцільним доповнити ст. 66 КПК України наступним положенням:

"Орган дізнання вправі подавати предмети і документи, які були отримані ним при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, як докази, якщо джерело і спосіб їх одержання можуть бути розголошені".

В підтримку сказаного можна додати, що розглянута проблема має кримінально-процесуальну природу та повинна бути вирішена в нормах КПК, шляхом внесення відповідних змін.

Подання результатів ОРД має відмінну рису від згаданих вище форм подання доказів. Так, якщо учасники процесу, інші громадяни, підприємства, установи, організації наділені правом подавати докази, то суб'єкт, уповноважений на здійснення ОРД, наділений аналогічним обов'язком, через те, що є державним органом по боротьбі зі злочинністю.

Як ми вже відзначали, КПК України не регламентує процедуру подання результатів оперативно-розшукової діяльності, але він називає процесуальну форму закріплення матеріалів ОРД. До неї, згідно зі ст. 65 КПК, відносяться протоколи з відповідними додатками, складені уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів (далі протоколи). Зміст протоколу роз'яснюється у Постанові Кабінету Міністрів України № 1169 від 26.09.2007 р. "Про затвердження Порядку одержання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, і використання добутої інформації" (далі Постанова). Так, згідно з п. 11 Постанови, у протоколі зазначаються дата його складення, посада, прізвище та ініціали особи, у провадженні якої перебуває

справа, номер справи, за якою здійснювався захід, номер постанови, дата її прийняття та найменування суду, яким видано дозвіл на здійснення заходу, вид заходу та строки його здійснення, найменування підрозділу, працівники якого залучалися до здійснення заходу, дані про особу, стосовно якої здійснювався захід, результати здійснення заходу, відомості про матеріальні носії інформації (матеріали аудіо- чи відеозапису, фото- і кінозйомки, магнітні накопичувачі тощо) та місце їх зберігання.

Протокол підписується працівником оперативного підрозділу, у провадженні якого перебуває справа, і додається до кримінальної справи.

Забороняється зазначати в протоколі та зберігати в будь-якій іншій формі відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, крім інформації про вчинення заборонених законом дій.

Складений з дотриманням цих вимог протокол може використовуватися як доказ у кримінальній справі та подається слідчому з дотриманням правил документообігу.

Проте, в науковій літературі висловлювалася й інша думка щодо закріплення результатів оперативно-розшукової діяльності. Наприклад, Є.О. Доля вважає, що введення в кримінальний процес результатів ОРД можливе через такий вид доказів як інші документи [7; 62]. Така позиція небезпідставно піддавалася різкій критиці. Так, Е.О. Дідоренко, С.О. Кириченко, Б.Г. Розовський зауважують, що такий підхід надав би ОРД статус слідчих дій, нівелюючи при цьому всю суть і покликання цієї діяльності [8; 14 - 15].

До цього моменту ми говорили про фіксацію та подання слідчому матеріалів ОРД, джерело отримання яких може бути розголошене. При цьому результати проведення ОРЗ фіксуються у відповідному протоколі з наступним введенням у кримінальний процес у статусі доказів. Але як бути з даними джерело надходження яких не підлягає розголошенню з міркувань конфіденційності та безпеки осіб, які співпрацюють з органом, уповноваженим на проведення оперативно-розшукової діяльності. Тут слушною є думка М.А. Погорецького. Він вважає, що матеріали ОРД, джерела яких не підлягають розшифровці, можуть бути викорис-

тані лише як орієнтуюча інформація. Це може бути інформація: 1) що орієнтує слідчого про дії і поведінку осіб, причетних до розслідуваної події; 2) що орієнтує слідчого про місцезнаходження об'єктів, які мають значення для справи; 3) що міститься в матеріальних утвореннях [9; 520 – 521].

До інформації, що орієнтує слідчого про дії і поведінку осіб, причетних до розслідуваної події, належать відомості про злочинну діяльність підозрюваних і обвинувачених, про дії інших осіб з приховування вчинених злочинів, протидії розслідуванню, про осіб, предмети й документи, що можуть стати джерелами зазначених відомостей. На підставі цієї інформації можуть визначатися основні напрямки розслідування, висуватися версії про особу ймовірного злочинця, визначатися черговість слідчих дій тощо. Важливим завданням при цьому залишається пошук шляхів наділення орієнтуючої інформації процесуальною формою.

Інформація, що орієнтує слідчого про місцезнаходження об'єктів, які мають значення для справи, може використовуватися при ухваленні рішення про обшук, виїмку, накладення арешту на майно, накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, відтворення обстановки й обставин події.

Інформація, що міститься в матеріальних утвореннях, також може використовуватися як безпосередньо, так і за допомогою спеціальних досліджень у багатьох зазначених вище цілях. З урахуванням того, що джерела її одержання не можуть бути розшифровані, слід дотримуватися правила, відповідно до якого вилучення матеріальних об'єктів при проведенні оперативно-розшукових заходів повинне визнаватися неприпустимим, якщо є необхідні правові передумови для їх одержання кримінально-процесуальними способами. Офіційність і гласність останніх обумовлює можливість використання отриманих об'єктів у доказуванні у кримінальній справі. В іншому випадку така можливість буде втрачена.

Зазначена інформація в науці кримінального процесу називається матеріалами ОРД вербального характеру [10], яку становлять усні повідомлення осіб, які перебувають чи перебували в конфіденційних відносинах з підрозділами, що здійснюють ОРД, пояснення, письмові повідомлення приватних та посадових осіб про

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

обставини злочину. Вона фіксується довідками, рапортами оперативного працівника та подається слідчому з дотриманням розглянутих вище вимог.

Підбиваючи підсумок викладеному, сформулюємо деякі висновки.

Закріпивши в ч. 2 ст. 66 КПК України право підозрюваного, обвинуваченого, захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників, а також інших громадян, підприємств установ і організацій подавати докази, законодавець не регламентував процедуру його реалізації, що може вести до порушення закону і обмеженню прав вищезгаданих суб'єктів у сфері кримінального судочинства. Закон прямо передбачає дві основних форми подання доказів: вимога про пред'явлення предметів і документів (ч. 1 ст. 66 КПК) і одержання останніх з ініціативи осіб, які залучаються до кримінального процесу (ч. 2 ст. 66 КПК). Нам представляється вкрай невдалим використання в тексті ч. 1 ст. 66 КПК України терміну "пред'явлення", через те, що він означає тимчасовий показ предметів або документів для ознайомлення. Тому пропонується замінити його на термін "подання" предметів і документів. Також вважається невдалим формулювання словосполучення "подання доказів" у тексті ч. 2 ст. 66 КПК України. Подаючи предмети і документи, учасники процесу, інші громадяни, підприємства, установи, організації лише суб'єктивно вважають, що вони можуть служити для встановлення істини по справі. Визнати подані предмети і документи доказами та ввести їх у кримінальний процес може тільки особа, в провадженні якої перебуває справа. У зв'язку з цим пропонується викласти ч. 2 ст. 66 КПК України в наступній редакції:

"Підозрюваний, обвинувачений, його захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, а також інші громадяни, підприємства, установи й організації вправі подавати предмети й документи, що мають значення для встановлення істини по кримінальній справі".

Аналіз чинного законодавства дозволяє виділити ще одну форму подання доказів – подання слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності органами, уповноваженими на її проведення.

Такі докази підлягають перевірці й оцінці на загальних підставах і оформлюються протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, вразі, якщо джерело надходження такої інформації може бути розголошене. Матеріали ОРД, джерела яких не підлягають розшифровці, можуть бути використані в кримінальному процесі лише як орієнтуюча інформація. Це може бути інформація: 1) що орієнтує слідчого про дії і поведінку осіб, причетних до розслідуваної події; 2) що орієнтує слідчого про місцезнаходження об'єктів, які мають значення для справи; 3) що міститься в матеріальних утвореннях. Така інформація знаходить своє відображення у довідках, рапортах та інших матеріалах оперативно-розшукової документації.

Використана література:

1. Арсеньев В.Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. - М., 1964.
2. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. - Тольятти: Волжский университет им. В.Н. Татищева, 1997.
3. Теория доказательств в советском уголовном процессе. - М., 1973.
4. Шпак В.В. Процессуальный порядок истребования, представления и фиксации доказательств в уголовном процессе Республики Беларусь // Судебный вестник. - 2004. - № 2.
5. Ларин А.М. Представление предметов и документов при расследовании // Соц. законность. - 1981.
6. Шейфер С.А. Использование непроцессуальных познавательных мероприятий в доказывании по уголовному делу // Государство и право. - 1997. - № 9.
7. Доля Е.А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности. - М.: СПАРК, 1997.
8. Дідоренко Е.О., Кириченко С.О., Розовський Б.Г. Процесуальний статус ОРД у кримінальному судочинстві: Монографія. - Луганськ: РВВ ЛІВС, 2000.
9. Погорельський М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. - Х.: Арсіс, ЛТД, 2007.

10. Удальова Л.Д. Теорія і практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України. – К., 2005.

М.Ю. Черкова*

**ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ОЗНАЙОМЛЕННЯ
СЛІДЧОГО З МАТЕРІАЛАМИ ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВОЇ СПРАВИ**

Документування оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) на сьогодні провадиться за допомогою таких форм, які, вважається, не мають чітких параметрів – довідки, акти, меморандуми, рапорти. Загальноприйнятою є позиція, згідно якої відомості оперативно-розшукового характеру, які містяться у цих документах, можуть використовуватися лише як орієнтовна інформація у процесі доказування у кримінальній справі, а також для визначення найбільш доцільних тактичних прийомів проведення слідчих дій. Але, такі відомості не можуть бути підставами для прийняття процесуальних рішень у справі (про порушення кримінальної справи, про затримання підозрюваного у вчиненні злочину, про застосування заходів процесуального примусу, про проведення певних слідчих дій, про притягнення як обвинуваченого тощо), тож вони не можуть замінити собою конкретних процесуальних документів¹. Слід погодитися з думкою про те, що саме чітко регламентований нормативними актами за своєю формою документ може повно відображати хід і результати проведених оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), а відомості, які у

* Доцент кафедри кримінального процесу та правосуддя Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук.

¹ Іпатко В. Поняття матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що використовуються в інтересах кримінального судочинства / В. Іпатко // Право України. – 2004. – № 11. – С. 52.

ньому містяться можуть бути використані в подальшому провадженні у кримінальній справі, при перевірці законності, обґрунтованості та вмотивованості прийнятих рішень¹.

Проте вже тривалий час у спеціальній літературі обговорюється питання про визнання рапорту оперативного працівника як документу, який заслуговує на довіру. Більш того, як зазначають окремі науковці, складання рапортів оперативними працівниками у випадку представлення негласно отриманих предметів і документів є оптимальним способом введення названих об'єктів у кримінальний процес. Рапорт оперативного працівника, зазначається, не виключає складання слідчим протоколу про прийняття наданих предметів і документів, тоді рапорт і сам предмет чи документ представлятимуть собою один комплексний доказ².

Варто зазначити, що довідки, рапорти, меморандуми, як форми фіксації інформації, здебільшого застосовуються на начальному етапі процесу здійснення ОРД. Після порушення кримінальної справи результати, отримані працівником оперативного підрозділу в ході здійснення певних заходів за дорученням слідчого, оформлюються зазвичай рапортами, а проведення слідчих дій – відповідними протоколами.

18 січня 2001 року був прийнятий Закон України "Про внесення змін до Закону про оперативно-розшукову діяльність"³, а згодом доповнена і ч. 2 ст. 65 КПК України про те, що за результатами здійснення ОРЗ складаються протоколи з відповідними додатками, які є джерелом доказів у кримінальній справі. В Законі міститься перелік конкретних ОРЗ, за результатами яких мають складатися протоколи:

- негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи;

¹ Ефремов Ф.М. Процессуальный статус оперативно-розыскной деятельности в уголовном процессе / Ф.М. Ефремов // Оперативник (сбщдк). - 2004. - № 1 (сентябрь). - С. 10.

² Гуштин А.Н. Процессуальные аспекты применения оперативно-розыскной информации при производстве по уголовному делу / А.Н. Гуштин, А.С. Лукьянов, В.А. Колдин, Н.А. Громов // Следователь. - 2004. - № 8. - С. 48.

³ Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 січня 2001 року № 2246-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2001. - № 14. - С. 72.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- зняття інформації з каналів зв'язку;
- контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією;
- застосування інших технічних засобів отримання інформації.

Інші ОРЗ, наприклад, контрольна та оперативна закупівля та постачання товарів, предметів та речовин, у тому числі й заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь (п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону про ОРД); здійснення візуального спостереження у громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки та радіоприладів, інших технічних засобів (п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону про ОРД) тощо проводиться за рішенням керівника оперативного підрозділу. Закон не вимагає складання за результатами зазначених ОРЗ протоколів. В оперативнорозшуковій практиці їх результати оформляються зведеннями, меморандумами, рапортами, довідками та ін. Можуть вони оформлятися й протоколами. Протоколи цих ОРЗ відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД можуть бути використані як джерела доказів у кримінальному судочинстві. Також вони можуть згідно з п. п. 1 і 2 ст. 10 Закону про ОРД бути використані для вирішення питання про порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій та для одержання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі відповідно до вимог, встановлених КПК. У практиці, наприклад, зведення візуального спостереження у громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки та радіоприладів, інших технічних засобів допускається до кримінального процесу з дотриманням порядку легалізації результатів ОРД через таке джерело доказу, як інші документи (ч. 2 ст. 65 КПК України).

На жаль, практика застосування даної норми зіштовхнулась з певними труднощами, які викликані неузгодженостями кримінально-процесуального законодавства і Закону України про ОРД. Справа у тому, що ст. 8 цього Закону не випишує форму і зміст протоколу, який складається за результатами проведення ОРЗ. Виникає

також багато питань відносно осіб, які повинні складати такий протокол, оскільки у проведенні окремих заходів беруть участь різні фахівці.

Недостатньо чітка законодавча регламентація характерна і для оперативного супроводження досудового та судового провадження у справі, оскільки дана діяльність не входить до числа основних завдань, що виконуються оперативними підрозділами¹. Зазначений вид діяльності не підлягає звітності, а відповідно не враховується як показник в роботі оперативного підрозділу. Суттєвою перешкодою її здійснення є також невизначеність процедури надання суду результатів ОРД (наприклад, отриманих відомостей про підготовку фальшивого алібі чи про здійснюваний тиск на свідків тощо).

Таким чином, незважаючи на законодавче закріплення форми фіксації інформації, отриманої у результаті проведення ОРЗ, до моменту детальної розробки процедури введення матеріалів ОРД у кримінальний процес в ході оперативного супроводження досудового провадження у справі та її законодавчого закріплення можливості ОРД не можуть бути у повному обсязі використані в інтересах кримінального судочинства.

Щодо значення інформації, отриманої у результаті здійснення ОРЗ, то, розглянемо питання про значення даної інформації з огляду на такі її властивості, як цінність для розкриття злочину та кримінальної справи у цілому.

Грунтовний аналіз такої властивості оперативно-розшукової інформації (далі – ОРІ) як її цінність проводить С.С. Овчинський, який цінність (корисність) ОРІ розуміє як приріст імовірності досягнення мети до і після отримання цієї інформації². Слід лише додати, що цінність ОРІ визначається усіма іншими вимогами, які висуваються до неї; вона є немов би підсумковою властивістю інформації.

¹ Новик В. Оперативное сопровождение судебного производства по делу / В. Новик, М. Езупов // Уголовное право. – 2006. – № 4. – С. 98.

² Оперативно-розыскная информация: [Овчинский С.С.]; под ред. А.С. Овчинского, В.С. Овчинского. – М., 2000. – С. 33 – 34.

Так, під якістю оперативно-розшукової інформації слід розуміти сукупність її властивостей, які обумовлюють придатність цієї інформації усувати невизначеність в уявленні суб'єкта оперативно-розшукового пізнання про фактичні обставини.

Виділяється ще й такий критерій оцінки оперативно-розшукової інформації, як її новизна, яка тісно пов'язана з її цінністю. Інформація, позбавлена новизни, яка повторюється у інших повідомленнях або вже відома оперативному працівникові, не становить для нього цінності незалежно від інших показників її якості. При цьому, інформація, яка доповнює або, навіть, просто підтверджує інформацію, отриману раніше, не втрачає властивості новизни, оскільки має самостійну цінність¹.

Слід, на наш погляд, погодитися з твердженням Ф.М. Єфремова про те, що інформація, отримана при здійсненні ОРЗ, часом настільки корисна, що виникає необхідність у процесуальних гарантіях протидії перешкоджанню її отримання умисно або не навмисно².

Як слушно зазначає В.І. Василичук, завданням оперативних підрозділів є не лише викриття злочинів, встановлення осіб, які їх вчинили, а й у тісній взаємодії зі слідчим перетворення на докази оперативних матеріалів³. Інформація, яка міститься в оперативно-розшуковій справі (далі - ОРС), та яка подається для використання в доказуванні у кримінальних справах, має забезпечити формування доказів, що відповідатимуть вимогам кримінально-процесуального законодавства загалом та відповідно до видів доказів будуть містити відомості, які мають значення для встановлення обставин вчинення злочину, а також вказівку на джерело отримання майбутніх доказів і предметів, що можуть стати доказами.

¹ Орлов Ю. Показники якості оперативно-розшукової інформації / Ю. Орлов // Право України. - 2005. - № 12. - С. 56.

² Єфремов Ф.М. Процесуальний статус оперативно-роз'ясної діяльності в уголовном процессе / Ф.М. Єфремов // Оперативник (сшыик). - 2004. - № 1 (сентябрь). - С. 10.

³ Василичук В.І. Проблеми взаємодії оперативних підрозділів ДСБЕЗ зі слідчим при профілактиці і викритті злочинів у сфері економіки / В.І. Василичук // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. - 2006. - № 2. - С. 218.

Свого часу радянський законодавець зіштовхнувся з безпрецедентним зростом злочинності і, перш за все організованої, та у 1990 році вніс декілька змін в Засади кримінального судочинства, якими було дозволено використовувати результати ОРД в якості доказів у кримінальній справ. Так, відповідно до ст. 29 Зasad кримінального судочинства СРСР (у редакції Закону від 12.06.1990 р.), на органи дізнання було покладено "прийняття необхідних оперативно-розшукових, у тому числі з використанням відеозапису, кіно- фотозйомки й звукозапису, з метою виявлення злочину й осіб, які його вчинили, виявлення фактичних даних, які можуть бути використані як докази у кримінальній справі після їхньої перевірки відповідно до кримінально-процесуального законодавства".

Згодом такий дозвіл знайшов відображення і в Законі про ОРД у редакції 1992 р. Відповідно до нього, матеріали ОРД можуть використовуватися для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі. Більш того, сфера застосування матеріалів ОРД значно розширилася, оскільки відповідно до ст. 10 Закону про ОРД матеріали ОРД використовуються також як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій.

Проте, незважаючи на викладене проблема надання результатам ОРД доказового значення і досі є предметом гострих дискусій між науковцями-процесуалістами та спеціалістами в сфері ОРД, яка довгий час вибудовувала стіну між двома видами діяльності: кримінально-процесуальною і оперативно-розшуковою, завдання яких є дуже близькими за змістом.

Вважаємо, ця проблема буде існувати доти, доки між кримінальним процесом і ОРД існує таке саме протистояння, як і між традиційною та нетрадиційною медициною, у якому перша по всякому третирує другу. При цьому часто забувається про мету - боротьба зі злочинністю.

Слід погодитися з В.В. Гевко, який зазначає, що шляхи вирішення даної проблеми досить прості, і не суперечать світовій практиці протидії злочинності та європейським стандартам у

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

цій сфері. Мається на увазі орієнтири на адаптацію нашого законодавства до правової системи Євросоюзу¹. Наприклад, наступним чином розв'язана ця ж проблема у кримінальному судочинстві Латвії, яка, як відомо, вже є членом Євросоюзу. Так, ч. 3 ст. 49 КПК Латвії передбачає, що відомості та факти, отримані у ході здійснення оперативної діяльності, у тому числі дані, зафіксовані за допомогою технічних засобів, дозволяється використовувати як докази лише у тому випадку, коли можливо їх перевірити в установленому даним Кодексом процесуальному порядку².

Ми також погоджуємося з думкою, що для вирішення даної проблеми, по-перше, необхідно чітко визначити мету – боротьба зі злочинністю. По-друге, чітко визначити засоби досягнення мети – кримінальний процес і ОРД³. Зазначені засоби мають різний ступень проникнення у злочинне середовище, диференційовані методи. Однак, вони є елементами однієї системи, доповнюють друг друга, є альтернативними, а отже взаємно пригідними повинні бути і їх результати.

Яскравим прикладом значення ОРД при оперативному супроводженні є положення глави 19 КПК України "Зупинення досудового слідства". Як зазначає Л.М. Іванов, саме безрезультативність ОРД, яка унеможлиблює встановити або розшукати особу, причетну до вчиненні злочину, має кримінально-процесуальні наслідки у вигляді зупинення досудового слідства, після чого провадження слідчих дій не допускається.

З метою забезпечення результативності проведення оперативних заходів при супроводженні розслідування кримінальної справи за погодженням зі слідчим оперативні працівники ознайомлюються з окремими її матеріалами. Більш того, згідно з п. 2.16. Ін-

¹ Гевко В.В. Проблеми визначення поняття доказів та їх процесуальних джерел / В.В. Гевко // Право України. - 2005. - № 10. - С. 94.

² Уголовно-процесуальный закон Латвийской Республики [Электронный ресурс] // Официальный сайт Верховного Суда Латвийской Республики. - Режим доступа: <http://www.at.gov.lv/index.php?a=54&v=ru>.

³ Поляков М.П. Результаты ОРД как альтернатива уголовно-процессуальным доказательствам / М.П. Поляков // Уголовный процесс. - 2005. - № 8. - С. 41.

струкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ з метою отримання необхідної інформації оперативні працівники повинні:

- вивчати кримінальні справи, раніше закриті провадженням, відносно підозрюваних осіб, а також справи про нерозкриті злочини (у тому числі й про ті, які знаходяться в провадженні прокуратури), матеріали ОРС, у т.ч. архівні;

- проводити перевірку законності отримання та придбання зброї, автотранспортних засобів, документів, земельних ділянок, нерухомості тощо, виявляти корупційні зв'язки¹.

Нерідко у юридичній літературі висловлювалася думка про необхідність надання слідчому права ознайомлюватися з матеріалами ОРС. Так, зазначалося, що в умовах діючого законодавства найбільш універсальним способом використання результатів ОРД у кримінальному процесі є забезпечення доступу особі, яка здійснює розслідування, до джерела інформації про злочин, виявленому (щлеспрямовано створеному) у процесі ОРД. При цьому має місце не перетворення результатів ОРД у докази, а одержання слідчим доказів із джерел, отриманих у рамках оперативно-розшукової діяльності².

Окремі науковці пропонують розширити перелік прав слідчого, законодавчо закріпивши його право знайомитися з оперативно-розшуковими і обліковими матеріалами органів дізнання, давати розпорядження щодо організації ОРЗ та іншої необхідної роботи з метою з'ясування обставин, які мають значення для справи³.

Відповідне положення закріплено в п. 3.8. Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозді-

¹ Інструкція з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді, затверджена Наказом МВС України № 777 від 07.09.2005 р.

² Бочкарев А.В. Проблемы использования результатов оперативно-розыскной деятельности / А.В. Бочкарев // Следователь. – 2004. – № 8. – С. 42 – 43.

³ Горелов М. Правовий статус слідчих підрозділів органів внутрішніх справ / М. Горелов // Право України. – 2005. – № 10. – С. 69.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

лами органів внутрішніх справ України, згідно до якого оперативні працівники повинні щотижня звітувати перед слідчим-керівником слідчо-оперативної групи про стан виконання доручень та запланованих заходів, надавати на його вимогу документи, що підтверджують обсяги проведеної роботи. У разі необхідності на вимогу слідчого, погоджену з керівниками слідчого та оперативного підрозділів, йому з дотриманням вимог режиму секретності надається можливість ознайомитися з матеріалами ОРС¹.

Однак, вказівка на те, що таке ознайомлення має проводитися з дотриманням режиму секретності має велике значення для забезпечення захищеності цієї інформації та осіб, про яких в ній містяться відомості.

По перше, у спеціальній літературі особливо вказується на таку властивість оперативно-розшукової інформації, як її захищеність, під якою слід розуміти закритість її для сторонніх осіб, що і є наслідком дотримання принципів конфіденційності та конспірації у ОРД².

Ступінь таємності матеріалів, що представляються, види додатків і способи передачі визначаються відповідно до правил ведення секретного діловодства в кожному конкретному випадку окремо, в тому числі, залежно від сутності отриманого запиту (доручення) і наявності відомостей, що підлягають засекречуванню.

Матеріали, що надаються, повинна супроводжувати інформація про час, місце й обставини вилучення в ході ОРД предметів і документів, одержання відео- і аудіозапису, кіно- і фотоматеріалів, копій і зліпків, повинен бути проведений опис індивідуальних ознак зазначених предметів і доказів.

У Російській Федерації, наприклад, допускається надання матеріалів у копіях, у тому числі з перенесенням найбільш важливих

¹ Інструкція з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляди в суді, затверджена Наказом МВС України № 777 від 07.09.2005 р.

² Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність / Бандурка О.М. - Х.: Вид-во НУВС, 2002. - С. 56.

моментів (розмов, сюжетів) на єдиний носій, про що обов'язково зазначається в супровідних документах (протоколах). Тип носія визначається ініціатором ОРД¹. Оригінали матеріалів у цьому випадку зберігаються в оперативному підрозділі до завершення судового розгляду й набрання вироками чинності.

Згідно з ч. 2 ст. 11 Закону про ОРД особам, які співпрацюють з органами, що здійснюють ОРД, гарантується конфіденційність відносин, а у п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України від 21 січня 1994 року "Про державну таємницю" вказується, що інформація про форми, методи і результати ОРД, про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять ОРД, про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють ОРД належить до державної таємниці².

Вважаємо за необхідне навести кілька аргументів того, що не слід знайомити слідчого з матеріалами оперативно-розшукової справи:

1. Заборона розголошення певних відомостей, що міститься у тексті самого Закону про ОРД (ч. 10, 12 ст. 9).

Оскільки зазначені ОРЗ суттєво стосуються законних інтересів громадян, Закон про ОРД передбачає гарантії їхньої законності. Однієї з них є обов'язок працівників оперативних підрозділів вживати заходи до нерозголошення виявлених при проведенні ОРЗ обставин особистого життя особи. Всі учасники зазначених заходів повинні бути інформовані про неприпустимість розголошення встановлених у процесі їхнього проведення обставин приватного життя громадян.

За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були дові-

¹ П. 18 Інструкції о порядке представления результатов оперативно-розыскной деятельности органу дознания, следователю, прокурору или в суд, утвержденной Приказом ФСНП РФ, ФСБ РФ, МВД РФ, ФСО РФ, ФПС РФ, СВР РФ от 13 мая 1998 года № 175/226/336/201/286/410/56 /БНА Федеральных органов исполнительной власти от 14 сентября 1998 года № 23.

² Закон України "Про державну таємницю" від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1994. - № 16. - Ст. 93.

рені при здійсненні ОРД чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

А отже, дії працівників оперативно-розшукових підрозділів, пов'язані з порушенням морально-етичних приписів, розголошенням відомостей про особисте життя суб'єктів, щодо яких здійснюються ОРЗ, їхнє поширення й ознайомлення з їхнім змістом сторонніх осіб, у тому числі, якщо ці дані містять відомості про здійснення протиправних дій, є неприпустимим, і, відповідно, тягнуть визнання неприпустимими отримані докази, тож взагалі немає сенсу знайомити слідчого з цими відомостями.

2. Ознайомлення слідчого з інформацією про негласних співробітників оперативного підрозділу та допит останніх недоцільні з декількох причин.

По-перше, погоджуючись на співробітництво з органами, що здійснюють ОРД, такі особи ставлять умову збереження в таємниці цього факту, і навряд чи від них можна дістати згоду на розголошення цих відомостей. По-друге, розголошення даних про таку особу унеможливує подальше співробітництво на конфіденційній основі. По-третє, розголошення відомостей про таку особу може спричинити помсту з боку представників злочинних структур. У той же час збереження факту негласного співробітництва в таємниці не означає, що використати інформацію, якою володіє ця особа, для встановлення істини у кримінальній справі неможливо. Ця інформація може бути використана як підстава для проведення інших ОРЗ, в результаті яких будуть отримані дані, легалізовані в подальшому і використані як докази.

3. Ознайомити слідчого зі всіма матеріалами оперативно-розшукової справи неможливо також зважаючи на норми моралі.

Закріплення норм моралі у законодавчих актах, що регламентують кримінально-процесуальну діяльність слідчого й ОРД відповідних оперативних підрозділів, є винятково важливим, оскільки зазначені види діяльності деякою мірою пов'язані з обмеженням прав людини, і часто торкаються питання особистого життя суб'єктів, відносно яких проводиться ОРД і досудове слідство.

Слідчому, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа, і працівникам оперативних підрозділів, що здійснюють ОРД з метою одержання фактичних даних, які можуть бути використані як докази у кримінальній справі, закон надає право на втручання в особисте життя тих або інших суб'єктів, але винятково з метою запобігання, припинення, розкриття й розслідування злочинів, викриття винних осіб, і притягнення їх до кримінальної відповідальності. Таке втручання може здійснюватися тільки у межах, необхідних для встановлення обставин розслідуваної події. Уявляється, що всі інші дії, які здійснюються слідчим і працівниками оперативних підрозділів, і спрямовані на одержання конфіденційної інформації про осіб, відносно яких здійснюється провадження досудового слідства й ОРД, виходять за рамки цих вимог, і суперечать закону¹.

4. У процесі здійснення конкретних розвідувальних заходів можуть допускатися дезінформація, обман, введення в оману злочинців й їхніх зв'язків. І все-таки подібні дії можуть бути виправдані суспільно-корисною функцією їхнього застосування в боротьбі зі злочинністю. Слід погодитися з В.О. Ілічовим у тому, що при оцінці співвідношення моралі й цілей, які досягнуті, необхідно виходити насамперед з того, наскільки дійсно був необхідний і тому підлягає виправданню той або інший тактичний прийом у конкретній ситуації².

Слідчий же зі свого боку не володіє всім обсягом інформації і не уявляє цілісної картини подій. Тому, у ході ознайомлення з оперативними матеріалами, коли він дізнається про застосовані тактичні прийоми, пов'язані з дезінформацією певних учасників правовідносин, у нього може виникнути сумнів щодо законності та достовірності результатів, отриманих при проведенні ОРЗ, навіть якщо у них містяться підстави для порушення кримінальної справи. А це призведе до зайвої волокити та перевірки інформації, яка міститься у матеріалах оперативно-розшукової справи.

¹ Журова Е.М. Этические аспекты допустимости доказательств, полученных в результате оперативно-розыскной деятельности / Е.М. Журова // Право і безпека. - 2004. - Т. 3. - № 3. - С. 52.

² Иличев В.А. Морально-этические проблемы деятельности оперативного сотрудника / В.А. Иличев // Оперативник (ссылка). - 2005. - № 4 (5) ноябрь. - С. 13.

5. Останній аргумент так би мовити етичного характеру та нерегламентований законами – особиста зацікавленість слідчого у результатах справи, точніше у тому, щоб вона взагалі не була порушена.

Яскравим прикладом передчасного та зайвого ознайомлення слідчого з матеріалами ОРС є обставини однієї кримінальної справи, яка розслідувалася СВ Жовтневого РВ ЛМУ УМВС України в Луганській області в 2001 році.

Ця справа була порушена за фактом розбійного нападу, вчиненого відносно гр-на А. групою осіб. У ході проведення ОРЗ було встановлено, що до цього розбійного нападу причетний гр-н К. На первинному етапі розслідування обставин події наявні були тільки свідчення К. про те, що він спостерігав факт нападу, а з особами, які його вчинили він знайомий – це його друзі І. та П. Після перевірки отриманих даних оперативними працівниками було прийнято рішення про повідомлення слідчого, в провадженні якого знаходилася справа, про заплановане на наступний ранок затримання всіх учасників нападу. Також слідчому було повідомлено, що необхідність найшвидшого затримання обумовлена тим, що К. планує виїхати за кордон на постійне місце проживання.

Наступного тижня з'ясувалося, що ніхто з учасників нападу з вечора вдома не з'являвся. Як з'ясувалося пізніше цьому посприяв сам слідчий, який отримав вигоду, "дозволивши" К. виїхати за кордон назавжди. З часом було зібрано достатньо доказів для притягнення К., І. та П. до кримінальної відповідальності. Справа була доручена іншому слідчому, але на той час К. вже проживав за кордоном, П. – переховувався від органів слідства у Москві, а І. відбував покарання у місцях позбавлення волі вже за інший злочин¹. Врешті ця справа була направлена до суду, але не важко уявити скільки зайвих зусиль і часу для цього було витрачено.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що ми є причіниками тієї позиції, що результати ОРД у жодному випадку не надаються слідчому в наступних випадках:

- коли неможливо забезпечити безпеку учасників ОРД у зв'язку з наданням даних;

¹ Кримінальна справа № 05/01/0721 по обвинуваченню І., П. за ст.ст. 296 ч. 2, 187 ч. 2 КК України // Архів Жовтневого районного суду м. Луганська.

- коли використання даних ОРД у кримінальному процесі може потягти розголошення відомостей про використанні в ОРД сили, засоби, методи тощо¹, окрім випадків, коли інтереси збереження державної таємниці вступають у протиріччя з правами та законними інтересами певних осіб.

Говорячи про нецільність ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами, слід зазначити, що навпаки, доречним є положення Інструкції, згідно з яким з метою забезпечення результативності проведення ОРЗ при супроводженні розслідування кримінальної справи за погодженням зі слідчим оперативні працівники ознайомлюються з окремими її матеріалами. За розголошення матеріалів та порушення таємниці слідства члени групи несуть відповідальність згідно з чинним законодавством. Слідчі повинні обов'язково інформувати оперативного працівника про напрямки розслідування для того, щоб своїми діями не розшифрувати негласні джерела і способи отримання оперативних матеріалів, не зірвати запланованих оперативних заходів.

Ю.А. Гришшин*
А.В. Шадлер**

**О ПРОБЛЕМАХ СТАТУСА
СУБЪЕКТОВ УПРАВЛЕНИЯ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫМ
ОБЕСПЕЧЕНИЕМ ДОСУДЕБНОГО
СЛЕДСТВИЯ**

С позиции системного анализа органы досудебного следствия и дознания являются составными элементами системы уголовного

¹ Громов Н.А. Оценка доказательств и результатов оперативно-розыскной деятельности / Н.А. Громов, В.В. Лисоволенко, А.Н. Гушин // Следователь. – 2004. – № 2. – С. 54.

* Доцент кафедры уголовного процесса и правосудия Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко кандидат юридических наук, доцент.

** Начальник Сватовского РО ГУМВД Украины в Луганской области.

судопроизводства. Вместе с тем они выступают и как ее самостоятельные подсистемы, которые, по нашему мнению, могут функционировать в двух режимах: 1) самостоятельно, решая стоящие перед ними задачи с помощью имеющихся у них средств и методов; 2) совместно, объединившись для решения общих задач организацию, то есть в интеграцию соответствующих компонентов, которые, находясь в соединенном состоянии, приобретают качества, не свойственные им в разъединенном виде.

При определении характера функциональных связей между следователем и оперативно-розыскными аппаратами следует учитывать, что оперативно-розыскное обеспечение досудебного следствия (далее – ОРОДС) представляет собой "систему сознательно координируемой деятельности двух и более лиц" [4, 384], необходимым условием которой является управление, то есть целенаправленное воздействие, удерживающее ее в заданных параметрах. При этом одним из главных вопросов является вопрос о субъекте управления рассматриваемой системы.

Если исходить из анализа правовых норм, регулирующих отношения между следователем и оперативно-розыскными аппаратами при раскрытии и расследовании преступлений, то такими субъектами являются следователь и начальник органа дознания. Руководители органа дознания наделены властными полномочиями в отношении оперативно-розыскных аппаратов. Кроме того, на них возлагаются обязанности по организации деятельности по раскрытию преступлений [15]. Выполняя эти обязанности, руководители органа дознания осуществляют в полном объеме управление оперативно-розыскной деятельностью, т.е. эти отношения носят характер субординации, "распорядительство-подчинение" [12, 15]. В этом случае происходит координация деятельности различных оперативно-розыскных аппаратов (например, уголовного розыска и ОГСБЭП), направленных на реализацию ОРОДС через субординационные связи. Для этого необходимо закрепление в правовых документах прав у одной стороны (руководители органа дознания) и обязанностей выполнять их требования у другой стороны (оперативно-розыскные аппараты). Однако в отношении другой подсистемы – сис-

темы оперативно-розыскного обеспечения досудебного расследования руководители органа дознания обладают "усеченными" властными полномочиями. Они основаны также на субординационных связях, но качественно иного порядка. С нашей точки зрения, процессуальная независимость следователя, определенная уголовно-процессуальным законом (ст. 114 УПК Украины), "сводит" такие властные полномочия руководителей органа дознания к чисто внешним отношениям начальника и подчиненного. Что же касается сущности деятельности следователя по раскрытию и расследованию преступлений, то здесь происходит обратное. В роли обладателя властных полномочий выступает уже следователь, а выполнять его поручения и указания должны руководители органа дознания (ч. 3 ст. 114 УПК Украины).

Таким образом, руководители органа дознания в силу их полномочий, определенных в уголовно-процессуальном законе, не могут являться субъектами управления системы ОРОДС. Если в качестве такового рассматривать следователя и исходить при этом из соответствующих положений из закона, то такого рода утверждение не вызывает сомнений и возражений. Его властные полномочия, закрепленные в уголовно-процессуальном законе, при расследовании конкретного уголовного дела действительно ставят его в положение руководителя. В то же время существование следственных подразделений в системе органов внутренних дел делает их равноправными с оперативно-розыскными подразделениями. В данном случае речь может идти только о взаимодействии между ними, главным принципом которого является взаимопомощь, и никакого управляющего воздействия не требуется. "Взаимодействие" предполагает лишь равноправие субъектов, деятельность, основанную на равенстве сторон.

Общезвестно, процессуальный статус следователя, его полномочия по отношению к органам дознания, закрепленные в уголовно-процессуальном законе, в ведомственном нормативном регулировании должного развития не получили. Их взаимоотношения в рамках функционирования системы ОРОДС, определены нечетко и носят ярко выраженный ограниченный характер [8]. Поэтому говорить об управляющем воздействии следователя

на эту систему, его координирующей роли, в настоящее время не приходится. Вместе с тем, о возможности признания следователя в качестве субъекта управления говорит тот факт, что в рамках деятельности следственно-оперативной группы ему необходимо не просто координировать деятельность определенных элементов системы, а координировать разные виды деятельности [8].

Вопросу о субъекте управления системой ОРОДС в литературе уделено достаточно внимания. Одни авторы (А.А. Чувилев, А.А. Модогоев и др.) считают, что руководители органов дознания не могут быть субъектами управления этой системой, другие (В.Ф.Статкус, А.П. Селезнев, А.А. Лискин и др.) высказывают прямо противоположную точку зрения и алогично предлагают наделить их правом процессуального контроля за деятельностью следователя без ответственности за ее результаты.

Как нам представляется, субъектом управления системой ОРОДС должен быть следователь. Однако, только по делу, которое находится у него в производстве. Это будет корреспондироваться с нормой УПК о полной его ответственности за качественное и своевременное расследование преступлений (ч. 1 ст. 114) [7, 9], которая и возводит его в такой статус субъектом управления системой расследования, которая на наш взгляд, включает в себя и систему ее оперативно-розыскного обеспечения. Поэтому следователь как субъект управления вышестоящей системой может быть субъектом управления любой подсистемой, ее составляющей. Однако, в данном случае контроль следователя значительно отличается от контроля деятельности оперативно-розыскных аппаратов со стороны их руководителей.

Как показывает изучение уголовно-процессуальной практики, основной формой контроля следователя за процессом ОРОДС является "наблюдение и проверка соответствия процесса функционирования объекта принятым управленческим решениям законам, планам... приказам и т.д." [1, 240]. При этом он не распространяется на сам процесс ОРОДС и соответственно тактику осуществления необходимых оперативно-розыскных мероприятий. На этой указывает и анализ соответствующих ведомственных нормативно-правовых актов [8].

Специфика рассматриваемой формы контроля заключается, во-первых, в том, что он осуществляется с целью проверки исполнения принятых следователем решений, зафиксированных в его отдельных поручениях или общем плане расследования по уголовному делу. А, во-вторых, непосредственному контролю со стороны следователя по существу подвергаются только представленные ему общие результаты деятельности оперативно-розыскных аппаратов по раскрытию и преступления (например, ответ органа дознания на поручение следователя, направленное в порядке ч. 3 ст. 114 УПК Украины). Результатом такого контроля, как правило, становится внесение запоздалых коррективов в деятельность оперативно-розыскных аппаратов по ОРОДС [2]. Вполне очевидно, что существующая форма контроля следователя за этой системой является неэффективной именно с позиции создания оптимальных условий для быстрого и полного расследования преступлений (ст. 2 УПК).

По нашему мнению, данная проблема может быть решена путем временного делегирования следователю на период расследования полномочий руководителя органа дознания по руководству теми сотрудниками, которые осуществляют оперативное обеспечение в рамках конкретного уголовного дела. В результате этого ОРОДС будет соответствовать обозначенному нами иерархическому типу, что позволит "снизить число дисфункций и уменьшить трения внутри системы". По существу, такого рода предложение сводится к созданию временной организационно-управленческой структуры, призванной решить задачи раскрытия и расследования конкретного преступления.

Анализ результатов неоднократных экспериментов МВД Украины по временному выделению некоторых следственных подразделений из состава территориальных органов внутренних дел свидетельствуют о том, что в этот период возникли существенные трудности в организации их совместной работы с оперативно-розыскными аппаратами по раскрытию преступлений, а также значительно участились конфликтные ситуации между ними. Это, в частности, позволяет сделать вывод о том, что данные субъекты при раскрытии преступлений должны действовать максимально

слаженно для достижения единой цели. Поэтому связи между ними должны быть максимально "укорочены", а оперативно-розыскная и процессуальная деятельности в организационном плане максимально сближены. Подтверждением данного вывода, на наш взгляд, может служить общеизвестная положительная деятельность следственно-оперативных групп различных видов.

На наш взгляд, для решения обозначенной проблемы нет необходимости менять сложившуюся структуру органов внутренних дел и передавать из одной службы в другую следователей или оперативных работников, как это предлагают многие (Н. Баскаков, А. Герасун, А. Балашов, А. Гаврилов и др.). Целесообразнее в законодательном порядке наделить следователя в отношении органов, участвующих в ОРОДС, полномочиями, адекватными его обязанностям по полному и своевременному расследованию преступлений (ст. 114 УПК Украины).

Рассматривая проблемы организации ОРОДС, необходимо учитывать то, как было возбуждено уголовное дело: в результате реализации оперативных материалов, либо по иным поводам, предусмотренным уголовно-процессуальным законодательством. В первом случае оперативно-розыскные аппараты решают поставленные перед ними задачи в системе уголовной юстиции, выявляя и собирая фактические данные, указывающих на событие преступления или лиц, его совершивших, а также обеспечивают возможности использования этих данных на первоначальном этапе следствия. Сущность этого процесса заключается в осуществлении комплекса процессуальных действий и оперативно-розыскных мероприятий, обеспечивающих возможность использования при расследовании данных, полученных негласным путем в целях раскрытия преступления и изобличения лиц, виновных в его совершении. Все эти действия, составляющие содержание реализации, призваны обеспечить эффективное использование результатов оперативной деятельности в стадии возбуждения уголовного дела, так и по ходу досудебного следствия [5, 123]. Вполне очевидно, что в процессе реализации оперативных материалов: а) участвуют оперативные работники и следователи; б) осуществляются следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия.

При исследовании связей, отношений и взаимозависимостей между оперативно-розыскными аппаратами и органами досудебного следствия необходимо учитывать, что соединение их в определенную систему вызвано тем, что достичь конечной цели уголовной юстиции (ст. 2 УПК Украины) не представляется возможным, если названные подсистемы будут функционировать раздельно. Вместе с тем эти подсистемы объединены единой целью, функционально и структурно созданы под нее, хотя для ее достижения они наделены различными полномочиями, и используют разные средства и методы. Система уголовной юстиции является функциональной, и поэтому в данном случае действует положение о присущей ей закономерности результата и динамической мобилизуемости. Эти закономерности и вызывают быстрое переформирование элементов системы (в данном случае переформирование заключается в создании новой подсистемы) и направление их на достижение конечного результата [14].

Вместе с тем отношения между структурными элементами (органом досудебного следствия и дознания) вновь образованной подсистемы зависит и от характера связей между ними. При этом необходимо иметь в виду, что неперемным условием функционирования любой социальной системы является управление, под которым понимается "целенаправленное воздействие, удерживающее систему в заданных параметрах". Данное обстоятельство тесно связано с принципом иерархичности при организации системы, то есть управляющее воздействие должна оказывать та подсистема, которая в иерархическом порядке стоит выше. Как уже было отмечено, такой подсистемой являются органы досудебного следствия. Этот вывод подтверждает и анализ нормативной базы, регулирующей взаимоотношения между органами досудебного следствия и оперативно-розыскными аппаратами при решении ими общей задачи – раскрытия и расследования преступлений (ст. 2 УПК Украины).

Так, чч. 3 и 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 УПК и ст. 7 Закона Украины "Об оперативно-розыскной деятельности" в определенной степени свидетельствует, что законодатель закрепил некоторое юридическое неравенство между органами дознания и следователем. В

этой ситуации, по словам А.М. Ларина, "следователь рассматривается законом как субъект прав, а органа дознания - как субъект обязанностей" [11, 27]. И это вполне оправданно, так как законодатель не имеет возможности строго формализовать ситуации, в которых действуют должностные лица в сфере уголовного судопроизводства [13]. Отсюда, определенная возможность для следователя самостоятельного выбора соответствующего решения и наиболее эффективных путей и средств его реализации. Однако при этом необходимо учитывать, что в конкретной ситуации только одно решение будет правильным и лишь один путь оптимальным. За неправильное решение и существенное отклонение от верного пути следователь несет ответственность [6, 163].

В теории права общепринято считать, что при закреплении полномочий должностного лица законодатель решает вопрос о возложении обязанности или предоставлении права в зависимости от двух основных моментов: а) от возможности максимально точно описать в законе ситуацию, в которой приходится действовать должностному лицу; б) от того, на чьи действия в данной ситуации целесообразно перенести "центр тяжести" правового регулирования. Если на действия должностного лица, то на него возлагается обязанность, если на действия других лиц, то должностному лицу предоставляется право [16, 148 - 154].

С этой позиции вполне очевидно, что отечественный законодатель по существу создал такого рода правовую ситуацию, при которой необходимо рассматривать следователя в качестве субъекта, управляющего системой оперативно-розыскного обеспечения. Сформулированное нами предложение необходимо реализовать при разработке нового УПК Украины, в действующем проекте которого отсутствуют какие-либо нормы такого характера [9].

Использованная литература:

1. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом (опыт системного исследования). - М., 1979. - С. 240.

2. В науке управления принято считать, что если бы не нужны были коррективы, не было бы необходимости в любых видах контроля.

См. например: Моррисей Дж. Целевое управление организаций. – М., 1979. – С. 120.

3. Гапанович Н.Н., Мартинович И.И. Основы взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений. – Минск, 1983. – С. 14.

4. Гвишиани Д.М. Организация и управление. – М., 1972. – С. 384.

5. Гуткин И.М. Правовые вопросы взаимодействия следователей и органов дознания в советском уголовном процессе. – М., 1967. – С. 123.

6. Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы. – Киев: Наукова думка, 1984. – С. 163.

7. Зуйков Г.Г. Распределение компетенции в деятельности по раскрытию преступлений // Совершенствование управления раскрытием и расследованием преступлений. – М., 1981. – С. 9.

8. Інструкція з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів // Затверджено Наказом № 160 від 20.02.2006. "Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України".

9. Кримінально-процесуальний кодекс України // Проект № 1233 від 13.12.2007 р., підготовлений народними депутатами Мойсиком В.Р., Вернидубовим І.В. Ківаловим С.В., Кармазіним Ю.А.

10. Кримінально-процесуальний кодекс України // Проект № 3456дП від 18.11.2005 р., підготовлений народними депутатами Мойсиком В.Р., Бандуркою О.М., Вернидубовим І.В. та ін. – 308 с.

11. Ларин А.М. Процессуальные формы участия органов дознания в расследовании убийств // Проблемы советского государства и права. – Вып. 9 – 10. – Иркутск, 1975. – С. 27.

12. Мильнер Б.З. и др. Системный подход у к организации управления. – М., 1983. – С. 15.

13. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм. – М., 1960. – С. 193; Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. – М., 1971. – С. 99; Эйсман А.А. Вопросы структуры и языка уголовно-процессуального закона. – Вопр. борьбы с преступностью. – 1972. – Вып. 15. – С. 86 – 97; Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. – М., 1976. – С. 171.

14. Подробнее о функциональных системах см.: Анохин П.К. Избранные труды: Философские аспекты теории функциональной системы. – М.: Наука, 1978; Хомколов В.П. Теоретические вопросы оперативно-розыскного обеспечения предварительного следствия // Совершенствование деятельности ОРД по раскрытию и расследованию преступлений. – М.: Академии МВД СССР, 1989. – С. 88 – 101.

15. Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загально-кримінальної спрямованості // Затверджено Наказом МВС України № 458 від 30.04.2004 "Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загально-кримінальної спрямованості".

16. Строгович М.С., Алексеева Л.Б., Ларин А.М. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. – М., 1979. – С. 148 – 154.

17. Хомколов В.П. Проблемы организации и тактики взаимодействия следователя и оперативных аппаратов при раскрытии и расследовании преступлений // Совершенствование оперативно-розыскной деятельности в современных условиях. – Омск, 1989.

О.М. Барановська*

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА
ФАХІВЦІВ-АНАЛІТИКІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ**

Ситуація, що склалася в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ, вимагає нових підходів до організації боротьби зі злочинністю. Вони повинні базуватися на глибокому аналізі різнопланової інформації, котрий дозволить визначати тенденції розвитку криміногенних процесів у суспільстві.

* Начальник навчально-методичного відділу Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ.

ві. Важлива роль в цьому процесі належить інформаційно-аналітичній роботі, яка є необхідним елементом оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ і потребує перебудови, в тому числі створення спеціальних суб'єктів такої діяльності – аналітичних підрозділів кримінальної міліції і підготовки фахівців-аналітиків для них.

Але навички аналітичної роботи потрібні не тільки співробітникам аналітичних підрозділів кримінальної міліції, а й всім без винятку суб'єктам оперативно-розшукової діяльності, які виконують аналітичну роботу як спеціальну оперативно-розшукову функцію, що являється основою ОРД [1, с. 6].

В своїй більшості професійний рівень співробітників оперативних підрозділів не відповідає сучасним вимогам, новим інформаційним технологіям приділяється незначна увага, що в свою чергу негативно впливає на отримання оперативної інформації з використанням нових інформаційних технологій.

Елементи аналітичної роботи присутні в усіх управлінських і оперативно-тактичних діях, пов'язаних з реалізацією на практиці оперативно-розшукового інформаційного процесу. Співробітники оперативних підрозділів не повинні дублювати функції підрозділів інформаційних технологій, так як їхні завдання набагато ширші по своєму змісту. Вони виходять за рамки інформаційного забезпечення ОРД ОВС, трансформуючись у завдання інформаційно-аналітичної властивості.

Не викликає сумнівів твердження про те, що предметно боротися зі злочинністю можна лише тоді, коли зібрана і врахована вся необхідна інформація. Працівники підрозділів кримінальної міліції покликані аналізувати величезні масиви інформації і вирішувати оперативно-тактичні завдання по конкретних фактах, подіях, що становлять оперативний інтерес. Тому таке важливе значення інформаційно-аналітичної роботи для оперативних підрозділів і необхідність підвищення якості її результатів, адже ефективно вирішувати задачі боротьби зі злочинністю можуть лише професіонали – аналітики.

Тільки фахівці широкого профілю, що мають комплексну фундаментальну підготовку в областях інформатики, комп'ютерної

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

техніки і права, а також відповідний практичний досвід служби, можуть вирішувати завдання в сфері інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів [2, с. 141].

Різні аспекти проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення ОРД досліджувались сучасними вітчизняними науковцями: О.М. Бандуркою, В.Б. Вишнею, Е.О. Дідоренком, О.Ф. Долженковим, В.П. Євтушком, В.Ю. Журавльовим, В.П. Захаровим, В.Д. Пчолкіним, М.М. Перепелицею, В.Л. Регульським, І.В. Сервецьким, О.П. Снігерьовим, І.Р. Шинкаренком, І.Ф. Хараберюшем та іншими, а також багатьма відомими російськими вченими.

В Росії даному питанню давно приділяється значна увага. В Академії управління МВС була створена робоча група для розробки єдиної концепції подальшого вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінальної міліції, типового положення про підрозділи кримінальної інформації та тимчасової інструкції з організації їх діяльності. В результаті її роботи з'явилася додаткова нормативна правова база, що регламентує організаційну основу інформаційно-аналітичної діяльності. Уряд РФ 6 лютого 2003 року прийняв постанову № 60 "Про внесення змін у структуру кримінальної міліції", яка надала легітимний статус аналітичним структурам оперативних підрозділів, що в подальшому знайшло своє відбиття у відомчій нормативній правовій базі МВС Росії.

Підготовка фахівців в області аналітичної роботи обумовлена значним зростанням кількості автоматизованих обліків, інформаційно-аналітичних систем, впровадженням сучасних засобів комп'ютерної техніки і технологій обробки інформації в ОВС.

Здобуття професійної освіти в галузі інформаційної діяльності через систему навчальних закладів та створення навчальних закладів інформаційного напрямку, передбачені відповідним законодавством України [3].

Стрімкий розвиток інформатизації діяльності міліції вимагає враховувати три важливих напрямки професійної підготовки майбутніх співробітників ОВС :

- обслуговування комп'ютерних систем, мереж, інтегрованих інформаційно-пошукових систем та обліків, впровадження су-

часних засобів комп'ютерної техніки і технологій обробки інформації;

- отримання, тими хто навчається, навиків та умінь з ефективного використання інформаційних систем в практичній діяльності ОВС;

- оволодіння ними прогресивними методами аналізу оперативно значимої інформації.

Практика свідчить, що гострою проблемою залишається неналежна професійна підготовка майбутніх співробітників кримінальної міліції навикам аналітичної діяльності. Її можна вирішити шляхом оптимального використання всіх наявних форм навчання, досягнень сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій у системі вищих навчальних закладів МВС України [4, с. 179].

Інформатизація навчального процесу є запорукою підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів, в тому числі системи МВС України, щодо підготовки висококваліфікованих фахівців.

Базовим напрямком професійної підготовки фахівців цього профілю, з метою підвищення його ефективності, повинні стати комп'ютерні технології, використання яких розглядається з прикладної точки зору відповідно специфіки сфери їхньої діяльності, що обумовлено стрімким розвитком сучасних інформаційно-пошукових та інтегрованих інформаційно-аналітичних систем.

Інформаційно-аналітичною роботою повинні займатися професійно грамотні люди, навчені відповідним правилам індексування інформації і відображення необхідних відомостей у документах. Функціонування складних інформаційно-пошукових, ідентифікаційних і логіко-аналітичних систем вимагає від них спеціальної оперативно-тактичної, криміналістичної і кримінологічної підготовки. Їм необхідні знання по психології сприйняття, запам'ятовування та передачі інформації, способам її обробки за допомогою автоматизованих засобів. Від якості вирішення всіх цих інтелектуальних завдань багато в чому буде залежати ефективність діяльності відповідних інформаційних систем [5, с. 122].

Як і будь-який інший вид навчання, комп'ютерне навчання є інструментом формування необхідних навичок, в тому числі – аналітичної діяльності.

В основу навчального процесу необхідно закласти важливу педагогічну ідею – використання творчого потенціалу курсантів, перетворюючи їх з пасивних слухачів в активних творців, які опановують не тільки професійні знання, але і навички та уміння, необхідні для успішного рішення поставлених завдань. Для цього навчання повинне ґрунтуватися не на трансляції готових знань, а на створенні умов для творчої активності слухачів [6, с. 24].

Широке використання в ході професійної підготовки аналітиків практичних форм навчання, в тому числі ситуаційних ігор дозволяє активізувати процес навчання, закріплення знань, формування вмій і навичок.

Для успішної реалізації навчального процесу, з метою підвищення його ефективності, необхідна розробка прикладних навчальних програм, які дозволять майбутнім аналітикам чітко засвоїти подальші шляхи реалізації отриманих відомостей у рамках оперативно-розшукового процесу, опанувати навичками та методиками оперативно-розшукового прогнозування.

Важливу роль у забезпеченні аналітичної діяльності грають інтегровані банки даних оперативно-розшукового призначення. Тому майбутні спеціалісти повинні чітко знати напрямки пошуку необхідної інформації та способи її інтеграції для вирішення поставлених задач, придбати навички отримання різномірної інформації із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Основою для реалізації оперативно-розшукового інформаційного процесу на сучасному етапі є автоматизовані інформаційно-пошукові системи, які використовуються як для наведення довідок так і для проведення складних аналітичних досліджень, тобто вирішення аналітичних завдань у практичній діяльності.

Інформаційні технології в сучасних умовах постійно змінюється та удосконалюються. Тому головною умовою успішної професійної діяльності стає уміння швидко реагувати на зміни в технологіях та системах інформаційного забезпечення [7, с. 18]. Вис-

новки. Для вирішення проблем якісної підготовки майбутніх фахівців-аналітиків необхідне:

Оптимальне використання всіх наявних форм навчання з урахуванням останніх досягнень сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, а також передової педагогічної думки.

Безпосереднє використання в навчальному процесі сучасної комп'ютерної техніки, сучасних програм та технологій, розроблених на їх основі нових інформаційно-аналітичних та пошукових систем, з метою підвищення його ефективності.

Поступовий перехід до індивідуалізації навчання майбутніх аналітиків.

Вирішення фундаментальних проблем формування інноваційних педагогічних прийомів навчання та виховання на основі нових інформаційних технологій.

Наявність та використання методико-дидактичної бази, що враховує специфіку процесів прийняття рішень в ОВС.

Вирішення складних, але відтворених в умовах тренування завдань.

Створення відповідних робочих місць викладача та осіб, які навчаються.

Підбір викладачів з необхідними професійними навиками по всіх основних напрямках аналітичної роботи.

Результатом професійної підготовки майбутніх співробітників підрозділів кримінальної міліції органів внутрішніх справ України повинне стати уміння чітко уявляти собі напрями пошуку необхідної інформації, одержання різномірної інформації із застосуванням сучасних інформаційних технологій, способи її інтеграції для вирішення поставлених завдань, а особливо використання прогресивних методів аналізу оперативно значимої інформації.

Використана література:

1. Овчинский А.С. Информация и оперативно-розыскная деятельность. Монография. – М., 2002. – С. 6.

2. Орлов П.И., Яковлев С.В. Об интегрированной подготовке специалистов информационно-аналитических подразделений правоохранительных органов // Информатизация правоохранительных систем. – М., 2001. – С. 141.

3. Закон України "Про інформацію" від 02.10.1992 р.

4. Яковец Я.Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Монография. – М., 2005. – С. 179.

5. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация. – М., 2000. – С. 122.

6. Майдыков А.Ф. Проблемы научно-технического обеспечения организации и проведения оперативных игр и комплексных учений в Академии МВД СССР // Совершенствование методики подготовки и проведение игр и учений в условиях перестройки учебного процесса в Академии МВД СССР. – М., 1989. – С. 24.

7. Ключерева С.К., Самсонов В.С. Проблемы создания информационно-образовательной среды в современном университете: Материалы научно-практической конференции. – Улан-Удэ, 2002. – С. 18.

А.І. Берендєєва*

**ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ
МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У
СФЕРІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

У сучасному світі проблема боротьби зі злочинністю, зокрема з організованою, набула нечуваної актуальності. Тенденція зростання організованої злочинності, вихід її за межі кордонів окремих держав, посилення її впливу на політику та економіку, швидке зростання її фінансової бази призвели до того, що проблема

* Науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук.

боротьби з цим явищем стала міждержавною, а для її вирішення необхідна координація спільних дій і вироблення єдиних підходів [1, 16]. Тому великого значення набуває співробітництво правоохоронних органів у протидії злочинності. Злочинність може бути стримана лише за умови, що боротися з нею будуть спільними зусиллями, адже, як зазначає В. Антипенко, сучасне суспільство не має іншого шляху вирішення політичних, економічних, соціальних, а також правових проблем, як визначення їх спільними [2, 156].

Але для успішної сумісної протидії правоохоронних органів суверенних держав цьому антисуспільному феномену необхідно на законодавчому рівні закріпити правові засади такого співробітництва. При цьому потрібно врахувати, що окрім гласних заходів боротьби зі злочинністю широко використовуються і негласні заходи такої боротьби, тобто мова йде про оперативно-розшукову діяльність. Зважаючи на її специфіку, зокрема на те, що в ході проведення такої діяльності можуть обмежуватися конституційні права громадян, особливо важливо закріпити засади міжнародного співробітництва у сфері оперативно-розшукової діяльності.

У чинному законодавстві ст. 3 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [3] серед правових засад цієї діяльності називає міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна. Таке положення ґрунтується на ст. 9 Конституції України [4], яка проголосила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а також на ст. 19 Закону України "Про міжнародні договори України" [5], яка додає, що у тому випадку, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Таким чином, українським законодавцем визнається пріоритет міжнародного права над внутрішньодержавним правом, тим

самим Україна відмовилася від радянської практики подвійних стандартів: одні для міжнародного співтовариства, а інші для внутрішнього користування. Така порочна практика СРСР особливо була характерна для сфери прав людини. Відомо, що Радянський Союз скептично ставився до концепції примата міжнародного права, оскільки його внутрішньодержавне право в значній мірі дисонувало міжнародно-правовим зобов'язанням, узятим СРСР [6, 80].

Більш того, якщо ми звернемося до юридичної літератури радянського періоду, то побачимо, що там зауважувалося, що не можна вважати обов'язковим співробітництво в області боротьби зі злочинністю: кожна держава в силу свого суверенітету вирішує питання про необхідність такого співробітництва і про обсяг такого співробітництва [7, 6].

Новостворена Українська держава обрала переорієнтацію державної влади від філософії системоцентризму (індивіда або взагалі не існує, або він розглядається як щось допоміжне, таке, що може принести певну користь для досягнення деяких надособистісних цілей) до філософії персонцентризму (такий взаємозв'язок держави і особистості, в якому індивід є найвищою цінністю, "мірилом" всіх речей) [8, 29].

У зовнішній політиці Україна обрала курс на встановлення нових, цивілізованих стосунків з іншими країнами, серед яких важливе місце займає співробітництво у сфері відправлення правосуддя. В рамках такого співробітництва державою була укладена велика кількість міжнародних договорів, причому за періодом укладання їх можна поділити на такі, що уклалися ще Радянським Союзом, та чинні в Україні в порядку правонаступництва; а також ті, які підписані вже незалежною Україною. Згідно Закону України "Про правонаступництво України" [9], Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України (ст. 6), а також Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки (ст. 7). Але найбільшу кількість

міжнародно-правових договорів Україна ратифікувала вже як незалежна, самостійна держава.

На сьогодні існує значна кількість міжнародних нормативно-правових актів, які регламентують організацію діяльності правоохоронних органів, в тому числі і їх оперативних підрозділів у протидії організованій злочинності. Але їх кількість не є запорукою відсутності нерегульованих питань у сфері боротьби з цим антисуспільним феноменом. Навпаки, вчені та практики відзначають невідповідність стану організації міжнародного співробітництва правоохоронних органів сучасному стану оперативної обстановки [10, 19 - 20].

Яскравим прикладом виступає Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності [11], яка була підписана 12 грудня 2000 року у м. Палермо, Італія (далі – Конвенція). При аналізі цього документу можна дійти висновку, що Конвенція містить досить доречні положення. Так, визначене поняття "організованої злочинної групи", встановлено, які діяння можуть відноситися до кримінально караних (загальні засади криміналізації участі в організованій злочинній групі, криміналізація відмивання доходів від злочинів, криміналізація корупції), визначені заходи боротьби з цими злочинами, висвітлені основні форми співробітництва між правоохоронними органами країн-учасниць та розкритий їх зміст, встановлені загальні засади співробітництва і попередження торгівлі людьми, протидії незаконному ввезенню мігрантів і т.п.

При уважному розгляді положень цієї Конвенції можна відзначити певну подібність цього документу до Закону про боротьбу з впливом рекету та корупційних організацій (Racketeering Influenced and Corrupt Organizations Act). Цей закон був прийнятий в США у 1970 році для встановлення контролю над організованою злочинністю, та більше відомий як закон RICO. Успіх закону RICO в Сполучених Штатах пов'язаний із чотирма його новелами: нормами про змову, можливостями широкої інтерпретації його положень, механізмами громадянської відповідальності і суворості покарань [12].

Закон RICO вводить новий термін – організаційна змова, який дозволяє притягувати до відповідальності всіх членів злочинного угруповання, навіть тих, які б за інших умов уникнули відповідальності. Подібне положення містить і ст. 5 Конвенції, за якою до відповідальності притягаються не тільки особи, що приймають активну участь у злочинній діяльності організованої злочинної групи, але й особи, які беруть участь у інших видах діяльності організованої злочинної групи, усвідомлюючи, що її участь сприятиме досягненню злочинної мети.

В сучасних умовах економічної кризи особливої актуальності набувають положення закону RICO, які передбачають фінансування окремих заходів по протидії організованій злочинній групі за рахунок частини вилучених коштів у членів таких угруповань. Відповідно до ст. 14 Конвенції, яка врегульовує питання розпорядження конфіскованими доходами від злочинів або майном, а також ст. 30 вказаної Конвенції, передбачається, що, діючи на прохання, направлене іншою Державою-учасницею, можливо укласти угоду або домовленість про перерахування суми, що відповідає вартості доходів від злочинів або майна, чи коштів, отриманих в результаті реалізації таких доходів чи майна або їхньої частини, на рахунок, призначений для надання допомоги країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою з метою сприяння задоволенню їхніх потреб у зв'язку з виконанням цієї Конвенції. Також такі кошти можуть бути направлені міжурядовим органам, що спеціалізуються у боротьбі проти організованої злочинності.

Серед інших новел закону RICO, які в більшій або меншій мірі відтворюються в Конвенції, можна назвати наступні. Розробники закону RICO навмисно використовували загальні поняття для більш широкого застосування закону, а також його судової інтерпретації. Це було зроблено для того, щоб злочинці не могли скористатися "білими плямами" законодавства у своїх власних цілях, тобто уникнути відповідальності лише тому, що норма права не передбачає ситуації, яка склалася. Адже законодавство не поспіває враховувати весь спектр злочинних діянь, які

швидко з'являються та змінюються у сучасних реаліях. В законі також передбачені статті, що дозволяють особам, які постраждали від рекетирської діяльності, подати позов до суду. В цьому позові є можливість передбачити відшкодування заподіяних збитків, а також покриття судових витрат з приводу цієї справи. Нарешті, ще однією новелою цього закону є те, що особа, яка порушила закон РІКО, несе більш сувору відповідальність ніж за вчинення подібного злочину, але не в складі організованої злочинної групи.

Втім, незважаючи на всі переваги Конвенції, не всі її положення можуть використовуватися в Україні в повному обсязі, оскільки вони не узгоджені з вітчизняним кримінальним законодавством. Навіть не зважаючи на те, що вказана Конвенція була ратифікована із певними застереженнями та заявами, залишилися колізії між цим документом і чинним законодавством України.

Так, згідно ст. 2 Конвенції "організована злочинна група" визначається як структурно оформлена група в складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову або іншу матеріальну вигоду. А в ст. 28 Кримінального кодексу України [13] використовується термін "організована група" та "злочинна організація", і за своїм змістом визначення терміну "організована злочинна група", надане в Конвенції, більш відповідає терміну "злочинна організація", ніж терміну "організована група", що використовується у вітчизняному кримінальному законодавстві.

Також ст. 10 Конвенції передбачає кримінальну відповідальність юридичних осіб, а в ст. 18 Кримінального кодексу України передбачено, що суб'єктом злочину може бути виключно фізична особа. Можливо, у найближчі часи ця колізія буде виправлена, оскільки у Концепції реформування кримінальної юстиції України [14] (дати - Концепція), що була затверджена указом Президен-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

та України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 міститься положення такого змісту: "потребує реалізації питання кримінальної відповідальності юридичних осіб, запровадження якої передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України".

Зрозуміло, що для реалізації цього питання внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України буде замало. Для виконання цього положення необхідно провести кропітку роботу з розроблення нової концепції кримінального судочинства, адже потрібно не тільки зазначити у Кримінальному кодексі України, за які діяння можуть нести відповідальність юридичні особи, які види покарань можуть застосовувати, які наслідки може нести притягнення до кримінальної відповідальності і т.д., але й реформувати у відповідності з цим кримінальний процес, тобто розробити механізм розслідування таких злочинів, процедури притягнення юридичної особи до відповідальності та ряд інших питань, а така робота розтягнеться у кращому випадку на декілька років.

Як відомо, правова основа міжнародного співробітництва у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю складається не тільки з міжнародних договорів з цього приводу, але й національного законодавства, у якому повинні бути закріплені засади такого співробітництва. Якщо ж говорити про оперативні підрозділи органів внутрішніх справ України, то в основних законах, які регулюють діяльність цих підрозділів, лише згадується про необхідність такого співробітництва, але не визначаються загальні засади.

Ядро оперативно-розшукового законодавства – Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" – лише опосередковано згадує про міжнародне співробітництво, встановивши у ст. 7 обов'язок підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виконувати запити відповідних міжнародних правоохоронних організацій та правоохоронних органів інших держав на підставі договорів і угод; а також здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі

відповідними органами іноземних держав та міжнародних анти-терористичних організацій, з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних. Ще одне згадування про міжнародну співпрацю міститься у ст. 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", в якій зазначається, що підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності можуть міститися у запитах оперативних підрозділів міжнародних правоохоронних органів та організацій інших держав. Звичайно, цього замало.

Як відомо, вже декілька років йде розроблення нової редакції закону "Про оперативно-розшукову діяльність". На нашу думку, питанням міжнародного співробітництва у сфері оперативно-розшукової діяльності в новому законі необхідно приділити більше уваги. Але останній законопроект "Про оперативно-розшукову діяльність" від 21 липня 2008 року не додає оптимізму: в ньому не містяться статті щодо міжнародного співробітництва оперативних підрозділів. З цього приводу необхідно зазначити, що у першій редакції цього законопроекту від 27 лютого 2008 року передбачалася ст. 27 "Міжнародне співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності", але вже у другій редакції від 13 червня 2008 року навіть і цієї статті не було. Якщо ж ми згадаємо подібний законопроект, розроблений МВС України кілька років тому, то в ньому також містилася стаття з аналогічної назвою та змістом. Залишається лише сподіватися, що оскільки останній проект закону "Про оперативно-розшукову діяльність" повернули суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання, то цим питанням буде приділена більша увага.

Інше питання, коли зазначений законопроект знайде підтримку у парламентаріїв і набуде статусу закону з усіма витікаючими з цього наслідками. Адже на сьогодні з прийняттям вже згадуваної Концепції реформування кримінальної юстиції України розпочався складний та довготривалий процес реформування правоохоронних органів. На виконання цієї Концепції Кабінетом Міністрів України було видане розпорядження від 27 серпня 2008 року № 1153 [15], яке затвердило план заходів щодо реалізації Концеп-

ції. Одним із перших пунктів зазначеного плану виступає розробка проекту Кримінального кодексу України. А на наше глибоке переконання, немає сенсу розробляти та розглядати законопроект "Про оперативно-розшукову діяльність" до того, як буде прийнятий новий Кримінально-процесуальний кодекс.

Це обумовлюється тим, що згідно Концепції оперативно-розшукова діяльність набуває нового статусу. Як відомо, на сьогодні ця діяльність має більш "обслуговуючий" характер та застосовується для досягнення цілей кримінального судочинства, але при цьому не є його складовою частиною. Згідно ж положення Концепції, досудове розслідування визначається як діяльність відповідних органів держави зі збирання (гласними та негласними методами) і фіксації фактичних даних про обставини кримінального правопорушення та встановлення осіб, які його вчинили. Тобто оперативно-розшукова діяльність за цим положенням набуває статусу складової частини кримінального судочинства, отже змінюється правове положення підрозділів, яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, їх компетенція і т.д. Також Концепція передбачає ряд серйозних новел у кримінальному судочинстві, які необхідно враховувати при підготованні проекту нового Кримінально-процесуального кодексу.

Таким чином, лише після законодавчого закріплення концептуальних засад кримінального судочинства в Україні можна вести мову про прийняття основних законів, які регулюють діяльність правоохоронних органів, в тому числі і їх оперативних підрозділів.

Використана література:

1. Кондратьев Я.Ю., Пясецький А.І., Кондратьев П.Я. Борьба с организованной преступностью в Украине (национальный та міжнародний аспекти) // Науковий вісник НАВСУ. - К.: НАВСУ, 2003. - № 1. - С. 14 - 20.

2. Антипенко В. Загальні підходи в оцінці міжнародно-правових можливостей боротьби з тероризмом та подолання інших кризових

явищ // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 3 (30). - С. 151 - 159.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

5. Про міжнародні договори України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 50. - Ст. 540.

6. Тимченко Л.Д. Міжнародне право: Підручник. - Харків: Консум; Ун-т внутр. справ, 1999. - 528 с.

7. Галенская Л.М. Международная борьба с преступностью. - М.: Издательство "Международные отношения", 1972. - 167 с.

8. Соболев В.А., Кобзин Д.А., Крошоу Р.У., Черноусов А.Н. Полиция и права человека: Учебное пособие. - Х., 2000. - 140 с.

9. Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. - 1990. - № 31. - Ст. 429.

10. Чистолінов О.М. Міжнародно-правові аспекти діяльності оперативних підрозділів держав-учасниць СНД щодо протидії організованих злочинності // Проблеми вдосконалення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у напрямку боротьби з організованою злочинністю: Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. - Спец. вип. № 2. - Ч. 2. - Луганськ, 2007. - С. 17 - 21.

11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Прийнята Резолюцією № 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року // Офіційний вісник України. - 2006. - № 24. - С. 203. - Ст. 1794.

12. Mike Cormaney. Rico in Russia: effective control of organized crime or another empty promise? (перевод) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.crime.vl.ru/index.php>.

13. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Основні чинні кодекси і закони України / Уклад. Ю.П. Єлісєнєнко. - 2-ге вид. - К.: Махаон, 2003. - С. 346 - 401.

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року "Про хід реформування системи криміналь-

ної юстиції та правоохоронних органів": Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – С. 20. – Ст. 838.

15. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 року № 1153.

О.В. Бочковий*

**ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛУЖБОЮ
КАРНОГО РОЗШУКУ ІНТРУЗИВНИХ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ**

Істотним фактором, що впливає на своєчасне й ефективне попередження й розкриття злочинів є правильна організація роботи щодо інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Проте в умовах, коли захист прав і свобод громадян закріплено Конституцією України як пріоритетне завдання держави [2], усе більш значущими стають питання правомірності та обґрунтованості проведення оперативно-розшукових заходів, пов'язаних із тимчасовим їх обмеженням.

Тож легітимне, обґрунтоване та процедурно грамотне проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів є виключно особливими вимогами для забезпечення їх законності, оскільки, у протилежному випадку реалізація таких заходів може привести до безпідставного обмеження чи порушення конституційних прав і свобод громадян.

Слід зазначити, що для дотримання вказаних вище умов оперативним підрозділам необхідно мати відповідну інформа-

* Науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з правових та організаційно-тактичних проблем ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

цію про діяльність кримінальних структур, процеси, які відбуваються в злочинному середовищі тощо, бо саме від цього залежить обґрунтованість рішень про проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів, а від того й своєчасність та ефективність попередження чи розкриття злочинів. У той же час відсутність, неповнота й несвоєчасність надходження зазначеної інформації стає причиною низької ефективності роботи оперативних підрозділів, призводить до безпідставних порушень та обмежень прав громадян.

Таким чином, інформаційне забезпечення прийняття рішень щодо проведення інтрузивних заходів ОРД є однією з головних умов законної та успішної їх реалізації службою карного розшуку ОВС.

На підставі аналізу наукових поглядів та думок щодо інформаційного забезпечення проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів ми вважаємо можливим визначити даний процес як здійснення зазначеною службою комплексу пошукових та розвідувальних заходів, спрямованих на отримання інформації, потрібної для прийняття обґрунтованих рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують конституційні права й свободи громадян.

Проте, інформаційне забезпечення проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів перебуває в прямій залежності від правової регламентації їх проведення. Адже для того, щоб обґрунтувати необхідність обмеження конституційних прав громадян шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, необхідні вагомі підстави, відповідні гарантії, а основне – чітка правова регламентація.

На жаль, чинне законодавство в частині дотриманням прав громадян при проведенні оперативно-розшукових заходів досить суперечливе. Так, згідно із ч. 2 ст. 8 Закону України "Про ОРД" прокурор повідомляється про надання судового дозволу на проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів. Водночас ст. 97 КПК України закріплює іншу процедурну модель, а саме попереднє узгодження із прокурором проведення таких оперативно-розшукових заходів.

У цій ситуації, задля усунення даної та інших суперечностей Верховний Суд України*, Президент України** та Кабінет Міністрів України*** прийняли низку підзаконних нормативних актів, проте їх неузгодженість між собою та певна обмеженість не дозволили заповнити суперечності й пробіли законодавства, тим паче, що жоден із прийнятих актів не відноситься до джерел права.

Проведенням спеціального дослідження ми встановили, що обмеження прав і свобод громадян у оперативно-розшуковій діяльності, як правомірне вторгнення в цю область, обумовлене дотриманням особливих правових вимог: 1) наявність правових підстав, передбачених законом; 2) дотримання процедурних умов; 3) наявність механізму судового контролю, прокурорського нагляду, відомчого контролю за законністю й обґрунтованістю обмежень; 4) надання особі, права й свободи якої обмежені, права на судовий захист. Адже в межах оперативно-розшукової діяльності, за наявності відповідних умов, відбувається обмеження прав і свобод громадян, яке за абстрактно-формальної оцінки може бути прирівняне до їх порушення [7, 340].

Досліджуючи вказані вище питання, нами було здійснено вивчення й оцінка всіх складових механізму прийняття рішення щодо проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують конституційні права громадян. За результатами цього вивчення ми дійшли висновку, що незважаючи на те, що кінцеве рішення приймає суд, прокуратура являється основним органом, який визначає достатність чи недостатність даних, які дозволяють провести зазначені заходи. Адже суд, зважаючи на свою специфіку діяльності, тільки оцінює ті дані, які йому надали, і своїм пра-

* Постанова Пленуму Верховного Суду № 9 від 01.11.1996 р. "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя"; лист Верховного Суду № 16/6 від 19.11.1996 р. "Про тимчасовий порядок розгляду матеріалів про дачу дозволу на проникнення до житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і вилучку її з поштово-телеграфних установ та зняття інформації з каналів зв'язку (телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції)".

** Указ Президента України від 7 листопада 2005 року № 1556 (1556/2005) "Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів".

*** Постанова № 1169 "Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації".

вом на знайомлення з матеріалами справи користуються досить рідко.

Вивчення та аналіз слідчо-прокурорської практики, а також особистих думок співробітників прокуратури Луганської області з питань досліджуваної проблеми дозволили дійти висновку, що участь прокуратури в діяльності оперативних підрозділів ОВС проявляється у двох основних формах, а саме:

а) прокуратура здійснює нагляд за дотриманням законності оперативними підрозділами ОВС при здійсненні ними оперативно-розшукової діяльності, шляхом перевірки оперативно-розшукових справ, що знаходять у провадженні;

б) із прокурором погоджуються подання оперативних підрозділів на проведення оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права громадян.

Досліджуючи першу форму участі прокуратури в діяльності оперативних підрозділів, автори дослідження отримали від прокуратури Луганської області для вивчення матеріали прокурорської перевірки оперативно-розшукових справ, що знаходилися в провадженні ОВС, і в яких були виявлені порушення законодавства. У ході ознайомлення із цими матеріалами були встановлені наступні порушення, які найчастіше зустрічаються в практиці:

- порушення термінів заведення оперативно-розшукових справ (ОРС);

- формальне (часто з використанням неперевіреної належним чином інформації) заведення ОРС, нерідко для покращення показників оперативно-службової діяльності;

- формальний (необґрунтований) підхід до визначення й практичного проведення заходів ОРД;

- формальне (безпредметне) складання планів проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема, висунення оперативно-розшукових версій, визначення завдань, власне заходів ОРД тощо;

- недостатнє використання можливостей оперативно-технічних підрозділів;

- відсутність взаємодії між підрозділами ОВС та іншими правоохоронними органами й т. ін.

Усі ці факти призводять до порушення прав громадян та зниження ролі ОРД у боротьбі зі злочинами. Так, наприклад, вивчен-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТББИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ням подання прокуратури від 14.08.2008 р. "Про усунення порушень вимог Законів України "Про оперативно-розшукову діяльність" та "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", яке було підготовлене за результатами прокурорської перевірки оперативно-розшукових справ, заведених ДСБЕЗ та УБОЗ УМВС України в Луганській області за фактами злочинів, пов'язаних із хабарництвом та корупцією, було з'ясовано, що протягом першого півріччя 2008 року біля 18% ОРС, за якими проводилося інтрузивні заходи ОРД, було закрито на підставі п. 5 (спростування у встановленому порядку матеріалів про злочинну діяльність особи) та п. 7 (не встановлення в законодавчо передбачені строки даних, що вказують на ознаки злочину в діях особи) ст. 9-2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність".

Тобто, суто з букви закону, можна говорити про безпідставне проведення зазначеними вище оперативними підрозділами заходів ОРД, які тимчасово обмежують конституційні права громадян. Проте, указана ситуація є досить суперечливою, адже порушення, про яке йдеться, не може бути визнано виною лише оперативних співробітників, що виступають ініціаторами проведення інтрузивних заходів. Щоб довести цю думку, відстежимо процедуру отримання судового дозволу на проведення таких заходів: після прийняття відповідного рішення, оперативний співробітник доповідає керівництву, і у встановленому порядку готує подання, яке після оформлення погоджується із прокуратурою, і лише після цього надається судді для отримання дозволу. Як видно, спочатку прокурор перевіряє законність та обґрунтованість прийняття рішення про проведення заходу, а після цього ще й суддя вивчає подання й, за необхідності, матеріали справи, що стосуються обґрунтування проведення заходу. За свідченням відповідної статистики за 2007 - 2008 рр. суд жодного разу не відмовив у наданні дозволу на проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів. Тож, очевидно, що частково в безпідставному проведенні інтрузивних оперативно-розшукових заходів винні й судові органи та прокуратура.

Указана ситуація стала можливою в зв'язку з тим, що в ланцюгу "оперативний співробітник - прокурор - суд" оперативний співробітник виступає в якості найбільш "слабкої ланки", адже згідно

чинного законодавства, не передбачено відповідальності ні прокурора, ні, тим паче суду, за надання дозволу на проведення безпідставних та необґрунтованих оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права громадян. Мабуть, саме цим і можна пояснити відсутність відмов суду в наданні дозволу на проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів.

Вищезазначене підтверджується в певній мірі результатами проведеного нами анкетного опитування 150-ти оперативних співробітників підрозділів МВС України. Установлено, що 54% респондентів оцінюють рівень нормативно-правового забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують конституційні права громадян, як низький, і це вважається основною практичною вадою щодо їх підготовки й проведення. До речі, саме на підготовчому етапі проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів і вирішуються питання, від яких буде залежати результативність їх проведення. На думку опитаних респондентів, лише близько 50% проведених інтрузивних оперативно-розшукових заходів, на сьогодні досягають поставленої мети.

З нашої точки зору, є ряд причин, які призводять до такого стану речей. Однією з них є законодавча невизначеність критеріїв, якими повинні обґрунтовувати своє рішення оперативні співробітники й керівники оперативних підрозділів у поданні на проведення інтрузивних оперативно-розшукових заходів, і які має враховувати суддя при наданні чи відмові в дозволі на їх проведення, а також законодавчо не визначена процедура отримання дозволу на проведення таких заходів. Усе це й породжує помилки при підготовці зазначених заходів, а в результаті веде й до неефективності їх проведення.

Використана література:

1. Закон України "Про міліцію" // Відомості Верховної Ради. - 1991. - № 4. - ст. 20.

2. Виступ Президента України на об'єднаному засіданні палат Конгресу США 6 квітня 2005 р. // Офіційне Інтернет-представництво Президента України (www.president.gov.ua/news).

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

3. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність: підручник, частина 1 / Бандурка О. М. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 323 с.

4. Кислицин Г. К. Информационное обеспечение / Г. К. Кислицин // журнал "Созаконность". – М., 1990. – № 12. – С. 52 – 59.

5. Кондратьев Я. Ю. Нормативно-правовая база інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів міліції / Я. Ю. Кондратьев, В. Г. Хахановський // науковий вісник НАВС України, частина 2, № 3. – К., 2003. – С. 52 – 61.

6. Регульський В. А. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у сучасних умовах / В. А. Регульський, В. П. Євгушок // вісник Львівського ІВС, № 6 // Львів, 1997. – С. 12 – 20.

7. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : жсе. Луганск, 2004. – 830 с.

Є.О. Звонок*
В.В. Тарасов**

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗШУКУ БЕЗВІСНО ЗНИКЛИХ ОСІБ

Розшук осіб, зниклих без вісті, – один з основних і специфічних обов'язків підрозділів карного розшуку і кримінальної міліції у справах неповнолітніх ОВС України¹. Зокрема, діяльність оперативних

* Науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з правових та організаційно-тактичних проблем ОВД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

** Начальник розшукового відділу УКР ГУМВС України в Луганській області, капітан міліції.

¹ Ст. 10 п. 9 ЗУ "Про міліцію", відомча інструкції з організації розшукової роботи в ОВС від 05.01.2005 р.

апаратів ОВС України по розшуку безвісно зниклих осіб сприяє протидії злочинності (попередженню, розкриттю, розслідуванню злочинів).

Оперативно-розшукові, правові й криміналістичні проблеми безвісного зникнення громадян досліджувалися такими вченими, як Т.Н. Альошкіна, В.П. Антіпов, І.А. Анфіногорова, Г.В. Арцишевський, В.М. Аتماжітов і ін. Проте на сьогодні, в діяльності оперативних підрозділів ОВС України по розшуку безвісно зниклих осіб склався цілий комплекс різносторонніх проблем, до яких результати даних досліджень повністю або частково непридатні. До сучасних проблем відносяться недоліки нормативно-правового регулювання розшуку безвісно зниклих осіб, що вимагають першочергового дослідження, зважаючи на фундаментальне положення норм права в системі забезпечення діяльності ОВС України по розшуку осіб, без вісті зниклих.

Виходячи із зазначеного, основною метою даної статті поставимо виклад результатів аналізу найбільш актуальних недоліків нормативно-правового регулювання діяльності оперативних підрозділів ОВС України по розшуку безвісно зниклих осіб і рекомендацій по їх усуненню.

Необхідність удосконалення розшукової діяльності диктується, в основному, потребами практики, крім того, найбільш інформованими про прикладний аспект недоліків нормативно-правового регулювання досліджуваного роду діяльності є суб'єкти правозастосування, тому авторами був проведений експертний опит 50-ти співробітників карного розшуку Луганської області, що спеціалізуються на розшуку безвісно зниклих осіб. При цьому було поставлено ряд питань про нормативно-правову базу даного роду діяльності. На підставі результатів опиту, а також аналізу законів України й відомчої нормативно-правової бази, що регламентує діяльність ОВС України по розшуку безвісно зниклих осіб, можна виділити наступні групи недоліків нормативно-правового регулювання розшуку безвісно зниклих осіб:

1. Недосконалість понятійного апарату, що використовується в нормативно-правових актах даної групи. Так, 18% пропозицій опита-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

них з питання удосконалення відомчого нормативного регулювання стосується уточнення визначення поняття "безвісно зникла особа" і його розмежування з іншими поняттями, викладеними у відомчій нормативній базі, зокрема, з поняттям "осіб, що втратили родинні зв'язки". Уже при поверхневому розгляді Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" і відомчої інструкції по організації розшукової роботи виявляється не виправдане змішування понять "безвісно зникла особа" і "безвісно відсутня особа".

2. *Відсутність нормативної регламентації діяльності по ідентифікації особи невідомого хворого або дитини.* Частина безвісно зниклих осіб опиняються в числі так званих "невідомих хворих і дітей", нині виключеної з відомчої нормативної бази МВС України. Хоча діяльність по їх розшуку до 2005 року була передбачена таким, що втратив дію відомчим наказом, фактично ОВС України продовжують вести їх облік, що необхідне, перш за все для встановлення серед даного контингенту осіб, без вісті зниклих (7,2% опитаних указали на дану обставину).

3. *Недосконалість системи оцінки роботи по розшуку безвісно зниклих осіб.* Опитання показало, що мінімум 30% респондентів незадоволені діючою системою показників роботи по розшуку безвісно зниклих і виступають за її оцінювання по відношенню частки розшуканих до осіб, без вісті зниклих за звітний проміжок часу, а не по динаміці залишку не розшуканих осіб. Крім того, працівники оперативно-розшукових підрозділів вважають розшукову діяльність менш пріоритетною і престижною, у порівнянні із розкриттям злочинів, що негативно відображається на мотивації розшукової роботи.

4. *Недоліки нормативного розмежування обов'язків оперативних підрозділів по розшуку безвісно зниклих осіб по територіальному критерію.* Судячи з результатів опитання, значна частина "горизонтальних" конфліктів (між працівниками одного рівня оперативних підрозділів ОВС), пов'язаних з розшуком безвісно зниклих осіб, виникають на етапі передачі матеріалів стосовно без вісті зниклої особи працівником (підрозділом), що здійснював первинний збір

матеріалів, працівнику (підрозділу), який за ознакою територіальності зобов'язаний вести ОРС "Розшук". Із всіх опитаних 14,4% висловилися за зміни існуючого порядку перепоручення розшуку без вісті зниклої особи.

5. *Відсутність термінів давності розшуку безвісно зниклих осіб і недосконалість системи підстав для закриття ОРС "Розшук"*. Розшук безвісно зниклих осіб згідно діючої Інструкції ведеться безстроково, що викликає обгрунтовану критику з боку працівників оперативно-розшукових підрозділів.

У зв'язку з обмеженістю обсягу статті, спробуємо зупинитися на розв'язанні лише однієї групи проблем, а саме, *недосконалості понятійного апарату, що використовується в нормативно-правових актах щодо регламентації діяльності ОВС по розшуку осіб, без вісті зниклих*.

Згідно визначенню, що міститься в Інструкції по організації розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, що ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб і встановлення особи непізнаних трупів "безвісно зникла особа, - особа, відносно якої є інформація про її зникнення і місцезнаходження якої невідомо". Таке визначення, на думку авторів, не містить переліку всіх ознак визначуваного поняття й не задовольняє запитів практики, а згадані ознаки вимагають уточнення визначення кола осіб, які підлягають розшуку оперативно-розшуковими апаратами ОВС України.

Невизначеність характеру зникнення приводить до плавучості меж між поняттями "безвісно зниклої особи" і "особи, що втратила родинні зв'язки" (розшук останнього оперативно-розшуковими апаратами ОВС не здійснюється). Це породжує безліч негативних наслідків: скарги громадян, яким відмовлено в розшуку їх родичів, довільне тлумачення останнього поняття працівниками, що спеціалізуються по даній лінії, та інші.

Уникнути виникаючих труднощів можна, визначивши поняття "безвісно зниклої особи", яке б максимально відповідало запитам практичної діяльності оперативних підрозділів ОВС України щодо розшуку безвісно зниклих осіб, а також відмежовувало його

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

від інших, близьких понять, перш за все: "безвісно відсутня особа" і "особа, що втратила родинні зв'язки".

У спеціальній літературі вченими у області оперативно-розшукової науки пропонуються декілька варіантів визначень поняття "безвісно зниклої особи". Так, на думку Д.В. Бойчука¹ безвісно зникла особа – це особа, відсутня в місці постійного (звичайного) мешкання без видимої на те причини, відомостей про місцезнаходження якої немає і є підстави для проведення спеціальних заходів ОВС для усунення невизначеності, що склалася. Проте простого визначення поняття недостатньо для вирішення проблеми. Основні складнощі на практиці пов'язані з термінологічним розмежуванням контингенту "безвісно зниклих осіб" і близьких до нього, розшук яких міліція здійснювати не зобов'язана (особи, що порвали або родинні зв'язки, боржники і ін.), а також діленням осіб, безвісно зниклих на тих, що підлягають розшуку і що не підлягають.

Для розмежування цих понять необхідно орієнтуватися на вихідні цілі розшукової діяльності, якими вважаються захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, безпека суспільства й держави від злочинних посягань. Тому ті випадки, коли зникнення особи з поля зору його родичів, знайомих або правоохоронних органів не пов'язано із загрозою перерахованим цінностям, не вимагають державного втручання. Тобто, з числа осіб, безвісно зниклих, що підлягають розшуку, на нашу думку, повинні бути виключені особи, які (за сукупністю ознак):

1) добровільно залишили своє постійне місцеперебування при обставинах, не загрозливих їх життю і здоров'ю, або приховують своє місцеположення, а також тривалий час не підтримують контакти з рідними і близькими;

2) самостійно можуть про себе поклопотатися (повнолітні, дієздатні);

3) їх зникнення не дає підстав припускати можливість нещасного випадку (наприклад, втоплення, смерть від переохолодження).

¹ Бойчук Д. В. Поняття безвісно відсутньої особи в ОРС // Вісник ЛАВС. – 2004. – № 2. – Ч. 2. – С. 83.

ня і ін.); суїциду; захворювання, яке може спричинити раптову смерть, втрату здатності самостійно пересуватися або повідомити свої адресні дані, керувати своїми діями або віддавати собі звіт в них; природною смертю з вікової причини; скоєнням злочину¹. У останньому випадку потрібно враховувати, що злочин може бути здійснений як відносно особи, без вісті зниклої, так і нею самою, коли він залишився латентним, нерозкритим або провина особи, що числиться як без вісті зникла, не була доведена, чи особа може бути інакше пов'язана з фактом скоєння злочину (наприклад, очевидець злочину).

Також у зв'язку з тим, що неодиначними є випадки свідомо неправдивих повідомлень про безвісне зникнення громадян з метою незаконного заволодіння їх часткою майна, зняття з реєстраційного обліку за місцем проживання, розірвання браку за заявою одного з подружжя незалежно від наявності неповнолітніх дітей і що ваблять інші наслідки, пов'язані з посяганням на права й свободи громадян, слід віднести до категорії безвісно зниклих і осіб, що фактично володіють перерахованими ознаками, але в яких у власності є нерухомість (частина нерухомості), земельні ділянки, автотранспорт і інші матеріальні цінності, які перейдуть у власність інших осіб у разі визнання їх судом безвісно зниклими.

Не підлягають розшуку й особи, які скоїли втечу із спеціалізованих лікувальних установ, а також по дорозі до них; психічно хворі й визнані в установленому порядку суспільно небезпечними або знаходяться в безпорадному стані і пішли з дому або спеціальної установи органів охорони здоров'я, де утримувались; засуджені до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням свободи, звільнені з місць позбавлення (обмеження) волі у разі неприбуття до вибраного місця мешкання при заміні покарання більш м'яким, місцезнаходження яких невідомо і які,

¹ На підставі переліку основних причин безвісного зникнення осіб. Див. Богданов С.В. Співвідношення оперативно-розшукових версій та слідчих ситуацій у розшуку безвісти зниклих осіб // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 2. – С. 48 – 49.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

по клопотанню органу кримінально-виконавчої інспекції підлягають розшуку; по ухвалі суду підлягають адміністративному нагляду, але з невідомої причини відсутні у встановленому для них місці мешкання; іноземні громадяни і особи без громадянства, які після ухвалення рішення про їх видворення ухиляються від виїзду за межі України; особи, які не платять аліменти, боржники.

Виходячи з вищевикладеного, визначення "безвісно зниклої особи" пропонуємо, не претендуючи на його досконалість, визначити таким чином:

Безвісно зникла особа – особа, про втрату відомостей щодо місцезнаходження якої є заява або повідомлення в правоохоронні органи від громадян, посадовців, громадської організації або ЗМІ, відсутня без видимих на те причин в місці постійного (звичайного) мешкання, для встановлення долі якої необхідне проведення оперативно-розшукових заходів.

Не підлягають розшуку особи:

- особи, зниклі при очевидних обставинах, що свідчать про їх загибель, але трупи яких не були знайдені;

- особи, що добровільно порвали або втратили під впливом часу родинні зв'язки, за винятком перерахованих нижче.

Обов'язково підлягають розшуку особи, безвісно зниклі й особи, що добровільно порвали або втратили під впливом часу родинні зв'язки:

- неповнолітні;

- особи, обставини зникнення (відсутності) яких свідчать про можливість їх загибелі, загрози їх життю, здоров'ю або зв'язок зникнення (відсутності) зі скоєнням злочинів;

- особи, визнання яких судом в установленому порядку безвісно відсутніми або померлими може спричинити за собою відчуження майна, що належить їм на праві власності, в особливо великих розмірах.

Іншою частиною проблеми недосконалості понятійного апарату, що використовується в нормативно-правових актах щодо діяльності ОВС по розшуку безвісно зниклих осіб, є неповна узгод-

женість понять "безвісно зниклої особи" і "безвісно відсутньої особи" в законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" і наказах МВС України. Автори згодні з позицією С.В. Богданова, який доводить необхідність нормативного розмежування поняття "безвісно зниклої особи" як об'єкту розшуку, від "безвісно відсутньої особи" як цивільно-правового поняття і внесення відповідних коректувань у відомчі нормативно-правові акти¹.

Ще одним аспектом даної проблематики є обумовлена природними чинниками нечіткість меж між поняттям "безвісно зникла особа" і поняттями "жертва злочину" й "потерпілий". Вдаючись до порівняно-правового методу дослідження даної проблеми, можна виявити істотні відмінності в юридичному підході до неї в близьких до України за правовою традицією державах – Республіки Білорусь і Російській Федерації. Так, в Республіці Білорусь, по кожному факту безвісного зникнення особи порушується кримінальна справа², а в Російській Федерації указом генеральної прокуратури визначений досить змістовний перелік обставин, при яких за фактом безвісного зникнення особи повинна бути збуджена кримінальна справа³. Тобто, у цих випадках безвісно зникла особа прирівнюється до жертви злочину, зокрема, вбивства.

Круг проблем нормативно-правової регламентації розшуку безвісно зниклих осіб не вичерпується вищевикладеним. Наприклад, до спірних належить питання про необхідність нормативно-правового розмежування діяльності ОВС України по розшуку безвісно зниклих осіб, встановленню особи непізнаних

¹ Богданов С. В. Деякі проблеми нормативного регулювання розшуку безвісти зниклих осіб // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 1. – С. 86.

² Постановление Министерства внутренних дел Республики Беларусь и Прокуратуры Республики Беларусь от 28 августа 2003 года № 205/16 "Об утверждении Инструкции о порядке рассмотрения заявлений, сообщений, иной информации об исчезновении лиц и организации их розыска".

³ Указание Генеральной прокуратуры РФ от 20.11.1998 № 83/36, МВД РФ от 24.09.1998 № 1/19934 "О совершенствовании деятельности по раскрытию убийств, связанных с безвестным исчезновением граждан, и розыску лиц, пропавших без вести".

трупів, невідомих хворих і дітей, з одного боку, і по розшуку осіб, що ховаються від слідства й суду, з іншого боку. У найбільш розвинених країнах Європи – Великобританії, Німеччині й Франції, ці лінії роботи поліції розмежовані. Також недостатньо опрацьоване питання щодо взаємодії ОВС з громадськістю в розшуку безвісно зниклих осіб. Ці питання чекають свого вирішення.

В.І. Тарабановська*

КРИМІНОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗКРИТТІ Й РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Як відомо, одним з основних завдань кримінального судочинства в Україні (ст. 2 чинного Кримінально-процесуального кодексу) є швидке й повне розкриття та розслідування злочинів. Не вступаючи в дискусію щодо визначення змісту понять розкриття, у тому числі повного розкриття, а також розслідування злочинів, відзначимо, що в цілому для рішення цього завдання на сьогодні є величезний арсенал, розроблених наукою й підтверджених практикою, кримінально-процесуальних, криміналістичних, оперативних-розшукових заходів, засобів, методів і тактичних прийомів. У той же час вибір їх, стосовно до розкриття й розслідування конкретного злочину, багато в чому визначається наявною й осмисленою на даний момент слідчим або органом дізнання інформацією про: вид[®] і спосіб сконо-

* Науковий співробітник секретаріату вченої ради Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

[®] Під видом злочину розуміється злочин, що відрізняється від іншого злочину за ознаками, описаними в конкретній кримінально-правовій нормі Особливої частини кримінального кодексу України (наприклад, порушення авторського права і суміжних прав, передбачене ст. 176 КК України, й ін.).

го злочину; його очевидців і свідків; сліди злочину й речові докази, залишені на місці події; підозрювану особу (осіб); коло обставин, що підлягають доказуванню, і т.п.

Як видно, мова йде про певний зріз пізнаної й оціненої суб'єктом досудового слідства або дізнання реальної на той, або інший період часу обстановки, пов'язаної з подією злочином. Саме із цієї обстановкою вчені-криміналісти значною мірою зв'язують поняття криміналістичної ситуації, хоча єдності думок щодо змістовного наповнення цього поняття в сучасній криміналістиці дотепер ще не вироблено. Не ставлячи перед собою завдання щодо проведення докладного аналізу існуючих по даному питанню точок зору, укажемо лише на наявність у них принципових протилежностей.

Так, одні автори зміст поняття криміналістичної ситуації формують переважно на підставі суб'єктивного її бачення, зокрема, як уявлення про інформаційний, організаційний та тактико-управлінський стан, що склався на певний період по кримінальній справі (російські вчені: Л.Я. Драпкин, А.Н. Васильев, В.А. Образцов і ін.). Інші, навпаки, є прихильниками об'єктивного тлумачення цього поняття, убачаючи в його змісті об'єктивний зміст злочину та сукупність зовнішніх умов, у яких у даний момент здійснюється розслідування (Р.С. Белкин, Н.П. Яблоков та ін.).

Гадаємо, що об'єктивне сприйняття криміналістичної ситуації є більш вірним, оскільки воно дає реалістичне. об'єктивне уявлення про об'єкт діяльності щодо розкриття й розслідування злочину. Хоча, на наш погляд, не слід залишати поза увагою й суб'єктивну оцінку злочину та умов, за яких здійснюється його розкриття й розслідування, бо таке й неможливо взагалі, виходячи із психологічної природи діяльності.

Справа в тім, що без побудови уявного (внутрішнього) образа (плану) будь якої діяльності (у психології цей процес визначається як "інтеріоризація") не можна сформулювати її зовні виражений план (у психології - "екстеріоризація"). Саме цей нерозривний процес переходу від внутрішнього до зовнішнього образу

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТБЫ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

дій дає методологічні підстави для визначення діяльнісного в цілому змісту криміналістичної ситуації. У ній при такому підході легко виявляються такі елементи розкриття й розслідування злочину, як: *об'єкт діяльності* (власне злочин, способи й інші обставини його скоєння; підозрювана особа або особи тощо); *суб'єкт діяльності* (слідчий, орган дізнання); *ступінь його інформування*, тобто наявності вихідних даних про зазначений об'єкт, у тому числі залежно від стадії реагування на первинний сигнал про злочин^{*}; *визначеність мотиву й мети діяльності, а також очікуваних її результатів*; *рівень наявності в зазначеного суб'єкта інтелектуальних і професійних даних* (у психології це відноситься до когнітивних складових особистості); *фактори оточуючого соціального середовища*.

За свідченням практики та наукових досліджень, органічна єдність, перерахованих вище, діяльнісних елементів, які є фактично елементами криміналістичної ситуації, їх об'єктивна системна оцінка слідчим (органом дізнання) у безпосередній діяльності по розкриттю й розслідуванню злочину в найбільшій мірі сприяють об'єктивному формуванню криміналістичних версій, визначенню оптимальних і раціональних криміналістичних завдань, а також, що вкрай важливо, забезпечують адекватний вибір заходів, засобів і методів щодо їх вирішення.

Але, незважаючи на те що на стратегічному рівні криміналістичні завдання й способи їх вирішення, маючи за своєю природою системний характер, зберігають свій вихідний структурний зміст, на тактичному рівні вони постійно змістовно змінюються. Зрозуміло, це пов'язане з тим, що виконання одного завдання завжди тягне за собою відповідні інформаційні зміни й постановку наступного завдання, просуваючи, таким чином, слідство або

^{*} Таким, згідно зі ст. 94 КПК України, є: заява або повідомлення підприємства, установи, організації, посадової особи, представника влади, громадськості або окремого громадянина, у тому числі за фактом затримання особами підозрюваного на місці вчинення злочину або з політичним; явка з повинною; повідомлення, опубліковані в пресі; безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором або судом ознак злочину.

дизнання від одного етапу до іншого, аж до повного встановлення істини по кримінальній справі. На цю закономірність зверталась вже увага окремими вченими¹.

Тож, винятково динамічний характер криміналістичної ситуації обумовлює необхідність безперервного відновлення, розпізнавання й оцінювання інформації про неї, а також використання її для прийняття все нових, і нових рішень по кримінальній справі. Особлива роль у цьому динамічному процесі належить проблемним криміналістичним ситуаціям, суть яких полягає в наявності постійних протиріч між пізнанням і оцінкою відповідними суб'єктами (слідчим, органом дізнання) пізнаваного об'єкта діяльності й умов, у яких вона здійснюється, з одного боку, а, з іншого, - обранням та реалізацією заходів, засобів, методів, тактичних прийомів відповідного (криміналістичного, оперативного-розшукового, кримінально-процесуального) впливу на даний об'єкт. Саме в даному процесі, на нашу думку, і оновлюються знання, що постійно змінюють попередню криміналістичну ситуацію, установлюються закономірні зв'язки між усіма її елементами, а в кінцевому рахунку можна говорити й про встановлення істини в кримінальній справі.

Зазначені вище елементи криміналістичної ситуації виявляються, і пізнаються за допомогою використання специфічних (криміналістичних, оперативного-розшукових) заходів, засобів, методів і тактичних прийомів, реалізація яких, як відомо, із практики, відбувається за різними схемами: або від злочину (способу й інших обставин здійснення) до його суб'єкта; або від потерпілого до суб'єкта злочину; або від особи, що скоїла злочин, до злочину, його мотиву й т.д. І, звичайно, ж, у всіх випадках для розкриття й розслідування злочину мають ставитися різні часткові завдання, а також проводиться різні за характером і змістом криміналістичні, оперативного-розшукові й процесуальні дії. Не випадково тому деякі автори, при спробі здійснення класифікації криміналістичних

¹ Див., наприклад: Ким Д.В. Криминалистические ситуации и их разрешение в уголовном судопроизводстве: Монография / Под ред. проф. В.К. Гавло. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – С. 83 – 88.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

завдань, указували на інформаційні й ситуаційні складові, як головні умови їх реалізації¹.

Як ми вже відзначали, ступінь інформаційної обізнаності слідчого (органа дізнання) про об'єкт діяльності в умовах конкретної криміналістичної ситуації залежить від стадії реагування на даний об'єкт. Найбільшою інформаційною невизначеністю характеризується первинна стадія, пов'язана з надходженням вихідних відомостей про злочин, коли, відповідно до вимог ст. 97 КПК України, треба або порушити кримінальну справу, або відмовити в порушенні кримінальної справи, або направити заяву або повідомлення за належністю. Не випадково тому законодавець надав право слідчому (органу дізнання тощо) на "дослідчу" перевірку заяв і повідомлень про злочин (ч. 4 ст. 97 КПК), а при необхідності ще й шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності (ч. 5 ст. 97 КПК).

Однак, помітимо, що вищенаведені криміналістичні ситуації є слідством здійснення злочинів, інформація про які лежить як би на поверхні подій. Практика ж зіштовхується з величезним шаром глибоко замаскованої злочинної діяльності, виявлення якої можливо тільки лише за допомогою проведення оперативно-розшукових заходів і використання при цьому спеціальних оперативних та оперативно-технічних засобів (наприклад, проведення контрольної та оперативної закупівлі товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів злочинних діянь (п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"). Отримана інформація в таких випадках або свідчить про явні ознаки злочину, або вказує на особу, підозрювану в його вчиненні й т.ін. Така ситуація вимагає від слідчого (органа дізнання) наявності цілковитих знань щодо всіх елементів відповідного виду злочину та всебічної його криміналістич-

¹ Див.: Лузгин И.М. Криминалистические задачи и их место в оценке исходных следственных ситуаций // Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел. – М., 1990. – С. 66.

ної характеристики. Характерним прикладом у цьому відношенні є виявлення злочинів, пов'язаних із незаконним тиражуванням та розповсюдженням аудіо-відеопродукції (ст. 176 КК України), яке стає можливим здебільшого за результатами контрольної чи оперативної її закупівлі. Додамо до цього, що цей напрямок слідчо-оперативної роботи є предметом особистого наукового дослідження автора даної публікації.

ДОДАТОК

**Воплощение наследия выдающихся российских сыщиков –
путь к совершенствованию профессионального мастерства
работников уголовного розыска украинской милиции**

Путилин Иван Дмитриевич
(май 1830 – ноябрь 1893)

С детских лет мы знаем имена знаменитых зарубежных сыщиков и литературных героев детективных произведений – Шерлока Холмса, Ната Пинкертона, Ника Картера, Эркюля Пуаро, патера Брауна, комиссара Мэгре и ряда других. Известно, что каждому из них предшествовал определённый прототип или историческая личность. Многие пытаются подражать им, или хотя бы учиться. Но в то же время, нам совершенно не известны свои, доморощенные детективы и сыщики. А между тем Россия всегда имела выдающихся юристов и полицейских с высокими нравственными и моральными принципами. Большинство участников

російського уголовного судопроизводства минулих столетий отличались редкой честностью, благородством и патриотизмом. Забывая о личных интересах, они нередко жертвовали своим здоровьем, а иногда и жизнью, защищая людей от преступных посягательств.

Установление истины по уголовному делу всегда связано с такими нравственными чувствами, как ненависть к преступникам, жалость и сострадание к потерпевшим. Проявление этих чувств довольно часто пагубно влияет на формирование внутреннего убеждения следователя или сыщика, ведет к ложным версиям, а иногда и к судебным ошибкам. Но в то же время высокий уровень правосознания и внутренней культуры, как и традиционное русское милосердие служителей фемиды того далекого времени не позволяли им отступать от закона и нравственных принципов, и в конечном счете способствовали выбору верного пути к истине.

К большому сожалению, профессиональное наследие российских сыщиков, в отличие от иностранного, как правило, западного исторического опыта, вплоть до настоящего времени не было широко представлено в мировой литературе. Именно поэтому следует вспомнить известных российских мастеров сыского дела, которые прославились своими методами работы и, главное, их результатами. Сегодня, надо полагать, это позволит по-новому, без политической и идеологической предубежденности посмотреть на достижения праотцев уголовного сыска, оценить их профессиональное мастерство и, по возможности, адаптировать указанное историческое наследие к оперативно-розыскной деятельности уголовного розыска в современных условиях борьбы с преступностью.

Особое место в ряду известных прогрессивных полицейских России, несомненно, занимает Иван Дмитриевич Путилин. Во второй половине XIX века он являлся человеком-легендой, настоящим защитником простых людей и грозой для преступников. Будучи подлинным патриотом своей Родины, Путилин считал, что любой человек, независимо от убеждений, религии,

положения в обществе и т.п., должен страстно служить своему Отечеству.

И.Д. Путилин родился в городе Новый Оскол Курской губернии в семье коллежского регистратора. Двадцатилетним юношей решает поехать в Петербург. При содействии старшего брата, служившего в министерстве внутренних дел, Путилин поступает в полицию на должность канцелярского писца.

Начав службу в полиции с самой низшей должности, Путилин, благодаря своему трудолюбию и природному таланту, вскоре стал начальником петербургской сыскной полиции, и ни одно значительное дело в те годы не расследовалось без его участия или не под его руководством. С самого начала Путилин прошел нелегкую и опасную школу личного сыска. Он нередко преодолевался в одежду босяка или чернорабочего и, рискуя жизнью, внедрялся в преступные группировки, узнавал замыслы воров и грабителей, посещал постоянные дворы, притоны, где обитала всякая бесприютная и преступная голь и нищета. На "дне жизни" он изучил "законы" преступного мира, познал его суровые обычаи и нравы.

На сегодня то давнее время прошло, поменялись людские обычаи и нравы. Однако, как и почти 200 лет назад, для того, чтобы противостоять любому преступлению, раскрыть его, разоблачить преступника, необходимо познать данное явление изнутри, выявить все слабые его стороны, по которым и наносить удар. Но для этого нужны специальные знания и профессиональные умения, которых у сегодняшних оперативников еще недостаточно.

К примеру, тот же метод оперативного внедрения в преступные группы, который успешно применялся лично Путилиным, в современной практике уголовного розыска применяется очень редко. Молодые оперативники, прямо скажем, не умеют профессионально общаться с криминальным элементом. А ведь во многих случаях успех раскрытия преступления зависит именно от способности оперативного работника наладить контакт с преступником и предрасположить его к себе. Этим безусловно владел

Путилин. Причем, отличительной его чертой в общении была вежливость. Он никогда не оскорблял даже самых жестоких преступников и всегда допрашивал их с глазу на глаз. И не было ни единого случая, чтобы кто-то поднял на него руку или оскорбил словом.

Как утверждал Путилин, допросы преступников, особенно первые допросы, требуют от следователей и сыщиков величайшего ума, изобретательности, таланта. Научиться этому нельзя. Такое умение дается от Бога. О своих допросах подозреваемых он писал:

- У меня никогда не было готовой формулировки для допроса. Я никогда не старался запутать преступника, поймать его в противоречиях и тем озлобить. Наоборот, я беседовал с ним, как с хорошим знакомым, даже старался ему внушить, что он не изверг рода человеческого, не злодей, а несчастный человек, попавший в беду вследствие стечения обстоятельств и достойный всякого сожаления. Редко, когда не удавалось при этом добиться полного сознания. Такое отношение к преступникам давало возможность Путилину иметь "приятелей" в этом своеобразном мире зла.

Практика Путилина свидетельствовала, что наиболее трудно раскрываемые преступления - это те, которые совершены опытным преступником, с хорошо продуманным планом. Поэтому успех раскрытия таких преступлений зависит исключительно от профессионализма сыщика. Даже в том случае, если сыщик узнает, кто совершил преступление, неграмотно собранные затем фактические данные позволят преступнику избежать заслуженного наказания. И, наоборот, в случае, когда преступник, а особенно неоднократно судимый, увидит в сыщике человека, заслуживающего уважения своим профессионализмом и авторитетом, то он не будет сопротивляться заслуженному привлечению его к ответственности.

До отмены крепостного права уровень преступности в России был одним из самых низких в мире. После 1861 года число преступлений возросло в десять раз. На дорогах появились раз-

бойники, убийства с целью завладения имуществом стали совершаться и на улицах столицы. Из западных стран наехали скупщики краденого, держатели притонов и публичных домов, всякого рода авантюристы. Но и полиция не была связана по рукам и ногам бюрократическим формализмом. Чины полиции при задержании преступников или при самообороне могли использовать палки, кастеты, кистени, холодное и огнестрельное оружие.

Известен такой случай из практики Путилина, относящейся к этому времени. На одной из дорог появилась действующая группа разбойников. Несколько человек стали жертвами их нападения. По этой дороге и сам Путилин один в коляске возвращался в Петербург. И когда уже казалось, что он благополучно проехал, его лошадь была неожиданно остановлена, и перед ним предстали несколько вооруженных топорами молодых злоумышленников. Никаких шансов вырваться у Путилина не было. По требованию разбойников, он покорно вынул бумажник и отдал главарю. Один злодей увидел у него часы с золотой цепочкой и вырвал вместе с тканью одежды. Преступники хотели зарубить Путилина, но в последний момент передумали. Он чудом остался жив.

О совершенном нападении Путилин никому не рассказал, но сам стал тщательно готовиться к задержанию преступников. Он достал телегу, передел полицейского-силача в женскую одежду, а сам с другим унтер-офицером, вооружившись, спрятались под рогожами. Так они ездили по Парголово́вской дороге несколько ночей, пока не дождались нападения.

Остановив лошадь, разбойники подошли к "бабе-чухонке", которая совершенно неожиданно для них одному из разбойников нанесла в лицо такой оглушительный удар, что тот снопом свалился на землю. Второй преступник бросился бежать, но двое других оказали полицейским отчаянное сопротивление, пока не были схвачены и связаны. Вскоре поймали беглеца. Разбойниками оказались уволенные в запас солдаты. По окончании службы они решили "подработать" и вернуться на родину "с капиталом".

Следует иметь в виду, что Путилин служил в полиции в то время, когда не было судебных экспертиз и сыщики собирали, в основном, прямые улики, а это требовало значительного объема работы. Тогда сложнее было устанавливать истину по уголовному делу еще и потому, что в российском судопроизводстве существовал принцип свидетельского иммунитета, т. е. право человека в определенных случаях отказаться от дачи показаний следствию или суду. Например, близкий родственник мог отказаться давать показания по причине сложных семейных отношений или из-за поддержания высоких нравственных принципов среди родных.

Однажды И. Д. Путилин вез на извозчике в участок подозреваемого в убийстве мужчину. По обстоятельствам дела преступник мог не знать о смерти мальчика, он с места происшествия сбежал. Говоря о погоде, прекрасно представляя состояние задержанного, Иван Дмитриевич неожиданно произнес: – А мальчик-то остался жив!

– Как!?! – ужаснулся подозреваемый, после чего сознался в причинении телесных повреждений мальчику.

Необыкновенно тонкое знание психологии, редкая наблюдательность и спокойствие в любых ситуациях, юмор и лукавое остроумие позволяли Путилину легко вступать в разговоры с любым человеком и получать нужные для розыска сведения, а железная воля, настойчивость и исключительная смелость способствовали раскрытию любого преступления. Нужно отметить, что в Петербурге при нем не было ни одного значительного преступления, которое не раскрыло бы сыскное отделение.

В январе 1873 года в Александро-Невской лавре в своей келье был убит неизвестным преступником иеромонах Илларион. Судя по обстановке на месте происшествия, преступление совершено с целью хищения ценностей. Было видно, что потерпевший активно защищался, его руки, лицо были исколоты ножом. Убийца также хватал иеромонаха за длинную седую бороду, рвал ее, кровавые клочья волос валялись по полу в разных местах. Преступник искал крупную сумму денег и ценные бумаги, но не нашел. Они

лежали на дне ящика комода под газетой. Взял он мелкую золотую монету и несколько безделушек.

На столе стояли самовар, стакан с остатками недопитого чая и подсвечник в виде чашки, куда натекла кровь.

Преступление было обнаружено тогда, когда начиналась торжественная литургия, посвященная столетию со дня рождения Сперанского. Под сводами огромного собора собрался весь цвет Петербурга, дипломаты, иностранные гости. С минуты на минуту ожидалось прибытие государя.

Полицейские власти все сделали, чтобы не испортить настроенные собравшимся, осмотр места происшествия проводили тайно. Всего в нескольких метрах от собравшейся публики, в освещенной зимним солнцем келье, судебный эксперт производил вскрытие тела покойного старика. Состояние пищи в желудке убитого дало возможность определить, что смерть иеромонаха последовала примерно два дня назад.

Из показаний свидетелей следовало, что Илларион вел замкнутый образ жизни, проводил время в молитвах и утешениях друзей. Изредка он приглашал к себе в келью на чай кого-нибудь из послушников или монахов из других монастырей. В монастыре постоянно проживали десятки иногородних молящихся, людей без прописки. В одном месте ограда лавры была приспособлена случайными лицами для перелезания, когда ворота закрывались на ночь. Это обстоятельство сразу осложнило розыск преступника. Следствие оказалось в затруднительном положении. Все ждали прибытия И.Д. Путилина. Во время составления протокола он прибыл.

Вот как позже описывал поведение начальника Петербургской сыскной полиции Путилина на месте происшествия выдающийся русский юрист и литератор А.Ф. Кони:

"...Он стал тихонько ходить по комнатам, посматривая туда и сюда, а затем, задумавшись, стал у окна, слегка барабанив пальцами по стеклу: "Я пошлю, - сказал он мне вполголоса, - агентов (он выговаривал "ахентов") по пригородным железным дорогам. Убийца, вероятно, кутит где-нибудь в трактире, около станции". - "Но

как же они узнают убийцу?" – спросил я. – "Он ранен в кисть правой руки", – уверенно сказал Путилин. – "Это почему?" – "Видите этот подсвечник? На нем очень много крови, и она натекла не брызгами, а ровной струей. Поэтому это кровь не убитого, да и натекла она после убийства. Ведь нельзя предположить чтобы нападавший резал старика со свечкой в руках: его руки были заняты – в одной был нож, а другою, как видно, он хватал старика за бороду". – "Ну, хорошо. Но почему же он ранен в правую руку?" – "А вот почему. Пожалуйста сюда к комоду. Видите: убийца тщательно перебрал все белье, отыскивая между ними спрятанные деньги и ценные бумаги. Вот, например, дюжина полотенец. Он внимательно переворачивал каждое, как перелистывают страницы книги, и видите – на каждом свернутом полотенце снизу – пятно крови. Это правая рука, а не левая: при переворачивании левой рукой пятна были бы сверху...".

Поздно вечером, в тот же день, мне дали знать, что убийца арестован в трактире на станции Любань. Он оказался раненым в ладонь правой руки и расплачивался золотыми монетами. Доставленный к следователю, он сознался в убийстве и был затем осужден присяжными заседателями, но до отправления в Сибирь сошел с ума..."

В 1889 году закончилась служба Путилина в полиции, за службу в которой он был награжден множеством орденов и медалей. Вышел он в отставку в чине тайного советника (генерала). Умер он в семь часов вечера 18 ноября 1893 года в своей усадьбе на реке Волхов Новолодожского уезда. У покойного для наследников почти не осталось никакого состояния. Усадьбу вскоре прибрали к рукам кредиторы.

Использованная литература:

1. http://ru.wikipedia.org/wiki/Иван_Дмитриевич_Путилин.
2. www.cddoma.com.ua.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ЗМІСТ

Євдокімов В.М. Вітальне звернення до учасників семінару	3
Комарницький В.М. Вступительное слово к открытию заседания семинара.....	5
Водько Н.П. Приветствие участникам семинара	7
Єфіменко В.В. Стислий аналіз оперативної обстановки в Луганській області та проблема підвищення професійного рівня співробітників карного розшуку	9
Іщенко А.В. Проблеми розвитку науки оперативно- розшукової діяльності	12
Бараненко Б.И., Силуков В.А. Проблемы научного обеспечения профессиональной подготовки специалистов уголовного розыска для органов внутренних дел Украины.....	16
Шумило М.Є., Бабічев Д.О. Проблеми правомірності прийняття рішень підрозділами карного розшуку про проведення оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права громадян.....	28
Вісковатова Т.П., Луцьов В.Є. Розвиток юридичного мислення як компонента професійного потенціалу працівників оперативно-розшукових підрозділів.....	39
Федоров К.Л. Удосконалення й розвиток наукових досліджень із проблем ОРД органів внутрішніх справ України.....	49
Глазков В.А. Людський чинник та його використання в професійному формуванні фахівців карного розшуку органів внутрішніх справ України.....	57

Мальхин Б.Г. Формирование организационно-штатной структуры и высокопрофессионального кадрового потенциала подразделений уголовного розыска, повышение их имиджа среди населения.....	61
Козаченко І.П. Особливості сучасних теоретичних засад взаємодії оперативних підрозділів МВС України з громадянами.....	69
Бірюков В.В. Сучасні криміналістичні інформаційні системи міжнародних організацій по протидії міждержавній злочинності та можливості їх використання в розкритті й розслідуванні злочинів.....	79
Погорецький М.А. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства на початку 20-х років 20-го століття.....	88
Бирюков Г.М. Из истории уголовного розыска.....	100
Мовчан А.В. Проблеми використання оперативних обліків у протидії міжрегіональній злочинності.....	113
Єськов С.В., Цветков А.Г. Оперативно-розыскное документирование в процессуальном доказывании по уголовным делам.....	118
Черков В.О., Прокопенков А.В. Щодо вдосконалення правового регулювання застосування "об'єктів-пасток" під час протидії незаконному заволодінню автотранспортом.....	124
Кубарев В.С., Кубарев И.В. Некоторые аспекты оперативно-розыскной методики раскрытия убийств, совершенных в условиях неочевидности.....	131
Оболенський Ю.Б., Гриценко В.Г. Деякі методики й принципи підбору та угруповання сил і засобів щодо проведення ОВС спеціальних операцій.....	150
Гусєва К.А. Удосконалення статистичного обліку, аналізу й оцінки результатів запобігання злочинам оперативними підрозділами карного розшуку ОВС України.....	157
Крашчич Б.Р. Використання в оперативно-розшуковій діяльності спеціальних психологічних знань і сучасних психотехнологій впливу на особистість об'єктів ОРД.....	166

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Темніков О.В. Єдність основних завдань кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності в контексті гармонізації українського законодавства і законодавства європейського союзу.....	177
Чистолінов О.М., Малкін В.Ю. Обчислення строків ведення оперативно-розшукових справ.....	190
Пристайко О.В. Участь співробітників карного розшуку НКВС УРСР у діяльності винищувальних батальйонів та партизанських загонів під час великої вітчизняної війни (1941 - 1942рр.).....	194
Сліпченко В.І. Співвідношення гласності судового процесу та охорони державної таємниці на стадії попереднього розгляду справи суддею.....	203
Кобзарь С.И. Моделирование как условие оптимизации организации расследования преступления.....	212
Бондар В.С. Оптимізація облікової діяльності потребує посилення взаємодії криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.....	218
Літвінчук О.І., Карлаш І.А. Подання матеріалів ОРД для використання як доказів у кримінальній справі.....	223
Черкова М.Ю. Про доцільність ознайомлення слідчого з матеріалами оперативно-розшукової справи.....	234
Гришин Ю.А., Шадлер А.В. О проблемах статуса субъектов управления оперативно-розыскным обеспечением досудебного следствия.....	247
Барановська О.М. Професійна підготовка фахівців-аналітиків для підрозділів кримінальної міліції.....	256
Берендєєва А.І. Проблеми законодавчого закріплення міжнародного співробітництва у сфері оперативно-розшукової діяльності.....	262
Бочковий О.В. Процедурні аспекти інформаційного забезпечення проведення службою карного розшуку інтрузивних оперативно-розшукових заходів.....	272

Звонок Є.О., Тарасов В.В. Проблеми нормативно-правового регулювання розшуку безвісно зниклих осіб	278
Тарабановська В.І. Кримінологічна ситуація та її роль у розкритті й розслідуванні злочинів.....	286
Додаток. Воплощение наследия выдающихся российских сыщиков - путь к совершенствованию профессионального мастерства работников уголовного розыска украинской милиции. Путилин Иван Дмитриевич	292

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ
УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО
ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ**

Спеціальний випуск № 2

У двох частинах

Частина 1

Друкується мовами оригіналу

Відповідальний за випуск *канд. юрид. наук, проф. Б.І. Бараненко*
Технічні редактори *М.О. Михайлюк, О.В. Буцко*
Комп'ютерна верстка *О.Є. Маслова*

Підписано до друку 05.10.2009.
Папір офсетний. Формат 60x84 1/16. Друк RISO.
Гарнітура. Book Antiqua. Ум. друк. арк. 19,0.
Ум. фарбо-відб. 21,75. Обл.-вид. арк. 17,67.
Тираж 300 прим. Зам. № 43

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4